การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

นายกิตติภัณฑ์ ชิตเทพ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาศิลปกรรมศาสตร์
คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2565
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

MUSIC COMPOSITION: PRA PUTTABAAT PUCHIT CHONBURI SUITE

Mr. Kittipan Chittep

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Fine and Applied Arts in Fine and Applied Arts
FACULTY OF FINE AND APPLIED ARTS
Chulalongkorn University
Academic Year 2022

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี
โดย	นายกิตติภัณฑ์ ชิตเทพ
สาขาวิชา	ศิลปกรรมศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทระ คมขำ

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต

..... คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.บุษกร บิณฑสันต์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทระ คมขำ)

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.บุษกร บิณฑสันต์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทรวดี ภูชฎาภิรมย์)

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.ขำคม พรประสิทธิ์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.พรประพิตร์ เผ่าสวัสดิ์)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

กิตติภัณฑ์ ชิตเทพ : การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี. (MUSIC COMPOSITION: PRA PUTTABAAT PUCHIT CHONBURI SUITE) อ.ที่ปรึกษาหลัก : รศ. ดร.ภัทระ คมขำ

การศึกษาวิจัยเรื่องการประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษามูลบทเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรี และประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี ผลการศึกษาปรากฏพบรอยพระพุทธบาทในวัดพระอารามหลวงจำนวน 6 วัด ได้แก่ วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง วัดบางพระวรวิหาร วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร วัดชัยมงคล พระอารามหลวง และวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร รอยพระพุทธบาทที่เก่าแก่ที่สุดคือรอยพระพุทธบาทที่อัญเชิญมาจากเมืองพุทธคยา ประเทศอินเดีย เชื่อว่าสร้างขึ้นมาตั้งแต่ ปี พ.ศ.500

การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรีได้รับแรงบันดาลใจจากประวัติศาสตร์ ลักษณะเฉพาะ ประเพณี เอกลักษณ์ชาติพันธุ์และศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดชลบุรี ประพันธ์ขึ้นตามหลักดุริยางคศิลป์ไทยด้วยวิธีการยืดยุบทำนอง ทำนองเพลงต้นราก และประพันธ์แบบอัตโนมัติ เพลงแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่ ช่วงแรก ทิ้กท้อบ่วงหุกส่วย ประกอบด้วย เพลงโล้เตี่ยจิว เพลงรัวจีน เพลงขึ้นฝั่ง และเพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ ช่วงที่สอง เพลงไป่โล่วโก้ และช่วงที่สาม พระพุทธบาทปูชิต ประกอบด้วยเพลงศรีสมุทรสมโภช เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล เพลงธเรศนครอินทร์ เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ เพลงพุทธชัยมงคล เพลงภูมิพลเฉลิมชัย และจบด้วยทำนองเพลงรัวพระพุทธบาทปูชิต เป็นการบูรณาการความรู้ด้านดุริยางคศิลป์ไทยกับประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่น ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและเผยแพร่เป็นอนุสรณ์ถึงสถานที่สำคัญ ช่วยน้อมนำจิตให้เกิดกุศลเป็นมิ่งมงคลตามคติความเชื่อของรอยพระพุทธบาท

คำสำคัญ: รอยพระพุทธบาท, เพลงชุด, จังหวัดชลบุรี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

สาขาวิชา	ศิลปกรรมศาสตร์	ลายมือชื่อนิสิต .....
ปีการศึกษา	2565	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก .....

6281003335 : MAJOR FINE AND APPLIED ARTS
KEYWORD: Buddha Footprint Suite Music Chonburi Province
Kittipan Chittep : MUSIC COMPOSITION: PRA PUTTABAAT PUCHIT CHONBURI SUITE. Advisor: Assoc. Prof. Pattara Komkum, D.F.A.

This qualitative research entitled “Music Composition: Pra Puttabaat Puchit Chonburi Suite” aimed to 1) study the Buddha footprint information in Chonburi; and 2) compose a music of Pra Puttabaat Puchit Chonburi Suite. The results revealed that the Buddha footprints were found in 6 royal temples, namely Koabangsai Temple; Yai Indraram Temple; Bangphra Woravihara Temple; Chudadhit Dhammasapharam Woravihara Temple; Jayamangala Temple; and Yannasangvararammahavihara Temple. The oldest Buddha footprint was the one that has been brought from Bodh Gaya, Republic of India. It was believed that the Buddha footprint was created in the year of 500 B.E.

Music composition entitled “Pra Puttabaat Puchit Chonburi Suite” was inspired by history; uniqueness; tradition; ethnic identity; and art and culture in Chonburi. It was composed by the methods such as expanding and reducing melody; recomposing melody; and automatic composition. The music was divided into 3 phases: 1) Tik Tor Buang Huk Sua, consisting of Lo Tie jiw, Rua Cheen, Khuenfang, and Dindan Saksit; 2) Pai Low Go; and 3) Pra Puttabaat Puchit, consisting of Sri Samutra Sompot, Rungroj Sripalow, Taresnakorn-in, Ching Nimit Bangpra, Buddha Jayamagala, and Bhumibol Chalermchai. The suite ended with Rua Pra Puttabaat Puchit music. This music composition is an integration of music art, history, local art and culture, and Buddhist belief. Music dissemination is for commemoration purpose of Chonburi Buddhist attraction that promotes righteous mind through the belief in Buddha footprints.

Keywords: Buddha Footprint, Suite Music, Chonburi Province

Field of Study: Fine and Applied Arts Student's Signature .....
Academic Year: 2022 Advisor's Signature .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี โดยผู้วิจัยได้รับความเมตตากรุณาจากผู้มีพระคุณหลายท่านที่ให้ความอนุเคราะห์อย่างเต็มกำลัง ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณคณะดนตรีและการแสดง มหาวิทยาลัยบูรพา ที่ให้สนับสนุนทุนการศึกษาสำหรับการเข้าศึกษาในหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ภัทระ คมขำ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ที่ได้กรุณาประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้คำปรึกษา แนะแนวทางอันเป็นประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ รวมไปถึงความเมตตาในการชี้แนะแนวทาง เป็นต้นแบบที่สำคัญในการนำมาใช้ดำเนินชีวิต และมอบโอกาสที่ดีให้กับผู้วิจัยเสมอมา

ขอขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร.บุษกร บิณฑสันต์ ศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทรวดี ภูชฎาภิรมย์ ศาสตราจารย์ ดร.ขำคม พรประสิทธิ์ รองศาสตราจารย์ ดร.พรประพิตร์ เผ่าสวัสดิ์ คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และครูประสิทธิ์ประสาทวิชา ที่ให้ความรู้ คำปรึกษาและข้อเสนอแนะในการเขียนวิทยานิพนธ์

ขอขอบพระคุณครอบครัวที่เป็นกำลังใจสำคัญ คอยสนับสนุน ช่วยเหลือผู้วิจัยเสมอมา

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ บุคลากร นิสิตคณะดนตรีและการแสดง มหาวิทยาลัยบูรพาที่ให้ความช่วยเหลือสนับสนุนมาโดยตลอด

ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยเป็นอย่างดี

ขอขอบพระคุณกัลยาณมิตรทุกท่านที่ช่วยเหลือทุกด้านในการศึกษาครั้งนี้

กิตติภัณฑ์ ชิตเทพ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

สารบัญ

หน้า

..... ค

บทคัดย่อภาษาไทย ..... ค

..... ง

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... ง

กิตติกรรมประกาศ ..... จ

สารบัญ ..... ฉ

สารบัญตาราง ..... ฎ

สารบัญรูปภาพ ..... ฎ

บทที่ 1 บทนำ 1

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา 1

1.2 วัตถุประสงค์ 3

1.3 วิธีดำเนินการวิจัย 3

1.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย 5

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ 6

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ 6

บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง 7

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง 7

2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ ศาสนา 7

2.1.2 แนวคิดที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธบาท 8

2.1.2.1 ตำนานรอยพระพุทธบาท 16

2.1.2.2 คติการสร้างรอยพระพุทธบาท 19

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

2.1.2.3 รอยพระพุทธบาทในประเทศไทย 20
2.1.2.4 ความหมายของมงคล 108 ประการ 31
2.1.3 แนวคิดด้านดนตรีไทยกับพระพุทธศาสนา 34
2.2 ทฤษฎี 41
2.2.1 ทฤษฎีดุริยางคศิลป์ไทย 41
2.2.2 ทฤษฎีการแบ่งประเภทเพลงไทย 49
2.2.3 ทฤษฎีการประสมวงดนตรีไทย 56
2.2.4 ทฤษฎีการประพันธ์เพลงไทย 63
2.2.5 ทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์ 76
2.3 จังหวัดชลบุรี 78
2.3.1 ประวัติศาสตร์จังหวัดชลบุรี 78
2.3.2 ลักษณะภูมิประเทศจังหวัดชลบุรี 83
2.3.3 ชาวจีนในจังหวัดชลบุรี 86
2.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประพันธ์บทเพลงที่เกี่ยวข้องพระพุทธศาสนา 90
บทที่ 3 รอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรี 95
3.1 อำเภอเมืองชลบุรี 97
3.1.1 วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง 98
3.1.1.1 ประวัติความเป็นมาวัดเขาบางทราย พระอารามหลวง 98
3.1.1.2 ลักษณะเฉพาะของการปรากฏรอยพระพุทธบาท 103
3.1.1.3 พิธีกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาท วัดเขาบางทราย 106
3.1.2 วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง 109
3.1.2.1 ประวัติความเป็นมาวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง 110
3.1.2.2 ลักษณะเฉพาะของการปรากฏรอยพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง 116

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

3.1.2.3 พิธีกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง 120
3.2 อำเภอศรีราชา 123
3.2.1 วัดบางพระวรวิหาร 123
3.2.1.1 ประวัติความเป็นมา รอยพระพุทธบาทบางพระ 124
3.2.1.2 ลักษณะเฉพาะของรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏ รอยพระพุทธบาทเขาบางพระ วัดบางพระวรวิหาร 132
3.2.1.3 พิธีกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาทเขาบางพระ 133
3.3 อำเภอเกาะสีชัง 135
3.3.1 วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร 135
3.3.1.1 ประวัติความเป็นมา รอยพระพุทธบาทวัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร 136
3.3.1.2 ลักษณะเฉพาะของรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏของรอยพระพุทธบาท วัดจุฑาทิศธรรมสภาวรวิหาร 145
3.3.1.3 พิธีกรรมและประเพณีที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธบาท เกาะสีชัง 147
3.4 อำเภอบางละมุง 149
3.4.1 วัดชัยมงคล พระอารามหลวง 149
3.4.1.1 ประวัติความเป็นมาวัดชัยมงคล พระอารามหลวง 149
3.4.1.2 ลักษณะเฉพาะของรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏของรอยพระพุทธบาท วัดชัยมงคล พระอารามหลวง 157
3.4.1.3 พิธีกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาทวัดชัยมงคล พระอารามหลวง 162
3.4.2 วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร 165
3.4.2.1 ประวัติความเป็นมารอยพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร 165
3.4.2.2 ลักษณะเฉพาะของรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏของรอยพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร 175

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

3.4.2.3 พิธีกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร 178
บทที่ 4 การสร้างสรรค์ผลงานการประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี 187
4.1 แนวคิดและแรงบันดาลใจในการประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี 187
4.1.1 ช่วงที่ 1 ทิ้กท้อบ่วงหุกส่วย 190
4.1.1.1 เพลงโล้เตี่ยจิว 193
4.1.1.2 เพลงรัวจีน 193
4.1.1.3 เพลงขึ้นฝั่ง 194
4.1.1.4 เพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ 195
4.1.2 ช่วงที่ 2 เพลงไป่โล่วโก้ 197
4.1.3 ช่วงที่ 3 พระพุทธบาทปูชิต 198
4.1.3.1 เพลงศรีสมุทรสมโภช 199
4.1.3.2 เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล 200
4.1.3.3 เพลงธเรศนครอินทร์ 200
4.1.3.4 เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ 201
4.1.3.5 เพลงพุทธชัยมงคล 202
4.1.3.6 เพลงภูมิพลเฉลิมชัย 202
4.1.3.7 เพลงรัวพระพุทธบาทปูชิต 203
4.2 รูปแบบการผสมวง 205
4.3 รายละเอียดของการวิเคราะห์ 215
4.3.1 สัญลักษณ์ในการบันทึกโน้ต 215
4.3.2 การวิเคราะห์ทำนองเพลงที่ประพันธ์ใหม่ 217
4.3.2.1 ช่วงที่ 1 ทิ้กท้อบ่วงหุกส่วย 217
4.3.2.1.1 เพลงโล้เตี่ยจิว 217

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

4.3.2.1.2 เพลงรัวจีน 219
4.3.2.1.3 เพลงขึ้นฝั่ง 223
4.3.2.1.4 เพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ 225
4.3.2.2 ช่วงที่ 2 ไป่โล่วโก้ 229
4.3.2.2.1 เพลงไป่โลโก้ 229
4.3.2.3 ช่วงที่ 3 พระพุทธบาทปูชิตชลบุรี 236
4.3.2.3.1 เพลงศรีสมุทรสมโภช 236
4.3.2.3.2 เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล 239
4.3.2.3.3 เพลงธเรศนครอินทร์ 243
4.3.2.3.4 เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ 246
4.3.2.3.5 เพลงพุทธชัยมงคล 248
4.3.2.3.6 เพลงภูมิพลเฉลิมชัย 251
4.3.2.3.7 เพลงรัวพระพุทธบาทชิต 255
4.4 สรุปท้ายบท 268
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ 271
5.1 บทสรุปผลการวิจัย 272
5.1.1 รอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรี 272
5.1.2 การสร้างสรรค์ผลงานการประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี 272
5.2 ข้อเสนอแนะ 273
บรรณานุกรม 274
ประวัติผู้เขียน 328

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 สรุปข้อมูลที่สำคัญของรอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรี 180

ตารางที่ 2 เรียงลำดับสมัยของรอยพระพุทธบาทของวัดพระอารามหลวงในจังหวดชลบุรี 185

ตารางที่ 3 สรุปการวิเคราะห์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี 261

ตารางที่ 4 ลักษณะของบทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรีที่สอดคล้องกับแรงบันดาลใจในการประพันธ์..... 265

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

สารบัญรูปภาพ

หน้า

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย 5

ภาพที่ 2 ตราสัญลักษณ์ของจังหวัดชลบุรี 85

ภาพที่ 3 แผนที่จังหวัดชลบุรี 86

ภาพที่ 4 สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี 95

ภาพที่ 5 (ซ้าย) นายจักรกฤษณ์ วิสุทธิศิริ นักวิชาการศาสนาชำนาญการ 96

ภาพที่ 6 (ขวา) นายศราวุธ เตียงกูล นักวิชาการศาสนาปฏิบัติการ 96

ภาพที่ 7 แผนที่วัดพระอารามหลวงแบ่งตามเขตอำเภอในจังหวัดชลบุรี 97

ภาพที่ 8 ซุ้มประตูวัดเขาบางทราย 101

ภาพที่ 9 แผ่นจารึกประวัติของการสร้างมณฑปและวิหารพระพุทธรูปปางสีหไสยาสน์ 102

ภาพที่ 10 ทางขึ้นมณฑปพระพุทธบาทวัดเขาบางทราย จังหวัดชลบุรี 103

ภาพที่ 11-12 มณฑปพระพุทธบาทวัดเขาบางทราย 103

ภาพที่ 13-14 ทัศนียภาพหน้ามณฑปพระพุทธบาทวัดเขาบางทราย 104

ภาพที่ 15 รอยพระพุทธบาททั้ง 2 รอยภายในมณฑป วัดเขาบางทราย 104

ภาพที่ 16-17 รอยพระพุทธบาท ศิลปะแบบอมราวดี 105

ภาพที่ 18-19 รอยพระพุทธบาท ศิลปะแบบลังกานิยม 105

ภาพที่ 20 พระพุทธรูปปางสีหไสยาสน์ในวิหารข้างมณฑปพระพุทธบาท 105

ภาพที่ 21-22 วิหารพระพุทธรูปปางสีหไสยาสน์ 106

ภาพที่ 23 คาถาบูชารอยพระพุทธบาท ที่ 1 106

ภาพที่ 24 คาถาบูชารอยพระพุทธบาท ที่ 2 108

ภาพที่ 25-26 ด้านหน้าวัดใหญ่อินทาราม 109

ภาพที่ 27-28 หลวงพ่อเฉย วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง 114

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาพที่ 29 พระครูวินัยธรวราฤทธิ์ รตนโชโต ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง 114
ภาพที่ 30-31 พระมณฑปรอยพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวงจากมุมสูง 118
ภาพที่ 32 รอยพระพุทธบาท วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง 118
ภาพที่ 33 รอยพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง 119
ภาพที่ 34-35 รอยพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง 119
ภาพที่ 36 ภาพจิตรกรรมฝาผนังการแสดงหนังใหญ่ภายในมณฑปพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง 120
ภาพที่ 37 คำบูชารอยพระพุทธบาทในมณฑปพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม 121
ภาพที่ 38 (ซ้าย) ป้ายสถานีรถไฟเขาบางพระ 123
ภาพที่ 39 (ขวา) ซุ้มประตูวัดบางพระวรวิหาร 123
ภาพที่ 40 ป้ายพระพุทธบาทบางพระ 124
ภาพที่ 41 รูปบูชาหลวงปู่กัง หลวงปู่ฉิ่ง หลวงปู่ปู้ 128
ภาพที่ 42 จารึกการสร้างรอยพระพุทธบาท วัดบางพระวรวิหาร 129
ภาพที่ 43 หลวงพ่อฉิ่งผู้สร้างรอยพระพุทธบาทบางพระ 130
ภาพที่ 44 เขาพระพุทธบาทบางพระในอดีต 130
ภาพที่ 45 มณฑปพระพุทธบาทเขาบางพระในปัจจุบัน 131
ภาพที่ 46 พระมหาธรัณสพจน์ จิตตปัญโญ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบางพระวรวิหาร 132
ภาพที่ 47-48 รอยพระพุทธบาทเขาบางพระ 132
ภาพที่ 49 ฐานรอยพระพุทธบาทเขาบางพระ 133
ภาพที่ 50-51 ทางขึ้นมณฑปพระพุทธบาทเขาบางพระ 133
ภาพที่ 52 คาถาบูชารอยพระพุทธบาท วัดบางพระวรวิหาร 134
ภาพที่ 53 ซุ้มประตูวัดจุฑาทิศธรรมสภาวรวิหาร 139
ภาพที่ 54 พระครูชลังคกิจบริหาร เจ้าอาวาสวัดจุฑาทิศธรรมสภาวรวิหาร 142

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ภาพที่ 55 นางสาววันดี รักชาติ หัวหน้าหน่วยพิพิธภัณฑ์พระจุฑาธุชราชฐาน เกาะสีชัง สำนักบริหารศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 144
ภาพที่ 56 ป้ายไหล่พคะยาสิระแห่งยอดเขาพระจุลจอมเกล้า 145
ภาพที่ 57-58 ป้ายรอยพระพุทธบาท เกาะสีชัง 145
ภาพที่ 59 (ซ้าย) ทางขึ้นมณฑปพระพุทธบาท เกาะสีชัง 146
ภาพที่ 60 (ขวา) มหาธาตุเจดีย์ 146
ภาพที่ 61 (ซ้าย) หอระฆังข้างมณฑปพระพุทธบาท เกาะสีชัง 146
ภาพที่ 62 (ขวา) มณฑปพระพุทธบาท เกาะสีชัง 146
ภาพที่ 63-64 มณฑปพระพุทธบาท เกาะสีชัง 147
ภาพที่ 65-66 ฐานรอยพระพุทธบาท เกาะสีชัง 147
ภาพที่ 67 พระอาจารย์โป หรือ พระครูวิบูลสังฆการ (ประญาณ ธมฺมปาโล) 151
ภาพที่ 68 หลวงพ่อพุทธชัยมงคล 152
ภาพที่ 69-70 วัดชัยมงคล พระอารามหลวง 153
ภาพที่ 71-72 ซุ้มประตูมณฑปเขาพระบาทพัทยา 154
ภาพที่ 73-74ป้ายทางเข้าวัดพระใหญ่ 155
ภาพที่ 75 พระมหาสิทธิชัย สิทฺธิโร พระวัดชัยมงคล พระอารามหลวง ผู้ดูแลรอยพระพุทธบาทวัดพระใหญ่ 155
ภาพที่ 76 นายณัฐวุฒิ กตัญญี ผู้แลมณฑปพระพุทธบาทเขาพระบาท 157
ภาพที่ 77-78 รอยพระพุทธบาท เขาพระบาท 158
ภาพที่ 79-80 รอยพระพุทธบาท เขาพระบาท 158
ภาพที่ 81 ฐานรอยพระพุทธบาท เขาพระบาท 158
ภาพที่ 82 (ซ้าย) มณฑปพระพุทธบาท เขาพระบาท 159
ภาพที่ 83 (ขวา) พระพุทธรูปประธานห้าองค์ 159
ภาพที่ 84 (ซ้าย) มณฑปพระพุทธบาท เขาพระบาท 159

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ภาพที่ 85 (ขวา) หอระฆัง 159
ภาพที่ 86-87 อนุสาวรีย์พระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ 160
ภาพที่ 88 รอยพระพุทธบาทวัดพระใหญ่ 160
ภาพที่ 89-90 รอยพระพุทธบาทวัดพระใหญ่ 161
ภาพที่ 91 (ซ้าย) ทางขึ้นมณฑปพระพุทธบาทวัดพระใหญ่ 161
ภาพที่ 92 (ขวา) พระพุทธรูป พระพุทธวลัยชลธาร 161
ภาพที่ 93-94 ระฆังราวบริเวณทางบันไดทั้ง 2 ฝั่ง ทางขึ้นพระพุทธบาท 161
ภาพที่ 95 ศาลาประดิษฐานพระพุทธบาทวัดพระใหญ่ 162
ภาพที่ 96-97 ระฆังบริเวณรอยพระพุทธบาท 162
ภาพที่ 98 คาถาบูชารอยพระพุทธบาท วัดเขาพระบาทพัทยา 164
ภาพที่ 99 ซุ้มประตูวัดวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร 168
ภาพที่ 100 อาณาบริเวณของวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร 170
ภาพที่ 101 (ซ้าย) ทางขึ้นพระมหามณฑปพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร 173
ภาพที่ 102 (ขวา) เนินหินสลักรูปธรรมจักรด้านล่างบันไดทางขึ้นพระมหามณฑปพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร 173
ภาพที่ 103-104 ป้ายทางขึ้นพระมหามณฑปพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร 173
ภาพที่ 105 นายสำรวย ต่ายสวัสดิ์ ผู้ดูแลพระมหามณฑปพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร 175
ภาพที่ 106-107 พระมหามณฑปพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร 176
ภาพที่ 108 รอยพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร 176
ภาพที่ 109 รอยพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร 176
ภาพที่ 110-111กระเบื้องโมเสกทอง ที่เคยประดับที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม 177
ภาพที่ 112 รูปปั้นยักษ์ทางขึ้นพระมหามณฑปพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร 177
ภาพที่ 113 ระฆังในบริเวณพระมหามณฑปพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร 177

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ภาพที่ 114 คำนมัสการรอยพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร 178
ภาพที่ 115 ศาลเจ้าหน่าจาซาไท้จื้อ อ่างศิลา..... 191
ภาพที่ 116 ตลาดจีนชากแง้ว 191
ภาพที่ 117 ภาพชาวจีนบนจิตรกรรมฝาผนังวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง 191
ภาพที่ 118 ดนตรีจีนประกอบพิธีทางศาสนาในจังหวัดชลบุรี 192
ภาพที่ 119 การแสดงเอ็งกอของจังหวัดชลบุรี 192
ภาพที่ 120 แผนที่วัฒนธรรมทวารวดีในภาคตะวันออกในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี 195
ภาพที่ 121 (ซ้าย) ถ้วยชามเคลือบแบบจีนสมัยราชวงศ์เหม็ง..... 196
ภาพที่ 122 (ขวา) เครื่องปั้นดินเผา..... 196
ภาพที่ 123 (ซ้าย) เศษหม้อทะนน 196
ภาพที่ 124 (ขวา) ใบเสมาหินทราย..... 196
ภาพที่ 125 โครงสร้างเพลงชุดพระพุทธบาทบูชิตชลบุรี..... 204
ภาพที่ 126 ภาพจิตรกรรมฝาผนังการแสดงหนังใหญ่ภายในมณฑปพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง..... 208
ภาพที่ 127 วงปี่พาทย์ไม้แข็ง 208
ภาพที่ 128 (ซ้าย) ตะโพน กลองทัด 209
ภาพที่ 129 (ขวา) ตะโพนมอญ เปิงมาง..... 209
ภาพที่ 130 สมภพ ทองหยอด หัวหน้าคณะเอ็งกอบู๊เมืองชลบุรี..... 210
ภาพที่ 131-132-133 กลองจีน (โล่วโก้)..... 210
ภาพที่ 134-135 ล้อ..... 211
ภาพที่ 136 รูปแบบการบรรเลงวงโล่วโก้..... 211
ภาพที่ 137 แผนผังวงดนตรีเพลงโล้เตี่ยจิว เพลงรัวจีน เพลงขึ้นฝั่ง..... 212
ภาพที่ 138 แผนผังวงดนตรีเพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล..... 212
ภาพที่ 139 แผนผังวงดนตรีเพลงไป่โล่วโก้..... 213

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ภาพที่ 140 แผนผังวงดนตรีเพลงศรีสมุทรสมโภช.....213
ภาพที่ 141 แผนผังวงดนตรีเพลงเพลงธเรศนครอินทร์.....214
ภาพที่ 142 แผนผังวงดนตรีเพลงศรีสมุทรสมโภช.....214
ภาพที่ 143 แผนผังวงดนตรีเพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล เพลงพุทธชัยมงคล เพลงภูมิพลเฉลิมชัยและเพลงรัว พระพุทธบาทปูชิต.....215
ภาพที่ 144 ระดับเสียงของฆ้องวงใหญ่.....216

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ศิลปวัฒนธรรมของชาติใด ก็ย่อมมีศาสนาประจำชาตินั้นเป็นหลักรองรับอยู่เป็นคู่เคียงกันเสมอไป พระพุทธศาสนา มุ่งสอนให้มนุษย์มีปัญญา (Wisdom) ของตนเพื่อไปสู่ความพ้นทุกข์ โดยอธิบายความหมายสำคัญ ๆ ในเชิงสัญลักษณ์นิยม (Symbolism) เช่น ปฏิมากรรมรูปธรรมจักร เป็นสัญลักษณ์ของการแสดงปฐมเทศนาของพระพุทธเจ้าซึ่งเกิดขึ้นที่ป่าอิสสิปมฤคทายวันอันเป็นผลให้พุทธธรรมบังเกิดขึ้นในโลก ประดุจพระพุทธเจ้าทรงหมุนกงล้อแห่งธรรม (พิชิต ชัยเสรี, 2540, น. 18) นอกจากนี้ยังปรากฏสัญลักษณ์อื่น ๆ ได้แก่ พระพุทธรูป พระพิมพ์ เจดีย์ และรอยพระพุทธบาท

รอยพระพุทธบาท เป็นร่องรอยด้านศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาที่สามารถพบเห็นทั่วไปในประเทศไทย รอยพระพุทธบาทถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นการบูชาแทนองค์พระพุทธเจ้า โดยแทนสัญลักษณ์ของการเดินทาง หมายถึงการเสด็จเดินทางออกผนวชและเสด็จเดินทางไปเผยแพร่ธรรมในท้องถิ่นนั้น ๆ (มณเฑียร ศุภลักษณ์, 2541, น. 29)

รอยพระพุทธบาทนั้น ถือเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้า ตั้งแต่ในสมัยที่ยังไม่ปรากฏการสร้างพระพุทธรูป ซึ่งการสร้างรอยพระพุทธบาทก็ยังคงนับถือสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ถือเป็นสิ่งที่ควรเคารพบูชาตามคติศาสนาพุทธประเภท “อุเทสิกะเจดีย์” คือสิ่งที่ได้สร้างขึ้นเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า หรือเป็นที่ระลึกถึงพระพุทธองค์ (วิราภรณ์ สุวดีปฐมพงศ์, 2552, น. 10) ความเชื่อนี้ได้แผ่ไปทั่วภาคพื้นเอเชียที่ได้รับการเผยแพร่อิทธิพลพุทธศาสนาจากประเทศอินเดีย รอยพระพุทธบาทจึงเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่อาจส่งเสริมตำนานและความเชื่อให้มีความน่าเชื่อถืออย่างสมเหตุสมผลมากที่สุดสัญลักษณ์หนึ่ง ซึ่งได้รับความนิยมมาจนถึงปัจจุบัน (อำพล คมขำ, 2548, น. 30) รอยพระพุทธบาทในประเทศไทยปรากฏอยู่ในหลายแห่ง จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เชื่อกันว่ารอยพระพุทธบาทที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย คือ รอยพระพุทธบาทคู่ จังหวัดปราจีนบุรี รวมไปถึงรอยพระพุทธบาทที่สำคัญในประเทศไทย เช่น รอยพระพุทธบาทเขาสุวรรณบรรพต จังหวัดสระบุรี รอยพระพุทธบาท วัดพลวง เขาคิชฌกูฏ พระพุทธบาทน้ำทิพย์ จังหวัดสกลนคร รอยพระพุทธบาทวัดเขาดีสลัก จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นปูชนียสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา จังหวดชลบุรีนั้นมีประวัติความเป็นมายาวนาน มีความหลากหลายศิลปวัฒนธรรมประเพณี และเป็นจังหวัดหนึ่งที่ปรากฏพบปูชนียสถาน รอยพระพุทธบาทอยู่หลายแห่ง ได้แก่ วัดพระพุทธบาทเขานางนม วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง วัดอ่างศิลา วัดญาณสังวราราม วรมหาวิหาร (มณเฑียร ศุภลักษณ์, 2541, น. 41) วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง (องค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรี, ม.ป.ป., น. 42)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

วัดบางพระวรวิหาร (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดชลบุรี โรงเรียนชลกันยานุกูล, 2541, น. 117) และนอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและสำรวจจำนวนสถานที่ที่มีรอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรี ได้แก่ พระตำหนักมหาราช อ่างศิลา รอยพระพุทธบาทเขาขุนด่าน รอยพระพุทธบาทเกาะสีชัง รอยพระพุทธบาท วัดพระใหญ่ และรอยพระพุทธบาท วัดเขาพระบาทพัทยา

ในทางดุริยางคศิลป์ไทย นอกจากตัวบทเพลงที่มีหน้าที่สำหรับบรรเลงเพื่อประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังปรากฏรายชื่อบทเพลงที่ข้องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ได้แก่ เพลงสาธุการ เพลงพระเจ้าลอยถาด เพลงตวงพระธาตุ เพลงปฐมดุสิต เพลงเขมรโพธิสัตว์ เพลงพราหมณ์เข้าโบสถ์ (พิชิต ชัยเสรี, 2540, น. 41-42)

แนวทางการประพันธ์เพลงไทยนั้นมีวิธีที่จะแต่ง 3 วิธีด้วยกันคือ วิธีที่ 1 การแต่งขึ้นใหม่ วิธีที่ 2 การแบ่งทวีคูณเพิ่มขึ้นอัตราขึ้นเช่นของเก่าเป็นอัตราสองชั้นแต่งขึ้นเป็นสามชั้นหรือทวีหารอัตราลงเช่นของเก่าเป็นอัตราสองชั้น และวิธีที่ 3 แต่งทำนองเพลงขึ้นใหม่โดยยึดถือเนื้อเพลงของเก่าที่มีอยู่แล้วโดยมิได้เปลี่ยนแปลงอัตราแต่อย่างใด (มนตรี ตราโมท, 2538, น. 87-88) โดยใช้อุปกรณ์ในการประพันธ์ เพื่อให้เกิดทำนองเพลงตามวิธีแห่งชาติไทย ได้แก่ การยืดยุบ การล้อ-ขัด-เหลื่อม การกรอการโยน เที่ยวกลับ-ทางเปลี่ยน การเปลี่ยนบันไดเสียง การใช้กระสวนจังหวะ สำเนียง อัตลักษณ์เข้าแบบและลักษณะเดี่ยว (พิชิต ชัยเสรี, 2556, น. 6)

ในการประพันธ์เพลงไทย ผู้ประพันธ์อาจมีแรงบันดาลใจในการประพันธ์เพื่อระลึกถึงอนุสรณ์ สถานที่ ดังที่กล่าวข้างต้น ตัวอย่างบทเพลงไทยที่ประพันธ์ขึ้นเพื่อแสดงอนุสรณ์ถึงสถานที่คือ เพลงเขมรไทรโยค บทพระนิพนธ์ใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้โดยเสด็จพระราชดำเนิน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประพาสตำบลไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี อันเป็นสถานที่มีทิวทัศน์ซึ่งเกิดจากธรรมชาติสวยงามมาก เมื่อฟังทั้งทำนองเพลงและบทร้องแล้วจะทำให้รู้สึกสะเทือนใจในความไพเราะ มองเห็นธรรมชาติอันสวยงามในเวลาเย็นอันวิเวกวังเวงไปด้วยเสียงปักษาชาติ (มนตรี ตราโมท, 2538, น. 112)

รอยพระพุทธบาทเป็นสัญลักษณ์ลำดับแรกที่เกิดขึ้น ที่ใช้เพื่อการระลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งยังไม่ปรากฏพบการสร้างบทเพลงไทยที่มีต้นรากหรือแรงบันดาลใจจากรอยพระพุทธบาท ข้อมูลรอยพระพุทธบาทในพื้นที่จังหวัดชลบุรีและปัญหาดังที่กล่าวไปข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีแรงบันดาลใจในการจัดทำข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง “การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี” เพื่อสร้างสรรค์บทเพลงตามหลักดุริยางคศิลป์ไทย ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเป็นงานวิชาการเพื่อการพัฒนาศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดชลบุรี อีกทั้งแสดงความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประจำชาติและการเข้าถึงผู้คนเพื่อจรรโลงใจด้วยแนวคิดทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย

1.2 วัตถุประสงค์

1.2.1 เพื่อศึกษามูลบทเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรี

1.2.2 เพื่อประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

1.3 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี เป็นการใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1.3.1 ขั้นตอนการรวบรวมข้อมูล

1.3.1.1 ผู้วิจัยศึกษาและรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร จากการทบทวนวรรณกรรมงานวิชาการ งานวิจัย หนังสือ ตำรา บทความในวารสาร เอกสารทางประวัติศาสตร์ จากห้องสมุดต่าง ๆ ได้แก่

หอสมุดมหาวิทยาลัยบูรพา

หอสมุดแห่งชาติจังหวัดชลบุรี

สำนักงานวิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รวมถึงไทยสื่ออิเล็กทรอนิกส์เพื่อรวบวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งเชิงประวัติศาสตร์ ทฤษฎี แนวคิด ความเชื่อ การสร้างรอยพระพุทธบาทในประเทศ

1.3.1.2 ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลภาคสนาม มุ่งศึกษารอยพระพุทธบาทจากวัดพระอารามหลวงจังหวัดชลบุรี จำนวน 6 แห่งที่ประดิษฐานรอยพระพุทธบาท ดังนี้

1) อำเภอเมืองชลบุรี ได้แก่ วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง และวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง

2) อำเภอศรีราชา ได้แก่ วัดบางพระวรวิหาร

3) อำเภอเกาะสีชัง ได้แก่ วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร

4) อำเภอบางละมุง ได้แก่ วัดชัยมงคล พระอารามหลวง และวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร

เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลด้านประวัติความเป็นมา ลักษณะเฉพาะของรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏ พิธีกรรมและประเพณี ที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทและบริบทที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรี

1.3.1.3 การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญแบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structure interview) โดยแบ่งผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญออกเป็น 2 กลุ่มคือ

กลุ่มที่ 1 ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญในด้านภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของรอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

พระสงฆ์

1) พระครูวินัยธรวราฤทธิ์ รตนโชโต ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง

2) พระมหาธรัณสพจน์ จิตตปัญโญ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบางพระวรวิหาร

3) พระครูชลังคกิจบริหาร เจ้าอาวาสวัดจุฑาทิศธรรมสภาวรวิหาร

4) พระมหาสิทธิชัย สิทฺธิธโร พระวัดชัยมงคล พระอารามหลวง

เจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการ

1) นายจักรกฤษณ์ วิสุทธิศิริ นักวิชาการศาสนาชำนาญการ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี

2) นายศราวุธ เตียงกูล นักวิชาการศาสนาปฏิบัติการ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี

3) นางสาววันดี รักชาติ หัวหน้าหน่วยพิพิธภัณฑ์พระจุฑาธุชราชฐาน เกาะสีชัง สำนักบริหารศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับพระพุทธบาทจังหวัดชลบุรี

1) นายสำรวย ต่ายสวัสดิ์ ผู้ดูแลพระมหามณฑปพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร

2) นายณัฐวุฒิ กตัญทีี ผู้ดูแลมณฑปพระพุทธบาทเขาพระบาท วัดชัยมงคล พระอารามหลวง

กลุ่มที่ 2 ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญในด้านการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านดุริยางคศิลป์ไทย ได้แก่

1) รองศาสตราจารย์ปกรณ์ รอดช้างเผื่อน ผู้เชี่ยวชาญดุริยางคศิลป์ไทย คณะดุริยางคศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี

2) รองศาสตราจารย์วิเชียร อ่อนละมูล ข้าราชการบำนาญมหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

3) ครูสงบ ทองเทศ ผู้เชี่ยวชาญดุริยางคศิลป์ไทยแห่งภาคตะวันออก

1.3.2 การถอดข้อมูลเสียง ข้อมูลภาพ และข้อมูลสัมภาษณ์ เรียบเรียงข้อมูลเป็นเอกสาร

1.3.3 รูปแบบของการสร้างสรรค์

การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี เป็นเพลงชุดมีต้นแบบจากเพลงชุดโหมโรงกลางวัน เป็นการเรียงร้อยบทเพลงที่มีสังคีตลักษณ์แตกต่างกันไว้เป็นสำรับ เพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับเพลงชุดโหมโรงกลางวัน เนื่องด้วยเพลงชุดโหมโรงเช้าและโหมโรงเย็นนั้นมีหน้าที่เฉพาะกาลในการบรรเลงประกอบการอันเป็นมงคล หรือพิธีกรรมทาง

พระพุทธศาสนา แต่สำหรับเพลงชุดโหมโรงกลางวันแล้วไม่ได้ใช้ในพิธีกรรมดังที่กล่าว แต่เป็นการเรียบเรียงในลักษณะเพลงชุด

1.3.4 กลวิธีการสร้างสรรค์

การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี ใช้วิธีการประพันธ์ตามหลักดุริยางคศิลป์ไทย ได้แก่ การยืดยุบทำนอง การประพันธ์จากทำนองเพลงต้นราก และการประพันธ์แบบอัตโนมัติ

1.3.5 การนำเสนอข้อมูล

1.3.5.1 การแสดงผลงานการประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรีต่อหน้าสาธารณชน

1.3.5.2 การนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบรายงานวิทยานิพนธ์

1.3.5.3 การเผยแพร่ตีพิมพ์ผลการศึกษาในรูปแบบบทความวิจัย

1.3.5.4 การเผยแพร่ผลงานการสร้างสรรค์ผ่านสื่อออนไลน์

1.4 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดและทฤษฎี เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาและกรอบแนวคิดในการประพันธ์เพลงโดยแสดงความสัมพันธ์ดังนี้

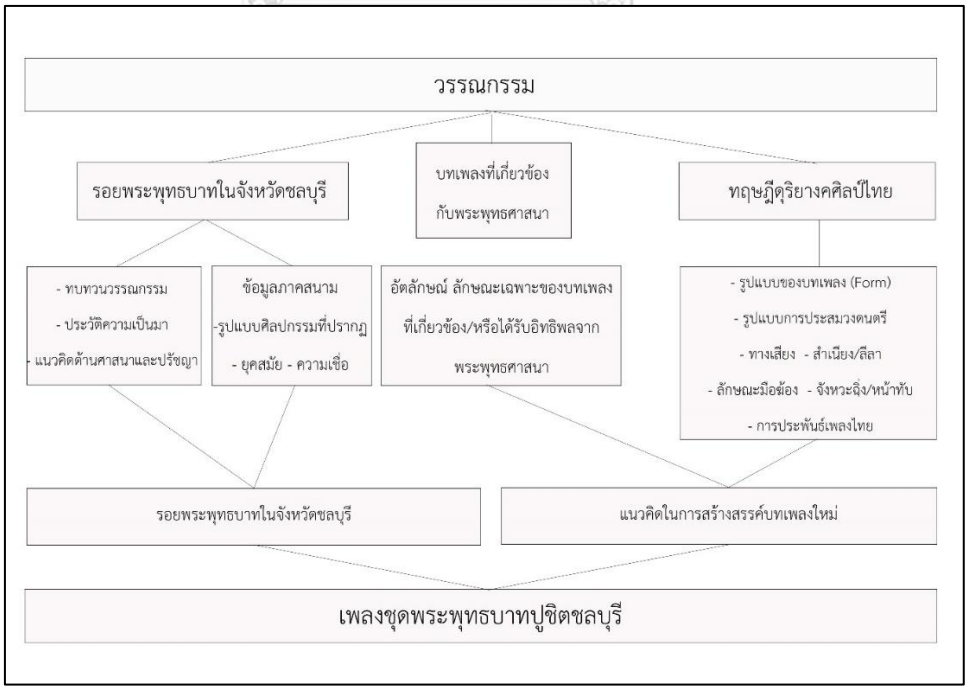

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 เพื่อให้ทราบถึงมูลบทเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรี

1.5.2 เพื่อประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

1.5.3 เพื่อเผยแพร่ผลการศึกษาเป็นเอกสารวิชาการด้านดุริยางคศิลป์ไทยให้กับพื้นที่จังหวัดชลบุรี

1.5.4 เพื่อเผยแพร่ผลงานการประพันธ์พัฒนาศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดชลบุรี

1.5.5 เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานด้านดุริยางคศิลป์ไทยที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีในอนาคต

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

รอยพระพุทธบาท	หมายถึง	สัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้า สร้างเป็นรูปพระบาทตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา
ปูชิต	หมายถึง	บูชาแล้ว
โล่วโก้	หมายถึง	กลองจีน ใช้บรรเลงในการแสดงเอ็งกอ ศิลปะการแสดงพื้นถิ่นของชาวจังหวัดชลบุรี
ล้อ	หมายถึง	เครื่องประกอบจังหวะ บรรเลงคู่กับกลองโล่วโก้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทที่ 2
แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎี ตลอดจนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานวิจัยดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ ศาสนา

2.1.2 แนวคิดที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธบาท

2.1.3 แนวคิดด้านดนตรีไทยกับพระพุทธศาสนา

2.2 ทฤษฎีดุริยางคศิลป์ไทย

2.2.1 ทฤษฎีดุริยางคศิลป์ไทย

2.2.2 ทฤษฎีการแบ่งประเภทเพลงไทย

2.2.3 ทฤษฎีการประสมวงดนตรีไทย

2.2.4 ทฤษฎีการประพันธ์เพลงไทย

2.2.5 ทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์

2.3 จังหวัดชลบุรี

2.3.1 ประวัติศาสตร์จังหวัดชลบุรี

2.3.2 ลักษณะภูมิประเทศจังหวัดชลบุรี

2.3.3 ชาวจีนในจังหวัดชลบุรี

2.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประพันธ์บทเพลงที่เกี่ยวข้องพระพุทธศาสนา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

รายละเอียดเนื้อหาตามหัวข้อข้างต้นมีดังนี้

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ ศาสนา

พระยาอนุมานราชธน ได้แสดงทรรศนะไว้ในหนังสือวัฒนธรรมเบื้องต้น โดยให้ความหมายของคำว่า ศาสนา ว่าคือการบูชาสิ่งที่มีอำนาจอยู่เหนือธรรมชาติด้วยความเคารพ ความว่า

ความเชื่อซึ่งแสดงออกมาให้ปรากฏเห็นเป็นกิริยาอาการของผู้เลื่อมใส ว่ามีความเคารพเกรงกลัว ซึ่งอำนาจอันอยู่เหนือโลกหรือพระเจ้า ซึ่งบอกให้ผู้เชื่อรู้ได้ด้วยปัญญาความรู้สึกเกิดขึ้นเองโดยสัญชาตญาณ ว่าต้องมีอยู่เป็นรูปร่างอย่างใดอย่างหนึ่งและ

ต้องเป็นผู้สร้าง และเป็นผู้กำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ให้มีอยู่ เป็นอยู่ กล่าวกันง่าย ๆ ศาสนา คือ การบูชาพระเจ้า ผู้ซึ่งมีทิพย์อำนาจอยู่เหนือธรรมชาติด้วยความเคารพกลัวเกรง (พระยาอนุมานราชธน, 2515, น. 15)

หม่อมเจ้าหญิงพูนพิสมัย ดิศกุล ได้ทรงอธิบายเรื่องความเชื่อไว้ว่า

ความเชื่อเกิดจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ที่แต่เดิมยึดถือธรรมชาติเป็นที่พึ่ง ต่อมาเมื่อมีศาสนาเกิดขึ้นจึงมุ่งยึดถือเหล่าเทพเจ้า ภูตผีปีศาจ ซึ่งคิดว่ามีตัวตนเป็นสรณะ สามารถช่วยเหลือได้ในยามทุกข์ยาก

ความเชื่อเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น เมื่อเกิดเป็นระบบขึ้นในสังคมมักเรียกว่าศาสนา มีบทบาทสำคัญในการเชื่องโยงสถาบันต่าง ๆ ทั้งในด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ความเชื่อศาสนาจึงเป็นสถาบันหลักทางวัฒนธรรมความเจริญของสังคมโดยตรง (กิ่งแก้ว อัตถากร, 2520, น. 92)

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่าศาสนา ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ.2554 ไว้ว่า *“ลัทธิ ความเชื่อถือของมนุษย์ อันมีหลักคือ แสดงกำเนิดและความสิ้นสุดของโลก เป็นต้น อันเป็นไปในฝ่ายปรมัตถ์ประการหนึ่ง พร้อมทั้งลัทธิ ที่จะกระทำตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อถือนั้น ๆ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 1142)*

จากการอภิปรายเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ ศาสนา ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ศาสนา คือ ความเชื่อ ความศรัทธาต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในรูปแบบที่เป็นนามธรรม กล่าวคือ การบูชาพระเจ้า ซึ่งรับรู้ภายในจิตใจ ถึงการมีอยู่ อีกทั้งความเชื่อในรูปแบบที่เป็นรูปธรรมอันเป็นหลักธรรมคำสั่งสอนที่ปรากฏในรูปแบบจารึกต่าง ๆ ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าศาสนา มีบทบาทสำคัญต่อความเชื่อของมนุษย์อันก่อให้เกิดความเจริญในสังคม อีกทั้งศาสนามีความเชื่อมโยงกับด้านการมือง เศรษฐกิจ และสังคมเข้าด้วยกัน

2.1.2 แนวคิดที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธบาท

การศึกษาเรื่องมูลบทที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาทในประเทศไทย เป็นการศึกษาจากข้อมูลเอกสาร หนังสือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ทราบลักษณะเฉพาะ เอกลักษณ์ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาทเพื่อเป็นข้อมูลในการสร้างสรรค์ผลงานด้านดุริยางคศิลป์ในลำดับต่อไป

สันติ เล็กสุขุม ได้อธิบายแนวคิดเรื่องงานช่างในศาสนาในหนังสือประวัติศาสตร์ศิลปะไทย ว่าการรับเอาวัฒนธรรมศาสนา มีสร้างองค์ความรู้ด้านงานช่างในการสร้างรูปเคารพแสดงถึงบรรยากาศอันศักดิ์สิทธ์ของศาสนสถาน รวมไปถึงสร้างสัญลักณ์แทนพระพุทธเจ้า เช่น การสร้างสถูปเจดีย์ พระพิมพ์ เป็นการสร้างบุญกุศลและสืบทอดพระพุทธศาสนา ดังนี้

ยุคประวัติศาสตร์เริ่มต้นเมื่อวัฒนธรรมศาสนาแพร่หลายเข้ามา คงประเดิมจากพ่อค้าหรือนักผจญภัยชาวอินเดียที่เดินทางไปมาค้าขายในภูมิภาคนี้ ส่วนภิกษุหรือนักบวชอาจเข้ามาเผยแพร่ศาสนาในภายหลัง และได้ก่อให้เกิดการถ่ายทอดเทคโนโลยีทางภาษาหนังสือ ได้แก่ คัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ อักษระปัลลวะใช้เขียนในภาษาบาลีหรือสันสกฤต ต่อมาจึงใช้ตัวอักษรนั้นเขียนเป็นภาษาถิ่น เช่น ภาษามอญโบราณ หรือภาษาเขมรโบราณดังกล่าวนี้คงเริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 มาเป็นอย่างช้า จดจารอ่านเขียนกันเฉพาะในหมู่ภิกษุ พราหมณ์ ดาบส ดังมีปรากฏหลักฐานทางด้านศิลาจารึก

ภาษาหนังสือหรือภาษาพูดที่แพร่หลายเข้ามาใช้สื่อคำสั่งสอนทางศาสนา ย่อมต้องใช้เวลาในการเรียนรู้ ทำความเข้าใจสำหรับเหล่านักบวชหรือผู้ศรัทธาในท้องถิ่น ทั้งนี้แตกต่างจากการับรู้จากงานช่างที่เพิ่มพูนศรัทธา แม้เมื่อแรกพบเห็นโน้มนำให้รู้สึกถึงบรรยากาศศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถาน หรือรูปเคารพที่ประดิษฐานอยู่ภายในและภายนอกศาสนสถาน เช่น ลวดลายปูนปั้นหรือสลักอย่างงดงามให้ความรู้สึกอันเป็นมงคล หรือภาพเขียนประดับผนังอันวิจิตร ให้ความเพลิดเพลินด้วยภาพนิทานสั่งสอนทางศาสนา ซึ่งชี้นำให้เกิดปัญญาอันเป็นมุ่งหมาย

พระพุทธรูปสร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธองค์ คือ พระพุทธศากยมุนี และเพื่อระลึกถึงพระธรรมคำสั่งสอนเช่นเดียวกับการสร้างสถูป-เจดีย์ และสร้างพระพิมพ์อันเป็นการทำบุญกุศล เช่น เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาด้วย เป็นกิริยาบุญที่ผู้คนทุกระดับชั้นกระทำกันได้ ดังจารึกอักษรปัลลวะ ภาษามอญโบราณ ที่ด้านหลังของพระพิมพ์สมัยทวารวดี (สันติ เล็กสุขุม, 2557, น. 17-18)

จีราวรรณ แสงเพ็ชร ได้อธิบายแนวคิดรอยพระพุทธบาทในการแสดงปาฐกถา เสาหลักของแผ่นดิน เรื่อง การประดิษฐานรอยพระพุทธบาทและพระราชบาทรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า

การสร้างรอยพระพุทธบาทได้ปรากฏหลักฐานการสร้างรอยประทับฝ่ามือและฝ่าเท้าเป็นภาพเขียนผนังถ้ำตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ต่อมาในยุคประวัติศาสตร์ได้มีการใช้รูปสัญลักษณ์รูปรอยบาทเป็นสัญลักษณ์ของศาสดาเพื่อเป็นที่สักการะองค์

ศาสดาในศาสนานั้น ๆ รอยพระบาทได้ปรากฏในรอยบาทของพระเยซู พระศาสดามุฮัมมัด พระมหาวีระ และรอยบาทของพระวิษณุในวิหารวิษณุ เมืองพุทธคยา รวมถึงรอยพระพุทธบาทของสมเด็จบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า

สำหรับสัญลักษณ์ในการสร้างรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏในระยะแรกในงานพุทธศิลปกรรมอินเดียก็ได้มีปรากฏตั้งแต่สมัยที่ยังไม่ได้มีการสร้างพระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์ปรากฏตั้งแต่สมัยศิลปะอินเดียโบราณโดยการใช้สัญลักษณ์รูปรอยพระพุทธบาทเป็นสัญลักษณ์ประกอบแทนเหตุการณ์พุทธประวัติ เช่น ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์โดยใช้สัญลักษณ์รูปรอยพระพุทธบาท รวมถึงสัญลักษณ์รูปรอยพระพุทธบาทประกอบภาพเหตุการณ์พุทธประวัติ ตอนพุทธองค์เสด็จออกมหาภิเษกรมณ์ งานศิลปกรรมที่เริ่มปรากฏการรอยพระพุทธบาทนี้มีมาตั้งแต่ก่อนการสร้างพระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์

สำหรับการสร้างรอยพระพุทธบาทนี้มีการแบ่งหรือจัดประเภทซึ่งอาจแบ่งออกไปได้เป็น 2 กลุ่ม กลุ่มที่หนึ่งคือเป็นประเภทอุเทสิกะเจดีย์ คือสัญลักษณ์ที่สร้างแทนองค์สมเด็จบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งจะปรากฏรอยพระพุทธบาทกับรูปมงคลในพระพุทธศาสนา รอยบาทที่เป็นประเภทอุเทสิกะเจดีย์นี้มักจะปรากฏในการสร้างรอยพระพุทธบาทที่เป็นรูปนูน แบบที่สองเป็นประเภทบริโภคเจดีย์ ลักษณะของการสร้างพระพุทธบาทที่เป็นประเภทบริโภคเจดีย์นี้จะปรากฏรอยประทับฝ่าพระบาทที่เว้าลึกลงไปบนแผ่นหิน ตัวอย่างที่สำคัญแห่งหนึ่งคือที่ ติราช เมืองตักศิลา เป็นศิลปะคันธาระจากหลักฐานจารึกขโรษฐีที่กล่าวถึงว่านี่คือรอยบาทของพระพุทธเจ้าศากยมุนี

กล่าวโดยสรุปงานศิลปกรรมการสร้างรอยพระพุทธบาทในศิลปกรรมอินเดียก็จะมีประเภทแรก สร้างเป็นรอยพระบาทคู่ที่มีรูปธรรมจักรที่กลางฝ่าพระบาทแทนองค์สมเด็จบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าจะใช้ในการแสดงประกอบเหตุพุทธประวัติ หรือสร้างเพื่อการเคารพบูชา เป็นประเภทอุเทสิกะเจดีย์ ประเภทที่สองเป็นประเภทอุเทสิกะเจดีย์เช่นเดียวกันแต่จะเป็นรูปรอยพระบาทที่มีสัญลักษณ์มงคล ซึ่งสัญลักษณ์มงคลในระยะแรกนั้น จะมีรูปสัวสดิกะ มณีรัตนะ ตรีรัตนะ เป็นต้น ประเภทที่สาม รอยพระพุทธบาทคู่ หรือเดี่ยวเว้าลึกลงบนแผ่นศิลา รอยพระบาทแบบนี้จะสร้างเป็นบริโภคเจดีย์

รูปแบบของการสร้างรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏในพุทธศิลปกรรมศรีลังกา ในระยะแรกจะมีลักษณะใกล้เคียงกับพุทธศิลปกรรมอินเดียต้นแบบ สร้างรอยพระพุทธบาทคู่ ที่มีรูปธรรมจักรที่กลางฝ่าพระบาท บริเวณส้นพระบาท ปรากฏสัญลักษณ์มงคลอัษฏมงคล (Aatamangala) เป็นสัญลักษณ์ที่มีอยู่ในลัทธิศาสนาฮินดู ศาสนาเชน

และพุทธศาสนา แบบที่สองจะเป็นลักษณะของแกะรอยพระพุทธบาท สลักเว้าลึกลงบนแผ่นศิลาไม่ปรากฏสัญลักษณ์มงคล และธรรมจักร ตัวอย่างที่สำคัญคือรอยพระพุทธบาทที่ประดิษฐานอยู่บนยอดเขาสุมณกูฏ หลักฐานทางโบราณคดี ในเรื่องของประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนาโดยเฉพาะในเรื่องพงศาวดารมหาวงศ์ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาประทับรอยบาทเจดีย์บนยอดเขาสุมณกูฏ ซึ่งในศรีลังกามีคติในการนับถือเครื่องหมายมงคลที่พัฒนารูปแบบจากอินเดีย โดยพัฒนาให้เป็นสัญลักษณ์มงคล 108 ก็จะมีการสร้างคัมภีร์ชินลังกาฏิกา กล่าวถึงเครื่องหมายมงคล 108 ที่ปรากฏบนรอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้า สันนิษฐานว่า รจนาขึ้นในศรีลังการในสมัยเมืองโปลนนารุวะ แต่ในศรีลังกาจะไม่นิยมสร้างเป็นงานศิลปกรรมจะมีแต่คัมภีร์ ไม่นิยมสร้างรูปรอยพระพุทธบาท ดังนั้นจึงไม่ปรากฏอิทธิพลต่อรูปแบบพุทธศิลปกรรมศรีลังกา แต่จะให้อิทธิพลกับดินแดนพุทธศาสนาที่สืบไปจากศรีลังกา โดยเฉพาะพม่าและไทย

นอกจากนี้ในศรีลังกาจะมีการประดิษฐานรอยพระพุทธบาท 5 รอย ณ สถานที่สำคัญ ตัวอย่างการสร้างงานศิลปกรรม โดยเฉพาะในสมัยเมืองแคนดีในลักษณะของงานจิตรกรรม รอยพระพุทธบาท 5 รอยนั้นจะกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับรอยพระบาทเพื่อเป็นที่สักการะบูชาเอาไว้บนโลก ประดิษฐานอยู่บนเขาสุวรรณมาลิก เขาสุวรรณบรรพต และเขาสุมณกูฏ เมืองโยนกบุรี และหาดลำน้ำนัมมทานที ตามคติของศรีลังกา

การสร้างรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยได้ปรากฏการสร้างงานศิลปกรรมตั้งแต่ในศิลปะทวารวดีเป็นต้นมา (จีราวรรณ แสงเพ็ชร, 2554, ออนไลน์)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

นันทนา ชุติวงศ์ ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาท ในหนังสือรอยพระพุทธบาทในศิลปะเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์ ไว้ว่ารอยพระบาทเป็นพุทธเจดีย์ประเภทบริโภคเจดีย์ มีทั้งรอยที่เป็นรอยธรรมชาติและรอยที่มนุษย์สร้างขึ้นความว่า

รอยพระบาทที่เกิดจากธรรมชาติที่มีพบอยู่บนภูเขา หิน หรือพื้นที่อื่น ๆ มีผู้เชื่อกันว่าคือรอยพระบาทที่พระพุทธองค์ได้ประทับไว้เมื่อเสด็จมา ณ ที่นั้น จัดอยู่ในพระพุทธเจดีย์ประเภทบริโภคเจดีย์ อันได้แก่สถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยประทับและวัตถุอันพระองค์ได้เคยใช้สอยหรือสัมผัส เช่น ต้นโพธิ์ตรัสรู้ พระโพธิบัลลังก์ บาตร ไม้เท้า และเครื่องบริขารอื่น ๆ

นอกจากนี้ ยังมีรอยพระบาทที่มนุษย์ได้ทำขึ้นด้วยวัสดุต่าง ๆ เพื่อเลียนแบบรอยพระบาทอันเชื่อกันว่าพระพุทธองค์ได้ประทับประทานไว้ รอยพระบาทจำลองเหล่านี้ จัดได้ว่าเป็น ปูชนียวัตถุ ประเภท บริโภคเจดีย์โดยสมมติ (นันทนา ชุติวงศ์, 2534, น. 10)

ราชบัณฑิตยสถาน ได้อธิบายความหมาย คำว่าเจดีย์ ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ. 2556 ไว้ว่าเจดีย์เป็นสิ่งที่บุคคลเคารพนับถือซึ่งหนึ่งในเจดีย์คือรอยพระพุทธบาทตามความดังนี้

สิ่งก่อเป็นรูปคล้ายลอมฟาง มียอดแหลม บรรจุสิ่งที่นับถือมีพระธาตุ เป็นต้น สิ่งหรือบุคคลที่เคารพนับถือ. (ป. เจติย; ส. ไจตฺย). เจดียฐาน, เจดียสถาน น. สถานที่เคารพ เช่น ที่ประดิษฐานพระพุทธปฏิมา พระพุทธบาท พระพุทธฉายา และพระบรมสารีริกธาตุ เจดีย์ทิศ น. เจดีย์บริวารตั้งอยู่บนฐานไพทีหรือลานประทักษิณล้อมเจดีย์ มี 4 องค์ เหมือนดังประจำทิศต่าง ๆ ตามคตินิยมทาง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 332)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ให้คำอธิบายเรื่องว่าด้วยมูลเหตุที่เกิดพุทธเจดีย์ ในหนังสือตำนานพระพุทธเจดีย์ความว่า เจดีย์ในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานแล้ว เจดีย์ในพระพุทธศาสนามี 4 อย่างได้แก่ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุเทสิกะเจดีย์ ธาตุเจดีย์ คือพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า บริโภคเจดีย์ ได้แก่ สังเวชนียสถานไว้ 4 แห่งได้แก่ ที่พระตถาคตเจ้าประสูติ ที่พระตถาคตเจ้าตรัสรู้พระโพธิญาณ ที่พระตถาคตเจ้าประทานปฐมเทศนา ที่พระตถาคตเจ้าเข้าสู่พระนิพพาน พระธรรมเจดีย์ คือคำสอนของพระพุทธเจ้าต่อมาได้เขียนเป็นตัวอักษรหรือคัมภีร์พระไตรปิฎก อุเทสิกะเจดีย์เป็นของที่สร้างขึ้นโดยอุทิศต่อพระพุทธเจ้าไม่กำหนดว่าทำเป็นอย่างไร ซึ่งหากเจดีย์นั้นไม่ได้เป็นธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ หรือธรรมเจดีย์แล้ว ก็ให้นับว่าเป็นอุเทสิกะเจดีย์หรือบริโภคเจดีย์ทั้งสิ้น โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ในสมัยพุทธกาลนั้น พวกที่ถือประพุทธศาสนานับถือแต่พระพุทธเจ้ากับพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์พุทธสาวกทั้งหลายเป็นหลักพระศาสนาเรียกรวมกันว่า “พระไตรสรณคมน์” หามีวัตถุอื่นเป็นเจดีย์ในพระพุทธศาสนาไม่บรรดาเจดีย์ในพระพุทธศาสนานอกจากพระไตรสรณคมน์ เป็นของเกิดขึ้นเมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานแล้วทั้งนั้น

เจดีย์ในพระพุทธศาสนา มีตำรากำหนดว่าเป็น 4 อย่างต่างกันคือธาตุเจดีย์อย่าง 1 บริโภคเจดีย์อย่าง 1 ธรรมเจดีย์อย่าง 1 อุเทสิกะเจดีย์อย่าง 1 ปรากฏอยู่ในหนังสือเก่า เช่น มหาปรินิพพานสูตรและมิลินทปัญหา เป็นต้น มูลเหตุที่จะเกิดเจดีย์นั้น ว่าเมื่อ

พระองค์ทรงประชวรใกล้จะเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน ณ ดงไม้สาละในแขวงเมืองกุสินารา พระอานนทเถรเจ้าผู้เป็นพุทธอุปัฏฐากทูลถามถึงการที่พุทธสาวกจะควรปฏิบัติต่อพระพุทธสรีระฉันใดมีพระพุทธฎีกาตรัสว่า ให้พระภิกษุทั้งหลายมุ่งหมายดับทุกข์ดับกิเลสอันเป็นประโยชน์แก่ตนเถิดอย่าเป็นกังวลด้วยการบูชาสรีระของพระตถาคตเลย พวกกษัตริย์และฆราวาสทั้งหลายเขาคงทำฌาปนกิจแล้วสร้างสถูปบรรจุสรีรธาตุเหมือนอย่างพระเจ้าจักพรรดิแต่ก่อนมาดังนี้ ครั้นพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน เหล่ามัลลกษัตริย์ซึ่งครองเมืองกุสินาราก็ช่วยกันถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ แล้วคิดจะสร้างพระสถูปประดิษฐานพระบรมธาตุไว้ ณ เมืองกุสินาราแต่ครั้งนั้น เมื่อข่าวพระพุทธองค์เสด็จเข้าสู่พระนิพพาน และถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ณ เมื่อพระบรมธาตุแจกไปครั้งนั้น ต่างเมืองต่างก็สร้างพระสถูปเป็นที่ประดิษฐานไว้ จึงเกิดมีพระธาตุเจดีย์ขึ้น 8 แห่งเป็นปฐมด้วยประการฉะนั้น

อันพระสถูป (ซึ่งเรามักเรียกกันว่าแต่ว่า “พระเจดีย์” เช่นที่ชอบสร้างตามวัด) นั้นมีประเพณีสร้างสำหรับบรรจุอัฐิธาตุมาแต่ก่อนพุทธกาล ไม่เฉพาะแต่สำหรับบรรจุอัฐิธาตุของพระเจ้าจักรพรรดิเท่านั้น สถูปที่สร้างบรรจุอัฐิธาตุบุคคลอื่น ๆ ก็มี ดังปรากฏในคัมภีร์อรรถาธรรมบท ว่าพระพาหิยเป็นพุทธสาวก ถูกโคชนถึงมรณภาพ พระพุทธองค์โปรดให้สร้างสถูปบรรจุอัฐิธาตุไว้มีเป็นตัวอย่าง ถ้าว่าตามโบราณวัตถุที่ตรวจพบในอินเดีย ถึงพวกที่ถือศาสนาอื่น เช่นพวกเดียรถีย์นิครน์ ก็สร้างสถูปบรรจุอัฐิธาตุของศาสดาจารย์เป็นทำนองเดียวกัน พิเคราะห์ดูตามลักษณะพระสถูปที่สร้างตั้งแต่โบราณมาตลอดการบัดนี้ เห็นว่าสถูปชั้นเดิมทีเดียวก็จะเป็นแต่พูนดินขึ้นเป็นโคกตรงที่ฝังอัฐิธาตุ (อย่างที่เราก่อพระทราย)แล้วลงเชื่อนรอบกันดินพัง และบนโคกนั้นทำนองจะปักร่มหรือฉัตรให้เป็นเกียรติยศ หรือเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าเป็นที่ฝังอัฐิธาตุท่านผู้ใด ถ้าไม่ใช่อัฐิธาตุคนสำคัญก็จะเป็นแต่พูนดินเป็นโคกเท่านั้น สถูปจะทำเป็นขนาดใหญ่หรือขนาดน้อย และจะทำโดยประณีตบรรจงหรือทำแต่พอสำเร็จ ก็แล้วแต่กำลังของผู้สร้าง ต่อชั้นหลังมาเมื่อนิยมนับถือพระธาตุเจดีย์ในพระพุทธศาสนา จึงตกแต่งแปลงรูปพระสถูปให้งดงามวิจิตรขึ้น เช่นแต่งกองดินให้เป็นรูปทรงทำเขื่อนให้เป็นฐานและชั้นทักษิณ และทำรูปบัลลังก์ตั้งบนหลักโคก แล้วต่อฉัตรให้เป็นยอด ของเหล่านี้น่าจะเกิดขึ้นในชั้นเมื่อพระพุทธศาสนารุ่งเรืองจนถึงเป็นประธานของประเทศ ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นต้นมาทั้งนั้น

มูลเหตุแห่งบริโภคเจดีย์นั้น เรื่องก็เกิดขึ้นในเวลาเมื่อพระพุทธองค์ทรงประชวรใกล้จะเสด็จเข้าสู่พระนิพพานเหมือนกัน คือ พระอานนทเถรเจ้าในเวลานั้น ยังมิได้บรรลุมรรคผลถึงชั้นสูงสุด ทูลปรารภว่าแต่ก่อนมา เหล่าภิกษุพุทธสาวกได้เคยเฝ้าแหน

เห็นพระองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคย์เจ้าเนืองนิตย์ เมื่อพระองค์เสด็จเข้าสู่พระปรินิพพานแล้ว มิได้เฝ้าแหนเห็นพระองค์ต่อไป เห็นจะพากันว้าเหว่ สมเด็จพระมหากรุณาเจ้าจึงทรงอนุญาตที่สังเวชนียสถานไว้ 4 แห่ง สำหรับพุทธสาวกเหล่าใดใคร่จะเห็นพระองค์ ก็ให้ไปปลงธรรมสังเวช ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่งใน 4 แห่งนั้นคือ

1. ที่พระตถาคตเจ้าประสูติ ณ ป่าลุมพินีในแขวงเมืองกบิลพัสดุ์ (เดี๋ยวนี้เรียกว่าตำบลรัมมินเด อยู่ในเขวงเนปาลราช) แห่ง 1

2. ที่พระตถาคตเจ้าตรัสรู้พระโพธิญาณ ณ โพธิพฤกษมณฑลในแขวงเมืองคยา (เดี๋ยวนี้เรียกว่าตำบลพุทธคยา) แห่ง 1

3. ที่พระตถาคตเจ้าประทานปฐมเทศนา ณ ตำบลอิสิปัตนะมฤทายวัน ในแขวงเมืองพาราณสี (เดี๋ยวนี้เรียกว่าตำบลสารนาถ) แห่ง 1

4. ที่พระตถาคตเจ้าเข้าสู่พระนิพพาน ณ ตำบลสาลวันในแขวงเมืองกุสินารา (เดี๋ยวนี้เรียกว่าแขวงกาเสีย) แห่ง 1

ที่สังเวชนียสถาน 4 แห่งนี้ เป็นบริโภคเจดีย์โดยพระบรมพุทธานุญาต นอกจากนี้ยังมีบริโภคเจดีย์เกิดขึ้นด้วยเหตุการณ์อีก 2 แห่ง มีเรื่องตำนานปรากฏในหนังสือปฐมสมโพธิว่าเมื่อถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระนั้น โมริยกษัตริย์เจ้าเมืองปิยผลิวันให้ไปขอพระบรมธาตุช้าไป ทูตไปถึงเมืองกุสินาราเมื่อแบ่งพระบรมธาตุแจกไปเสียแล้ว ได้แต่พระอังคารถ่าน ที่ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระไปสร้างพระสถูปบรรจุไว้ ณ เมือง ปิยผลิวัน (เดี๋ยวนี้เรียกว่า รุธบุร) องค์ 1 ส่วนโทณพราหมณ์ผู้แบ่งพระบรมธาตุได้ทะนานโลหะที่ตวงพระธาตุไป ก็ไปสร้างพระสถูปบรรจุไว้ในเขตเมืองกุสินารานั้นอีกองค์หนึ่ง พระสถูป สององค์นี้ก็นับเป็นบริโภคเจดีย์ เพราะเนื่องด้วยองค์พระตถาคตเจ้าเช่นเดียวกับที่สังเวชนียสถาน จึงเกิดบริโภคเจดีย์ขึ้นในชั้นแรกรวมเป็น 6 แห่งด้วยกัน

มูลเหตุแห่งธรรมเจดีย์นั้น ในตำราไม่ได้กล่าวถึงเรื่องตำนาน แต่มีโบราณวัตถุปรากฏเป็นเค้าเงื่อนพอจะสันนิษฐานมูลเหตุที่เกิดขึ้นว่า คงอาศัยพระพุทธบรรหาร ซึ่งทรงแสดงแก่เหล่าพระสาวกเมื่อก่อนเสด็จเข้าสู่พระนิพพาน ว่าพระธรรมจะแทนพระองค์ต่อไปดังนี้ เมื่อล่วงพุทธกาลมาแล้ว ผู้ที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา บางพวกอยู่ห่างไกลพระธาตุเจดีย์และพระบริโภคเจดีย์ที่มีอยู่ในครั้งนั้น จะไปทำสักการะบูชาได้ด้วยยากใคร่จะมีเจดีย์สถานเป็นที่บูชาบ้าง จึงมีผู้รู้พระบรมพุทธาธิบาย แนะนำให้เขียนพระธรรมลงเป็นตัวอักษรประดิษฐานไว้เป็นที่บูชา โดยอ้างพระพุทธบรรหารซึ่งตรัสว่าพระธรรมจะแทนพระองค์นั้น จึงเกิดมีประเพณีสร้างธรรมเจดีย์ขึ้นอีกอย่าง 1 มักเลือกเอาพระธรรมที่เป็นหัวใจในพระพุทธศาสนา เช่นคาถาแสดงพระอริยสัจ ว่า

“เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เตสํ เหตุ ตถาคโต (อาห)

เตสญฺจ โย นิโรโธ จ เอวํ วาที มหาสมณโณ”

นี้เป็นต้น มาจารึกเป็นธรรมเจดีย์ ครั้นต่อมาถึงสมัยเมื่อเขียนพระธรรมวินัยลงเป็นตัวอักษรแล้ว ก็นับถือคัมภีร์พระไตรปิฎกว่าเป็นพระธรรมเจดีย์ด้วย

อุเทสิกะเจดีย์นั้น เป็นของที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธเจ้าไม่กำหนดว่าจะต้องทำเป็นอย่างไร ถ้ามิได้เป็นธาตุเจดีย์หรือบริโภคเจดีย์หรือธรรมเจดีย์แล้ว ก็นับว่าเป็นอุเทสิกะเจดีย์หรือบริโภคเจดีย์ทั้งสิ้น พิเคราะห์ดูโดยโบราณวัตถุที่ปรากฏอยู่ดูเหมือนอุเทสิกะเจดีย์ที่ชอบทำกันในชั้นแรกจะทำเป็นพุทธบัลลังก์ อาศัยประเพณีอันมีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล พุทธสาวกย่อมจัดอาสนะไว้รับเสด็จพระพุทธองค์ในเวลาเมื่อเสด็จไปโปรดสัตว์ ณ ที่นั้น ๆ จึงสร้างพุทธบัลลังก์ เป็นที่สักการบูชาในเวลารำลึกพระพุทธองค์เมื่อเสด็จเข้าปรินิพพานแล้ว เรียกว่าอาสนะบูชา เป็นอุเทสิกะเจดีย์มีขึ้นก่อนอย่างอื่น (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2510, น. 3-8)

พระมหานาค ได้ให้คำอธิบายเรื่องพระบาท ในหนังสือบุณโณวาทคำฉันท์ ไว้ดังนี้

การที่นับถือรอยพระพุทธบาทเปนเจดียสถาน ดูเหมือนมูลเหตุจะเกิดขึ้นแต่ 2 คติต่างกัน เปนคติของชาวมัชฌิมประเทศอย่าง 1 เปนคติของชาวลังกาทวีปอย่าง 1 คติของชาวมัชฌิมประเทศนั้น เดิมถือกันตั้งแต่ก่อนพุทธกาลว่าไม่ควรสร้างรูปเทวดาฤๅมนุษย์ขึ้นไว้เช่นสรวงสักการบูชา แลคตินั้นถือกันมาจนพุทธกาลล่วงหลายร้อยปีจึงได้เลิก เพราะฉนั้นพระเจดีย์ที่พวกพระพุทธศาสนิกชนสร้างเมื่อก่อน พ.ศ. 500 จึงทำแต่พระสถูปฤๅวัดถุต่าง ๆ เป็นเครื่องหมายสำหรับบูชาแทนองค์พระพุทธเจ้า รอยพระพุทธบาทเปนวัตถุอย่าง 1 ซึ่งชอบทำกันในสมัยนั้น ทำเปนรอยพระพุทธบาททั้งซ้ายขวาบ้าง ทำเปนรอยพระพุทธบาทแต่เบื้องขวาบ้าง แต่ฝ่ายพวกที่ถือศาสนาพราหมณ์นั้น ชอบอ้างภูเขาฤๅสิ่งอื่นที่เป็นเอง แต่รูปสัณฐานแปลกปลาด ว่าพระผู้เปนเจ้าได้บันดาลให้เปน โดยมีเรื่องตำนานอย่างนั้น ๆ เช่นที่เมืองคยามีที่ตำบลหนึ่งไม่ห่างจากตำบลพุทธคยาที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้นัก เรียกว่าตำบลคยาศิระ บนเนินเขาตรงนั้นเปนศิลาดำคล้ายรูปคนนอน แลบนศิลานั้นมีรอยเหมือนรอยเท้าคนอยู่รอย 1 เขาอธิบายเรื่องตำนานว่า เดิมมียักษ์ร้ายตนหนึ่ง พระวิษณุเทพเจ้าเสด็จลงมาปราบ เมื่อจะฆ่ายักษ์นั้นทรงเหยียบตัวไว้แล้วตัดศีรษะเสีย แล้วบันดาลให้ตัวยักษ์แลรอยพระบาทกลายเป็นศิลาปรากฏอยู่ รอยนั้นเรียกกันว่า “วิษณุบาท” นับถือเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์มีคนไปบูชาเนืองนิจจนบัดนี้ ที่ว่ามาเปนส่วนคติที่ถือกันในมัชฌิมประเทศ แม้ในพระบาลีก็หา

มีปรากฏอ้างว่าพระพุทธองค์ได้ทรงเหยียบรอยพระพุทธบาทประดิษฐานไว้ ณ ที่แห่งหนึ่งแห่งใดไม่ (กรมศิลปากร, 2556, ออนไลน์)

ในประเทศไทยมีการศึกษาเรื่องมูลบทที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาท สามารถแบ่งออกเป็นประเด็นได้ดังต่อไปนี้

2.1.2.1 ตำนานรอยพระพุทธบาท

มณเฑียร ศุภลักษณ์ กล่าวถึงตำนานรอยพระพุทธบาทที่เขาสุวรรณบรรพต (เขาสัจจพันธคีรี) จังหวัดสระบุรี ที่ปรากฏในคัมภีร์ปุ ณ โณวาทสูตร ไว้ดังนี้

ในหมู่บ้านสุนาปรันตปะ มีพ่อค้า 2 คนพี่น้อง คนพี่ชื่อมหาบุณ และน้องชื่อจุลบุณ ครั้งหนึ่งเมื่อมหาบุณขนสินค้าบรรทุกเกวียนจำนวน 500 เล่ม เดินทางมุ่งหน้าไปค้าขายจนถึงกรุงสาวัตถี จึงจอดพักกองเกวียนอยู่ใกล้ ๆ พระเชตวันแห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พอรุ่งเช้าชาวกรุงสาวัตถีต่างถือเครื่องสักการบูชาไปสู่พระเชตวันเพื่อสดับฟังพระธรรมเทศนามหาบุณสงสัยเหตุแห่งการกระทำนั้นจึงถาม และชนทั้งหลายในหมู่นั้นจึงกล่าวตอบว่า พระรัตนตรัยอันประกอบด้วย พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ได้บังเกิดขึ้นแล้วในโลกความดังกล่าวทำให้มหาบุณเกิดความยินดีเป็นอย่างยิ่ง จึงเข้าฟังพระธรรมเทศนา

เมื่อพระพุทธองค์แสดงธรรมเสร็จสิ้นแล้วมหาบุณจึงกราบทูลอาราธนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระภิกษุสงฆ์ให้ไปฉันภัตตาหารยังที่พักของกองเกวียนเมื่อพระพุทธเจ้าและพระภิกษุสงฆ์ไปรับบิณฑบาต ณ ที่พักกองเกวียนของมหาบุณ และเสด็จกลับสู่พระเชตวันแล้ว มหาบุณได้มอบเกวียนกับสิ่งของทั้งปวงแก่นายบัญชีและให้นำไปมอบแก่จุลบุณ ส่วนตนจะขอบรรพชาในสำนักแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

หลังจากบรรพชาแล้ว พระมหาบุณได้เล่าเรียนพระกรรมฐานและได้เดินทางไปเจริญสมณธรรมอีกหลายแห่ง แต่ก็ยังไม่สามารถบรรลุมรรคผลธรรมวิเศษประการใด ต่อมาพระมหาบุณได้จำพรรษาอยู่ ณ มกุลการาม เจริญพระกรรมฐาน จนในที่สุดก็สามารถสำเร็จมรรคผลเป็นพระอรหันต์ ณ ที่นั้น

เช้าวันหนึ่งพระมหาบุณได้เข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้านสุนาปรันตปะจุลบุณจำพระมหาบุณพี่ชายได้ จึงอาราธนาให้ไปฉันภัตตาหารที่เรือนของตน และอาราธนา ให้จำพรรษาอยู่ ณ พระวิหารใกล้ ๆ นั่นเอง ขณะนั้นอยู่ในช่วงฤดูฝนไม่สามารถทำการค้าขายทางบกได้ จุลบุณและพ่อค้าทั้ง 500 คน จึงคิดแต่งเรือสำเภาเพื่อบรรทุกสินค้าเดินทางไปค้าขายยังต่างเมือง เมื่อถึงวันจะลงสู่สำเภา จุลบุณได้อาราธนาพระมหาบุณให้ลงไป

รับภัตตาหารที่ท้ายเรือ ณ ที่นั้น จุลบุณขอสมาทานศีล 5 และขอให้พระมหาบุณช่วยพิจารณาเหตุแห่งภัยอันเกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ ในระหว่างการเดินทาง หากมีเหตุภัยสิ่งใดขอให้พระมหาบุณได้ช่วยเหลือด้วย เรือสำเภาแล่นไปได้ 7 วันจึงถึงเกาะแห่งหนึ่งประกอบกับเสบียงหมด เหล่าพ่อค้าจึงทอดสมอและขึ้นไปหาฟืนและอาหารบนเกาะ ชาวสำเภาชวนกันถางฟันต้นไม้จะทำฟืนและรู้ว่าไม้จันทน์แดงเป็นของมีค่า จึงพากันทิ้งสินค้าที่บรรทุกมากับสำเภาลงทะเลและตัดไม้จันทน์แดงบรรทุกลงแทนสินค้านั้น เหล่าบรรดาปีศาจและยักษ์ที่อาศัยอยู่บนเกาะต่างโกรธแค้นพวกพ่อค้าที่ตัดต้นไม้บนเกาะตามอำเภอใจ ครั้นจะทำลายพวกพ่อค้าเหล่านั้นบนเกาะ ก็เกรงว่าจะมีกลิ่นโสโครก จึงปล่อยให้สำเภาทั้งหมดแล่นออกไปถึงกลางทางเหล่าปีศาจทั้งหลายจึงบันดาลให้เกิดลมพายุและคลื่นใหญ่ หมายจะทำลายสำเภาให้จมลง ชาวสำเภาทั้งหลายต่างพากันบวงสรวงเทพยดาอารักษ์ทั้งปวงให้ช่วย มีแต่จุลบุณผู้เดียวเท่านั้นที่ระลึกถึงพระมหาบุณพี่ชาย ขณะนั้นพระมหาบุณทราบเหตุการณ์ด้วยทิพยจักษุญาณ จึงเหาะมาและแสดงตนให้จุลบุณ เห็นแต่เพียงผู้เดียว จากนั้นพระมหาบุณจึงกำจัดปีศาจให้หนีไป และอธิษฐานให้เรือสำเภาทั้งหมดกลับบ้านเมืองของตนโดยสวัสดิภาพ

เมื่อกลับถึงบ้าน จุลบุณก็กล่าวกับพ่อค้าสำเภาทั้งหลายว่า ที่พวกเรารอดกลับมาได้เพราะพระมหาบุณออกไปช่วยบรรดาพ่อค้าเห็นพ้องด้วยกับคำของจุลบุณ จุลบุณจึงบอกกับพ่อค้าทั้งหลายว่าจะเอาไม้จันทน์แดงถวายแก่พระมหาบุณ เหล่าพ่อค้าก็พร้อมใจร่วมถวายด้วย แต่พระมหาบุณบอกว่าเราไม่ต้องการไม้จันทน์แดง แต่จะไปอาราธนาพระพุทธเจ้ามาให้สักการะบูชา ชาววาณิชคามได้ฟังก็ยินดี พระมหาบุณจึงให้ชนทั้งหลายช่วยกันแต่งมณฑป 500 องค์ด้วยไม้จันทน์แดง แล้วเหาะไปอาราธนาพระพุทธองค์กับพระภิกษุสงฆ์ 500 รูป พระพุทธเจ้ารับอาราธนาแล้ว พิจารณาเห็นอุปนิสัยของสัจจพันธดาบสอันอยู่เหนือเขา สัจจพันธคีรี พระองค์จึงตรัสสั่งพระอานนท์ให้นิมนต์สงฆ์ 499 รูป ครั้นเวลารุ่งเช้าพระตถาคตจะเสด็จไปโปรดพระสัจจพันธดาบสกับชาวบ้านสุนาปรันตปะด้วย

ขณะนั้นก็ร้อนถึงพระอินทร์ ท้าวเธอทราบพุทธประสงค์ จึงมีเทวบัญชาสั่งให้ พระวิษณุกรรมนิรมิตบุษบกแก้ว 7 ประการ ประมาณ 500 บุษบก นำมาประดิษฐานไว้แทบประตูพระเชตวันพระพุทธเจ้าและสาวกประทับเหนือบุษบกลอยมาทางอากาศ ไปประทับ ณ เขาสัจจพันธคีรีทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดสัจจพันธดาบสให้บรรพชาและตั้งอยู่ในมรรคผล จากนั้นพระพุทธองค์ก็มาบิณฑบาตที่หมู่บ้านสุนาปรันตปะ และพำนักที่มกุลการาม 2-3 วันจึงเสด็จเข้าสู่เขาสัจจพันธคีรี มีพระพุทธฎีกาตรัสแก่พระสัจจพันธเถระให้อยู่โปรดโยมอุปัฏฐากในดินแดนนั้น

พระสัจจพันธเถระก็รับพุทธฎีกา แล้วกราบทูลขอพระเจดีย์สถานสำหรับจะได้เป็นที่สักการบูชา พระพุทธเจ้าจึงทรงประดิษฐานรอยพระพุทธบาทไว้ ณ ที่แผ่นศิลาเหนือยอดเขาสัจจพันธคีรี แล้วจึงเสด็จกลับยังพระเชตะวัน

ตามข้อความในคัมภีร์ปุณโณวาทสูตร จึงเชื่อกันว่ารอยพระพุทธบาทที่ยอดเขาสัจจพันธคีรี (สุวรรณคีรี) จังหวัดสระบุรีนี้ นับเป็นรอยพระพุทธบาทที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จมากดประทับไว้ด้วยพระองค์เอง

การค้นพบรอยพระพุทธบาทที่เขาสุวรรณบรรพตนั้น มาปรากฏในสมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2163-2171) โดยมีเรื่องเล่าว่า พระภิกษุสงฆ์ไทยพวกหนึ่งได้เดินทางไปยังลังกาทวีป เพื่อไปบูชารอยพระพุทธบาทที่เขาสุมนกูฏ พระสงฆ์ลังกาถามว่ารอยพระพุทธบาทที่มีอยู่ 5 รอยนั้นมีแห่งหนึ่งที่ประดิษฐานอยู่ ณ เขาสุวรรณบรรพตในดินแดนสยามประเทศชาวไทยไม่ไปบูชารอยพระพุทธบาทที่นั่นหรือ ทำไมจึงต้องออกไปบูชาถึงลังกาทวีป

พระภิกษุสงฆ์พวกนั้นจึงนำความกราบทูลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมพระองค์จึงโปรดเกล้า ฯ ให้มีตราสั่งหัวเมืองให้เที่ยวตรวจค้นดูตามภูเขาว่าจะมีรอยพระพุทธบาทอยู่ ณ ที่ แห่งใดหรือไม่เจ้าเมืองสระบุรีสืบได้ความจากพรานบุญว่า ครั้งหนึ่งตนไปล่าเนื้อในป่าที่ริมเชิงเขายิงถูกเนื้อได้รับบาดเจ็บ และหนีขึ้นไปบนไหล่เขาเข้าเชิงไม้ไปไม่นานก็เห็นเนื้อตัวนั้นวิ่งออกมาจากเชิงไม้เป็นปกติทุกอย่างพรานบุญนึกประหลาดใจจึงขึ้นไปดูบนไหล่เขาเห็นมีรอยอยู่ในศิลาเหมือนรูปเท้าคนขนาดยาวศอกเศษและมีน้ำขังอยู่ ก็นึกว่าเนื้อคงหายจากบาดเจ็บเพราะกินน้ำนั้น จึงตักเอามาลองลูบตัวดู ปรากฏว่ากลากเกลื้อนที่เป็นก็หายหมด

เจ้าเมืองสระบุรีไปตรวจเห็นรอยมีจริงดังที่พรานบุญพูด จึงบอกเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเสด็จ ฯ ออกไปทอดพระเนตร ทรงมีพระราชดำริว่า คงเป็นรอยพระพุทธบาทตรงตามที่พระสงฆ์ลังกาบอกมาเป็นแน่ ก็ทรงโสมนัสศรัทธา ด้วยเห็นว่าเป็นบริโภคเจดีย์ เนื่องชิดติดต่อถึงพระพุทธองค์ประเสริฐกว่าอุทเทสิกเจดีย์ เช่นพระพุทธรูปและสถูปเจดีย์ ซึ่งเป็นของสร้างขึ้นโดยสมมติ จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเป็นมหาเจดียสถานมีมณฑปสวมครอบพระพุทธบาทแห่งนั้นไว้ (มณเฑียร ศุภลักษณ์, 2541, น. 9-13)

จากตำนานรอยพระพุทธบาทสรุปได้ว่า พ่อค้า 2 คนพี่น้อง มหาบุณและจุลบุณ เดินทางมุ่งหน้าไปค้าขายจนถึงกรุงสาวัตถี เห็นชาวกรุงสาวัตถีต่างไปสู่พระเชตวันเพื่อสดับฟังพระธรรมเทศนา มหาบุณสงสัยจึงถามและชนทั้งหลายกล่าวตอบว่าพระรัตนตรัย ได้บังเกิดขึ้นแล้วในโลกทำให้มหาบุณ

เกิดความยินดีจึงเข้าฟังพระธรรมเทศนา ขอบรรพชา และสำเร็จมรรคผลเป็นพระอรหันต์ วันหนึ่งจุลบุณมากับสำเภาเหล่าบรรดาปีศาจและยักษ์บนเกาะบันดาลให้เกิดลมพายุและคลื่นใหญ่ จุลบุณระลึกถึงพระมหาบุณ พระมหาบุณจึงเหาะมาช่วยให้เรือสำเภาทั้งหมดกลับบ้านโดยสวัสดิภาพ เมื่อกลับถึงบ้าน จุลบุณก็กล่าวกับพ่อค้า ที่รอดมาได้เพราะพระมหาบุณออกไปช่วย พระมหาบุณอาราธนาพระพุทธเจ้ามาให้สักการะบูชา ชาววาณิชคามจึงสร้างมณฑปด้วยไม้จันทน์แดงถวาย พระอินทร์บัญชาให้ พระวิษณุกรรมนิรมิตบุษบกแก้ว ประดิษฐานไว้ประทับ ณ เขาสัจจพันธคีรีที่ทรงแสดงพระธรรมเทศนา

ตามข้อความในคัมภีร์ปุณโณวาทสูตร จึงเชื่อกันว่ารอยพระพุทธบาทที่ยอดเขาสัจจพันธคีรี (สุวรรณคีรี) จังหวัดสระบุรีนี้ นับเป็นรอยพระพุทธบาทที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จมากดประทับไว้ด้วยพระองค์เอง ซึ่ง ณ ที่แห่งนี้พบรอยพระพุทธบาทที่เขาสุวรรณบรรพตมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

2.1.2.2 คติการสร้างรอยพระพุทธบาท

กรมศิลปากร ได้อธิบายเรื่องคติการสร้างรอยพระพุทธบาท และรอยพระพุทธบาทที่สำคัญในโลกไว้ในหนังสือ การวิเคราะห์ลักษณะและความหมายรอยพระพุทธบาทในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ไว้ว่า รอยพระพุทธบาทสร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นบริโภคเจดีย์ เชื่อกันว่าพระองค์เคยเสด็จไปประทับหรือเยี่ยมเยือน เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่พุทธศาสนิกชนเคารพบูชา การปรากฏรอยพระพุทธบาทแฝงไว้ด้วยความหมายทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นการประกาศชัยชนะ การมีอำนาจเหนือ แสดงถึงสถานที่ที่พระองค์เสด็จไปเผยแพร่พุทธศาสนายังสถานที่ต่าง ๆ ลายมงคล 108 ประการบนรอยพระพุทธบาท ประกอบด้วย ลักษณะแห่งโชคลาภ เครื่องประกอบบารมีของพระมหากษัตริย์ รูปธรรมและนามธรรมของสุคติภาพในจักรวาล ตามข้อความดังนี้

> ***รอยพระพุทธบาท*** *หมายถึง รอยพระพุทธบาทที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นหนึ่งในบริโภคเจดีย์ เชื่อกันว่าสถานที่ที่พระองค์เคยเสด็จไปประทับหรือเยี่ยมเยือน ได้กลายเป็นสถานที่สำคัญ หรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่พุทธศาสนิกชนเคารพบูชา ทั้งนี้ เป็นการเคารพบูชาแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า*
>
> *การปรากฏรอยพระพุทธบาทนั้นแฝงไว้ด้วยความหมายทั้งทางโลกและทางธรรม กล่าวคือ เป็นการประกาศชัยชนะ การมีอำนาจเหนือ แสดงถึงสถานที่ที่พระองค์เสด็จไปเผยแพร่พุทธศาสนายังสถานที่ต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์โบราณ ไม่ว่าจะเป็นประเทศอินเดีย ลังกา พม่า และไทย หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการประทับคำสอนของพระพุทธองค์ให้ปรากฏอยู่บน รอยพระพุทธบาท ด้วยลวดลายมงคลและจำนวน (ตัวเลข)*

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ที่บ่งบอกถึงหลักธรรม และคำสอนซึ่งแผงไว้ด้วยคติต่าง ๆ เปรียบเทียบเพื่อให้บรรลุถึงการปฏิบัติอันนำไปสู่มรรค ผล และนิพพานในที่สุด

ลายมงคล 108 ประการบนรอยพระพุทธบาท ประกอบด้วย

1. ลักษณะแห่งโชคลาภ ความเจริญและความอุดมสมบูรณ์

2. เครื่องประกอบบารมีของพระมหากษัตริย์และพระเจ้าจักรพรรดิ

3. รูปธรรมและนามธรรมของสุคติภาพในจักรวาล

ทั้งหลายเหล่านี้รวมเป็นมงคลทั้ง 108 ประการ อันแสดงถึงสภาวะทั้งมวลในจักรวาลและพระบารมีอันจักคุ้มครองให้สิริมงคลต่อผู้ที่บูชาพระองค์และยึดถือปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์

การเคารพบูชารอยพระพุทธบาทจึงเป็นการระลึกถึงและน้อมนำคำสั่งสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของเราให้ไปในทางที่ควร พุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบันจึงยังมีการสักการะบูชารอยพระพุทธบาทต่อมาดังการบูชาในอดีต (กรมศิลปากร, 2559, น. 1)

2.1.2.3 รอยพระพุทธบาทในประเทศไทย

มณเฑียร ศุภลักษณ์ ยังได้จำแนก รอยพระพุทธบาทออกเป็นยุคสมัยต่าง ๆ รอยพระพุทธบาทในประเทศไทยแบ่งเป็นยุคได้แก่ ยุคแรกพระโคดมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน พุทธศาสนิกชนยังไม่ได้สร้างสิ่งใดขึ้นเพื่อเป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้า ยุคที่สองเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ประมาณ 300-400 ปี พุทธศาสนิกชนเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีสัญลักษณ์แทนการประทับอยู่ของพระพุทธเจ้า บอกไม่ได้ชัดเจนว่าคือรูปอะไร และต่อมาจึงเป็นรอยพระบาทพร้อมลายมงคล108 ในสมัยทวารวดี รอยพระพุทธบาทคู่ที่วัดสระมรกต อำเภอโคกปีบ จังหวัดปราจีนบุรี ถือเป็นรอยพระพุทธบาทที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย ในสมัยล้านนานิยมสร้างรูปพระพุทธบาท 4 รอยซ้อนกัน สมัยสุโขทัย รอยพระบาทมีลักษณะเป็นทรงเรขาคณิต มีมงคล 108 บรรจุอยู่ในตารางเต็มไปทั้งฝ่าเท้า ตรงกลางมีธรรมจักรขนาดเล็ก ระเบียบและลำดับมงคลเริ่มที่ใต้หัวแม่เท้า สมัยอยุธยารับวัฒนธรรมจากสุโขทัย รอยพระพุทธบาทสมัยอยุธยามีการจัดระบบมงคล 108 ประการเป็น 2 แบบ เช่นเดียวกับสุโขทัย แบบที่จัดวงกลมซ้อนบรรจุมงคลทั้ง 108 ไว้ในพระธรรมจักรที่ประกอบด้วยวงกลมหลายชั้นและมีขนาดใหญ่เต็มส่วนกว้างของฝ่าเท้า สมัยรัตนโกสินทร์นิยมทำสัญลักษณ์ลวดลายมงคล 108 ประการ บรรจุลงในตาราง ดังที่ทำกันมาแล้วในสมัยสุโขทัยและอยุธยา โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

พ.ศ. 0-300-400

พระโคดมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เมื่อทรงมีพระชนมายุได้ 80 พรรษา พระพุทธศักราชในประเทศไทยเริ่มตั้งแต่เวลานั้น หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานเป็นเวลาอย่างน้อย 300-400 ปี พุทธศาสนิกชนยังไม่ได้สร้างสิ่งใดขึ้นเพื่อเป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้า เช่น รอยพระพุทธบาทหรือพระพุทธรูป ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าพุทธศาสนิกชนฝ่ายเถรวาทมีความเชื่อว่าพระพุทธเจ้านั้นไม่มีผู้ใดหรือสิ่งใดจะมีรูปร่างเสมอเหมือนพระองค์ได้ตามคำบาลีที่ใช้ในพระไตรปิฎกว่า ***อปฺปฏิม*** *“ไม่มีภาพที่เท่าเทียม”*

พระไตรปิฎกกล่าวเกี่ยวกับคำว่า อปฺปฏิม ไว้ว่าดังนี้

"ภิกษุทั้งหลาย พระผู้มีเพียงหนึ่ง (พระพุทธเจ้า) เมื่อจะทรงอุบัติในโลก เสด็จมา

1. แบบไม่มีบุคคลที่สองเหมือนพระองค์ (อทุติย)

2. แบบไม่มีผู้ร่วมทางมาด้วย (อสหาย)

3. แบบไม่มีผู้ใดเทียบได้ (อปฺปฏิม)

4. แบบไม่มีผู้เสมอได้โดยการเปรียบเทียบ (อปฺปฏิสม)

5. แบบไม่มีส่วนหนึ่งส่วนใดของพระวรกายเทียบกับสิ่งอื่นได้

6. แบบจะหาบุคคลมาเทียบไม่ได้ (อปฺปฏิปุคฺคล)

7. แบบจะหาผู้เสมอมิได้ (อสม)

8. แบบผู้ที่เสมอกับบุคคลที่หาผู้เสมอไม่ได้ (อสมสม)

9. แบบผู้ที่เลิศที่สุดในหมู่มนุษย์

พระผู้มีเพียงหนึ่งนั้นคือใคร พระองค์คือพระตถาคต พระองค์คือพระอรหันต์ (ผู้มีคุณค่าเหมาะสม) พระองค์คือผู้ตรัสรู้โดยชอบ (รู้ทุกสิ่งทุกอย่างตามสภาพแท้จริงภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้นั้นคือ ผู้มีเพียงหนึ่งเมื่ออุบัติในโลก ฯลฯ เป็นผู้เลิศที่สุดใหมู่มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย" อัตถกถาพระไตรปิฎก ได้อธิบายหัวข้อทั้ง 9 ไว้อย่างชัดเจนแต่หัวข้อที่ 3 และ 4 เป็นหัวข้อที่น่าสนใจ เพราะดูเหมือนเป็นเหตุผลว่าทำไมจึงไม่มีการสร้างพระพุทธรูปในระยะแรก ๆ คำอธิบาย 2 หัวข้อ ดังกล่าวมีดังนี้

(3) อปฺปฏิม *อธิบายได้ดังนี้*

ปฏิมา (ภาพ, รูปภาพ) คือ อตฺภาว (รูปร่างหน้าตา ตัวบุคคล ปัจเจกบุคคล บุคลิกลักษณะ ร่างกาย รูปแบบ) ไม่มีปฏิมาอย่างอื่นเหมือนรูปร่างหน้าตาของพระพุทธเจ้า และในหมู่ปฏิมากรที่สร้างปฏิมา (รูปเหมือน) ด้วยทอง เงิน ฯลฯ ไม่มี

ปฏิมากรคนใดเมื่อนำเนื้อที่เพียงเท่าปลายขนจามรในพระวรกายของพระตถาคตมาเพื่อถอดแบบให้เหมือน ก็ไม่สามารถจะทำให้เหมือนได้

(4) อปฺปฏิสม *อธิบายได้ดังนี้ ไม่มีผู้ใดเสมอเหมือนพระองค์(พระพุทธเจ้า) ทางด้านรูปร่าง หน้าตา ดังนั้น เขาจึงเรียกพระองค์ อปฺปฏิสม*

พ.ศ. 300 - 500 – 600 - 700

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ประมาณ 300-400 ปี พุทธศาสนิกชนเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีสัญลักษณ์แทนการประทับอยู่ในที่นั้น ๆ ของพระพุทธเจ้าจึงใช้รูปซึ่งบอกไม่ได้ชัดเจนว่าคือรูปอะไรหรือใช้รอยพระพุทธบาทเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า

เป็นไปได้อย่างมากว่า ประเพณีนี้เริ่มต้นในประเทศศรีลังกาและแพร่กระจายไปในประเทศต่าง ๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนา ความนิยมในการทำแบบนี้มีกันมากในพุทธศตวรรษที่ 56 ถึง 6-10 (ศตวรรษที่ 1-2 ก่อน ค.ศ. ถึง ค.ศ.ที่ 4-5)

เห็นได้ชัดว่าประเพณีนี้ยึดถือกันอย่างจริงจังในศรีลังกา ไม่มีอายุบอกไว้ที่รอยพระพุทธบาทสมัยโบราณ อย่างน้อยเท่าที่ทราบจนถึงขณะนี้มีรอยพระพุทธบาทสมัยโบราณเพียง 2 องค์เท่านั้นที่มีจารึกกำกับอยู่จารึกเหล่านี้ใช้อักษร พรหมี ในศรีลังกา แต่ในปากีสถานใช้อักษร ขโรษฐี

นักอ่านจารึกได้พยายามที่จะกำหนดอายุจารึกเหล่านั้น รอยพระพุทธบาทดังกล่าวองค์หนึ่งอยู่ในศรีลังกา ส่วนอีกองค์หนึ่งอยู่ในปากีสถาน ทั้งสององค์อาจจะมีอายุอยู่ในสมัยเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ 300-400 ปีแล้ว

รอยพระพุทธบาทสมัยโบราณสองสามองค์พบในอินเดียเช่นเดียวกันแต่ดูตามหลักฐานแล้วคงจะเกิดขึ้นช้ากว่าสององค์ที่กล่าวมาข้างต้นบางองค์ได้รับการชี้โดยผู้เชี่ยวชาญว่ามีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 7-8

ก่อนการประสูติของพระราชกุมารสิทธัตถะ มีนิทานเกี่ยวกับมหาบุรุษเล่ากันอยู่แล้ว เมื่อถึงสมัยของพระเจ้าสิทธัตถะลักษณะของมหาบุรุษได้รับการรวบรวมไว้ 32 ประการนั้น เท้า (บาลี : ปาท) ก็รวมอยู่ในลักษณะนั้นด้วย มีการกล่าวถึงลักษณะสองประการเกี่ยวกับพระบาทไว้อย่างชัดเจนคือ

1. นิ้วพระบาทมีความยาวเสมอกัน

2. รูปจักรปรากฏให้เห็นที่ฝ่าพระบาท

ลักษณะเด่นประการที่ 3 ปรากฏที่รอยพระพุทธบาทแทบทุกองค์ในศรีลังกามัลทวีปและในอินเดีย รูปร่างของพระพุทธบาทไม่เหมือนรอยเท้าคนธรรมดา เป็นเพียงภาพ

สัญลักษณ์แทนพระพุทธบาท ขอบด้านข้างสองด้านของพระบาทเป็นเส้นขนานกันและส้นพระบาทมน

รอยพระพุทธบาทที่เหมือนรอยเท้าคนจริงมีอยู่เหมือนกัน แต่พบในประเทศญี่ปุ่น เกาหลี และจีน รูปแบบของพระพุทธบาทแบบนี้พบที่อื่นบ้างเล็กน้อย คือ พบในอินเดียตะวันตกเฉียงใต้ อินเดียตะวันตกเฉียงเหนือปากีสถาน และอัฟกานิสถาน รอยพระพุทธบาทกลุ่มนี้มีอายุอยู่ในสมัยแรก ๆ เช่นกัน

อาจจะอธิบายรูปแบบรุ่นแรกของพระพุทธบาทว่าเป็นการสมมติเอาของผู้นับถือว่าเป็นรอยที่พระโคดมพระพุทธเจ้าทรงประทับเอาไว้ รอยเท้านั้นเป็นรูปที่กลับข้างแบบฝ่าเท้าที่ปรากฏในกระจกเงา รอยพระพุทธบาทที่ปรากฏบนหินก็เป็นรูปแบบเดียวกัน ถ้าเราคว่ำก้อนหินเราก็จะได้รูปในฝ่าเท้าที่ไม่กลับข้าง พระพุทธบาทแบบที่ไม่เหมือนรอยเท้าคนธรรมดานี้มีอยู่ในศรีลังกา

มีการลอกแบบพระพุทธบาทลักษณะดังกล่าวในศรีลังกาในปัจจุบันมากกว่า 150 องค์ มีเพียงองค์เดียวที่มีภาพกลับข้างแบบภาพในกระจกซึ่งอาจจะเป็นรอยพระบาทของพระวิษณุ เราควรทราบด้วยว่าพวกที่นับถือศาสนาไศวะ ไวษณวะ และไชนะ ก็นับถือรอยพระบาทของเทพหรือของศาสดาของพวกเขาเช่นเดียวกัน

รอยพระพุทธบาทในยุคแรก ๆ นั้นไม่ว่าจะสร้างขึ้นที่ใดก็ตาม จะต้องมีรูปนันทิยวัตตะอยู่ในรอยพระบาท สัญลักษณ์นี้ไม่นับรวมกับจักรแต่เป็นสัญลักษณ์แทนคำสอนของพระพุทธเจ้า

เมื่อเริ่มคริสต์ศักราชได้ไม่นาน จึงเริ่มมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นในแคว้นคันธาระและที่เมืองมถุราของอินเดีย ถึงมีพระพุทธรูปแล้วรอยพระพุทธบาทก็ยังเป็นที่นิยมอยู่ อาจเป็นไปได้ว่ามีการเพิ่มเครื่องหมายอันเป็นมงคลเข้าไปในรอยพระพุทธบาท

ในช่วงนี้ คัมภีร์ สมนฺตภทฺหิก ซึ่งมีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 10 กล่าวว่าพระเมตเตยยะมีเครื่องหมายที่เป็นมงคล 108 ประการที่ฝ่าพระบาทและได้ให้รายชื่อเครื่องหมายเหล่านั้นไว้ทั้งหมด

มีคัมภีร์อัตถกถาอธิบายพระเมตเตยยะเล่มที่สองอยู่เล่มหนึ่งซึ่งเขียนขึ้นในศรีลังกาเช่นกัน ผู้เขียนอาจจะเป็นคนคนเดียวกับผู้เขียนสมนฺตภทฺหิก แต่ไม่กล่าวถึงเรื่องเครื่องหมายที่เป็นมงคล 108 ประการ หนังสือใบลานเป็นจำนวนมากที่คัดลอกตามหนังสือ 2 เล่มนี้ ดังปรากฏให้เห็นในเอเชียอาคเนย์ อย่างไรก็ดี หนังสือสองเล่มนี้ไม่ค่อยพบเห็นในศรีลังกา และยังไม่มีการตีพิมพ์ขึ้นเป็นภาษาอื่นอีกด้วย

พ.ศ.1700

ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 17 เครื่องหมายที่เป็นมงคล 108 เริ่มปรากฏให้เห็นที่พระพุทธบาทเมืองพุกาม ประเทศพม่า มีการกำหนดอายุของรอยพระพุทธบาทในโลกนันทะ อยู่ระหว่าง พ.ศ. 1587-1620 และรอยพระพุทธบาทในพระเจดีย์ ชเวซิกอนและโลกหเตกพัน อยู่ระหว่าง พ.ศ. 1627-1655 แต่ยังไม่ทราบแน่ชัดว่ารอยพระบาทเหล่านี้เป็นของพระเมตเตยยะหรือพระโคดมพุทธเจ้า

ใน พ.ศ. 1700 พระภิกษุฝ่ายเถรวาทองค์หนึ่งนามว่า พุทธรักขิตะแห่งบ้านโรหณะ ประเทศศรีลังกา ได้แต่งคัมภีร์ ชินาลงฺการฎีกา ขึ้นคัมภีร์เล่มนี้ได้ให้รายชื่อมงคล 108 เอาไว้ มงคลเหล่านี้พราหมณ์ได้เห็นที่ฝ่าพระบาทของพระราชกุมารสิทธัตถะเมื่อประสูติได้เพียง 5 วัน

พระพุทธบาทที่มีเครื่องหมายมงคล 108 มีขนาดใหญ่กว่าพระพุทธบาทส่วนใหญ่ในช่วง 1,000 ปีแรกมาก ยกเว้นพระพุทธบาทที่เพิ่งพบเมื่อเร็ว ๆ นี้ที่จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งมีขนาดใหญ่มาก พระพุทธบาทองค์นี้มีจารึกที่มีอายุอยู่ในราว พ.ศ. 1243 ถูกพบอยู่ในบริเวณเดียวกัน

พระพุทธเจ้าก็มีพระนามเหมือนคนทั่ว ๆ ไป มีทางเป็นไปได้มากว่ารอยพระบาทที่ปราจีนบุรีจะเป็นของพระพุทธเจ้านามว่า เมตเตยยะ หรือเป็นของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ประเพณีเหล่านี้อาจจะมาจากศรีลังกา ซึ่งเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลายในราวพุทธศตวรรษที่ 10 ยังเป็นสิ่งที่น่าเคลือบแคลงอยู่มาก ถ้าเชื่อกันว่าพระพุทธบาทที่ปราจีนบุรีเป็นรอยพระพุทธบาทของพระโคดมพุทธเจ้าของฝ่ายเถรวาท

พระพุทธบาทที่มีมงคล 108 โดยทั่วไปจะมีนิ้วพระบาทเท่ากัน ด้านข้างเป็นเส้นขนานและส้นพระบาทมน แบบเดียวกับพระพุทธบาทในศรีลังกายุคแรก ๆ และประพณีการสร้างพระพุทธบาทลักษณะนี้นิยมทำกันแล้วในสมัยสุโขทัย ราว พ.ศ. 1900

ในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แห่งกรุงศรีอยุธยา มีการให้ความสำคัญแก่ พระพุทธบาทเป็นพิเศษ เช่นเดียวกับสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น ที่วัดพระเชตุพน ฯ

ปัจจุบันการสร้างพระพุทธบาทขนาดใหญ่ ได้มีการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ในศรีลังกา ความแข็งขันในเรื่องนี้ยังมีอยู่ในพม่า

สำหรับในประเทศไทยประเพณีนี้ยังคงอยู่อย่างไม่ขาดตอน พระพุทธบาทเป็นสัญลักษณ์ของคำสั่งสอนของพระโคดมพุทธเจ้า ในทั้งนี้สามประเทศนั้นแท้จริงแล้วยังคงยึดถือประเพณีพุทธฝ่ายเถรวาทอยู่ จะเห็นได้ว่าวิวัฒนาการพระพุทธบาทมีความเป็นมาตามลำดับดังต่อไปนี้

1. ไม่มีรอยพระบาท

2. มีรอยพุทธบาทแต่มีขนาดเล็ก

3. มีการสร้างพระพุทธรูป

4. มีรอยพระพุทธบาทในรูปแบบขนาดใหญ่

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ได้มีการสร้างรอยพระบาทของพระโคดมพุทธเจ้าที่มีมงคล 108 ประการขึ้น รอยพระบาทของพระพุทธเจ้าในอดีตอีก 3 องค์ ได้ทำให้เห็นเป็นรูปซ้อนทับกันอยู่เบื้องล่างของรอยพระบาทของพระโคดมพุทธเจ้า

ดังนั้นรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าทั้งสี่พระองค์แห่งภัทรกัป (ระยะเวลาที่ยาวนานมาก) นี้จึงเท่ากับว่ารวมอยู่ในรอยพระพุทธบาทองค์นี้ ส่วนพระพุทธเจ้าองค์ที่ 5 คือ พระเมตเตยยะ จะทรงอุบัติในอนาคต ผู้บริจาคสร้างรอยพระพุทธบาทองค์นี้ซึ่งมีจำนวนมากและจะนำขึ้นน้อมเกล้าฯ ถวายแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในวโรกาสทรงเจริญพระชนมายุครบ 5 รอบ สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ นายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นประธานฝ่ายฆราวาสในการจัดสร้างและสยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์เป็นผู้ดำเนินการ

ศูนย์ศิลปาชีพที่พระราชวังสวนจิตรลดาได้สร้างรอยพระพุทธบาทบาทสององค์ขึ้น เห็นได้ว่าประเทศไทยยังคงรักษาประเพณีการสร้างรอยพระพุทธบาทแบบเถรวาทไว้โดยเฉพาะอย่างยิ่งรอยพระพุทธบาทที่เกี่ยวเนื่องกับพระราชวงศ์

สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 13 – 14)

รอยพระพุทธบาทคู่ที่วัดสระมรกต อำเภอโคกปีบ จังหวัดปราจีนบุรี ถือเป็นรอยพระพุทธบาทที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 เป็นรอยพระพุทธบาทประทับลงไป สลักรูปธรรมจักรนูนขึ้นกลางฝ่าพระบาท คล้ายกันกับรอยพระพุทธบาทคู่ที่มีธรรมจักรอยู่กลางฝ่าพระบาทที่เคยพบอยู่ในสมัยแรก ๆ ของอินเดียได้แก่ที่สาญจีและภารหุต

นอกจากจะปรากฏที่ฝ่าพระบาทแล้ว อาจจะเป็นรอบศิวบาท หรือวิษณุบาท ตลอดจนเทพและมหาบุรุษอื่น ๆ ด้วย แต่หลักฐานจากการขุดแต่งโบราณสถานที่สระมรกต ยืนยันว่า รอยพระพุทธบาทคู่นี้เป็นรอยพระพุทธบาทอย่างแน่นอน ไม่ใช่รอยวิษณุบาท

โบราณสถานแห่งนี้สร้างซ้อนทับกันอย่างน้อยสองสมัย สมัยแรก คือ ช่วงสมัยที่สลักรอยพระพุทธบาทลงบนศิลาแลง ส่วนสมัยหลังสร้างอาคารครอบทับ ซึ่งเห็นรอยสลักรูป

วงกลมล้อมรอบรอยพระพุทธบาทถูกผนังวิหารที่สร้างด้วยอิฐและศิลาแลงซ้อนทับจนปรากฏให้เห็นเป็นคิ้วรูปวงโค้งที่มุมวิหารเท่านั้น

หลักฐานที่ยืนยันความเป็นทวารวดีของช่วงสมัยแรกคือพระพุทธรูปประทับยืน ซึ่งปัจจุบันอยู่ที่วัดต้นโพธิ์ ศรีมหาโพธิ และจารึกเนินสระบัว ซึ่งเป็นจารึกกล่าวสรรเสริญพระรัตนตรัยอันเป็นการแสดงอิทธิพลศาสนาพุทธนิกายหินยานที่แพร่หลายในสมัยทวารวดี

เมื่อเร็ว ๆ นี้ได้มีการค้นพบพระพุทธรูปอีก 2 องค์ เป็นหลักฐานสำหรับยืนยันว่าพระพุทธบาทที่สระมรกตนำจะอยู่ในช่วงสมัยทวารวดีซึ่งเจริญรุ่งเรืองประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-14 จากนั้นจึงมีการสร้างศาสนสถานสมัยลพบุรีซ้อนขึ้น ซึ่งในสมัยหลังเป็น ศาสนสถานในศาสนาพุทธนิกายมหายาน

รอยพระพุทธบาทคู่นี้เป็นสิ่งน่าสนใจ และจัดได้ว่าเป็นการค้นพบที่สำคัญ นอกจากนี้ยังค้นพบรอยพระพุทธบาทบนเอกเขาภูพาน อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี และบริเวณใกล้เคียง ได้แก่ พระพุทธบาทบัวบก พระพุทธบาทบัวบาน และพระพุทธบาทหลังเต่ามีรูปดอกบัวบานสลักอยู่กลางพระบาทที่อาจจะอยู่ในสมัยเดียวกันด้วย

สมัยล้านนา

ความเชื่อในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ผู้ประกาศธรรมที่แสดงออกมาในการกระทำย้อนอดีตของพระองค์ในกรณีต่าง ๆ ความเชื่อดังกล่าวมีปรากฏอยู่แล้วตั้งแต่ยุคต้นของพระพุทธศาสนา แต่การแสดงออกของความเชื่อในรูปการทำรอยพระพุทธบาทซ้อนกัน 4 รอย ไม่ได้พบทั่วไปในทุกสถานที่

ความนิยมในการทำรูปพระพุทธบาท 4 รอยซ้อนกันนั้น เป็นการแสดงรอยสัมผัสของฝ่าเท้าพระพุทธเจ้า ว่าโลกเราได้มีพระพุทธเจ้ามาเหยียบ และประดิษฐานพระพุทธศาสนาไว้อย่างมั่นคงแล้วถึง 4 พระองค์ คือ พระกกุสันธสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโกนาคมนสัมมาสัมพุทธเจ้า พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้า (พระนครศรีศากยมุนี พระพุทธเจ้าของเรา) ได้ประทับลงไว้ ณ ตำแหน่งเดียวกัน

ดินแดนภาคเหนือของประเทศไทยที่เคยเป็นดินแดนอาณาจักรล้านนา มีวรรณคดีท้องถิ่นเขียนขึ้นเล่าถึงเหตุการณ์ที่ซ้ำแล้วซ้ำอีก ในสมัยพระพุทธเจ้าแต่ละองค์ว่าสถานที่หลายแห่งในดินแดนแถบนั้นทั้งหมดได้รับพระพรและพิทักษ์คุ้มครองจากพระพุทธเจ้า ไม่ใช่เพียงพระองค์เดียว แต่จากองค์อื่น ๆ ด้วย เช่น ตำนานพระเจ้าเลียบโลกของทางภาคเหนือ

ความเชื่อเช่นนี้แพร่หลายอยู่ทั่วไปในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์เช่น พม่า เขมร และภาคกลางของประเทศไทย ส่วนในประเทศลังกาไม่ปรากฏลักษณะดังกล่าวและจะไม่นิยมแม้แต่ในพม่าก็พบน้อยมาก

ตัวอย่างที่เก่าแก่ที่สุดอยู่ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 23 การทำรูปพระบาทซ้อนกันรอยนี้จะเกิดขึ้นในประเทศไทย ซึ่งมีตัวอย่างให้เห็นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 คือพระพุทธบาทไม้ประดับมุกจากวัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ มีการจัดระเบียบแสดงแผนผังของสุคติภูมิแห่งจักรวาลในมิติด้านตั้ง มีทั้งโสฬสพรหมโลกอยู่ในระดับสูงสุด เทวโลก เขาพระสุเมรุโลกมนุษย์ เขา จักรวาล และมหาสมุทรอยู่ในระดับที่ลดหลั่นกันมา

พระพุทธบาทไม้ประดับมุกชิ้นนี้มีจารึกระบุพระนามของพระพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ ในภัทรกัป ที่เคยประทับไว้ก่อนหน้าพระพุทธเจ้าของเราด้วย การจัดระบบมงคล 108 มิติแนวเช่นนี้ กลายเป็นระบบที่นิยมทำมากที่สุดในประเทศไทย และทำสืบต่อกันมาจนสมัยรัตนโกสินทร์แต่ภาคเหนือในเขตล้านนาจะไม่นิยมขีดเส้นตารางแบ่งแยกสัญลักษณ์ทั้ง 108 ออกเป็นช่อง ๆ

รอยพระพุทธบาทแบบ 4 รอยที่พบในภาคกลางของประเทศไทยนั้น เกือบทั้งหมดอยู่ในสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนในสมัยอยุธยาและสุโขทัยไม่นิยมทำกัน หรือไม่ก็มีประวัติขนย้ายมาจากทางเมืองเหนือ หรือทำเลียนแบบรอยพระพุทธบาทในเมืองเหนือมาก่อน เช่น วัดเขาพลอยแหวน จังหวัดจันทบุรี และวัดนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น

สมัยสุโขทัย

ในพุทธศตวรรษที่ 19 อิทธิพลของพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์แพร่กระจายเข้าสู่ดินแดนไทยและพม่าจากจารึกของพระมหาธรรมราชาลิไท แห่งกรุงสุโขทัย กล่าวถึงการจำลองรอยพระพุทธบาทอันศักดิ์สิทธิ์บนเขาสุมนกูฏในเกาะลังกา มาประดิษฐานไว้บนภูเขาทั้ง 4 แห่งในราชอาณาจักรของพระองค์ ซึ่งปรากฏอยู่ในหลักศิลาจารึกหลักที่ 3 คือ

1. ในเมืองศรีสัชนาลัย เนื่องจากคำจารึกบอกชื่อเขาลบเลือน สันนิษฐานว่าปรากฏบนเขาพระบาทใกล้เมืองศรีสัชนาลัย

2. เหนือจอมเขาสุมนกูฏ เมืองสุโขทัย

3. เหนือจอมเขานางทอง เมืองพาน กำแพงเพชร

4. เหนือจอมเขาปากพระบาง หรือยอดเขากบ อ.เมือง จ.นครสวรรค์

ทุกแห่งที่ประดิษฐานรอยพระพุทธบาทจะปรากฏจารึกกำกับไว้ ทำให้สุโขทัยกลายเป็นดินแดนที่มีหลักฐานแสดงถึงพระพุทธองค์เสด็จมาโปรด และจะให้ความ

คุ้มครองพิศษตลอดไป ภูเขา 2 แห่ง ในจำนวน 4 แห่ง ทรงประทานนามไว้ใหม่ว่า "สุมนกูฏ" เช่นเดียวกับภูเขาสำคัญในทวีปลังกา

อย่างไรก็ตาม รอยพระพุทธบาทในสมัยสุโขทัยกลับมีลักษณะคล้ายกับรอยพระพุทธบาทของพุกามเสียส่วนใหญ่ คือเป็นทรงเรขาคณิต มีมงคล 108 บรรจุอยู่ในตารางเต็มไปทั้งฝ่าเท้า ตรงกลางมีธรรมจักรขนาดเล็ก ระเบียบและลำดับมงคลเริ่มที่ใต้หัวแม่เท้าเดินตามแนวนอนไปจนสุดความกว้างของรอยพระบาทลงสู่แนวของส้นเท้า แล้วย้อนขึ้นตีวงแคบเข้าทุกที จนจบที่ตรงกลาง ดังเช่นรอยพระพุทธบาทที่วัดตระพังทองหลาง จ. สุโขทัย และในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

การเปลี่ยนแปลงและการจัดระเบียบมงคล 108 ที่รับแบบอย่างมาจากพุกาม เกิดขึ้นที่สุโขทัยครั้งแรกบนรอยพระพุทธบาทจำลองแผ่นหินสลักในอุโมงค์วัดศรีชุมการจัดระบบมงคล 108 เป็นแผนผังของจักรวาลมิติตั้ง มงคล 108 จัดตามตำแหน่งและความสำคัญ ทำให้เกิดภาพรวมเป็นแผนผังของจักรวาล อันมีโสพสพรหมโลก เช่นชั้นอกนิษฐานพรหมอยู่เหนือสุดของฝ่าเท้า ถัดลงมาเป็นเทวโลก เขาพระสุเมรุ โลกมนุษย์ เขาจักรวาล และมหาสมุทร ลดหลั่นกันลงมาถึงส้นเท้า การจัดระบบมงคลที่แสดงแผนผังของจักรวาลในรูปมิติตั้งและนิยมขีดเส้นตารางแบ่งแยกสัญลักษณ์ทั้ง 108 ออกเป็นช่อง ๆ นี้ กลายเป็นระบบที่นิยมทำกันมากที่สุดในประเทศไทยและสืบต่อกันมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์

ระบบการจัดมงคล 108 บนรอยพระบาทอีกระบบหนึ่งในสมัยสุโขทัยในครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 20 คือภาพสลักหินรอยพระพุทธบาทปัจจุบันเก็บรักษาไว้ในวัดบวรนิเวศ ฯ มีจารึกบอกว่าสร้างใน พ.ศ. 1970 เป็นรอยพระพุทธบาทคู่สลักอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยม บนฝ่าเท้าแต่ละข้างมีรูปธรรมจักรขนาดใหญ่ ลักษณะโดยทั่วไปคล้ายกับรูปพระบาทที่พบในลังกา สมัยอนุราธปุระและอินเดียโบราณ แต่ในธรรมจักรมีรูปมงคล 108 จัดเรียงวางประกอบอยู่ มีพรหมโลกและเทวโลกอันเป็นภูมิสูงสุดในจักรวาลอยู่รอบจุดศูนย์กลาง พระจักรพรรดิรัตนะประกอบบารมีและเครื่องสูงของพระองค์ รวมทั้งมงคลอื่น ๆ ที่เป็นส่วนประกอบของโลกมนุษย์อยู่รอบนอก

รอยพระพุทธบาทสำริดจากวัดเสด็จในจังหวัดกำแพงเพชร มีการจัดวางมงคลทั้งหลายเป็นแนววงกลม ล้อมรอบด้วยแนวเทือกเขาและมหาสมุทร 7 ชั้น และแนวโคจรของพระอาทิตย์ พระจันทร์ ต่อมาเป็นแนวของสัตว์หิมพานต์ พืช และส่วนประกอบของโลกมนุษย์ รวมทั้งเครื่องสูงและสมบัติของจักรพรรดิ แนวนอกสุดเป็นสัญลักษณ์ของเทวโลกและพรหมโลก รอยพระพุทธบาทนี้เจตนาใช้เป็นแนวนอน มีแถวพระพุทธเจ้าในอดีต และพระสาวกอยู่บนและล่าง ขนาบ 2 ข้างด้วยรูปพระอรหันต์ที่มี

ความสำคัญ รอยพระบาทสำริดจากวัดเสด็จนี้คงมีอายุใกล้เคียงกับ พ.ศ. 1970 อันเป็นปีที่สร้างพระยุคลบาทซึ่งประดิษฐานอยู่ที่วัดบวรนิเวศฯ

สมัยอยุธยา

อาณาจักรอยุธยาได้รับมรดกทางวัฒนธรรมจากอาณาจักรสุโขทัยหลายประการ และมีการติดต่อโดยตรงทางศาสนากับทางลังกาด้วย รอยพระพุทธบาทสมัยอยุธยามีการจัดระบบมงคล 108 ประการเป็น 2 แบบ เช่นเดียวกับสุโขทัย แบบที่จัดวงกลมซ้อนมีตัวอย่างที่วัดพระราม พระนครศรีอยุธยา ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 20

โดยบรรจุมงคลทั้ง 108 ไว้ในพระธรรมจักรที่ประกอบด้วยวงกลมหลายชั้นและมีขนาดใหญ่เต็มส่วนกว้างของฝ่าเท้า คล้ายกับที่พบบนรอยพระพุทธบาทที่วัดบวรนิเวศฯ สัญลักษณ์จัดเรียงเป็น 3 วง คือพรหมโลกและเทวโลกอยู่ในสุด ล้อมรอบด้วยส่วนประกอบของโลกมนุษย์ เช่น สัตว์หิมพานต์ แม่น้ำ ภูเขา และดอกไม้ เครื่องสูงและเครื่องหมายแห่งความอุดมสมบูรณ์ ลาภยศ อยู่ภายนอก

ระบบเดียวกันนี้พบที่รอยพระพุทธบาทไม้ วัดพระรูป สุพรรณบุรี ซึ่งจะมีอายุหลังรอยพระพุทธบาทสลักหินที่วัดพระรามเล็กน้อย ระเบียบการเรียง 108 เหมือนกับที่พบบนรอยพระพุทธบาทสัมฤทธิ์ จากวัดเสด็จคือมีสัญลักษณ์แสดงพรหมโลกและเทวโลกอยู่รอบนอกสุดวงจักร เป็นรอยพระบาทในรอบแนวนอนเช่นกัน มีรูปท้าวโลกบาลทั้ง 4 ประทับนั่งรักษารอยพระพุทธบาทอยู่ทั้งซ้ายและขวา

การจัดมงคลระบบนี้ทำต่อมาจนถึงศตวรรษที่ 23 เป็นอย่างน้อย จะเห็นได้จากงานจิตรกรรมที่ตำหนักพระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทไธสวรรย์ ระบบที่คล้ายกันนี้ยังพบในพม่าและกัมพูชาด้วย

ในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. 2275 - 2301) ได้ส่งรอย พระพุทธบาทแห่งราชอาณาจักรแคนดี ประเทศศรีลังกา ปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ในระบบตารางที่เคยใช้มาแล้วในสุโขทัยบรรจุสัญลักษณ์ตามตำแหน่งระเบียบที่แสดงแผนผังของจักรวาล ตามมติที่ตั้ง คือ จัดพรหมโลกและเทวโลกไว้เบื้องบน เหนือระดับยอดเขาพระสุเมรุ โลกมนุษย์ สัตว์หิมพานต์ สระอโนดาต ภูเขา ทะเลสาบ ต้นไม้อยู่ระดับกลาง มหาสมุทรที่ล้อมรอบและรองรับโลกมนุษย์ พร้อมด้วยสัตว์น้ำอยู่เต็มเบื้องล่าง

นอกจากนี้ยังมีการจัดระบบมงคล 108 แบบตารางผสมผสานกับแบบวงกลม คือบรรจุไว้ในตารางที่มีอยู่เต็มฝ่าพระบาทและในธรรมจักรอยู่ตรงกลาง มีลักษณะคล้ายดอกบัว ดังตัวอย่างเช่น รอยพระพุทธบาทสลักหินที่วัดวรโพธิ์ อยุธยา เป็นต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

การค้นพบรอยพระพุทธบาท ในเขาวัดดีสลัก ต.ดอนคา อ.อู่ทอง จ.สุพรรณบุรี รอยพระพุทธบาทและตำแหน่งที่พบเป็นหลักฐานสำคัญแสดงถึงระบบสัญลักษณ์ในเรื่องจักรวาล และการพัฒนาการทางสังคมของผู้คนสมัยทวารวดีในภูมิภาคนี้ได้เป็นอย่างดี

รอยพระพุทธบาทที่เขาดีสลักเป็นรอยพระพุทธบาทรอยเดียวสลักลงบนแผ่นหิน คล้ายกับรอยพระพุทธบาทสมัยสุโขทัยและอยุธยาแต่ระบบการจัดวางลวดลายและสัญลักษณ์ที่เป็นมงคล 108 ประการแตกต่างไปจากพระพุทธบาทสมัยสุโขทัยเป็นอย่างมาก คือลักษณะลวดลายมงคล 108 ประการไม่ได้สลักไว้ภายในกรอบตารางสี่เหลี่ยม แต่สลักอยู่ภายในวงกลมเรียงกันเป็นแถว ๆ ละ 8 วง และที่บริเวณส้นพระบาทไม่สามารถควบคุมพื้นที่ได้เพราะเป็นตอนแคบ ทำให้การเรียงวงสัญลักษณ์ที่เป็นมงคล 108 ประการไม่ลงตัว ต้องเพิ่มวงให้เต็มโดยใช้สัญลักษณ์ที่เป็นมงคล 108 ประการบางวงให้มีลักษณะซ้ำกันแต่เมื่อนับแล้วก็ยังครบ 108 ประการตามเดิม

แม้ว่ามงคล 108 ประการ และการจัดระเบียบจะแตกต่างไปจากรอยพระพุทธบาทสมัยสุโขทัยก็ตาม แต่กลับไปมีส่วนละม้ายคล้ายรอยพระพุทธบาทที่นิยมทำกันในสมัยอยุธยาตอนปลายมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์แทน การจัดระบบมงคล 108 ของสุโขทัยนั้น ไม่เห็นระดับภูมิสูงต่ำในจักรวาล ในขณะที่ของอยุธยานั้นมีภูมิสูงต่ำที่สัมพันธ์กับไตรภูมิทางพุทธศาสนา

จากลวดลายบางประการที่พบบนรอยพระพุทธบาทบนยอดเขาดีสลักนี้ แสดงให้เห็นรูปแบบศิลปะของทวารวดี เช่น รูป เทวดาเหาะ รูปลิง กินรี ธรรมจักร ปลา เป็นต้น ซึ่งถ้าหากกำหนดอายุคร่าว ๆ โดยเปรียบเทียบกับรอยพระพุทธบาทที่พบในเมืองพุกามของพม่าแล้วคงมีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ 17-18

สมัยรัตนโกสินทร์

รูปและรอยพระพุทธบาทสมัยรัตนโกสินทร์ นิยมทำสัญลักษณ์ลวดลายมงคล 108 ประการ บรรจุลงในตาราง ดังที่ทำกันมาแล้วในสมัยสุโขทัยและอยุธยา คือ แสดงจักรวาลในมิติตั้ง ประกอบด้วยสุคติภูมิชั้นต่าง ๆ และส่วนประกอบของภูมินั้น ๆ ตามตำแหน่งอันสมควร พรหมโลก เทวโลกและมนุษยโลก ฯลฯ อยู่ใต้ฝ่าพระบาทของพระพุทธองค์

มงคลทั้งหลายที่ปรากฏอยู่บนฝ่าพระบาทและรอยพระบาทนั้น คือ เครื่องหมายแห่งความดีงามและความเจริญ อันเป็นคุณลักษณะประเสริฐที่จะสะท้อนออกประทานให้แก่ผู้คนที่น้อมเคารพพระบาทและรอยพระพุทธบาทนั้น เช่น รอยพระพุทธบาทประดับมุกในพระพุทธไสยาสน์ วัดพระเชตุพน ฯ กรุงเทพฯ สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

แสดงลายมงคล 108 ประการแบบตารางมิติแนวตั้ง รอยพระพุทธบาทที่วัดโปรดเกศเชษฐาราม สมุทรปราการ รอยพระพุทธบาทวัดอมรินทราราม และวัดกรุงเทพฯ
(มณเฑียร ศุภลักษณ์, 2541, น. 14-53)

กรมศิลปากร ได้อธิบายเรื่อง รูปแบบและลำดับในการวางลายมงคล 108 ประการในรอยพระพุทธบาท ไว้ดังนี้

รูปแบบและลำดับในการวางลายมงคล 108 ประการ แตกต่างกันตามความนิยมของแต่สมัย กล่าวคือ รูปแบบที่ 1 (สมัยสุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์) จัดวางลายมงคล 108 ประการ อยู่ในตารางเต็มฝ่าพระบาท เว้นที่ตรงกลางสำหรับธรรมจักรหรือดอกบัว ลายมงคลเรียงจากแถวบนตรงพระอังคุฐ ไปตามแนวนอนจนสุดความกว้างของรอยพระบาท และไล่ลงข้างล่างวนลงสู่แนวสันพระบาท หรือเข้าหาจุดศูนย์กลาง โดยเรียงลำดับจากลาย ที่มีความสำคัญหรือความหมายจากน้อยไปหามาก คือ เริ่มจากลายที่แสดงถึงเครื่องมงคล เครื่องราชกกุธภัณฑ์ หรือสิ่งของมงคลในโลกมนุษย์ ถัดไปเป็นรูปภูเขาทั้ง 7 และมหาสมุทรทั้ง 7 ต่อด้วยสัตว์ (กรมศิลปากร, 2559, น. 58)

2.1.2.4 ความหมายของมงคล 108 ประการ

ทศพล จังพานิชกุล ได้อธิบายความหมายของรอยพระพุทธบาท ไว้ในหนังสือ ตามรอยพระพุทธบาทไว้ว่า รอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้า เป็นปูชนียสถานวัตถุอย่างหนึ่งเปรียบเสมือนหนทางของผู้รู้นำทางในการละวางกิเลสทั้งปวง ตามความเชื่อแบ่งรอยพระพุทธบาทออกเป็น รอยพระพุทธบาทจริง รอยพระพุทธบาทที่สร้างขึ้นแทนองค์พระพุทธเจ้าเป็นบริโภคเจดีย์สมมติ รอยพระพุทธบาทที่สร้างขึ้นอุทิศถวายหรือแทนองค์พระพุทธเจ้าเป็นอุเทสิกะเจดีย์ ลักษณะรอยพระบาทแบ่งเป็นประเภทใหญ่ได้ 5 แบบ คือ รูปรอยเท้ามนุษย์ รูปรอยเท้าไม่มีนิ้วเท้า รูปวงรี รูปร่างไม่แน่นอน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ความหมายของรอยพระพุทธบาท

รอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้า เป็นปูชนียสถานวัตถุอย่างหนึ่ง เป็นสัญลักษณ์ของความดีงาม เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนให้หมั่นทำความดี และเป็นอนุสติเตือนใจให้ระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่แผ่ถางธรรมะ ไว้ให้ชาวโลกได้เจริญรอยตามพระบาทของพระองค์ โดยเราไม่ต้องไปเสียเวลาค้นหาสัจจธรรมด้วยอนุศาสนีปาฏิหาริย์ หรือคำสอนอันเป็นอัศจรรย์ซึ่งพระพุทธองค์มิใช่สัจธรรม แต่เป็นผู้ชี้ทางสว่างให้เวไนยสัตว์ได้ก้าวเดินต่อไปด้วยตนเอง รอยพระพุทธบาทจึงเปรียบเสมือนหนทางของผู้รู้ที่เดินมาก่อนส่วนชาวโลกมีหน้าที่ละวางกิเลสทั้งปวงให้ได้

มากที่สุดเท่าที่ทำได้ เพื่อติดตามรอยพระพุทธบาทของพระพุทธองค์ไปสู่จุดหมายปลายทางของความหลุดพ้น จากวัฏสงสาร นั่นคือ วิมุติธรรม (วิโมกข์) หรือพระนิพพานในท้ายที่สุด

รอยพระพุทธบาท ถูกประทับจารึกไว้เพื่อให้เป็นที่เคารพสักการะของมนุษย์และเทพเทวาทั้งหลาย ไม่ต่างไปจากปูชนียวัตถุ-ปูชนียสถานอื่น ๆ เช่น ธรรมจักรและกวางหมอบ, ใบเสมา, พระธาตุเจดีย์, พระบรมสารีริกธาตุ, พระพุทธปฏิมา, พระคัมภีร์จารึกคำสอนทางพุทธศาสนา ฯลฯ สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นก่อนการสร้างพระพุทธปฏิมาหรือพระพุทธรูปในสมัยก่อน จึงมีเพียงสัญลักษณ์ธรรมจักรและกวางหมอบที่มีมายาวนานนับพันปี ต่อมาจึงมีการพบรอยพระพุทธบาท หรือรอยพระหัตถ์ ที่ทรงประทับไว้ตามภูผา เถื่อนถ้ำ เป็นหินขนาดใหญ่ เพื่อให้มนุษย์และเทวดาได้สักการะบูชาเป็นพุทธานุสติ

ประเภทของรอยพระพุทธบาท

รอยพระพุทธบาท เป็นปูชนียวัตถุสถานสำคัญที่พุทธศาสนิกชนกราบไหว้บูชาแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาตั้งแต่หลังสมัยพุทธกาลจวบจนปัจจุบัน

ตามคติความเชื่อแต่โบราณ แบ่งรอยพระพุทธบาทออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. รอยพระพุทธบาทจริงที่พระพุทธองค์เสด็จมาประทับไว้ด้วยพระองค์เอง ตามคติความเชื่อของลังกาทวีป ซึ่งมีอยู่ 5 แห่ง (เปรียบเทียบร้อยพระพุทธบาทว่าเป็นดั่งบริโภคเจดีย์)

2. รอยพระพุทธบาทที่สร้างขึ้นอุทิศถวายหรือแทนองค์พระพุทธเจ้า (เปรียบเทียบรอยพระพุทธบาทว่าเป็นดั่งบริโภคเจดีย์สมมติ)

3. รอยพระพุทธบาทที่สร้างขึ้นอุทิศถวายหรือแทนองค์พระพุทธเจ้า (เปรียบเทียบรอยพระพุทธบาทว่าเป็นดั่งอุเทสิกะเจดีย์)

ลักษณะรอยพระพุทธบาท

ลักษณะรอยพระบาทแบ่งเป็นประเภทใหญ่ได้ 5 แบบ คือ

1. รูปรอยเท้ามนุษย์ เรียกว่า รอยพระพุทธบาท

2. รูปรอยเท้าไม่มีนิ้วเท้า เรียกว่า รอยพระบาทเกือกแก้ว

3. รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า

4. รูปวงรี

5. รูปร่างไม่แน่นอน

แต่ทุกแบบจะมีลักษณะเฉพาะ คือ มีขนาดใหญ่กว่ารอยเท้ามนุษย์ธรรมดาทั่วไป เหมือนกับว่าพระพุทธองค์ทรงเนรมิตกายให้ใหญ่โตแล้วมาประทับไว้ บางรอยอาจมีรอยธรรมจักรอยู่ตรงกลางรอยพระบาท (ทศพล จังพานิชยกุล, 2555, น. 9-10)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

จากหนังสือเล่มเดียวกัน ทศพล จังพานิชกุล ได้อธิบายสัญลักษณ์ในรอยพระพุทธบาทที่แสดงถึงลักษณะของมหาบุรุษที่เหนือกว่าบุคคลทั่วไป สัญลักษณ์มาจากการบำเพ็ญเพียรมาหลายภพตามรายละเอียดดังนี้

> *สัญลักษณ์ในรอยพระพุทธบาท คือเครื่องหมายอันเป็นมหามงคลของมหาบุรุษลักษณะของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่มีเหนือบุคคลธรรมดาทั่วไป อันเนื่องมาจากการบำเพ็ญบารมีมานับภพชาติไม่ถ้วน ตราบจนถึง 10 ชาติสุดท้ายของบรมโพธิสัตว์ก่อนตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยพระองค์เอง*
>
> *ทวีปทั้ง 4 มีทวีปน้อยสองพันเป็นบริวาร, มหาสมุทรทั้ง 4, ภูเขาจักวาล, ภูเขาสิเนรุราช ป่าหิมพานต์, แม่น้ำคงคาทั้ง 7, สระใหญ่ทั้ง 7, เขาบริกัณฑ์ทั้ง 6, พระอาทิตย์, พระจันทร์ กลุ่มดาวนักขัตฤกษ์, พรหมจตุรพักตร์, มหาพรหม 16 ชั้น, เทวโลก 6 ชั้น, บรมจักพรรดิราชกับบริวาร, ปราสาท, เศวตฉัตร, ชฎามหามงกุฎ, บัลลังก์แก้ว, ตั่ง, ประรำทองคู่, จักรทองคู่ สำเภาทอง, ธงชัย, สังขทักษิณาวัตร, สายสร้อย, สายสังวาล, คันฉ่อง (กระจก), พัดใบตาล พัดนางนกยูง, พัดวาลวีชนี, บาตร, หม้อน้ำมีน้ำเต็ม, ถาดน้ำมีน้ำเต็ม, ถาดทองคำ, เสาไห้คชกุศ (ขอช้าง), พระขรรค์, หอก, พวงมะลิ, ดอกบัวขาว, ดอกบัวเขียว, ดอกบัวแดง, ดอกพุดซ้อนพญาช้างเอราวัณ, พญาช้างฉัททันต์, พญาช้างอุโบสถ, โคอุสุภราช, ม้าลาหก, พญาครุฑ พญานาค, มังกรทอง, พญาเสือโคร่ง, ไก่ฟ้า, พญาหงส์, พญาการเวก, นกยูงทอง นกกระเรียน, นกหัสดิน, นกพริก, กินนร, กินรี, แม่โคกับลูกโค, จระเข้, เต่าทอง, ปลาทอง* (ทศพล จังพานิชยกุล, 2555, น. 11)

จากการอภิปรายข้างต้น ผู้วิจัยสามารสรุปเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทได้ว่า เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ บริเวณภูเขา หิน และพื้นที่ต่าง ๆ อีกทั้งมนุษย์สร้างขึ้นเพื่ออุทิศต่อพระพุทธเจ้าและเป็นสัญลักษณ์แห่งความเชื่อความศรัทธา เพื่อให้พุทธศาสนิกชนเคารพกราบไหว้ รอยพระพุทธบาท เป็นบริโภคเจดีย์หนึ่งในพุทธเจดีย์ 4 อันมี ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุเทสิกะเจดีย์ ธาตุเจดีย์ คือพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า บริโภคเจดีย์ ได้แก่ สังเวชนียสถานไว้ 4 แห่งได้แก่ ที่พระตถาคตเจ้าประสูติ ที่พระตถาคตเจ้าตรัสรู้พระโพธิญาณ ที่พระตถาคตเจ้าประทานปฐมเทศนา ที่พระตถาคตเจ้าเข้าสู่พระนิพพาน พระธรรมเจดีย์ คือคำสอนของพระพุทธเจ้าต่อมาได้เขียนเป็นตัวอักษรหรือคัมภีร์พระไตรปิฎก อุเทสิกะเจดีย์เป็นของที่สร้างขึ้นโดยอุทิศต่อพระพุทธเจ้าไม่กำหนดว่าทำเป็นอย่างไร ซึ่งหากเจดีย์นั้นไม่ได้เป็นธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ หรือธรรมเจดีย์แล้ว ก็ให้นับว่าเป็นอุเทสิกะเจดีย์หรือบริโภคเจดีย์ทั้งสิ้น

ตำนานรอยพระพุทธบาทยอดเขาสัจจพันธคีรี มีอยู่ว่าพ่อค้า 2 คนพี่น้อง มหาบุณและจุลบุณ เดินทางมุ่งหน้าไปค้าขายจนถึงกรุงสาวัตถี เห็นชาวกรุงสาวัตถีต่างไปสู่พระเชตวันเพื่อสดับฟังพระธรรมเทศนา มหาบุณสงสัยจึงถามและชนทั้งหลายกล่าวตอบว่าพระรัตนตรัย ได้บังเกิดขึ้นแล้วในโลก ทำให้มหาบุณเกิดความยินดีจึงเข้าฟังพระธรรมเทศนา ขอบรรพชา และสำเร็จมรรคผลเป็นพระอรหันต์ วันหนึ่งจุลบุณมากับสำเภาเหล่าบรรดาปีศาจและยักษ์บนเกาะบันดาลให้เกิดลมพายุและคลื่นใหญ่ จุลบุณระลึกถึงพระมหาบุณ พระมหาบุณจึงเหาะมาช่วยให้เรือสำเภาทั้งหมดกลับบ้านโดยสวัสดิภาพ เมื่อกลับถึงบ้าน จุลบุณก็กล่าวกับพ่อค้า ที่รอดมาได้เพราะพระมหาบุณออกไปช่วย พระมหาบุณอาราธนาพระพุทธเจ้ามาให้สักการะบูชา ชาววาณิชคามจึงสร้างมณฑปด้วยไม้จันทน์แดงถวาย พระอินทร์บัญชาให้ พระวิษณุกรรมนิรมิตบุษบกแก้ว ประดิษฐานไว้ประทับ ณ เขาสัจจพันธคีรีที่ทรงแสดงพระธรรมเทศนา ตามข้อความในคัมภีร์ปุณโณวาทสูตร จึงเชื่อกันว่ารอยพระพุทธบาทที่ยอดเขาสัจจพันธคีรี (สุวรรณคีรี) จังหวัดสระบุรีนี้ นับเป็นรอยพระพุทธบาทที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จมากดประทับไว้ด้วยพระองค์เอง ซึ่ง ณ ที่แห่งนี้พบรอยพระพุทธบาทที่เขาสุวรรณบรรพตมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

รอยพระพุทธบาทในประเทศไทยแบ่งเป็นยุคได้แก่ ยุคแรกพระโคดมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน พุทธศาสนิกชนยังไม่ได้สร้างสิ่งใดขึ้นเพื่อเป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้า ยุคที่สองเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ประมาณ 300-400 ปี พุทธศาสนิกชนเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีสัญลักษณ์แทนการประทับอยู่ของพระพุทธเจ้า บอกไม่ได้ชัดเจนว่าคือรูปอะไร และต่อมาจึงเป็นรอยพระบาทพร้อมลายมงคล108 ในสมัยทวารวดี รอยพระพุทธบาทคู่ที่วัดสระมรกต อำเภอโคกปีบ จังหวัดปราจีนบุรี ถือเป็นรอยพระพุทธบาทที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย ในสมัยล้านนานิยมสร้างรูปพระพุทธบาท 4 รอยซ้อนกัน สมัยสุโขทัย รอยพระบาทมีลักษณะเป็นทรงเรขาคณิต มีมงคล 108 บรรจุอยู่ในตารางเต็มไปทั้งฝ่าเท้า ตรงกลางมีธรรมจักรขนาดเล็ก ระเบียบและลำดับมงคลเริ่มที่ใต้หัวแม่เท้า สมัยอยุธยารับวัฒนธรรมจากสุโขทัย รอยพระพุทธบาทสมัยอยุธยามีการจัดระบบมงคล 108 ประการเป็น 2 แบบ เช่นเดียวกับสุโขทัย แบบที่จัดวงกลมซ้อนบรรจุมงคลทั้ง 108 ไว้ในพระธรรมจักรที่ประกอบด้วยวงกลมหลายชั้นและมีขนาดใหญ่เต็มส่วนกว้างของฝ่าเท้า สมัยรัตนโกสินทร์นิยมทำสัญลักษณ์ลวดลายมงคล 108 ประการ บรรจุลงในตาราง ดังที่ทำกันมาแล้วในสมัยสุโขทัยและอยุธยา

2.1.3 แนวคิดด้านดนตรีไทยกับพระพุทธศาสนา

มนตรี ตราโมท ผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทย กรมศิลปากร ได้ให้สัมภาษณ์ อธิบายเรื่องบทบาทของดนตรีไทยที่เกี่ยวข้องพระพุทธศาสนาไว้ว่า ดนตรีไทยใช้เพื่อการประกอบหรือส่งเสริมพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธามากขึ้นเท่านั้น ไม่ได้ความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรงความว่า

อันที่จริงแล้วดนตรีไทยกับพระพุทธศาสนาไม่มีความเกี่ยวข้องกัน แต่ที่นำดนตรีเข้าไปบรรเลงก็เพื่อช่วยส่งเสริมเป็นแรงบันดาลใจหรือเป็นสื่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในศาสนามากขึ้น ดนตรีจะใช้เข้าประกอบในพิธีทางศาสนาเท่านั้น เช่น มีประกอบในเทศน์มหาชาติ แต่ละกัณฑ์ก็มีดนตรีบรรเลงประกอบ ก็เพื่อให้มีความครึกครื้น (สุรพล สุวรรณ, 2549, น. 94)

พิชิต ชัยเสรี ได้อธิบายดนตรีไทยกับพระพุทธศาสนาไว้ว่า พิธีกรรมทั้งปวงใช้ดนตรีเป็นเครื่องจูงจิต แต่ในพระพุทธศาสนานั้น พิธีกรรมต่าง ๆ มีดนตรีไทยมีหน้าที่เป็นกาลเทศวิภาคเพื่อบอกลำดับของรายละเอียดพิธีกรรมต่างจากศาสนาคริสต์ของตะวันตก แต่ในพิธีไหว้ครูดนตรีไทยและนาฏศิลป์ไทยนั้น ดนตรีไทยมีหน้าที่เป็นกาลเทศวิภาคเช่นเดิมแต่เพิ่มการจูงจิตเพื่อน้อมนำให้ผู้ร่วมพิธีเกิดจินตนาการถึงเทพสังคีตาจารย์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ในพิธีกรรมทั้งปวงนั้น ดนตรีนับได้ว่าเป็นเครื่องจูงจิตอย่างสำคัญเพราะดนตรีเป็นศิลปะที่ให้เสรีภาพแก่จินตนาการขอบมนุษย์ได้มากที่สุด เสียงดนตรีอาจเป็นได้ทั้งความสง่างาม อำนาจ ความลึกลับ หรือแม้แต่ความอ่อนโยนเมตตาได้อย่างวิเศษ การกล่าวถึงพระเจ้าที่ทรงมหิทธานุภาพด้วยอักขระวิธีธรรมดา ย่อมเทียบไม่ได้เลยกับการบูชาสรรเสริญด้วยบทเพลงและดนตรี ศาสนาประเภทเทวนิยมทั้งปวงจึงมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับดนตรีอย่างแยกกันมิได้

1. พุทธปรัชญากับดนตรีไทย

จากหัวข้อแรกเห็นได้ว่าดนตรีเป็นเครื่องจูงจิตอย่างสำคัญอย่างศาสนาที่ต้องแสดงความภักดีต่อพระผู้สร้างผู้ทรงอุตรภาวะอันยิ่ง แต่ในศาสนาพุทธซึ่งเป็นประเภทอเทวนิยมเพราะไม่ยอมรับพระผู้สร้างดังกล่าว ย่อมมีวิธีทางแห่งความสัมพันธ์กับดนตรีแตกต่างไป

บทบาทของดนตรีในเชิงพุทธ

การแสดงในเชิงกาละเทศะ

พุทธปรัชญาไม่เน้นการเข้าสู่สัจจธรรมด้วยการร้องอ้อนวอนแต่ด้วยสติปัญญาใคร่ครวญของตนเอง แม้การสวดมนต์ก็มิใช่การร้องเพลง (Chant) หรือร้องขอ (Pray) แต่เป็นการท่องบ่น (Recite) ตำนานที่มาของพระสูตรต่าง ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ดนตรีไทยจึงไม่มีหน้าที่จูงจิตเหมือนดังดนตรีตะวันตกในโบสถ์คริสต์ แต่มีหน้าที่เป็นกาลเทศวิภาค (Demarcation) ของพิธีกรรม หรือเป็นนาฬิกาบอกขั้นตอนในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น เพลงช้า แสดงว่าพระมาถึง บริเวณพิธี เพลงสาธุการแสดงการจุดเทียน เพลงพระเจ้าลอยถาดแสดงถึงอนุโมทนา ยาถาสัพพีเป็นต้น ดังจะยกตัวอย่างขั้นตอนในพิธีกรรมที่ตรงกับการสำแดงกาลเทศวิภาคดังต่อไปนี้

<u>พิธีกฐิน</u>	*แห่กฐิน*	*- เพลงกลม*
	ประธานถึงอุโบสถ	*- เพลงช้า*
	จุดธูปเทียน	*- เพลงสาธุการ*
	พระครองผ้า	*- เพลงสาธุการ*
	เสร็จพิธี	*- เพลงกราวรำ*
<u>พิธีทำขวัญนาค</u>	*เวียนเทียน*	*- เพลงเรื่องทำขวัญ*
	ดับเทียน	*- เพลงรัวสามลา*
	ป้อนมะพร้าวอ่อน	*- เพลงกราวใน-เชิด*
	แก้ผ้าคลุมบายศรีส่งให้นาคอุ้ม	
<u>พิธีจรดพระนังคัล</u>	*อธิษฐานผ้านุ่ง*	*- เพลงสาธุการ*
	ไถรี 3 รอบ	*- เพลงเชิดฉาน*
	ไถดะ 3 รอบ	*- เพลงโคมเวียน*
	ไถกลบหว่าน	*- เพลงปลูกต้นไม้*
	เสด็จกลับ	*- เพลงกราวรำ*

จะเห็นได้ว่า พิธีกรรมในวัฒนธรรมไทยนั้น ไม่ว่าจะอิงพุทธปรัชญาหรือมิได้อิงพุทธปรัชญาเช่น พิธีจรดพระนังคัล ดนตรีไทยก็ยังคงทำหน้าที่กาลเทศวิภาคอยู่เสมอแต่พิธีกรรมบางอย่างในดนตรีไทยเองที่ดูเหมือนว่าดนตรีในพิธีนั้นมีหน้าที่จูงจิตเพิ่มมาด้วยอีกโสดหนึ่ง จะอธิบายอย่างไร?

<u>การจูงจิต</u>

ในพิธีไหว้ครูดนตรีไทยหรือนาฏยศิลป์ไทยนั้น นอกจากจะมีการจัดตั้งหัวโขนหรือที่เรียกว่าศีรษะครู อันเป็นสัญลักษณ์แทนเทพสังคีตาจารย์ทั้งหลาย มีพระฤษีนารอด พระปรครธรรพ พระปัญจสิขร และพระพิราพ เป็นต้น ก็ยังจะต้องมีวงปี่พาทย์ซึ่งประสมวงได้ขนาดปี่พาทย์เครื่องคู่เป็นอย่างน้อย ไว้บรรเลงร่วมพิธีจะไม่เกิดความรู้สึกขลังหรือศักดิ์สิทธิ์เอาทีเดียว

การที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะขั้นตอนของพิธีกรรมนั้นจะเป็นการอ่านโองการแสดงความนอบน้อมบรรณาการทั้งหลาย ตลอดจนการประสิทธิประสาทพรและสัมฤทธิ์ผลต่าง ๆ ซึ่งจะต้องใช้เพลงจำเพาะแต่ละกรณีไปดังจะได้แสดงรายละเอียดเพื่อประกอบความเข้าใจดังนี้

บทที่ 1 บูชาพระรัตนตรัย	*- สาธุการกลอง*
บทที่ 2 บูชาครู	*- พราหมณ์เข้า*
บทที่ 3 ขอพรพระรัตนตรัย-บุพการี-ครู	*- โหมโรง*

บทที่ 4 ไหว้พระไหว้เทพยดา	*- ตระนารายมณ์บรรทมสินธุ์เสมอ โคมเวียน*
บทที่ 5 ไหว้เทพสังคีตาจารย์	*- ตระพระประคนธรรพเสมอเถร*
บทที่ 6 เชิญเทพยดากันอุปัทวะ	*- ตระเชิญ*
บทที่ 7 บูชาพระพิราพ	*- องค์พระ*
บทที่ 8 ถวายสังเวย	*- นั่งกิน, เซ่นเหล้า*
บทที่ 9 ลาสังเวย-ส่งครู	*- พราหมณ์ออก เสมอเข้าที่*
บทที่ 10 ทำน้ำมนต์,บูชาข้าวตอกดอกไม้	*- โปรยข้าวตอก, มหาชัย, เชิด, กราวรำ*

จะเห็นได้ว่าดนตรีไทยยังมิได้ละทิ้งหน้าที่กาลเทศวิภาคดังกล่าวมาแล้วแต่เพิ่มหน้าที่จูงจิตขึ้นอีกโสดหนึ่ง ชักจูงกล่อมเกลาให้ผู้ร่วมพิธีเกิดจินตนาการถึงเทพสังคีตาจารย์ ต่าง ๆ รวมไปถึงพฤติกรรมอาการซึ่งเป็นไปตามขั้นตอนของพิธี เช่น การกิน (นั่งกิน) การดื่ม (เซ่นเหล้า) และการประสิทธิประสาทพร (ตระเทวาประสิทธิ) เป็นต้น

ทั้งหมดนี้อธิบายได้ว่ากิจกรรมในการไหว้ครูนั้นเข้าทำนองพุทธเจือพราหมณ์ ก็ศาสนาพราหมณ์นั้นเป็นเทวนิยม ดนตรีที่เข้าไปมีบทบาทก็ต้องทำหน้าที่จูงจิตเป็นปกติ ดนตรีไทยก็นับเนื่องเข้าการนี้เป็นธรรมดา

สรุปได้ว่าดนตรีไทยนั้น นอกจากจะทำหน้าที่กาลเทศวิภาคอยู่โดยปกติแล้วถ้าพิธีกรรมใดเจือพราหมณ์ชัดเจน ก็จะเพิ่มหน้าที่จูงจิตเพิ่มอีกโสดหนึ่ง (พิชิต ชัยเสรี, 2540, น. 32-35)

สุรพล สุวรรณ ได้อธิบายบทบาทของดนตรีไทยที่มีต่อพระพุทธศาสนาในหนังสือ ดนตรีไทยในวัฒนธรรมไทยไว้ว่า สืบเนื่องมาจากคนไทยโดยส่วนมากมีความเลื่อมใส นับถือในพระพุทธศาสนา โบราณาจารย์ทางด้านดนตรีไทยจึงนำดนตรีไทยมาประกอบไว้ในพิธีกรรมทางศาสนา โดยเรียงร้อยไว้ได้อย่างงดงามและลงตัว นอกจากนี้ สุรพล สุวรรณ ได้กล่าวอ้างอิงถึง Allan Merriam นักมานุษยวิทยาทางด้านดนตรีที่ได้สรุปถึงหน้าที่ของดนตรีที่เกี่ยวพันกับสังคมไว้ว่า บทเพลงเป็นตัวเชื่อมของคนในสังคมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นความบันเทิงเริงรมย์ให้แก่สมาชิกในสังคมได้ไว้ใช้ผ่อนคลายความตึงเครียด ซึ่งบทเพลงมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมอยู่หลายประการ มีรายละเอียดดังนี้

เป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดบูรณภาพหรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม บทบาทอีกประการหนึ่งที่เห็นได้โดยชัดเจนคือ เป็นสิ่งที่ช่วยผ่อยคลายความเครียดทางจิตใจแก่สมาชิกในสังคม ซึ่งพบว่าเพลงมีหน้าที่ทางสังคมหลายประการ เช่น

1. เป็นเสมือนตัวแทนของระบบสัญลักษณ์ทางสังคมที่สะท้อนออกมาให้เห็นตามความเชื่อทางศาสนาและระบบชนชั้นทางสังคม

2. มีหน้าที่ให้เกิดการกระตุ้นการตอบสนองทางกายภาพซึ่งจะพบได้ในเพลงที่เกี่ยวกับการทำงาน เช่น เพลงเกี่ยวข้าว หรือถ้าเป็นสังคมแบบดั้งเดิมก็จะพบเพลงที่เกี่ยวกับสงคราม เป็นต้น

3. เพลงมีบทบาทเป็นเสมือนเครื่องควบคุมทางสังคม รักษาบรรทัดฐานทางสังคมและชี้แนะระเบียบแบบแผนที่สมควร รวมทั้งกำหนดพฤติกรรมที่เหมาะสมทางสังคมอีกด้วย

4. เพลงมีบทบาทในการรักษาสถาบันที่สำคัญทางสังคม เช่น ศาสนา ความเชื่อ และทำให้การประกอบพิธีกรรมมีเหตุผล โดยมีหน้าที่รักษา "สัญลักษณ์ทางพิธีกรรม"

5. มีหน้าที่ทำให้เกิดความสืบเนื่องและมั่นคงทางพิธีกรรม

(สุรพล สุวรรณ, 2549, น. 83-98)

จากเรื่องเดียวกันนี้ยังอธิบายต่อไปอีกว่า ศิลปะการดนตรีมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อพระพุทธศาสนาอันเป็นผลมาจากคุณสมบัติของดนตรีนั้น สามารถทำให้ผู้ฟังมีความรู้สึกคล้อยตามได้ทั้งอารมณ์ร่าเริงแจ่มใส ชื่นบาน กล้าหาญ หรือเศร้าสร้อยตามวัตถุประสงค์แห่งการบรรเลงดนตรีนั้น ๆ จึงเป็นเหตุให้มีการบรรจุทำนองลงในบทสวดมนต์ต่าง ๆ ในศาสนา ที่มักมีการสวดเป็นลักษณะเดียวกัน กับการขับร้อง ในรายละเอียดของการสวดมนต์ย่อมเป็นเนื้อหาในการสรรเสริญเกียรติคุณของเทพเจ้าต่าง ๆ และมักมีคำบรรยายเนื้อหาธรรมไปพร้อมกันเสมอ ๆ เพื่อความเป็นกุศล ในบทสวดมนต์ในศาสนา จึงมักถูกแต่งให้เป็นรูปแบบวรรณกรรม โคลงฉันท์ และการที่บรรจุทำนองการสวดไปด้วยนั้นก็เพื่อให้มีความง่ายต่อการจดจำมากขึ้น และเป็นสื่อกลางที่ทำให้เกิดความรู้สึกได้เป็นอย่างดี จากที่กล่าวไปแล้วนั้น เสียงของดนตรีจึงปรากฏในสองนัย

นัยแรก เสียงที่เป็นดนตรีนั้น กระตุ้นความรู้สึกของผู้ฟังให้เกิดเป็นความศรัทธา เลื่อมใสในสิ่งที่ตนนับถือ ตัวอย่างเช่น พระขึ้นธรรมมาสน์เทศน์หรือลงจากธรรมมาสน์เมื่อเสร็จสิ้นการเทศน์ดนตรีจึงถูกบรรเลงเพื่อให้เกิดความครึกครื้น ผู้ได้ยินในพิธีนั้นก็พลอยจะเกิดความยินดีโมทนา

นัยที่สอง เสียงดนตรีเร้าใจแก่ผู้ได้ยิน ทำให้เกิดความฟุ้งซ่านด้วยกิเลส

เพราะฉะนั้น เสียงดนตรีจึงมีคุณลักษณะทั้งเชิงบวกในทางที่ดี และเชิงลบในทางที่ไม่ดีในพระพุทธศาสนาจึงมีพระวินัยเป็นข้อห้ามไม่ให้พระภิกษุสงฆ์ฟังเพลงในพระอุโบสถ คือศีลข้อ 7 ที่มีข้อห้ามให้เว้นจากการฟ้อนรำขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแห่งกุศล

ซึ่งสุรพล สุวรรณ ได้กล่าวอ้างถึงท่านพระสิริมังคลาจารย์ที่ได้แสดงอรรถาธิบาย เรื่องพระวินัยข้อห้ามในการฟังดนตรีนี้ไว้ว่า

> *การฟังคีตดนตรีที่ไม่เป็นวิสูกะ บางคราวฟังได้... เสียงชนิดใดแม้มีอักขระและพยัญชนะวิจิตรสลวย แต่เมื่อฟังแล้วก่อบังเกิดราคาทิกิเลส เสียงเห็นปานนี้ไม่ควรส้องเสพคบหา แต่ทว่าเสียงชนิดใดที่ประกอบไปด้วยอรรถะและธรรมะ แม้แต่จะเป็นคีตของนางกุมภาทาสี เมื่อฟังแล้ว ก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระรัตนตรัย หรือก่อให้เกิดความเบื่อหน่ายในสังสารวัฏ เสียงเช่นนี้ควรสดับตรับฟังได้* (สุรพล สุวรรณ, 2549, น. 83-98)

พิชิต ชัยเสรี ได้อธิบายเรื่องบทเพลงไทยที่ตั้งชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในเอกสารคำสอนรายวิชาพุทธธรรมในดนตรีไทยว่ามีเพลงไทยที่ตั้งชื่อมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ได้แก่เพลงพระเจ้าลอยถาด เพลงตวงพระธาตุ เพลงปฐมดุสิต เพลงเขมรโพธิสัตว์ เพลงพราหมณ์เข้าโบสถ์ และเพลงสรภัญญะความว่า

> *เพลงไทยนั้นมีวิธีการตั้งชื่อเป็นอเนกประการบ้างก็ตั้งตามอารมณ์เพลง เช่น พญาโศก บ้างก็ตั้งตามสถานที่ เช่น เขมรไทรโยค บ้างก็ตั้งตามกิริยาอาการ เช่น โอด เป็นต้น แต่มีเพลงกลุ่มหนึ่งตั้งชื่อแสดงโฉมหน้าเชิงพุทธ เท่าที่ผู้เขียนรวบรวมได้มีดังนี้*
>
> *1. สาธุการ - มีความหมายเชิงตำนานดังแสดงไปแล้ว แต่เมื่อเพ่งเล็งที่ความหมายของคำ สาธุการ แปลว่าการแสดงความชอบใจ หรือการเปล่งวาจาว่าดีละ ซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติของภิกษุในพุทธศาสนา เมื่อจะให้ความเห็นชอบ หรืออนุโมทนากกรรมก็จะเปล่งเสียงว่าสาธุ*
>
> *2. พระเจ้าลอยถาด - แสดงพุทธประวัติเมื่อครั้งทรงลอยถาดที่นางสุชาดาถวายพร้อมข้าวมธุปายาสไปในแม่น้ำเนรัญชรา หลังจากนั้นทรงฉันแล้วก่อนหน้าจะทรงตรัสรู้ พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ*
>
> *3. ตวงพระธาตุ - แสดงประวัติเมื่อครั้งแสดงโทณพราหมณ์เป็นตวงแปงพระบรมสารีริกธาตุให้แก่กษัตริย์ต่าง ๆ ได้สำเร็จโดยสันติวิธี*
>
> *4. ปฐมดุสิต - ดุสิตเป็นชื่อสวรรค์ชั้นที่สี่ของเทวโลกทั้งหก (ฉกามาพจรภูมิ) เป็นชั้นที่พิเศษกว่าชั้นอื่น ๆ เพราะจำเพาะแต่ผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า หรือจะเป็นพุทธบิดา-พุทธมารดา-อัครสาวก-ตลอดจนอนุพุทธะต่าง ๆ เท่านั้น จึงจะปฏิสนธิในชั้นนี้ได้*

ส่วนอีกห้าชั้นที่เหลือมิได้มีข้อจำกัดเช่นนี้ ถ้าหักแปลปฐมดุสิตว่าความชอบใจอย่างแรกก็ยิ่งจะพุ่งตรงไปนิพพานบทเอาทีเดียว

5. เขมรโพธิสัตว์ - ท่านผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าซึ่งกำลังบำเพ็ญบารมีสิบ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ อธิษฐาน สัจจะ เมตตา และอุเบกขาอยู่นั้น เถรวาท เรียกว่า พระโพธิสัตว์ ซึ่งแตกต่างจากโพธิสัตว์ทางมหายานอยู่มาก แต่รวมความโดยกว้างว่าเป็นผู้จะเข้าถึงสัจจธรรมอันแท้จริงสืบไปก็พอไปกันได้ ที่มีคำว่าเขมรนั้นหมายถึงสำเนียงในทางดนตรีมีเค้าเขมรอยู่ด้วย

6. พราหมณ์เข้าโบสถ์ - ถ้าไม่มีพื้นพุทธธรรมอาจจะเข้าใจเขวไปได้ว่าชื่อเพลงนี้เพ่งไปข้างศาสนาพราหมณ์ ที่จริงนั้นพระพุทธเจ้าทรงเรียกบุคคลว่า พราหมณ์ ในความหมายว่าบรรลุประโยชน์สูงสุด คือ หมดกิเลส ดังปรากฏในขุททกนิกาย คาถาธรรมบทพรามณวรรค ว่า

“เราเรียกบุคคลผู้มีความเพ่ง ผู้ปราศจากธุลี อยู่แต่ผู้เดียว มีกิจอันกระทำแล้ว หาอาสวะมิได้ บรรลุประโยชน์อันสูงสุดแล้วนั้นว่า เป็นพราหมณ์ ”

โบสถ์เป็นคำกร่อนมาจากอุโปสถาคาร หรืออุโปสถัคคะ หมายถึงสถานที่สงฆ์ทำสังฆกรรม อาจมีข้อสงสัยว่าหมดกิเลสแล้วเหตุไรจึงยังต้องเข้าโบสถ์อีกเล่า ข้อนี้แสดงให้เห็นความเอื้อเฟื้ออย่างสูงของท่านที่พ้นกิเลสแล้ว ก็ยังปฏิบัติตามพระวินัย เป็นตัวอย่างอันดี

7. สรภัญญะ - เป็นทำนองสวดคำฉันท์บาลีซึ่งพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสวดได้เป็นทำนองโดยไม่ผิดพระวินัย เทียบความเป็นธรรมประกอบคีตะมีจุดหมายที่กุศลศรัทธาในพระรัตนตรัย

ถ้าพิจารณาชื่อเพลงทั้งเจ็ดนี้ให้เทียบส่วนกับพุทธประวัติก็จะพบความพ้องเป็นอัศจรรย์เริ่มด้วย พระโพธิสัตว์เป็นเทพในชั้นดุสิต (ปฐมดุสิต) อธิษฐานมาเป็นพระมหาโพธิสัตว์ปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางสิริมหามายาเทวี (เขมรโพธิสัตว์) ต่อมาทรงถือเพศบรรพชิตบำเพ็ญสมณธรรมจนใกล้วาระตรัสรู้จึงลอยถาดอธิษฐาน (พระเจ้าลอยถาด) ประกอบความเพียร จนบรรลุอริยสัจจธรรม (สาธุการ) ตั้งพระทัยโปรดสัตว์แสดงเทศนาจนมีรัตนะครบสาม (พราหมณ์เข้าโบสถ์) เป็นที่เคารพบูชาของมนุษย์และทวยเทพ (สรภัญญะ) จนถึงวาระสิ้นพระชนม์ชีพ (ตวงพระธาตุ)

พ้นจากนี้ก็ยังมีเพลงชื่อต่าง ๆ ซึ่งดูเหมือนจะแสดงโฉมหน้าเชิงพุทธ แต่โดยความเป็นจริงนั้นก็มีความหมายไปอีกนัยหนึ่ง เช่น เพลงองค์พระ ซึ่งเรียกย่อมาจากชื่อเต็มว่าเพลงองค์พระพิราพ ดังนั้นคำว่า “พระ” ในเพลงนี้จึงไม่ใช่พระพุทธเจ้า แต่เป็นพระพิราพซึ่งเป็นเทพสังคีตจารย์องค์หนึ่ง หรือเพลงพระทอง ก็มิได้หมายถึงพระพุทธรูปทองคำแต่อย่างใด ทว่าเป็นคำเรียกคนรักของนางผู้ครำ่ครวญหวยไห้ เช่นที่ปรากฏในสร้อยคำ

ร้องเพลงดอกไม้ไทรสองชั้น ท่อนสองว่า “โอ้พระทองของน้องเอ๋ย” เป็นต้น แม้แต่เพลงนางนาคซึ่งมีคำว่านาค พ้องกับตำนานการบวชภิกษุในพุทธศาสนา ก็มิได้หมายถึงนาคตนที่จำแลงกายเป็นมานพมาขอบวชแต่อย่างใด ทว่าความหมายเชิงอุปมาถึงสิ่งประเสริฐอันเป็นปฐมแห่งการเกิดเหตุการณ์ที่ดีงามต่าง ๆ ทั้งนี้เป็นการอ้างอิงนิทานพื้นบ้านโบราณซึ่งมักจะเริ่มต้นเรื่องด้วยมีนางผู้ประเสริฐ (บางครั้ง ก็หมายถึงนางพญานาคราช) ให้กำเนิดวีรบุรุษคนใดคนหนึ่งอันเป็นต้นเรื่องของนิทานนั้น ๆ สืบไป จึงนิยมใช้เพลงนี้เป็นเพลงแรกในพิธีมงคลต่าง ๆ เช่น พิธีเวียนเทียนทำขวัญหรือพิธี รดน้ำแต่งงาน เป็นต้น (พิชิต ชัยเสรี, 2540, น. 41-43)

จากการปภิปรายเรื่องดนตรีไทยกับพระพุทธศาสนาสามารถสรุปได้ว่า ดนตรีไทยนั้นใช้เพื่อการประกอบ หรือส่งเสริมพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธามากขึ้นเท่านั้น ไม่ได้ความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง เนื่องจากในพระพุทธศาสนานั้น พิธีกรรมต่าง ๆ มีดนตรีไทยมีหน้าที่เป็นกาลเทศวิภาคเพื่อบอกลำดับของรายละเอียดพิธีกรรมต่างจากศาสนาคริสต์ของตะวันตกแต่ในพิธีไหว้ครูดนตรีไทยและนาฏศิลป์ไทยนั้น ดนตรีไทยมีหน้าที่เป็นกาลเทศวิภาคเช่นเดิมแต่เพิ่มการจูงจิตเพื่อน้อมนำให้ผู้ร่วมพิธีเกิดจินตนาการถึงเทพสังคีตาจารย์

บทบาทของดนตรีไทยที่มีต่อพระพุทธศาสนาในหนังสือ ดนตรีไทยในวัฒนธรรมไทยไว้ว่าสืบเนื่องมาจากคนไทยโดยส่วนมากมีความเลื่อมใส นับถือในพระพุทธศาสนาโบราณาจารย์ทางด้านดนตรีไทยจึงนำดนตรีไทยมาประกอบไว้ในพิธีกรรมทางศาสนา โดยเรียงร้อยไว้ได้อย่างงดงามและลงตัว และนอกจากนี้ยังปรากฏเพลงไทยที่ตั้งชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ได้แก่เพลงสาธุการ เพลงพระเจ้าลอยถาด เพลงตวงพระธาตุ เพลงปฐมดุสิต เพลงเขมรโพธิสัตว์ เพลงพราหมณ์เข้าโบสถ์ และเพลงสรภัญญะ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

2.2 ทฤษฎี

2.2.1 ทฤษฎีดุริยางคศิลป์ไทย

บุษกร สำโรงทอง ได้อธิบายองค์ประกอบของดนตรีไว้ในหนังสือดนตรีบำบัดว่า เสียงดนตรีมีองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ส่วน ได้แก่ ทำนองและจังหวะ ซึ่งทำนองประกอบด้วยระดับเสียง ธรรมชาติของเสียง ความเข้มของเสียง สำหรับจังหวะประกอบด้วย จังหวะที่ปกติสม่ำเสมอ จังหวะหนัก และจังหวะยาว ความว่า

1. ทำนอง คือกลุ่มของเสียงที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของดนตรีและเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เสียงดนตรีมีความสมบูรณ์ ประกอบด้วย

1.1 ระดับเสียง (Pitch) ความถี่ของรอบในการสั่นสะเทือนของวัตถุนั้น เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความแตกต่างของเสียงไปในทาง สูง หรือ ต่ำ หากรอบในการสั่นสะเทือนมากก็จะมีเสียงสูง หากรอบในการสั่นสะเทือนน้อยก็มีเสียงต่ำ มนุษย์มีการรับรู้ด้านความสูงต่ำของเสียง

1.2 ธรรมชาติของเสียง (Tone color) ลักษณะเฉพาะของเสียงที่เกิดขึ้น จากการสั่นสะเทือนของวัตถุที่ต่างชนิดกันโดยการ ดีด สี ตี เป่า การตี หรือการเขย่าวัตถุต่าง ๆ ความหนาแน่นของมวลสารวัตถุต่างชนิดกัน ทำให้เสียงที่เกิดขึ้นแตกต่างกัน ซึ่งมนุษย์สามารถบอกถึงเสียงที่มาจากแหล่งกำเนิดเสียงต่างกัน ได้จากประสบการณ์ฟังดนตรี

1.3 ความเข้มของเสียง (Tone intensity) ความหนัก-เบาของเสียงขึ้นอยู่กับความแรงความค่อยในการสร้างเสียงดนตรี ความเข้มของเสียงนี้มีความสัมพันธ์กับอารมณ์ความรู้สึกได้

2. จังหวะ คือความสั้นยาวของเสียงที่ทำให้เกิดท่วงทำนองที่สามารถสะท้อนความรู้สึกที่มีความหลากหลาย จังหวะอาจหมายรวมถึงจังหวะของ เครื่องดนตรีประเภทเครื่องตี ที่มนุษย์นำเข้ามาประดับประดาให้เป็นเครื่องช่วยเน้นย้ำจังหวะที่ถูกสร้างขึ้นแต่เดิมมีความน่าสนใจ ทำให้เสียงดนตรีนั้นสามารถแสดงอารมณ์ความรู้สึกได้มากขึ้น การรับรู้ด้านจังหวะแบ่งเป็น 3 ลักษณะตรงข้ามกัน ได้แก่

2.1 จังหวะที่ปกติสม่ำเสมอ (Regular) ให้อารมณ์เรียบง่ายสบายซึ่งตรงกันข้ามกับจังหวะที่ไม่ปกติหรือไม่สม่ำเสมอ (Irregular) ให้อารมณ์ที่อึดอัด สะดุด คับข้อง

2.2 จังหวะหนัก (Strong) ให้อารมณ์ที่หนักแน่น มั่นคง สง่างาม กับจังหวะเบา (Weak) ให้ความรู้สึกที่อ่อนไหว โอนเอน ไม่มั่นคง

2.3 จังหวะยาว (Long) ให้ความรู้สึกที่เน้นย้ำ กับจังหวะสั้น (Short) ให้ความรู้สึกที่ร่าเริง สดใส (บุษกร สำโรงทอง, 2553, น. 4-7)

ราชบัณฑิตยสถาน ได้อธิบายเรื่องจังหวะในสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคคีตะ-ดุริยางค์ ฉบับราชบัณฑิตยสถานไว้ว่า จังหวะแบ่งออกเป็น 3 อย่าง คือ จังหวะพื้นฐาน จังหวะฉิ่ง และจังหวะหน้าทับความว่า

จังหวะ

การใช้อัตราส่วนของเวลาเป็นเครื่องแบ่งทำนองเพลงให้เป็นส่วนย่อย ทุก ๆ ส่วนย่อยหรือจังหวะนี้ต้องมีระยะเท่ากันและดำเนินไปด้วยเวลาอันสม่ำเสมอ จังหวะที่ใช้ในการบรรเลงดนตรีไทยแบ่งออกเป็น 3 อย่าง คือ

1. จังหวะพื้นฐาน คือ จังหวะที่อยู่ในใจของผู้บรรเลงและผู้ขับร้อง

2. จังหวะฉิ่ง คือ การใช้ฉิ่งเป็นเครื่องกำกับจังหวะ เสียง “ฉิ่ง” เป็นจังหวะเบา เสียง “ฉับ” เป็นจังหวะหนัก

3. จังหวะหน้าทับ คือ การใช้ทำนองเครื่องหนังเป็นเครื่องกำหนดจังหวะ โดยมากนิยมใช้หน้าทับปรบไก่เป็นเกณฑ์นับจังหวะ เช่น หน้าทับปรบไก่ครบ 1 เที่ยว นับเป็น 1 จังหวะ

จังหวะฉิ่งและจังหวะหน้าทับแต่โบราณมีความสัมพันธ์กัน โดยจังหวะฉิ่งสามารถเทียบเป็นจำนวนจังหวะหน้าทับ เช่น 2 ฉิ่ง 2 ฉับ เท่ากับ 1 จังหวะหน้าทับ

เพลงบางเพลงอาจมีหน้าทับพิเศษซึ่งมีความยาวแตกต่างไปจากจังหวะหน้าทับในข้อ 3. เช่น เพลงหน้าพาทย์ต่าง ๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545, น. 52)

จากเรื่องเดียวกันราชบัณฑิตยสถานอธิบายเรื่องเสียงประสาน ไว้ว่าเป็นวิธีการบรรเลงดนตรีหรือขับร้องคนละเสียงในเพลงเดียวกันและพร้อม ๆ กัน อาจจะเป็นการบรรเลงเครื่องดนตรีกับเครื่องดนตรี หรือขับร้องกับขับร้อง ซึ่งในดนตรีไทยอาจเกิดเสียงประสานได้จากการบรรเลงดนตรีคนเดียวเป็นเสียงประสานจากเครื่องดนตรีได้เช่นกัน

ประสานเสียง

วิธีการบรรเลงดนตรีหรือขับร้องคละเสียงในเพลงเดียวกันและพร้อม ๆ กัน อาจเป็นเครื่องดนตรีกับเครื่องดนตรี ขับร้องกับขับร้อง หรือ เครื่องดนตรีกับขับร้องก็ได้ เสียงของดนตรีหรือเสียงขับร้องที่แยกกันเป็นคนละทางย่อมมีเสียงที่ตกเป็นจังหวะเป็นคนละเสียงบ้าง รวมเป็นเสียงเดียวกันบ้าง เช่นเดียวกับการประสานเสียง (harmony) แบบหนึ่งของดนตรีสากล เช่น การขับร้องเพลงช้าประสมเสียงระฆังในละครดึกดำบรรพ์เรื่องอิเหนา พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

ในดนตรีไทยนั้น การประสานเสียงอาจเกิดขึ้นโดยผู้บรรเลงคนเดียว บรรเลงเครื่องดนตรีชิ้นเดียว แต่ใช้มือ 2 ข้างบรรเลงต่างโน้ตกัน หรือผู้ประพันธ์เปิดโอกาสให้ผู้บรรเลงเครื่องดนตรีแต่ละชิ้นสามารถใช้สติปัญญาในการคิดทางประสานเสียงเมื่อร่วมวงบรรเลงด้วยกัน การประสวานเสียงของดนตรีไทยซึ่งเน้นการแปรทางของเครื่องดนตรีแต่ละชนิดที่บรรเลงร่วมกันเป็นหลักสำคัญ เรียกว่า วิวิธศัพท์ (heterophony) ลักษณะการประสานเสียงแบบนี้มีความคล้ายคลึงกันในกลุ่มดนตรีเอเชีย เช่น ลาว เขมร จีน อินโดนีเซีย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545, น. 92)

ราชบัณฑิตยสถาน ได้อธิบายถึง ระดับเสียงหรือทางในดนตรีไทย ที่แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ ทางที่ 1 วิธีดำเนินทำนองโดยเฉพาะของเครื่องดนตรี ทางที่ 2 วิธีดำเนินทำนองของเพลงที่ประดิษฐ์ขึ้นโดยเฉพาะ และทางที่ 3 ระดับเสียงของเพลงที่บรรเลงมีความแตกต่างของการเลือกใช้สำหรับวงดนตรีที่บรรเลง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ทาง 1

วิธีดำเนินทำนองโดยเฉพาะของเครื่องดนตรีแต่ละอย่าง เช่น ทางระนาดเอก ทางระนาดทุ้ม ทางซอด้วง ทางจะเข้ ซึ่งแต่ละอย่างก็มีวิธีการดำเนินทำนองของตนแตกต่างกัน, กลอน ก็เรียก

ทาง 2

วิธีดำเนินทำนองของเพลงที่ประดิษฐ์ขึ้นโดยเฉพาะ เช่น ทางครู ก. ครู ข. หรือทางเดี่ยว ทางหมู่ ทางพื้น ทางกรอ ทางลูกล้อ ลูกขัด ซึ่งแม้จะบรรเลงด้วยเครื่องดนตรีอย่างเดียวกัน ก็ดำเนินทำนองไม่เหมือนกัน

ทาง 3

ระดับเสียงของเพลงที่บรรเลงซึ่งกำหนดชื่อเรียกเป็นที่หมายรู้กันทุก ๆ เสียง จำแนกเรียงลำดับขึ้นไปทีละเสียงดังต่อไปนี้

1. ทางเพียงออล่าง (หรือทางในลด) เรียกตามชื่อลูกฆ้องวงใหญ่ลูกที่ 10 (นับจากลูกที่มีเสียงต่ำสุด) ลูกฆ้องลูกนี้เรียกว่า “ลูกเพียงออ” อนุโลมเทียบกับเสียงของดนตรีสากลตรงกับเสียง ฟา (F) เพราะเมื่อบรรเลงทางนี้เสียงฆ้องลูกนี้จะเป็นเสียงหลัก ทางนี้ใช้บรรเลงในการแสดงละครดึกดำบรรพ์หรือละครอื่น ๆ ที่บรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ไม้นวม เดิมเรียกการบรรเลงทางนี้ว่า “ทางเพียงออ” แต่เมื่อมีทางบรรเลงของวงมโหรีและวงเครื่องสายซึ่งเรียกว่า “ทางเพียงออ” เหมือนกัน จึงต้องแยกเป็น “ทางเพียงออล่าง” และ“ทางเพียงออบน” ที่เรียกทาง อีกอย่างหนึ่งว่า “ทางในลด” นั้น หมายถึงว่าบรรเลงลดจากทางในลงมา 1 เสียง

2. ทางใน เสียงหลักของทางในสูงกว่าทางเพียงออล่าง 1 เสียง เทียบได้กับเสียงซอล (G) ที่เรียกว่า “ทางใน” นี้ เรียกชื่อตาม “ปี่ใน” ที่ใช้เป่าในวงปี่พาทย์ประจำกับเสียงนี้ ซึ่งเป่าได้ถนัดและสะดวกที่สุด ทางนี้ใช้บรรเลงในการแสดงละครใน เพลงเรื่อง และเพลงพิธีกรรมต่าง ๆ ปัจจุบันใช้บรรเลงในการแสดงละครนอกและโขนด้วย

3. ทางกลาง เสียงหลักของทางกลางสูงกว่าทางใน 1 เสียงเทียบได้กับเสียงลา (A) ที่เรียกทาง “ทางกลาง” นี้ เรียกตามชื่อ “ปี่กลาง” ซึ่งใช้เป่าในวงปี่พาทย์ประจำ กับเสียงนี้ได้ถนัดที่สุด ทางนี้ใช้บรรเลงประกอบการแสดงหนังใหญ่และโขนในสมัยโบราณ

4. ทางเพียงออบน (หรือทางนอกต่ำ) เสียงหลักของทางเพียงออบนสูงกว่าทางกลาง 1 เสียง เทียบได้กับเสียง ซีแฟลต (B^b) ที่เรียกว่า "ทางเพียงออบน" นี้ เรียกตามชื่อ "ขลุ่ยเพียงออ" ซึ่งใช้เป่าประจำกับเสียงนี้ และเพื่อให้แตกต่างกับทางเพียงออล่าง จึงเรียกว่า "ทางเพียงออบน" ทางนี้บางทีก็เรียกว่า "ทางนอกต่ำ" ตามชื่อ "ปี่นอกต่ำ" ซึ่งเป่าประจำกับเสียงนี้ได้ถนัดและสะดวกที่สุด ทางนี้ใช้บรรเลงประจำกับวงมโหรีและวงเครื่องสาย

5. ทางกรวด (หรือ ทางนอก หรือทางแหบ) เสียงหลักของทางกรวดสูงกว่าทางเพียงออบน เสียง เทียบได้กับเสียงโด (C) ที่เรียกว่า "ทางกรวด" เนื่องจากเป็นทางที่มีเสียงสูงที่สุดของการบรรเลงปี่พาทย์ แต่ที่เรียกว่า "ทางนอก" นั้น เรียกตามชื่อ "ปี่นอก" ซึ่งเป่ากับเสียงนี้ได้ถนัดและสะดวกที่สุด โดยใช้นิ้วอย่างเดียวกันกับปี่ในเป่าทางใน ทางกรวดหรือทางนอกนี้ใช้บรรเลงประกอบการขับเสภา หรือบรรเลงปี่พาทย์รับร้องโดยปรกติ และใช้บรรเลงในการแสดงละครนอกในสมัยโบราณ

6. ทางกลางแหบ เสียงหลักของทางกลางแหบสูงกว่าทางกรวด 1 เสียง เทียบได้กับเสียงเร (D) ที่เรียกว่า "ทางกลางแหบ" ก็ด้วยเมื่อบรรเลงทางนี้ ปี่กลางจะต้องเป่าแหบโดยมาก เหมือนอย่างปี่ในเป่าทางนอก ทางนี้มิได้ใช้เป็นประจำกับการแสดงอะไร มักแทรกอยู่ในการบรรเลงเพลงที่เป็นทางในเมื่อย้ายระดับเสียง เช่น เพลงทยอยใน เพลงทยอยเขมร

7. ทางชวา (หรือ ทางเครื่องสายปี่ชวา) เสียงหลักของทางชวาสูงกว่าทางกลางแหบ 1 เสียง เทียบได้กับเสียง มี (E) ที่เรียก "ทางชวา" ก็เรียกตามชื่อ "ปี่ชวา" ซึ่งเป่าประจำกับเสียงนี้ได้ถนัดที่สุด ทางนี้ใช้ประจำกับการบรรเลงที่มีปี่ชวา เช่น วงเครื่องสายปี่ชวา ยกเว้นการบรรเลงปี่พาทย์นางหงส์ ซึ่งแม้จะผสมปี่ชวาก็ไม่บรรเลงทางชวา หากแต่บรรเลงทางเพียงออบนหรือทางนอกต่ำ เพื่อสะดวกแก่การบรรเลงดนตรีอื่น ๆ ในวงปี่พาทย์

ทางทั้ง 7 เสียงนี้ มิใช่ว่าเมื่อบรรเลงทางซึ่งเป็นระดับเสียงใด จะต้องคงอยู่ในทางนั้นเสมอไป เพราะเพลงบางเพลงท่านผู้แต่งได้ย้ายระดับเสียงอยู่ในตัว หรือบางเพลงก็มีประเพณีกำหนดให้เปลี่ยนระดับเสียง ก็ต้องบรรเลงเปลี่ยนทางไปตามความเหมาะสมของเพลงนั้น ๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545, น. 81-83)

สงัด ภูเขาทอง เรื่องอารมณ์ของดนตรีไทย ไว้ในหนังสือการดนตรีไทยและทางเข้าสู่ดนตรีไทย อารมณ์ของในดนตรีไทยว่า อารมณ์ของเพลงที่แท้จริงจะต้องตัดเนื้อร้องออกไป ทำนองเพลงเป็นสิ่งที่เข้าใจยาก จะต้องอาศัยจินตนาการและความคิดจึงจะเข้าใจได้ การแสดงออกถึงอารมณ์ของบท

เพลงอาจใช้ลักษณะอารามณ์ของผู้ขับร้องหรือบรรเลงเข้าร่วมเพื่อให้อารมณ์ชัดเจนขึ้น ซึ่งอารมณ์ในดนตรีไทย ประกอบด้วย อารมณ์โกรธ ใช้จังหวะรวดเร็ว อารมณ์เศร้า มีจังหวะช้า ทำนองเยือกเย็น ฟังแล้วโหยหวน อารมณ์แค้น มีสำเนียงคล้ายเศร้า แต่มีลีลาอ่อนหวานชวนฟัง อารมณ์รัก ใช้เพลงจังหวะฉิ่งตัด อารมณ์สนุก

อันการวินิจฉัยถึงอารมณ์ของเพลงที่แท้จริงนั้นจะต้องตัดเอาเนื้อร้องออกไป เนื้อร้องนั้นเป็นแต่เพียงข้อสนับสนุนที่ทำให้เกิดความเข้าใจในอารมณ์ของเพลงง่ายเข้า เพราะเสียงเพลงหรือทำนองเพลงเป็นสิ่งที่เข้าใจยากและจะต้องอาศัยจินตนาการและความคิดคำนึงจึงจะเข้าใจได้ แต่เมื่อใส่เนื้อร้องเข้าไปก็ช่วยให้รับรู้อารมณ์ของเพลงนั้น ๆ ง่ายเข้า ที่จริงเนื้อร้องสมมติว่าบอกถึงอารมณ์ชนิดหนึ่ง หากเอาไปใส่ทำนองเพลงที่มีอารมณ์อีกอย่างหนึ่งก็หาได้ทำให้รู้สึกอารมณ์อย่างเดิมไม่ เช่น

นักดนตรีไทยเราทราบว่าเพลงนาคราช ชั้นเดียว เป็นเพลงที่มีทำนองและจังหวะเร็ว มักใช้ร้องประกอบกิริยาที่โกรธแค้น หรือรีบร้อยดุดัน เมื่อใส่เนื้อที่แสดงถึงความโกรธแค้นประสมกับผู้ร้อง ร้องด้วยการใส่อารมณ์ที่โกรธแค้นลงไปก็จะทำให้ผู้ฟังคล้อยไปตามอารมณ์โกรธนั้นจริง ๆ แต่ถาเนื้อร้องแสดงถึงอารมณ์แค้นแต่ผู้ร้องร้องช้า ๆ ยืดยาดและมิได้สอดใส่อารมณ์ลงไปด้วย ก็จะไม่เกิดอารมณ์อะไรเลย ดุจเดียวกับเพลงที่มีอารมณ์เศร้า เช่น เพลงตะนาว สร้อยเพลง หรือแขลพบุรี ที่เป็นทำนองเศร้า ๆ แม้เอาเนื้อร้องที่แสดงอารมณ์อื่นมาใส่ หากร้องใส่อารมณ์ลงในเพลงให้ชวนเศร้าแล้วก็จะเกิดความรู้สึกเศร้าอยู่ดี

การแสดงออกถึงอารมณ์ต่าง ๆ ของทำนองเพลงก็ดุจเดียวกับภาษาพูด อันคำนั้นไม่มีพลังแต่มีอำนาจ คือมีโอกาสที่ทำให้ผู้ฟังเกิดปฏิกิริยาขึ้น น้ำเสียงของคำพูดยังคงถือว่าสำคัญ แทบยิ่งกว่าเจตนารมณ์ คนพูดดี ตั้งใจดี แต่ไม่มีนำเสียง ผู้ฟังอาจไม่พอใจก็ได้ และแจเป็นผู้ถูกประณามก็ได้ เช่นจะพูดว่า “กินข้าวแล้วยัง” ซึ่งเป็นภาษาพูด แม้ว่าในสังคมทั่วไปถือว่าเป็นคำไม่สุภาพนัก ในข้อความนี้ถ้าผู้พูดพูดด้วยน้ำเสียงอ่อนหวานและสุภาพ ผู้ฟังก็จะไม่รู้สึกอะไร แต่ถ้าพูดอย่างกระโชกกระชากแบบมะนาวไม่มีน้ำ ผู้ฟังก็จะฟังและมีกิริยาตอบทันที หรือคำพูดที่แสดงถึงความโกรธที่แท้จริง เช่น เดี๋ยวข้าเตะแกเสียนี่ ถ้าพูดให้มีน้ำเสียงดุดันก็อาจทำให้ผู้ฟังหวาดกลัวได้ แต่ถ้าพูดช้า ๆ ยืดยาด แทนที่ผู้ฟังจะกลัวอาจขบขันไปเลยก็ได้ เช่นเดียวกับทำนองเพลง การแสดงออกทางอารมณ์ของเพลง จึงต้องอาศัยปัจจัยอื่นเข้าประกอบกันด้วย เช่น

ก. ทำนองเพลงสั้น ๆ

ข. จังหวะอาจช้า เร็ว หรือ ปานกลาง

ค. ลีลาของเพลง เสียงเบาอ่อนหวาน หนัก

ง. การใส่อารมณ์ของผู้ขับร้อง สำหรับเพลงที่มีเนื้อร้อง

จ. ความดังของเสียง

ฉ. คุณสมบัติของเสียงของเครื่องดนตรี เช่น ปี่ชวาเสียงกร้าวแข็ง แต่ปี่มอญ ปี่แน หรือปี่ซอ มีเสียงเศร้า เป็นต้น

ในบรรดาหัวข้อที่กล่าวมา จังหวะกับลีลาของเพลงถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการแสดงออกทางอารมณ์ของเพลง

ในเพลงไทยที่เป็นบทเฉพาะบรรเลง เราหาเพลงที่แสดงออกถึงอารมณ์ที่ชัดเจนได้ยากทางอารมณ์ของเพลง

อีกประการหนึ่งที่ดนตรีไทยไม่ค่อยมีบทเพลงที่แสดงออกถึงอารมณ์ที่แท้จริงอาจเป็นเพราะการฟังดนตรีของคนไทย ผิดกับการฟังดนตรีของชาวตะวันตก คือชาวตะวันตกเขานิยมฟังศิลปะในรูปแบบต่าง ๆ ของเสียงดนตรี ด้วยเหตุนี้เขาจึงได้ปรับปรุงเสียงดนตรีให้มีเสียงแปลกเกิดคุณภาพของเสียง ผิดกับคนไทยเรานิยมฟังแบบให้รู้เรื่อง เราจึงพยายามคอยติดตามบทเพลงไปเรื่อย ถ้าเป็นเพลงเถามักจะคิดว่าตรงนี้เป็นเพลงสามชั้น ท่อนที่เท่าไร มีเนื้อเรื่องว่าอย่างไร คนร้องไม่รู้ว่าร้องถูกหรือเปล่า เป็นต้น จึงไม่ค่อยติดตามเกี่ยวกับความงามของเสียงดนตรีเท่าไหร่

ในดนตรีไทย ได้มีผู้กำหนดคุณสมบัติการแสดงออกทางอารมณ์ของเพลงไว้ต่าง ๆ ดังนี้

ก. อารมโกรธ ใช้จังหวะรวดเร็ว เช่น เพลงนาคราช ลิงโลด ลิงลาน

ข. อารมณ์เศร้า มีจังหวะช้า ทำนองเยือกเย็น ฟังแล้วโหยหวน เช่น เพลงช้าโหย โศกพม่า โอ้ปี่

ค. อารมณ์แค้น มีสำเนียงคล้ายเศร้า แต่มีลีลาอ่อนหวานชวนฟัง เช่น สร้อยเพลงทองย่อน แสนคำนึง

ง. อารมณ์รัก ใช้เพลงจังหวะฉิ่งตัด เช่น โอ้โลม โอ้ชาตรี โลมพม่า

จ. อารมณ์สนุก มีจังหวะรุกเร้า เช่น กราวนอก กราวใน กราวตลุง

แต่ทั้งนี้มายความว่า ต้องรู้จักกระบวนการบรรเลงด้วย มิฉะนั้นจะไม่ได้อารมณ์เท่าที่ต้องการ (สงัด ภูเขาทอง, 2539, น. 129-130)

พิชิต ชัยเสรี ได้อธิบายเรื่องรสในดนตรีไทยเอกสารประกอบคำสอนรายวิชาพุทธธรรมในดนตรีไทยว่ารสในดนตรีไทยอ้างอิงจากรสในวรรณคดีไทยและวรรณคดีสันสกฤต และรสในดนตรีไทยนี้เองมีรสที่โดดเด่นอยู่รสหนึ่งคือ สันติรส หรือรสแห่งความสงบ ตามรายละเอียดดังนี้

โดยสุนทรียรส

รส เป็นภาษาสันสกฤต แปลว่า วิสัยที่ยินดีแต่ในที่นี้เพ่งจำเพาะรสทางศิลปะ โดยหมายดนตรีเป็นที่ตั้ง คงไม่เป็นการง่ายที่จะพรรณาในดนตรีไทยให้รวบรัดเพราะถ้าอาศัยรสแห่งวรรณคดีไทยที่ท่านแสดงไว้เป็นสี่ คือ เสาวรจนี (งาม) นารีปราโมทย์ (โลม) พิโรธวาทัง (โกรธ) และ สัลลาปังคพิไสย (โศก) ก็ดูจะแคบไป ถ้าอิงรสในวรรณคดีสันสกฤตซึ่งมีอยู่เก้ารสคือ ศฤงคารรส (รสแห่งความรัก) เราทรรส (การร้องไห้) วีรรส (รสแห่งความกล้าหาญ) พีภัตสรส (รสของความขัดแย้ง) หาสยรส (รสของการหัวเราะ) กรุณารส (รสแห่งความกรุณา) อัพภุตรส (รสแห่งความอัศจรรย์ใจ) ภยานกรส (รสแห่งความกลัว) ศานตรส (รสแห่งความสงบ) ก็เห็นจะเป็นเรื่องของวิชาสุนทรียศาสตร์มากความอยู่ ผู้เขียนเห็นว่าดนตรีไทยมีรสเด่นอยู่อย่างหนึ่งซึ่งแฝงระคนอยู่กับรสแห่งความสงบเจือปนระคนกระสายอยู่ร่ำไป ความข้อนี้จะปรากฏกับผู้ที่คุ้นเคยส้องเสพเพลงไทยประเภทต่าง ๆ เป็นอย่างดี ถ้าไม่พิจารณาด้วยใจเป็นธรรม ก็มักจะพูดว่าเพลงไทยนั้นฟัง ๆ ไปก็ดูจะเหมือนกันไปหมดคือทำให้ง่วงนอน แท้จริงแล้วเป็นการยืนยันว่าเพลงไทยทั้งปวงมีรสอย่างหนึ่งอันกล่อมจิตผู้เสพให้สงบนิ่งและปล่อยวางเครื่องผูกจิตต่าง ๆ ให้เข้าสู่นิทรารมณ์ได้ รสนั้นก็คือ สันติรสนี้เอง ว่าที่จริงวัฒนธรรมด้านความงามของชาติที่มีพุทธศาสนาเป็นภูมิหลังก็มักจะมีลักษณะเช่นนี้ เช่น ความงามของญี่ปุ่นนั้น หลังจากเกิดลัทธิเซน (Zen) แล้ว ก็มีวะบิ (wabi) ซึ่งหมายถึง ความสงบและความอิ่มเอิบในความเรียบง่ายสมถะ กับ สะบิ (sabi) ซึ่งหมายถึงสภาพจิตใจที่สงบนิ่งและสูงส่ง เป็นคุณลักษณะสำคัญอันปรากฏในงานศิลปะประเภทการชงชา การจัดสวน และการจัดดอกไม้ เป็นต้น จริงอยู่ที่ว่าสันติรสของดนตรีไทยนั้น ถ้าเทียบเข้าทางพุทธธรรมก็จัดเป็นเวทยิตสุข (สุขเกิดจากเวทนา) ไม่ใช่สันติสุข (สุขจากการพ้นกิเลส) ของนิพพาน (พิชิต ชัยเสรี, 2540, น. 43-44)

องค์ประกอบดนตรีไทยที่สำคัญคือจังหวะและทำนอง ซึ่งจังหวะหมายรวมถึงจังหวะพื้นฐาน จังหวะฉิ่ง และจังหวะหน้าทับ รวมถึงจังหวะความสั้นยาวหนักเบาด้วย ทำนองคือเสียงของเครื่องดนตรีที่มีความสั้นยาวเรียงร้อยกัน หากเครื่องดนตรีบรรเลงด้วยกัน หรือขับร้องพร้อมกัน หรือทั้งขับร้องและบรรเลงดนตรีจะเกิดเป็นเสียงประสาน รวมถึงการบรรเลงเครื่องดนตรีเองก็สามารถสร้างเป็นเสียงประสานในตัวได้เช่นกัน

สำหรับระดับเสียงในดนตรีไทยนั้นแบ่งเป็น 7 ทาง ได้แก่ ทางเพียงออล่าง ทางใน ทางกลาง ทางเพียงออบน ทางกรวด ทางกลางแหบ ทางชวา การเลือกใช้ทางเสียงใดขึ้นอยู่กับวงดนตรี

สำหรับอารมณ์ในบทเพลงไทยนั้น ประกอบด้วยอารมณ์โกรธ อารมณ์เศร้า มีจังหวะช้า อารมณ์แค้น อารมณ์รัก อารมณ์สนุกซึ่งมีลักษณะทำนองและจังหวะที่แตกต่างกันไป อีกประการหนึ่ง การจำแนกรสของเพลงไทยนั้น จำแนกตามวรรณคดีไทย คือ เสาวรจนี นารีปราโมทย์ พิโรธวาทัง และสัลลาปังคพิไสย ซึ่งหากอ้างอิงตามวรรณคดีสันสกฤต รสในเพลงไทยที่มีความโดดเด่นคือ สันติรส ซึ่งเป็นลักษณะของศิลปกรรมที่มีภูมิหลังเป็นพระพุทธศาสนา

2.2.2 ทฤษฎีการแบ่งประเภทเพลงไทย

บุญธรรม ตราโมท อธิบายเรื่องประเภทเพลงไทยไว้ในหนังสือ คำบรรยายวิชาดุริยางคศาสตร์ไทย โดยแบ่งประเภทเพลงไทยออกเป็น 3 ประเภทได้แก่ประเภทที่ 1 เพลงหน้าพาทย์ ประเภทที่ 2 เพลงเรื่อง และประเภทสุดท้ายเพลงมโหรี โดยรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

ประเภทเพลงหน้าพาทย์ ยังแยกออกได้เป็น 2 อย่าง คือ

1. ประเภทเพลงไหว้ครู ได้แก่ เพลงหน้าพาทย์ต่าง ๆ ที่มีชื่อระบุไว้ในตำราซึ่งว่าด้วยการไหว้ครู เช่น ตระพระปรคนธรรพ โปรยข้าวตอก เป็นต้น

2. ประเภทเพลงหน้าพาทย์พิเศษ ได้แก่ เพลงหน้าพาทย์ต่าง ๆ ซึ่งอยู่นอกตำราไหว้ครู สำหรับประกอบโขนละครและอื่น ๆ เช่นเพลงพระยาเดิน, ดำเนินพราหมณ์ เป็นต้น

ประเภทเพลงเรื่อง นั้น เป็นไปได้หลายสาขา (คำว่า "เรื่อง" ดูที่ศัพท์สังคีต) คือ

1. ประเภทเพลงช้า เช่น เรื่องมอญแปลง (มักมีเพลงสองไม้และเพลงเร็วติดไปด้วย)

2. ประเภทเพลงสองไม้ เช่น เรื่องทะยอย

3. ประเภทเพลงเร็ว เช่น เรื่องแขกมัดตีนหมู (มะตีมู)

4. ประเภทเพลงฉิ่ง (2 ชั้นและชั้นเดียว)

และยังมีเพลงเรื่องพิเศษออกไปอีก เช่นเรื่องทำขวัญ, เรื่องนางหงส์, เป็นต้น

เพลงเรื่องเหล่านี้บางเพลงก็อยู่ในประเภทไหว้ครูและบางเพลงก็เข้าอยู่ในประเภทหน้าพาทย์พิเศษได้

ประเภทเพลงมโหรี คือเพลงที่เดิมใช้มโหรีบรรเลงประกอบกับการร้องส่ง มี 2 อย่าง คือ เพลงตับ 1 เพลงเกร็ด 1 เพลงตับนั้น ก็เรียกว่า เรื่อง ด้วยเหมือนกัน แต่มีคำว่าตับขึ้นหน้า ทั้งตับเรื่องและตับเพลง (ดูคำว่าตับในศัพท์สังคีตประกอบ) ตับเพลงใช้เพลงเป็นชื่อตับ เช่น เพลงตับเรื่องพระนคร ตับเรื่องใช้ชื่อเรื่องของบทร้องเป็นชื่อตับ เช่น เพลงตับเรื่องรามเกียรติ์ตอนแผลงศรพรหมาสตร์ (เรียกย่อ ๆ ว่า ตับพรหมาสตร์)

เพลงเกร็ด คือ เพลงที่มิได้เรียบเรียงไว้เป็นตับ บางแห่งก็เรียกว่าเพลงเกร็ดนอกเรื่อง ถึงแม้เพลงในตับนั้นเอง ถ้าหากแยกเอาออกมาทำเป็นเพลง ๆ ที่เรียกว่า เพลงเกร็ดในสมัยที่เสภามีปี่พาทย์รับ และเพลง 3 ชั้นเกิดมากขึ้น เพลงที่รับเสภาก็ใช้แต่เพลง 3

ชั้นโดยมาก เพลง 2 ชั้นใช้น้อยเพลง จึงเกิดเพลงขึ้นอีกประเภทหนึ่ง เรียกว่า "ประเภทเพลงเสภา" ที่จริงก็อยู่ในจำพวกเพลงเกร็ดในประเภทเพลงมโหรีนั้นเอง ยิ่งสมัยนี้ เพลงเหล่านี้ก็ใช้แต่ร้องส่งกันเปล่า ๆ เท่านั้น มิค่อยได้มีเสภาประกอบด้วยเลย

ในประเภทเพลงเสภานี้ยังแยกออกไปได้อีกเป็นประเภทเพลงหมู่ และประเภทเพลงเดี่ยว ประเภทเพลงหมู่นั้น คือ เพลงที่บรรเลงไปพร้อม ๆ กันทั้งวง ส่วนเพลงเดี่ยวเป็นเพลงที่บรรเลงไปคนเดียว (นอกจากเครื่องประกอบจังหวะ)

(บุญธรรม ตราโมท, 2481, น. 22)

สงัด ภูเขาทอง ได้แบ่งประเภทของเพลงไทยไว้ในหนังสือการดนตรีไทยและทางเข้าสู่ดนตรีไทย ซึ่งจำแนกตามความสำคัญไว้เป็น 12 ประเภท เรียบเรียงได้ดังนี้

ประเภทแรกเพลงชุด หมายถึง เพลงเรื่อง เพลงตับ และเพลงเถา คือเพลงที่อยู่เป็นชุดกลายเป็นเพลงที่มีความสำคัญเป็นคีตลักษณ์ขนาดใหญ่ เพลงประเภทนี้เกิดจากการรวมกันของเพลงประเภทต่าง ๆ เข้าตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ ในการบรรเลงมักจะบรรเลงให้สืบเนื่องติดต่อกันไป แต่บางครั้งอาจจำแนกออกมาเป็นส่วนย่อยเพื่อบรรเลงก็ได้ ไม่ถือว่าเป็นการทเพลงให้วิบัติแต่อย่างใด เพลงชุดได้แก่ เพลงเถา เพลงตับ และเพลงเรื่อง

ประเภทที่สองเพลงเกร็ด คือเพลงที่มิได้เอาเข้าตับ เป็นเพลงเกร็ดนอกเรื่อง ซึ่งเพลงที่อยู่ในตับก็นับเป็นเพลงเกร็ดด้วยกันทั้งสิ้น ที่มาของเพลงเกร็ดมาจากเพลงมโหรี

ประเภทที่สามเพลงกรอ หรือเพลงทางกรอ เป็นบรรเลงซ้ำเสียง เป็นจังหวะยาวจนกลายเป็นลีลาของทำนองเพลงประเภทนี้

ประเภทที่สี่เพลงโหมโรง เป็นเพลงที่บรรเลงก่อนที่จะมีการแสดงโขน ละคร หรือก่อนที่จะมีการบรรเลงดนตรี ตามพจนานุกรมให้ความหมายว่า การประโคมดนตรีเบิกโรง เป็นประเพณีมาตั้งแต่โบราณก่อนที่จะมีการแสดงดนตรีและบรรเลงประกอบการแสดงโขน ละคร จะมีการบรรเลงโหมโรงก่อนเสมอ การบรรเลงโหมโรงเป็นการบรรเลงล้วนไม่มีขับร้อง เพลงโหมโรงยังแบ่งออกเป็น เพลงโหมโรงใช้บรรเลงประกอบการแสดง เพลงโหมโรงเพื่อการบรรเลง เพลงโหมโรงเสภา

ประเภทที่ห้าเพลงลูกหมด บ้างเรียกลูกบท เป็นเล็ก ๆ ที่ต่อท้ายด้วยเพลงใหญ่ เพลงลูกหมดมีลักษณะคล้ายสัญลักษณ์หรือสัญญาณที่แสดงว่า การบรรเลงนั้น ๆ ได้จบลงแล้ว

ประเภทที่หกเพลงมีสร้อย เป็นเพลงประเภทหนึ่งที่มีทำนองหลักและทำนองพิเศษ ส่วนเนื้อร้องก็มีเนื้อร้องปกติและเนื้อร้องพิเศษ เนื้อร้องปกตินิยมเป็นกลอนสุภาพ ส่วนเนื้อร้องพิเศษใช้ฉันทลักษณ์ที่แตกต่างออกไป เพลงประเภทนี้สร้างขึ้นเพื่อการอวดฝีมือของนักดนตรี ซึ่งในทำนองพิเศษอาจถึงขั้นการบรรเลงเดี่ยว

ประเภทที่เจ็ดเพลงใหญ่ เพลงใหญ่บางครั้งก็เรียกเพลงโยน เป็นเพลงที่มีขนาดยาว หากเปรียบเทียบกับเพลงอื่นที่อยู่ในอัตราจังหวะเดียวกัน เพลงใหญ่เป็นแหล่งรวมลักษณะการประพันธ์ไว้ทุกรูปแบบ

ประเภทที่แปดเพลงหางเครื่อง หรือเรียกว่าเพลงท้ายเครื่อง หมายถึงเพลงเล็ก ๆ อาจมีกี่เพลงก็ได้บรรเลงต่อท้ายเพลงใหญ่ ส่วนมากเป็นเพลงเกร็ดที่ไม่ยาวมากนัก บรรเลงต่อท้ายจากเพลงลูกหมดอีกต่อหนึ่ง

ประเภทที่เก้าเพลงออกภาษา เป็นเพลงชุดเดียวกับเพลงหางเครื่อง หรือเพลงลูกบท แต่แทนที่จะเอาเพลงในภาษาใดภาษาหนึ่งมารวมเข้าชุดกันแต่ภาษาเดียว กลับเอาเพลงที่มีสำเนียงหลาย ๆ ภาษามารวมกันเข้าเป็นชุดไปเลย

ประเภทที่สิบเพลงประกอบกิริยา นักดนตรีใช้บรรเลงแทนกิริยา หรือพฤติกรรม หรืออาการเคลื่อนไหวหรือการแสดงออกของสิ่งใด ๆ แบ่งออกเป็น เพลงประกอบกิริยาฟ้อนรำทั่วไป เพลงประกอบกิริยาที่ใช้กับการแสดงโขนละคร เพลงประกอบกิริยาที่สมมติขึ้นในปัจจุบัน เพลงประกอบกิริยาโดยสมมติเป็นอดีต และเพลงประกอบกิริยาที่ใช้กับพระสงฆ์

ประเภทที่สิบเอ็ดเพลงเดี่ยว เป็นเพลงที่สร้างขึ้นเพื่อบรรเลงเพื่อเน้นเฉพาะเครื่องดนตรีเพียงชิ้นเดียวหรือประเภทเดี่ยว โดยคิดสร้างทำนองไว้เฉพาะ เพื่อเน้นความสามารถของนักดนตรีเป็นสำคัญ

ประเภทที่สิบสองเพลงส่งท้ายหรือเพลงลาโรง หมายถึงเพลงที่เป็นเครื่องนัดหมายหรือสัญญาณว่าการบรรเลงในครั้งนี้ได้จบลงแล้ว (สงัด ภูเขาทอง, 2539, น. 133-223)

เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี ได้แบ่งประเภทเพลงไทย ไว้ในหนังสือสังคีตนิยมว่าด้วยการดนตรีไทย ว่าการแบ่งประเภทดนตรีไทยนั้น สามารถแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ ประเภทแรกเพลงประเภทที่ใช้ดนตรีล้วน (เพลงบรรเลง) คือ เพลงโหมโรง เพลงหน้าพาทย์ เพลงเรื่อง และเพลงหางเครื่อง และประเภทที่สอง เพลงประเภทรับ-ร้อง คือ เพลงเถา เพลงอัตราจังหวะ สามชั้น เพลงอัตราจังหวะสองชั้น เพลงอัตราจังหวะชั้นเดียวและเพลงตับ (เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี, 2530, น. 73)

สิริชัยชาญ ฟักจำรูญ ได้อธิบายประเภทเพลงไทยไว้ในหนังสือดุริยางคศิลป์ไทยไว้ว่า เพลงไทยแบ่งออกเป็น 10 ประเภทได้แก่ เพลงหน้าพาทย์ เพลงเรื่อง เพลงมโหรี เพลงโหมโรง เพลงตับ เพลงเถา เพลงละคร เพลงระบำ เพลงภาษา และเพลงลาโดยให้คำจำกัดความของเพลงแต่ละประเภทไว้ว่า

1. เพลงหน้าพาทย์ หมายถึง เพลงที่ใช้บรรเลงประกอบกริยาทั้งที่เป็นอดีต (กริยาสมมติ) และปัจจุบัน หรือคนทั่วไปนิยมเรียกกันว่า เพลงครู การบรรเลงใช้ระดับเสียงที่

เรียกว่าทางใน เป็นหลัก (ทางในคือ แนวการบรรเลงที่มีระดับเสียงสูงกว่าทางเพียงออล่าง 1 เสียง เสียงที่เป็น Tonic จึงเทียบได้กับเสียงซอล) ที่เรียกว่าทางใน เรียกชื่อตามปี่ในที่ใช้เป่าในวงปี่พาทย์ประจำกับเสียงนี้ ทางนี้มักใช้บรรเลงประกอบละครในหรือละครนอกและโขนในปัจจุบัน

วิธีสังเกตเพลงหน้าพาทย์ง่ายๆ คือ หากเพลงใดมีเครื่องประกอบจังหวะ ตะโพน และกลองทัด ตีกำกับจังหวะหน้าทับ เพลงนั้น คือ เพลงหน้าพาทย์ อาจมีบางเพลงเป็นข้อยกเว้นอยู่บ้างที่ใช้ตะโพนตีประกอบจังหวะหน้าทับอย่างเดียว เช่น เพลงพระยาเดิน

2. เพลงเรื่อง หมายถึง การนำเพลงหลายเพลงมาบรรเลงติดต่อกัน เป็นการบรรเลงอิสระ คือ ใช้เครื่องดนตรีบรรเลงล้วน ๆ ไม่มีการขับร้อง นิยมตั้งชื่อตามเพลงแรกที่บรรเลง มีรูปแบบหลายอย่าง เช่น

2.1 เริ่มบรรเลงด้วยเพลงช้า ลำดับที่ 1-2-3 ..... ต่อด้วยเพลงสองไม้ออกเพลงเร็วแล้วลงลา

2.2 บรรเลงด้วยเพลงในอัตราสองชั้นหลาย ๆ เพลง ใช้ประกอบพิธีเวียนเทียน ใช้ชื่อว่า เพลงเรื่องเวียนเทียน บางทีก็เรียกว่า เพลงเรื่องทำขวัญ

2.3 บรรเลงด้วยเพลงฉิ่งสองชั้นและออกเพลงฉิ่งชั้นเดียว ต่อท้ายด้วยรัวเพลงฉิ่งพระฉัน และบรรเลงเพลงเชิดฉิ่งต่อท้าย เพื่อแสดงให้ทราบว่าพระฉันข้าวอิ่มแล้ว รูปแบบของเพลงชนิดนี้คือ เพลงฉิ่งพระฉัน

2.4 เริ่มต้นด้วยการบรรเลงเพลงนางหงส์สามชั้น ต่อด้วยเพลงบรรเลง เช่น เทพบรรทม ภิรมย์สุรางค์ หรือ อื่น ๆ จำนวน 1 เพลง ออกเพลงเร็ว เพลงฉิ่ง (มูล่ง หรือ บุล่ง) ตามด้วยเพลงเร็วและต่อด้วยเพลงกราวนอก ออกท้ายด้วยด้วยเพลงภาษาที่รู้จักกันทั่วไปว่า ออก 12 ภาษา เช่น ภาษาเขมร ภาษาแขก ภาษาจีน ภาษาญวน ภาษาลาว และอื่น ๆ ใช้บรรเลงในงานอวมงคล รูปแบบของเพลงชนิดนี้เรียกว่าเพลงเรื่องนางหงส์

3. เพลงมโหรี หมายถึงเพลงที่ใช้บรรเลงขับกล่อมเพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินแต่โบราณจะใช้เพลงสองชั้นบรรเลง โดยนิยมบรรเลงติดต่อกันหลาย ๆ เพลง เรียกว่าตับมโหรี ปัจจุบันใช้ทั้งเพลงสองชั้น สามชั้น เถา และ เพลงตับ มาบรรเลงในงานมงคลต่าง ๆ

4. เพลงโหมโรง หมายถึงเพลงอันดับแรกที่บรรเลงในงานนั้น แต่โบราณใช้เพลงหน้าพาทย์หลายๆ เพลงมาบรรเลงต่อกัน เช่น โหมโรงเช้า โหมโรงกลางวัน โหมโรงเย็นบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ ต่อมาได้มีการพัฒนาเพลงโหมโรงขึ้นใช้สำหรับวง

เครื่องสายและวงมโหรี โดยใช้เพลงในอัตราสองชั้นบรรเลงและจบลงด้วยทำนองท้ายของเพลงสาธุการ ปัจจุบันใช้บรรเลงด้วยเพลงที่แต่งขึ้นสำหรับโหมโรงโดยเฉพาะ ประกอบด้วยเพลงในอัตราสามชั้น 2 เพลง เพลงบรรเลงติดต่อกันและลงจบด้วยทำนองท้ายของเพลงวา อย่างไรก็ตาม มีข้อยกเว้นบางประการเกี่ยวกับหน้าทับที่ใช้บรรเลงประกอบเพลง หากเป็นไปตามกฎเกณฑ์ควรใช้หน้าทับปรบไก่ แต่บางเพลงครูดนตรีไทยแต่โบราณอนุญาตให้ใช้หน้าทับสองไม้ได้

5. เพลงตับ หมายถึงเพลงหลายๆ เพลงที่นำมาร้องและบรรเลงติดต่อกันแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ ตับเรื่อง และตับเพลง

5.1 ตับเรื่อง หมายถึง เพลงตับที่เน้นบทร้องเป็นสำคัญ เนื้อร้องจะต้องดำเนินติดต่อกันไปเป็นเรื่อง ผู้ฟังฟังแล้วรู้ว่ากำลังขับร้องและบรรเลงเกี่ยวกับวรรณคดีเรื่องใด เช่น ตับเรื่องอาบูหะซัน ตับเรื่องวิวาห์พระสมุทร ตับเรื่องนางซินเดอร์เรลลา ทำนองเพลงที่นำมาเรียงต่อกัน ไม่บังคับว่าจะต้องเป็นเพลงอัตราเดียวกันหรือเป็นเพลงประเภทเดียวกันทั้งหมด

5.2 ตับเพลง คือเพลงตับที่เน้นอัตราจังหวะของเพลงเป็นสำคัญ หากจะบรรเลงตับเพลงในอัตราสองชั้น จะต้องขับร้องและบรรเลงเพลงในอัตราเดียวกันนั้นตลอดทั้งตับ หากว่าจะบรรเลงเพลงในอัตราสามชั้น จะต้องขับร้องและบรรเลงเพลงในอัตราสามชั้น ทุกเพลงทั้งตับ ทั้งนี้จะต้องนำเพลงที่มีบันไดเสียงเดียวกัน และ/หรือเพลงที่มีความกลมกลืนมาบรรเลงโดยไม่ทำให้สะดุดหูผู้ฟัง ส่วนบทร้องไม่จำกัดว่าจะต้องมาจากวรรณคดีเรื่องเดียวกัน เช่น ตับต้นเพลงฉิ่ง ตับลมพัดชายเขา

6. เพลงเถา หมายถึง การบรรเลงเพลงหนึ่งเพลงใดที่มีอัตราลดหลั่นกันไม่น้อยกว่า 3 ระดับ มาบรรเลงต่อเนื่องกัน โดยทั่วไปมีลักษณะดังนี้ คือ ช่วงที่ 1 เป็นเพลงในอัตรา 3 ชั้น (ช้า) ช่วงที่ 2 เป็นเพลงในอัตรา 2 ชั้น (เร็วปานกลาง) ช่วงที่ 3 เป็นเพลงในอัตราชั้นเดียว (เร็ว) ในการบรรเลงติดต่อกันทั้ง 3 อัตรานี้ จะเริ่มจากจังหวะช้าปานกลาง และเร็วขึ้นตามลำดับ ตัวอย่างเช่น เพลงกล่อมนารี เถา เพลงแขกบรเทศ เถา เพลงการเวก เถา

เพลงสามชั้น หมายถึงเพลงที่ใช้อัตราจังหวะของฉิ่งและกลองเป็นเครื่องกำหนด ซึ่งเพลงในอัตราสามชั้นมีความยาวมากกว่าเพลงในอัตราสองชั้น 1 เท่า ตัวอย่างสมมติเพลงในอัตราจังหวะสามชั้น มีความยาวเท่ากับ 8 ห้อง เพลงในอัตราสองชั้นจะยาวเท่ากับ 4 ห้อง

เพลงสองชั้น หมายถึงเพลงที่ใช้อัตราจังหวะฉิ่งและกลองเป็นเครื่องกำหนดในทำนองเดียวกัน เพลงในอัตราสองชั้น มีความยาวมากกว่าเพลงในอัตราชั้นเดียว 1

เท่า ดังตัวอย่าง ถ้าเพลงในอัตราจังหวะสองชั้นยาวเท่ากับ 4 ห้อง เพลงในอัตราจังหวะชั้นเดียวจะยาวเท่ากับ 2 ห้อง

เพลงชั้นเดียว หมายถึงเพลงที่ใช้อัตราจังหวะฉิ่งและกลองเป็นเครื่องกำหนด เพลงชั้นเดียวมีทำนองเพลงสั้นกว่าเพลงในอัตราสองชั้น 1 เท่า

นอกจากนี้ยังมีเพลงอีก 2 อัตราคือ เพลงอัตราสี่ชั้นหรือบางทีเรียกว่าหกชั้นซึ่งมีความยาวมากกว่าเพลงในอัตราสามชั้นอีก 1 เท่า เช่น เพลงพม่าห้าท่อน สี่ชั้น เพลงเขมรไทรโยค สี่ชั้น เหตุที่เรียกว่า สี่ชั้น เพราะนับเรียงตั้งแต่ 1 ชั้น 2 ชั้น 3 ชั้น 4 ชั้น เหตุที่เรียกว่า หกชั้น เพราะมีความยาวมากกว่าเพลง สามชั้นอีก 1 เท่าตัว เพลงในอัตราสี่ชั้นหากสมมติมีความยาวเท่ากับ 16 ห้องเพลง อัตราสามชั้นจะยาวเท่ากับ 8 ห้องเพลง

เพลงอีกอัตราหนึ่งคือ เพลงอัตราครึ่งชั้น เป็นเพลงที่มีทำนองสั้นกว่าเพลงอัตราชั้นเดียว 1 เท่า เพลงในอัตรานี้หากสมมติว่ามีความยาวเท่ากับ 2 ห้องเพลง อัตราครึ่งชั้นจะยาวเพียง 1 ห้องเพลง

ปัจจุบันจะมีเพลงที่ขับร้องและบรรเลงตั้งแต่อัตรา 4 ชั้น 3 ชั้น 2 ชั้น ชั้นเดียว จนถึงครึ่งชั้นและลงจบด้วยลูกหมด ลูกหมดเป็นทำนองที่นักดนตรีทุกคนรู้จักและเข้าใจกันเป็นอย่างดีว่าใช้บรรเลงตอนจบเพลง แต่ถ้าบางครั้งนักดนตรียังมีอารมณ์สนุกสนานต้องการที่จะบรรเลงร่วมกันต่อไปอีกก็จะออกท้ายเพลงด้วย “ลูกบท” ซึ่งเป็นเพลงสั้น ๆ อาจจะเป็นสำเนียงภาษาใดก็ได้อีก 1 หรือ 2 เพลง ซึ่งคนทั่วไปใช้ศัพท์เรียกกันว่า “หางเครื่อง” หรือ “ท้ายเครื่อง” ในปัจจุบัน

7. เพลงละคร หมายถึงเพลงที่ใช้กับการแสดงโขน ละครต่าง ๆ เป็นเพลงที่มีลักษณะเฉพาะต่างจากเพลงประเภทอื่น เช่น เพลงช้าปี่ โอ้ปี่ โอ้โลม เย้ย ร่าย ชมตลาด ซึ่งเพลงจะบ่งบอกความหมายในตัว เช่น โอ้โลมใช้สำหรับเกี้ยวพาราสี เย้ย ใช้สำหรับการเยาะเย้ย

8. เพลงระบำ หมายถึงเพลงที่ใช้กับการแสดงระบำรำฟ้อนเป็นชุด ๆ โดยเฉพาะ ผู้แต่งทำนองมีความประสงค์จะให้ผู้รำได้ประดิษฐ์ท่ารำให้มีลีลาเข้ากับทำนองและจังหวะของเพลง ตัวอย่างเช่น เพลงอัศวลีลานำมาประกอบการแสดงระบำม้า เพลงมยุราภิรมย์ใช้กับการแสดงระบำนกยูง เพลงระบำฉิ่งใช้กับการแสดงระบำฉิ่ง

9. เพลงภาษา หมายถึงเพลงที่แต่งขึ้นเพื่อล้อเลียนทำนองเพลงเพื่อนบ้านใกล้เคียง เช่น พม่า มอญ ลาว ญวน เขมร จีน ฝรั่ง แขก ซึ่งอาจกล่าวได้เป็น 2 ลักษณะคือ

9.1 แต่งทำนองเป็นเพลงสั้นๆ มีสำเนียงล้อเลียนที่ทำให้ผู้ฟัง (เฉพาะคนไทย) ฟังแล้วรู้ว่าเป็นเพลงภาษาใด บางทีมีคำร้องประกอบด้วย ตัวอย่างเช่น เพลงจีนใจ๋ยอ ญวนทอดแห มาร์ชชิ่งจอร์เจีย

9.2 แต่งทำนองเป็นเพลงสามชั้นและสองชั้น มีสำเนียงภาษาล้อเลียนสำหรับบรรเลงรับร้อง ทำนองเพลงประเภทนี้ผู้ฟังที่สนใจและศึกษาวิชาการทางด้านดนตรีไทย จะสามารถบอกได้ว่าเป็นเพลงที่มีสำเนียงภาษาใดโดยไม่ต้องรู้ชื่อเพลงมาก่อน สำหรับคนทั่วไปนั้นสามารถสังเกตสำเนียงภาษาได้จากคำนำหน้าชื่อเพลงซึ่งผู้แต่งระบุไว้เพื่อบอกที่มาของสำเนียงภาษานั้น เช่น ลาวดวงเดือน เขมรไทรโยค แขกกุลิต มอญดูดาว อย่างไรก็ตามนักดนตรีบางท่านไม่จัดเพลงประเภทนี้อยู่ในเพลงภาษา แต่จัดอยู่ในประเภทเพลงสำเนียงภาษา

10. เพลงลา หมายถึง เพลงที่ใช้สำหรับบรรเลงเป็นเพลงสุดท้ายในการบรรเลง ขับร้องสู่ประชาชน และ/หรือในงานมงคลต่าง ๆ ซึ่งเป็นธรรมเนียมของคนไทยที่ยึดถือมาแต่โบราณเรื่องไปลามาไหว้ ตัวอย่างเช่น เต่ากินผักบุ้ง พระอาทิตย์ชิงดวง อกทะเล

นอกจากนี้ยังมีเพลงอีกประเภทหนึ่งที่ไม่ได้จัดหมวดหมู่เข้าไว้กับเพลงประเภทใดประเภทหนึ่งทั้ง 10 ประเภทดังกล่าว แต่ผู้แต่งมีความประสงค์จะแต่งขึ้นเป็นการเฉพาะกิจ หรือเพื่อความสนุกสนานอื่นใดที่ไม่ได้ระบุไว้ชัดเจน เพลงเหล่านี้เรียกว่าเพลงเกร็ด หรือเพลงเบ็ดเตล็ด (สิริชัยชาญ ฟักจำรูญและคณะ, 2546, น. 180-194)

จากการอภิปรายเรื่องการแบ่งประเภทเพลงไทย สามารถแบ่งออกได้หลายลักษณะ ในรูปแบบบุญธรรม ตราโมทแบ่งออกเป็น 3 ประเภทหลัก ได้แก่ เพลงหน้าพาทย์ เพลงเรื่อง และเพลงมโหรี ในเวลาต่อมามีการแบ่ง ในรูปแบบของสงัด ภูเขาทอง แบ่งออกเป็น เพลงชุด เพลงเกร็ด เพลงกรอ เพลงโหมโรง เพลงลูกหมด เพลงมีสร้อย เพลงใหญ่ เพลงหางเครื่อง เพลงออกภาษา เพลงประกอบกิริยา เพลงเดี่ยว เพลงลาโรง ในรูปแบบของเฉลิมศักดิ์ พิกุลศรีเพลงประเภทที่ใช้ดนตรีล้วน (เพลงบรรเลง) และเพลงประเภทรับ-ร้อง ในรูปแบบของสิริชัยชาญ ฟักจำรูญ แบ่งออกเป็น เพลงหน้าพาทย์ เพลงเรื่อง เพลงมโหรี เพลงโหมโรง เพลงตับ เพลงเถา เพลงละคร เพลงระบำ เพลงภาษา และเพลงลา จะเห็นได้ว่าการแบ่งประเภทเพลงไทยสามารถจำแนกออกได้หลายลักษณะขึ้นอยู่กับบริบทและลักษณะของบทเพลงและการใช้งาน

2.2.3 ทฤษฎีการประสมวงดนตรีไทย

มนตรี ตราโมท กล่าวถึงหลักการประสมวงดนตรีไว้ในสารานุกรมไทยสาหรับเยาวชน เล่ม 1 ว่าเป็นการนำเครื่องดนตรีหลาย ๆ อย่างมาบรรเลงรวมกันโดยเลือกเครื่องดนตรีจากเสียงที่กลมกลืน ความว่า

> *คือการเอาเครื่องดนตรีหลาย ๆ อย่างมาบรรเลงรวมกัน แต่การที่จะนำเอาเครื่องดนตรีคนละอย่างมาบรรเลงพร้อม ๆ กันนี้ จะต้องพิจารณาเลือกแต่สิ่งที่มีเสียงกลมกลืนกันและไม่ดังกลบเสียงกัน สมัยโบราณนั้นเครื่องดีดก็จะผสมแต่กับเครื่องสี เพราะมีเสียงที่ค่อนข้างเบาด้วยกัน และเครื่องตีก็จะผสมแต่เฉพาะกับเครื่องเป่าเท่านั้น เพราะมีเสียงค่อนข้างดังมากด้วยกัน ภายหลังเมื่อรู้จักวิธีสร้างหรือแก้ไขเครื่องตีและเครื่องเป่าให้ลดความดังลงได้พอเสมอกับเครื่องดีด เครื่องสี จึงได้นำเครื่องตีและเครื่องเป่าเหล่านั้นบางอย่างเข้าผสมเฉพาะ แต่ที่ต้องการและจำเป็น และเลือกดูว่าเครื่องดนตรีอย่างไหนทำเสียงสูง ๆ ต่ำ ๆ ได้หลายเสียง ก็ให้บรรเลงเป็นทำนองอย่างไหนทำเสียงสูงต่ำหลาย ๆ เสียงไม่ได้ก็ให้เป็นพวกบรรเลงประกอบจังหวะ*
> (มนตรี ตราโมท, 2511, น. 259)

บุญธรรม ตราโมท ได้อธิบายเรื่องการผสมวงดนตรีไว้ในหนังสือคำบรรยายวิชาดุริยางคศาสตร์ไทย ผสมวงดนตรีมีหลักที่สำคัญอยู่ 2 อย่างคือเครื่องดนตรีและเครื่องกำกับจังหวะ

> *ว่าการผสมวงดนตรีนั้น มีหลักที่สำคัญอยู่ 2 อย่างคือ 1. เครื่องสำหรับทำลำนำ 2. เครื่องสำหรับบังคับจังหวะ*
>
> *เครื่องส่วนที่สำหรับทำลำนำนั้นก็ยังมีหน้าที่แตกต่างกันออกไปอีกเช่น เป็นผู้นำเป็นผู้ทำความโหยหวน เป็นผู้หลอกล้อ เป็นผู้แทรกแซง เหล่านี้*
>
> *เครื่องส่วนที่สำหรับบังคับจังหวะ เพื่อให้เครื่องที่ทำลำนำดำเนินไปโดยพร้อมเพรียงกันนั้นก็ยังมีหน้าที่ต่าง ๆ กันอีกเหมือนกัน คือเดินจังหวะโดยตรงห่าง ๆ เดินจังหวะย่อยให้รู้จังหวะหนักเบาหลอกล้อในจังหวะ ควบคุมจังหวะใหญ่ ๆ เป็นประโยค ๆ วรรคตอนดังนี้*
>
> *ตามที่กล่าวมานี้ ไม่ได้บังคับว่าการผสมวงดนตรีวงหนึ่ง ๆ จะต้องมีครบทุก ๆ หน้าที่ทั้งนี้แล้วแต่ลักษณะของวงชนิดนั้น ๆ จะมีความต้องการเพียงไรเป็นแต่อธิบายให้ทราบว่าถ้าวงดนตรีชนิดใดมีเครื่องดนตรีหลายอย่างก็ต้องมีหน้าที่แตกต่างกันออกไปดังกล่าวมา นอกจากจะวางหน้าที่ต่าง ๆ แล้วการที่จะผสมวงดนตรียังจะต้องพิจารณาถึงเสียงของเครื่องดนตรีนั้น ๆ อีกว่าถ้าผสมกันเข้าแล้วจะมีความไพเราะกลมกลืนกันหรือไม่ ข้อนี้ เป็นข้อสำคัญมากสำหรับการผสมวงเมื่อมีสิ่งที่มีเสียงสูง ก็*

ต้องมีสิ่งที่มีเสียงต่ำ เมื่อมีสิ่งที่มีเสียงแหลม ก็ต้องมีสิ่งที่มีเสียงนุ่มนวลประกอบ เพื่อให้รับและตัดเสียงซึ่งกันและกัน

อีกประการหนึ่งเครื่องที่มีเสียงตายตัว คือแก้ไขความถี่ห่างของการเรียงเสียงไม่ได้ เช่น ขลุ่ย ปี่ และระนาด เป็นต้น ถ้าหากจะผสมวงกันจะต้องพิจารณาอีกว่าความถี่ห่างของการเรียงเสียง เหมือนกันหรือไม่ หากการเรียงเสียงมีความถี่แตกต่างกันแล้วถึงเสียง จะสมควรผสมกันเพียงไรก็จะผสมกันเลยไม่ได้เป็นอันขาด ตัวอย่างเช่น ออร์แกน ซึ่งการเรียงเสียงเป็นอย่างสากล จะผสมวงกับระนาดเอก ซึ่งการเรียงเสียงเป็นอย่างไทย (บุญธรรม ตราโมท, 2481, น. 17-20)

มนตรี ตราโมท ได้อธิบายเรื่องวงดนตรีไทย ไว้ในหนังสือโสมส่องแสง ว่า วงบรรเลงที่เป็นแบบแผนมีอยู่ 3 อย่างได้แก่ วงปี่พาทย์ วงเครื่องสาย และวงมโหรี โดยมีรายละเอียดดังนี้

วงปี่พาทย์

วงปี่พาทย์เครื่องห้า มีเครื่องดนตรีที่ผสมอยู่ในวงนี้ก็คือ

1. ปี่ใน
2. ระนาดเอก (สมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้นไม่มี)
3. ฆ้องวงใหญ่
4. ตะโพน
5. กลองทัด (เดิมมีลูกเดียวถึงรัชกาลที่ 1 สมัยรัตนโกสินทร์จึงมี 2 ลูก)
6. ฉิ่ง

วงปี่พาทย์เครื่องคู่ ประกอบด้วย

1. ปี่ใน
2. ปี่นอก (ภายหลังเลิกใช้)
3. ระนาดเอก
4. ระนาดทุ้ม
5. ฆ้องวงใหญ่
6. ฆ้องวงเล็ก
7. ตะโพน
8. กลองทัด
9. ฉิ่ง

วงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ มีเครื่องดนตรีที่ผสมอยู่ในวงซึ่งมีวิธีบรรเลงและหน้าที่ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

1. ปี่ใน เป่าโดยดำเนินทำนองถี่ ๆ บ้าง โหยหวนเป็นเสียงยาวบ้าง มีหน้าที่ดำเนินทำนองเพลงช่วยนำวงด้วย

2. ปี่นอก เป่าโดยดำเนินทำนองลักษณะเดียวกับปี่ใน แต่มีหน้าที่ดำเนินทำนองแทรกแซงไปในทางเสียงสูง

3. ระนาดเอก โดยปกติตีพร้อมกันทั้งสองมือเป็นคู่แปด ดำเนินทำนองเก็บถี่ ๆ โดยตลอด แต่บางโอกาสอาจจะตีกรอหรือรัวบ้างก็ได้ มีหน้าที่เป็นผู้นำวง

4. ระนาดทุ้ม ตีพร้อมกันทั้งสองมือบ้าง ตีทีละมือบ้าง และมือละหลาย ๆ ลูกบ้าง มีหน้าที่สอดแทรกหลอกล้อยั่วเย้าไปกับทำนองให้สนุกสนาน

5. ระนาดเหล็ก ตีพร้อมกันทั้งสองมือเป็นคู่แปด ดำเนินทำนองเก็บถี่ ๆ บ้างตีกรอบ้าง และรัวบ้างเช่นเดียวกับระนาดเอก แต่มีหน้าที่ช่วยให้เสียงกระหึ่มขึ้นเท่านั้น ไม่เป็นผู้นำวง

6. ระนาดทุ้มเหล็ก ตีมือละลูกหรือหลาย ๆ ลูก ดำเนินทำนองห่าง ๆ มีหน้าที่ยั่วเย้าทำนองเพลงในระยะห่าง ๆ

7. ฆ้องวงใหญ่ ตีพร้อมกันทั้งสองมือบ้าง ตีมือละลูกบ้าง มีหน้าที่ดำเนินทำนองซึ่งเป็นเนื้อเพลงเป็นหลักของวง

8. ฆ้องวงเล็ก ตีเก็บถี่ ๆ มือละลูกบ้าง มือละหลายๆ ลูกบ้าง มีหน้าที่สอดแทรกทำนองในทางเสียงสูง

9. ตะโพน ตีมือละหน้า โดยปกติใช้มือขวาตีหน้าใหญ่ ซึ่งเรียกว่า หน้าเท่ง มือซ้ายตีหน้าเล็กเรียกว่า หน้ามัด ให้เสียงสอดสลับกัน มีหน้าที่กำกับจังหวะหน้าทับให้รู้วรรคตอน และประโยคของเพลง

10. กลองทัด ตีห่างบ้าง ถี่บ้าง ตามแบบแผนของเพลงแต่ละเพลง

11. ฉิ่ง โดยปกติจะตีสลับกันให้ดังฉิ่งทีหนึ่ง ดังฉับทีหนึ่งโดยสม่ำเสมอ มีหน้าที่กำกับจังหวะย่อยให้รู้จังหวะเบาและจังหวะหนัก

เครื่องกำกับจังหวะพิเศษ เครื่องประกอบจังหวะนั้นยังมีเพิ่มเติมได้ในเมื่อต้องการหรือเห็นว่าเหมาะสมกับเพลงนั้น ๆ เครื่องประกอบจังหวะเหล่านั้นก็คือ

ฉาบเล็ก ตีได้ทั้งให้ข้าง ๆ กระทบกัน หรือตีสองฝาเข้าประกบกัน มีหน้าที่หยอกล้อยั่วเย้าไปกับฉิ่ง หรือสอดคล้องไปกับทำนองเพลง

ฉาบใหญ่ ตีสองฝาเข้าประกบกันตามจังหวะห่าง ๆ มีหน้าที่ช่วยกำกับจังหวะห่าง ๆ ถ้าเป็นเพลงสำเนียงจีนก็ตีให้เข้ากับทำนองเพลง

โหม่ง ตีตรงปุ่มด้วยไม้นวมตามจังหวะห่าง ๆ มีหน้าที่ควบคุมจังหวะห่าง ๆ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

การบรรเลงปี่พาทย์นี้ โดยปกติระนาดเอกและฆ้องวงใหญ่ใช้ไม้แข็งตี แต่ถ้าต้องการให้มีเสียงนุ่มนวลก็เปลี่ยนไม้ตีเป็นไม้นวมเสียทั้งสองอย่าง เรียกว่า ปี่พาทย์ไม้นวม ถ้าบรรเลงประกอบการขับเสภา ซึ่งมีร้องส่ง ก็เอาตะโพนและกลองทัดออก ใช้กลองสองหน้าตีกำกับจังหวะหน้าทับ และใช้ได้ทั้งปี่พาทย์เครื่องห้า เครื่องคู่ และเครื่องใหญ่ ใช้ไม้แข็งตีตามปกติ หากจะผสมวงให้เป็นวงที่เรียกว่า ปี่พาทย์นางหงส์ ก็เอาตะโพน กลองทัด และปี่ในออกเสีย เอาปี่ชวากับกลองมะลายูอยู่เข้ามาแทน ปี่พาทย์นางหงส์นี้ใช้เฉพาะงานศพเท่านั้น

วงเครื่องสาย

วงเครื่องสายเป็นวงดนตรีที่มีเครื่องดีดเครื่องสีเป็นหลักมีเครื่องเป่า และเครื่องตีที่ได้เลือกแล้วว่ามีเสียงที่เหมาะสมที่จะผสมกันได้ดังนี้

วงเครื่องสายวงเล็ก มีเครื่องดนตรีและเครื่องผสมอยู่ในวงและมีหน้าที่ต่าง ๆ กันคือ

1. ซอด้วง ดำเนินทำนองเก็บถี่ ๆ บ้าง โหยหวนเป็นเสียงยาวบ้าง มีหน้าที่เป็นผู้นำวง และเป็นหลักในการดำเนินเนื้อเพลง

2. ซออู้ สีเป็นทำนองเพลง โดยหยอกล้อยั่วเย้าไปกับเครื่องดนตรีอื่น ๆ

3. จะเข้ ดำเนินทำนองเก็บถี่ ๆ บ้าง ห่าง ๆ บ้าง สอดแทรกให้เกิดความไพเราะ

4. ขลุ่ยเพียงออ ดำเนินทำนองเก็บถี่ ๆ บ้าง โหยหวนเป็นเสียงยาว ๆ บ้างหรือดำเนินเป็นทำนองเพลง

5. โทน ตีให้สอดสลับกับรำมะนา มีหน้าที่กำกับจังหวะหน้าทับ

6. รำมะนา ตีให้สอดสลับกับโทน หน้าที่กำกับจังหวะหน้าทับ

7. ฉิ่ง วิธีตีและหน้าที่เหมือนในวงปี่พาทย์เครื่องใหญ่

วงเครื่องสายเครื่องคู่ มีเครื่องดนตรีที่ผสมอยู่ในวงและมีหน้าที่ดังนี้

1. ซอด้วง สองคัน ดำเนินทำนองดังที่อธิบายในวงเครื่องสายวงเล็ก แต่หน้าที่การนำวงมีเพียงคันเดียว ส่วนอีกคันหนึ่งเพียงแต่ช่วยเป็นหลักในการดำเนินทำนองเนื้อเพลง

2. ซออู้ สองคัน วิธีสีและหน้าที่เหมือนในวงเครื่องสายวงเล็ก

3. จะเข้ สองตัว วิธีดีดและหน้าที่เหมือนในวงเครื่องสายวงเล็ก

4. ขลุ่ยเพียงออ วิธีเป่าและหน้าที่เหมือนในวงเครื่องสายวงเล็ก

5. ขลุ่ยหลิบ ดำเนินทำนองเหมือนขลุ่ยเพียงออ แต่มีหน้าที่สอดแทรกทำนองในทางเสียงสูง

6. โทน วิธีตีและหน้าที่เหมือนในวงเครื่องสายวงเล็ก

7. รำมะนา วิธีตีและหน้าที่เหมือนในวงเครื่องสายวงเล็ก

8. ฉิ่ง วิธีตีและหน้าที่เหมือนในวงเครื่องสายวงเล็ก

(มนตรี ตราโมท, 2527, น. 60-89)

จากเล่มเดียวกัน มนตรี ตราโมทยังได้อธิบายวงมโหรีว่าวงมโหรีมีการเปลี่ยนแปลงมาอย่างยาวนานซึ่งในปัจจุบันปรากฏวงมโหรีอยู่สามขนาดคือมโหรีวงเล็ก มโหรีเครื่องคู่ และมโหรีเครื่องใหญ่ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

วงมโหรีตั้งแต่โบราณมาได้เพิ่มเติมเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับหลายขั้นหลายตอน ดังได้กล่าวมาแล้ว วงมโหรีที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นวงมโหรีที่ได้ผสมสำเร็จอย่างสมบูรณ์แล้ว ดังที่ได้ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้ ซึ่งมีขนาดวงอยู่สามขนาด คือ มโหรีวงเล็ก มโหรีเครื่องคู่ และมโหรีเครื่องใหญ่ ดังจะอธิบายถึงเครื่องดนตรีที่ผสมอยู่ในวงวิธีบรรเลงและหน้าที่ดังต่อไปนี้

วงมโหรีวงเล็ก มีเครื่องดนตรีที่ผสมอยู่ในวง ดังนี้

1. ซอสามสาย

2. ระนาดเอก

3. ฆ้องวง ซึ่งฆ้องวงนี้มีขนาดเล็กกว่าฆ้องวงใหญ่ในวงปี่พาทย์และโตกว่าฆ้องวงเล็กใน วงปี่พาทย์ มักจะเรียกกันว่า ฆ้องกลาง หรือฆ้องมโหรี

4. ซอด้วง

5. ซออู้

6. จะเข้

7. ขลุ่ยเพียงออ

8. โทน

9. รำมะนา

10. ฉิ่ง

ส่วนวิธีบรรเลงและหน้าที่จะได้รวมอธิบายไว้มโหรีเครื่องใหญ่

วงมโหรีเครื่องคู่ มีเครื่องดนตรีที่ผสมอยู่ในวงดังนี้

1. ซอสามสาย

2. ซอสามสายหลิบ

3. ระนาดเอก

4. ระนาดทุ้ม

5. ฆ้องกลาง หรือฆ้องมโหรี

6. ฆ้องวงเล็ก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

7. ซอด้วง 2 คัน

8. ซออู้ 2 คัน

9. จะเข้ 2 ตัว

10. ขลุ่ยเพียงออ

11. ขลุ่ยหลิบ

12. โทน

13. รำมะนา

14. ฉิ่ง

วงมโหรีเครื่องคู่นี้บางทีก็เพิ่มซอสามสายอีกหนึ่งคัน ซึ่งมีขนาดเล็กกว่าซอสามสายของเดิมเรียกว่า ซอหลิบ แต่เป็นซอที่หายาก จึงไม่ค่อยได้ใช้ คำอธิบายเรื่องวิธีบรรเลงและหน้าที่ดูในวงมโหรีเครื่องใหญ่

วงมโหรีเครื่องใหญ่ ประกอบด้วย

1. ซอสามสาย สีเก็บบ้าง โหยหวนเป็นเสียงยาว ๆ บ้าง มีหน้าที่คลอเสียงคนร้องและดำเนินทำนองเพลง

2. ซอสามสายหลิบ สีเก็บบ้าง โหยหวนเป็นเสียงยาว ๆ บ้างช่วยในการดำเนินทำนองโดยแทรกแซงไปในทางเสียงสูง

3. ระนาดเอก ตีพร้อมกันสองมือเป็นคู่ 8 เดินทำนองเก็บถี่ ๆ โดยตลอด แต่บางโอกาสก็มีตีกรอบ้าง รัวบ้าง มีหน้าที่เป็นผู้นำวง

4. ระนาดทุ้ม ตีพร้อมกันทั้งสองมือบ้างดี ระนาดทุ้มตีพร้อมกันทั้งสองมือบ้าง ตีมือละลูกบ้าง หน้าที่สอดแทรก หยอกล้อ ยั่วเย้าไปกับทำนองให้สนุกสนาน

5. ระนาดเอกเหล็ก หรือระนาดทองที่เรียกว่าระนาดทองนั้น ก็เพราะว่า ลูกระนาดทำด้วยทองเหลือง ตีพร้อม ๆ กันเป็นคู่ 8 ดำเนินทำนองถี่ โดยตลอดเหมือนระนาดเอก แต่ไม่มีหน้าที่เป็นผู้นำวง เป็นแต่ช่วยให้มีเสียงกระหึ่มขึ้นเท่านั้น

6. ระนาดทุ้มเหล็ก ตีมือและลูกหรือหลาย ๆ ลูก ดำเนินทำนองห่าง ๆ มีหน้าที่ยั่วเย้าทำนองเพลงอยู่ห่าง ๆ

7. ฆ้องกลาง หรือฆ้องมโหรี ตีพร้อมกันสองมือบ้าง ตีมือละลูกบ้าง หรือหลาย ๆ ลูกบ้าง มีหน้าที่ดำเนินทำนองเนื้อเพลงเป็นหลักของวง

8 ฆ้องวงเล็ก ตีเก็บถี่ ๆ มือละลูกบ้าง มือละหลาย ๆ ลูกบ้าง มีหน้าที่สอดแทรกทำนองในทางเสียงสูง

9. ซอด้วง สองคัน สีเป็นทำนองเพลง มีถี่บ้าง โหยหวนบ้าง เป็นเสียงยาวบ้าง เป็นหลัก ในการดำเนินเนื้อเพลง แต่ไม่มีหน้าที่เป็นผู้นำวง เพราะมีระนาดเอกเป็นผู้นำวงแล้ว

10. ซออู้ สองคัน สีหยอกล้อยั่วเย้าไปกับทำนองเพลง

11. จะเข้ สองตัว ดีดเก็บถี่ ๆ บ้าง ห่าง ๆ บ้าง สอดแทรกทำนองให้เกิดความไพเราะ

12. ขลุ่ยเพียงออ เป่าเก็บถี่ ๆ บ้าง โหยหวนเป็นเสียงยาว ๆ บ้าง ช่วยดำเนินทำนองเพลง

13. ขลุ่ยหลิบ วิธีเป่าเหมือนกับขลุ่ยเพียงออ แต่มีหน้าที่สอดแทรกทำนองไปในทางเสียงสูง

14. โทน ตีให้สอดสลับกับรำมะนากำกับจังหวะหน้าทับ

15. รำมะนา ตีให้สอดสลับไปกับโทน ทำหน้าที่กำกับจังหวะหน้าทับ โทนกับรำมะนานี้ต้องตีให้สอดคล้องกันเหมือนเครื่องดนตรีอย่างเดียว

16. ฉิ่ง ตีให้ดังฉิ่งทีหนึ่ง ฉับทีหนึ่ง กำกับจังหวะโดยสม่ำเสมอให้รู้จังหวะเบาและจังหวะหนักส่วนเครื่องประกอบจังหวะอื่น 3 อย่าง คือ ฉาบเล็ก ฉาบใหญ่ และโหม่งนั้น เลือกใช้ตามโอกาสที่เห็นสมควร (มนตรี ตราโมท, 2527, น. 87-89)

ประเภทแรก วงปี่พาทย์ เป็นการนำเครื่องดนตรีประเภทเครื่องตี และเครื่องเป่าผสมกัน มีขนาดแตกต่างกันออกไป ได้แก่ วงปี่พาทย์เครื่องห้า วงปี่พาทย์เครื่องคู่ วงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ การบรรเลงวงปี่พาทย์นี้ สามารถปรับเปลี่ยนเครื่องดนตรีได้ตามลักษณะการบรรเลงต่าง ๆ เช่น หากใช้ไม้นวมตี จะกลายเป็นวงปี่พาทย์ไม้นวม หากบรรเลงขับเสภา ใช้กลองสองหน้าตีกำกับจังหวะหน้าทับเป็นวงปี่พาทย์เสภา หากเปลี่ยนปี่ในเป็นปี่ชวากับกลองมลายู เป็นวงปี่พาทย์นางหงส์ใช้เฉพาะงานศพเท่านั้น

ประเภทที่สองวงเครื่องสาย เป็นวงดนตรีที่มีเครื่องดีดเครื่องสีมีเครื่องเป่าเป็นหลัก สามารถผสมเครื่องดนตรีเพิ่มทำให้เกิดเป็นวงดนตรีที่ขนาดแตกต่างกัน ได้แก่ วงเครื่องสายเครื่องเดี่ยว วงเครื่องสายเครื่องคู่

ประเภทที่สามวงมโหรี เป็นวงดนตรีที่มีการเปลี่ยนแปลงมาอย่างยาวนานซึ่งในปัจจุบันปรากฏวงมโหรีอยู่สามขนาดคือมโหรีวงเล็ก มโหรีเครื่องคู่ และมโหรีเครื่องใหญ่

2.2.4 ทฤษฎีการประพันธ์เพลงไทย

มนตรี ตราโมท ได้กล่าวถึงหลักการประพันธ์เพลงไทย ไว้ในหนังสือดุริยสาส์นของนายมนตรี ตราโมท ความว่าการประพันธ์เพลงไทยที่มีแบบแผนมาแต่โบราณขั้นต้น คือการประพันธ์ทวีอัตราขึ้นหรือลดอัตราลง เริ่มหัดจากการทวีอัตราขึ้น ทำเพลงชั้นเดียวให้เป็นสองชั้น คือเพิ่มความยาวเพิ่มอีกเท่าตัวและเมื่อขยายแล้วต้องตกแต่งให้เหมาะสม สำคัญต้องพิจารณาจาก ความยาวของบทเพลง เสียงลูกตก ลักษณะสำเนียง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงวิธีการแต่งเพลงไทยต่อไป การแต่งเพลงไทยนั้นตั้งแต่โบราณก็มีทั้งที่แต่งถูกต้องตามหลักเกณฑ์อย่างเคร่งครัด และแต่งแยกทางออกไปจากหลักเกณฑ์ แต่สำหรับผู้ที่หัดแต่งใหม่ไม่ควรดูแบบแผนของการแต่งที่แยกออกไปนอกหลักเกณฑ์ เพราะผู้ที่แต่งเพลงแบบนั้นในสมัยโบราณล้วนเป็นผู้ทรงคุณวุฒิอันได้รับเกียรติ ถึงเป็นปาปมุตแล้ว ย่อมทำสิ่งใดให้ปิดไปจากกฎเกณฑ์ได้และบางสิ่งที่ผิดของท่านเหล่านั้นแหละ กลับเป็นสิ่งที่สรรเสริญและอาจกลายเป็นกฎเกณฑ์ขึ้นอีกอย่างหนึ่งก็ได้ เช่นเดียวกับผู้หัดแต่งฉันท์ ก็จะต้องแต่งโดยรักษาครุลหุและจำนวนพยางค์อย่างเคร่งครัด จะละเลยอย่างใดอย่างหนึ่งเสียไม่ได้เป็นอันขาด แต่เมื่อตรวจดูฉันท์ที่บุคคลผู้เป็นปาปมุตในโบราณได้แต่งไว้อย่างไพเราะ ก็จะเห็นว่าบางแห่งท่านละทิ้งกฎเกณฑ์ของครุลหุเสียได้ ส่วนเราจะไปเอาอย่างท่านเหล่านั้นก็หาไม่ เพราะเรายังไม่รู้แจ้งในการแต่งพอจนถึงแก่สร้างสิ่งอันดีงามขึ้นมานอกจากหลักเกณฑ์ออกไปได้ เพราะฉะนั้นการแต่งเพลงซึ่งมีหลักเกณฑ์อยู่ ผู้เริ่มหัดจึงจำเป็นต้องพยายามรักษากฎเกณฑ์ไว้ให้เคร่งครัดไปก่อน ต่อไปจึงค่อยขยับขยายออกไปตามความรู้ความสามารถและสติปัญญา และอาจถึงขั้นที่แต่งขึ้นโดยอัตโนมัติก็ได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

การแต่งเพลงไทยที่มีแบบแผนมาแต่โบราณสำหรับที่เราจะรู้ไว้เป็นขั้นต้นก็มีอยู่ว่าจะแต่งทวีอัตราขึ้นหรือลดอัตราลง แต่ว่าการแต่งนั้น เขามักจะหัดแต่งทวีอัตราขึ้น เช่นทำเพลงชั้นเดียวให้เป็นสองชั้น หรือทำเพลงสองชั้นให้เป็นสามชั้น วิธีแต่งเพลงทั้ง 2 อย่างที่กล่าวนี้ก็ดำเนินวิธีการเช่นเดียวกัน คือเพิ่มความยาวเพิ่มอีกเท่าตัว เสมือนการขยายรูปภาพหรือแบบแปลน แต่มิใช่ขยายออกไปเฉย ๆ เท่านั้น ขยายแล้วต้องตบแต่งแทรกแซงให้เหมาะสมด้วย ถ้าเพียงแต่ขยายออกไปโดยไม่ตบแต่งก็จะเป็นเช่นดูภาพยนตร์ slow-motion ทำนองเพลงก็ฟังยืดยานกระโตงกระเตงอย่างน่ารำคาญ การขยายอย่างนี้มิใช่แต่ง เพราะการแต่งจะต้องทำให้สิ่งมีอยู่แล้วนั้นดีขึ้น จึงเรียกว่าแต่ง ...

สิ่งสำคัญของการแต่งเพลงไทยก็คือ

1. จะต้องรู้ว่าเพลงที่ต้องการจะแต่งนั้นมีกี่จังหวะ (หมายถึงจังหวะหน้าทับ)

2. เสียงสุดท้าย ที่ตกปลายจังหวะนั้น เป็นเสียงอะไรบ้าง และ

3. ทำนองเพลงตอนนั้น ๆ ดำเนินอย่างไร มีสำเนียงอย่างใด ซึ่งจะขยายความให้เข้าใจเป็นข้อ ๆ ไป โดยสมมติว่าหลานจะแต่งเพลงในอัตราจังหวะสองชั้นขึ้นเป็นสามชั้น

1. การที่จะรู้ได้ว่าเพลงที่ต้องการแต่งขึ้นซึ่งมีอัตราสองชั้น มีกี่จังหวะจะต้องพิจารณาว่าเพลงนั้นเป็นเพลงในประเภทปรบไก่หรือสองไม้ สมมุติว่ารู้แล้วว่าเป็นเพลงประเภทปรบไก่ หลานก็จงเอาหน้าทับปรบไก่ สองชั้นเครื่องดนตรีประกอบตรวจดูว่าตีหน้าทับนี้ได้กี่ครั้งทำนองเพลงนั้นจึงจะจบ ตีได้กี่ครั้งก็เป็นเท่านั้นจังหวะ หรือหลานจะเขียนเพลงนั้นลงเป็นโน้ตสากล แล้วเอา 4 หาร จำนวนห้องทั้งหมดดูก็ได้ (ได้เคยอธิบายมาในจดหมายฉบับก่อนแล้วว่า หน้าทับปรบไก่ 2 ชั้น มีความยาวเท่ากับโน้ตสากล 2 ห้อง)

*2. เมื่อได้ตรวจดูตามข้อ 1 ทราบดีแล้วว่าเพลงนั้นมีกี่จังหวะก็จงตรวจ ต่อไปอีกชั้นหนึ่งว่าเสียงสุดท้าย ปลายจังหวะของแต่ละจังหวะนั้นตกเสียงอะไรบ้าง จังหวะที่ 1 ปลุกเสียงอะไรจังหวะ 2 ปลุกเสียงอะไร ฯลฯ ให้ทั่วถ้วนทุกจังหวะ จะเทียบกับโน้ตสากลก็ได้เช่นจังหวะที่ 1 ปลุกเสียง “เร” จังหวะที่ 2 เสียง “ซอล” ฯลฯ ก็ทำให้จำง่ายดีเหมือนกัน แต่มีความยากในข้อนี้อยู่อย่างหนึ่ง คือการหาที่ขึ้นต้นจังหวะ (หน้าทับ) หากตั้งต้นไม่ถูกที่แล้ว เสียงที่เข้าใจว่าเป็นเสียงตกจังหวะก็จะกลายเป็นเสียงกลาง ๆ จังหวะไป และก็จะคร่อมกันเช่นนั้นเรื่อยไปตลอดทั้งเพลง เสียงซึ่งต้องการจะยึดถือก็ผิดพลาดไปหมดเพราะการหาที่ขึ้นต้นของหน้าทับนั้น ไม่สู้จะเป็นของง่ายนัก ซึ่งเป็นผู้ที่ยังมิสู้เธอมีความรู้กว้างขวางในทางนี้นัก ก็ยิ่งรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ยากมาก อย่าว่าแต่ผู้ที่ยังมีความรู้น้อยเลย แม้ท่านผู้มีความรู้อยู่ในชั้นครูบาอาจารย์ในบางครั้งก็ยังผิดพลาดได้ และเพลงบางเพลงท่านผู้ที่แต่งไว้แต่โบราณก็ประดิษฐ์ทำนองซ่อนเงื่อนงำอำพรางไว้เสียด้วย ก็ยิ่งทำให้ค้นหาต้นจังหวะหรือต้นประโยคยากขึ้น ถ้าจะเปรียบเทียบก็เป็นเช่นเดียวกับคำกลอนหรือกาพย์บทหนึ่ง ซึ่งผู้เขียนได้เขียนติดกันเป็นพืดไปโดยไม่เว้นวรรค เราผู้มาพบเห็นในภายหลังจะคิดแบ่งวรรคตอนออกให้ถูกต้อง ก็ไม่ใช่เป็นของง่ายจะต้องพิจารณามาตราและสัมผัสให้ถ่องแท้ว่าเป็นกาพย์หรือกลอน เป็นกาพย์ กาพย์อะไร หรือเป็นกลอนก็ต้องแบ่งให้ถูกว่ากลอน 6-7-8 อย่างไร ขึ้นต้นด้วยคำขาดอย่างดอกสร้อยหรือเต็มวรรคอย่างกลอนเสภา เมื่อรู้แน่นอนแล้วจึงจะแบ่งวรรคตอนได้ถูกต้อง และเมื่อแบ่งวรรคได้ถูกแล้วก็

ยอมหาคำท้ายวรรคได้แน่นอนเหมือนกับการหาทำนองเพลงต้นนั้น เป็นกลบทยัติภังค์ก็เป็นการยากที่จะพิจารณาแบ่งวรรคตอนให้ถูกได้ เหมือนกับเพลงที่มีทำนองซ่อนเงื่อนงำดังกล่าวแล้วข้างต้น แต่อย่างไรก็ตามถ้าพยายามพิจารณาด้วยพินิจพิเคราะห์แล้ว ย่อมไม่เกินความสามารถไปได้ มีสิ่งที่จะแนะนำให้หลานเข้าใจการหาต้นจังหวะหน้าทับง่ายขึ้นอีกอย่างหนึ่ง เนื้อเพลงนั้นมี "เท่า" นั้นคือต้นจังหวะ เพลงที่เป็นสามัญย่อมเป็นเช่นนี้ทั้งสิ้น และ "เท่า" งั้นก็มีความยาวเพียงครึ่งจังหวะหน้าทับ อาจมีเพลงที่เป็นพิเศษ โดย "เท่า" กลับไปอยู่ท้ายจังหวะได้บ้าง แต่ก็เป็นส่วนน้อย และมักเป็นเพลงที่อยู่ในเพลงเรื่องใหญ่ ๆ เท่านั้น เมื่อได้พูดถึง "เท่า" บางทีหลานจะงง เพราะไม่รู้หมายถึงอะไร อาจจะอธิบายให้ฟังสักเล็กน้อยพอเป็นแนวทาง คำว่า "เท่า" เป็นศัพท์เฉพาะของการดนตรีและขับร้อง ซึ่งหมายถึงทำนองเพลงที่ยืนอยู่เสียงเดียว โดยไม่มีความหมายอย่างใด และโดยปรกติมีความยาวครึ่งจังหวะหน้าทับ สำหรับเชื่อมประโยคทำนองให้ติดต่อกัน และมีจังหวะสมบูรณ์ขึ้น คล้ายกับคำที่เป็นสันธานในอักษรศาสตร์ การอธิบายด้วยถ้อยคำยากที่จะชี้ให้เข้าใจได้ว่า "เท่า" คือทำนองอย่างไร นอกจากจะมีพื้นอยู่บ้าง

ในข้อที่ให้ตรวจให้รู้เสียงกลางจังหวะแต่ละจังหวะตกเสียง โด, เร, มี, ฟา ฯลฯ อย่างไรนี้ยังจะต้องตรวจดูต่อไปอีกว่าเพลงที่ต้องการจะแต่งนั้น เสียงใดเป็น Tonic คือเสียงต้น หรือเสียงที่ปกครองของเพลงนั้น เพื่อจะได้รู้ว่าเสียงปลายจังหวะที่ตรวจได้แล้วนั้นเป็นชั้นอะไรบ้าง Tonic, Supertonic, Mediant หรือ Dominant ฯลฯ สำหรับจะได้คิดดำเนินทำนองไปให้ถูกต้อง จริงอยู่ เสียงของดนตรีไทยแบ่งลำดับเสียงเท่า ๆ การหมดทุกระยะดังเคยกล่าวมาแล้วในจดหมายฉบับก่อน ๆ ทำนองการดำเนินไปสู่ขั้นต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมแตกต่างกัน จึงจำเป็นต้องทราบไว้ด้วย การแต่งจึงจะทำให้แนบเนียนไม่เปะปะ และถ้าทำนองเพลงตอนใดย้ายระดับ (Modulation) ก็อาจประดิษฐ์ให้กลมกลืนเกี่ยวพันกันได้อย่างสนิทสนมดีกว่าที่จะไม่รู้

3. พิจารณาให้รู้แน่นอนว่า ทำนองในประโยค หรือจังหวะนั้น ๆ ดำเนินอย่างเรียงเสียง ข้ามเสียง จากต่ำไปหาสูง จากสูงมาหาต่ำ ซ้ำและเรียงกันอย่างไร ใช้เสียงถี่ห่างอย่างไร และลำเนียงเพลงแสดงความหมายไปในทางใด โศก รัก รื่นเริง เคารพบูชา หรือธรรมชาติอย่างไร หรือมีลำเนียงเป็นภาษาใด อีกอย่างหนึ่ง ก็คือชื่อเพลงนั้น ๆ ช่วยให้เข้าใจถึงความหมายได้อีกทางหนึ่งเหมือนกันแต่ว่าเรื่องชื่อเพลงนี้ก็ไม่สู้จะแน่นักว่าตรงความหมายทุกเพลง เพราะบางเพลงท่านผู้แต่งได้ให้ชื่อตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นขณะที่แต่งเพลงสำเร็จแล้วก็เป็นได้ แล้วก็จะแตกต่างกับทำนองและลำเนียงที่แสดงความหมายอันแท้จริงไป เช่นเพลงที่ชื่อว่า "ฟ้าคะนอง" ซึ่งเมื่อ

ได้ยินชื่อก็ต้องนึกว่าทำนองคงจะดุดันหรือกระหึ่มครึมครางอย่างสะพรึงน่ากลัว แต่กลับเป็นการตรงกันข้าม ทำนองของเพลงนี้อ่อนหวานเรียบง่าย ถึงจะมีตัวอย่างพิเศษเช่นนี้อยู่บ้างก็ตาม ส่วนมากมักจะตรงกับความหมายที่จะยึดถือได้ในเรื่องเช่นนี้จะต้องใช้วิจารณญาณให้รอบคอบ

เมื่อได้ตรวจตรารู้แน่นอนแล้วทั้ง 3 ข้อ จึงค่อยดำเนินการแต่งต่อไป โดยคิดขยายส่วนออกทีละจังหวะ (หน้าทับ) สิ่งสำคัญที่สุดของเพลงไทยที่แต่งขึ้นอยู่ที่จำนวนจังหวะ (ตามข้อ 1) และเสียงตกปลายจังหวะทุก ๆจังหวะ (ตามข้อ 2) ต้องเท่ากันและตรงกันตลอดเพลง ถ้าเว้นสิ่งทั้ง 2 นี้เสียแล้ว ก็จะถือว่าผิดหรือไม่ได้เพลงที่ประสงค์จะแต่งนั้นทีเดียว เพราะฉะนั้นเมื่อหลานคิดจะแต่งเพลงใดขึ้นก็ตาม ขอให้รักษากฎสำคัญทั้ง 2 ข้อนั้นไว้ให้มั่น ส่วนข้อที่ 3 เป็นการเดินทำนอง ถ้าสามารถจะยึดแนวตลอดไปได้ก็ย่อมเป็นของดี แต่ถ้าเป็นการจำเป็นที่จะต้องหลีกเลี่ยงเพื่อให้เกิดความไพเราะหรือความสนิทสนมกลมกลืนได้มากกว่า ก็ควรที่จะแยกทำนองดำเนินได้ ผู้แต่งที่ยึดทำนองเดิมโดยตรง ก็ไม่เกิดความไพเราะได้นั้น เขาถือว่าเป็นผู้ไร้ปัญญาที่จะแยกออกไปด้วยซ้ำ การไม่แยกทางเดินออกไปจะต้องเกิดความไพเราะด้วย จึงจะเป็นที่สรรเสริญ แต่จะแยกหรือไม่แยกก็ตาม จะผิดพลาดจำนวนจังหวะและเสียงตกแต่ละจังหวะ (ตามข้อ 1-2) มิได้เป็นอันขาด

งานแต่งในขั้นเริ่มฝึกหัด ควรจะทำเป็นขั้น ๆ คือ

1. ขยายทำนองเพลงเดิมให้ยาวออกไป 1 เท่าตัว แบ่งที่สมมุติไว้ว่าหลานจะแต่งเพลง สองชั้นประเทศปรบไก่ซึ่งเป็นสามชั้น ก็จงขยายทำนองเพลงแต่ละจังหวะซึ่งมีความยาวจังหวะละ 4 ห้อง ของโน้ตสากลจังหวะ 2/4 ให้เป็นจังหวะละ 8 ห้อง และควรค่อย ๆ คิดทำไปทีละจังหวะ ๆ

2. แทรกแซงทำนองซึ่งขยายแล้วนั้นให้ถี่ตามสมควร เพื่อให้ทำนองที่ขยายแล้วนั้นกระทัดรัดไม่โตงเตงด้วยส่วนขยายและทำไปทีละจังหวะ ๆ เช่นเดียวกันจนจบเพลง

3. เกลาสำนวนทำนองที่ได้แทรกแซงไว้แล้วนั้นไม่มีสัมผัสสนิทสนม มีท่วงทีไพเราะสมส่วนทั้งการขึ้นต้นและลงจบ พินิจพิเคราะห์ว่าทำนองตอนใดควรเป็นทำนองพื้น ๆ มีลูกล้อลูกขัด หรือถี่ห่างมีเม็ดพรายอย่างไรบ้าง ก็คิดประดิษฐ์แทรกใส่ไปตามที่เห็นสมควร

ที่กล่าวนี้สำหรับผู้เริ่มหัดแต่ง จึงต้องกระทำเป็นขั้น ๆ ส่วนท่านที่มีความชำนาญอยู่แล้ว จะแต่งได้สำเร็จรูปตลอดทั้งเพลงโดยไม่ต้องดำเนินเป็นขั้น ๆ อย่างใดเลย ด้วยทุกสิ่งทุกอย่างได้อยู่ในสมองของท่านแล้ว เมื่อหลานได้รู้วิธีอย่างนี้การแต่งเพลงอัตราอื่น ๆ เช่น ชั้นเดียวเป็นสองชั้น น่าจะเป็นประเภทสองไม่ก็อนุโลมโดยวิธีการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

อย่างเดียวกันนี้ และถ้าเป็นการลดอัตราเช่นทำเพลงสามชั้นให้เป็นสองชั้น ฟังเพลงสองชั้นให้เป็นชั้นเดียว ก็ใช้วิธีกลับกันโดยลดลงกึ่งหนึ่ง แต่อย่าลืมว่าจะลดหรือทวีก็ตามจะต้องแต่งให้เรียบร้อยด้วย ไม่ใช่ลบหรือทวีเฉย ๆ มิฉะนั้นจะเรียกว่าแต่งไม่ได้ (มนตรี ตราโมท, 2538, น. 41-46)

สิริชัยชาญ ฟักจำรูญ ได้อธิบายเรื่องการประพันธ์เพลงไทย ในหนังสือชุดดุริยางคศิลป์ไทย ไว้ว่าการประพันธ์เพลงไทยมี 4 วิธี ได้แก่ การยืดหรือขยายจากเพลงเดิม การตัดทอนจากเพลงเดิม การประพันธ์ทำนองขึ้นใหม่โดยอาศัยเพลงเดิม และการใช้ความคิดสร้างสรรค์ของผู้ประพันธ์ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การแต่งเพลงไทยมี 4 วิธี ได้แก่

1. ยืดหรือขยายจากเพลงเดิม

2. ตัดทอนจากเพลงเดิม

3. แต่งทำนองขึ้นใหม่โดยอาศัยเพลงเดิม

4. แต่โดยใช้ความคิดสร้างสรรค์ของผู้แต่ง

วิธีที่ 1 ยืดหรือขยายจากเพลงเดิม

วิธีนี้ผู้แต่งจะใช้ทำนองเพลงของเดิมซึ่งมักจะเป็นเพลงในอัตราจังหวะสองชั้นเป็นหลักแล้วนำมาแต่งทำนองขยายขึ้นอีกเท่าหนึ่งกลายเป็นอัตราสามชั้น ดังตัวอย่างจากเพลงแขกบรเทศต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 นำเอาทำนองเพลงแขกบรเทศ 2 ชั้นมาเป็นเป็นสำหรับแต่งขยายขึ้นเป็นอัตราสามชั้น

ขั้นตอนที่ 2 นำทำนองของแต่ละวรรค (4 ห้อง) ซึ่งลงด้วยเสียงลูกตกกล่าวมายืดขยายอีกเท่าตัวโดยรักษาลูกตกเดิม ดังนั้นเสียงลูกตกแต่ละวรรคจะย้ายมาอยู่ที่ห้องต่าง ๆ ดังนี้

ลูกตกหมายเลข 1 เสียงลา มาอยู่ในห้องที่ 8

ลูกตกหมายเลข 2 เสียงมี มาอยู่ในห้องที่ 16

ลูกตกหมายเลข 3 เสียงมี มาอยู่ในห้องที่ 24

ลูกตกหมายเลข 4 เสียงโด มาอยู่ในห้องที่ 32

ขั้นตอนที่ 3 ผู้แต่งคิดทำนองแล้วบรรจุโน้ตใส่ลงในห้องต่าง ๆ ให้ครบตามจำนวนทุกห้อง ทั้งนี้จะต้องให้ได้ทำนองที่ไพเราะและมีเสียงลูกตกตรงตามเสียงเดิมทั้ง 4 หมายเลข

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ขั้นตอนที่ 4 นำทำนองที่แต่งเป็นทำนองฆ้องวงใหญ่มาให้นักดนตรีแปรทางเป็นทางเครื่องดนตรีประเภทต่าง ๆ เช่น ทางปี่ ทางระนาดเอก ทางระนาดทุ้ม ทางฆ้องวงเล็กตามความต้องการที่จะใช้ในวงดนตรี และฝึกซ้อมเพื่อบรรเลงสู่ผู้ฟังต่อไป

จะสังเกตได้ว่า ดนตรีไทยนั้นผู้แต่งจะไม่ทำการเรียบเรียงเสียงประสานไว้ทั้งหมด แต่จะเปิดโอกาสให้ผู้บรรเลงและ/หรือครูดนตรีของแต่ละวงได้ใช้ความคิดประดิษฐ์แปรทางสำหรับบรรเลงจะไพเราะหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบต่อไปนี้

1. ทำนองหลักเดิมของผู้แต่งเดิม

2. ทางของเครื่องดนตรีแต่ละประเภทที่ได้เรียบเรียงไว้และนำมาบรรเลงร่วมกัน

3. การฝึกซ้อมและการปรับวงของหัวหน้าวงดนตรี

4. ความสามารถของผู้บรรเลง

5. ความกลมกลืนของเสียงในวงดนตรีนั้น

6. จังหวะและหน้าทับของกลองที่จะช่วยผสมผสานให้กับผู้ฟังเกิดอารมณ์คล้อยตาม

วิธีที่ 2 ตัดทอนจากเพลงเดิม

วิธีนี้ใช้หลักเดียวกับวิธีที่ 1 แต่เปลี่ยนจากการขยายเป็นการตัดทอนมาจากเพลงในอัตราสองชั้นเป็นเพลงในอัตราชั้นเดียว ดังตัวอย่างจากเพลงแขกบรเทศ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การนำทำนองเพลงแขกบรเทศ สองชั้น มาเป็นหลักสำหรับตัดทอนให้เป็นเพลงในอัตราชั้นเดียว

ขั้นตอนที่ 2 นำทำนองแต่ละวรรค (4 ห้อง) ซึ่งลงด้วยเสียงลูกตกดังกล่าวมาตัดทอนโดยย่อลงเท่าตัว แต่ยังรักษาเสียงลูกตกแต่ละเสียงให้คงเดิม ดังนั้นเสียงลูกตกจะย้ายมาอยู่ที่ห้องต่าง ๆ ดังนี้

ลูกตกหมายเลข 1 เสียงลา มาอยู่ในห้องที่ 2
ลูกตกหมายเลข 2 เสียงมี มาอยู่ในห้องที่ 4
ลูกตกหมายเลข 3 เสียงมี มาอยู่ในห้องที่ 6
ลูกตกหมายเลข 4 เสียงโด มาอยู่ในห้องที่ 8

ขั้นตอนที่ 3 ผู้แต่งคิดทำนองและบรรจุโน้ตใส่ลงในห้องต่าง ๆ ให้ครบถ้วนตามจำนวนห้อง ทั้งนี้จะต้องให้ได้ทำนองที่ไพเราะ และมีเสียงลูกตกตรงตามเสียงเดิมทั้ง 4 หมายเลขด้วย

ขั้นตอนที่ 4 ใช้วิธีเดียวกับวิธีที่ 1 คำนำทำนองที่แต่งเป็นทำนองฆ้องวงใหญ่มาให้นักดนตรีแปรเป็นทางของเครื่องดนตรีชนิดต่าง ๆ

วิธีที่ 3 แต่งทำนองขึ้นมาใหม่โดยอาศัยเพลงเดิม

ขั้นตอนที่ 1 นำทำนองเพลงสร้อยเพลง 2 ชั้น มาเป็นแนวทางในการแต่งเพลงทำนองขึ้นใหม่ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทางเปลี่ยน หรือ การดัดแปลงทำนองเพลงให้เปลี่ยนไป อาจทำเป็นสำเนียงภาษาต่าง ๆ ก็ได้

ขั้นตอนที่ 2 นำเสียงลูกตกดังกล่าวมาใส่ใหม่ให้ตรงกับห้องเดิม เพื่อเตรียมบรรจุโน้ตให้ครบห้องตามความต้องการของผู้แต่ง

ขั้นตอนที่ 3 ผู้แต่งคิดทำนองและบรรจุโน้ตให้ครบห้องตามที่ต้องการ โดยจะต้องให้เสียงลูกตกแต่ละเสียงเป็นเสียงเดียวกับเสียงลูกตกของทำนองเดิม ทั้งนี้จะต้องประดิษฐ์ทำนองใหม่ในแต่ละวรรคให้ไพเราะและมีทำนองแปลกไปกว่าทำนองเพลงเดิมด้วย

จากการวิเคราะห์เพลงไทยที่แต่งขึ้นตามวิธีที่ 1 วิธีที่ 2 และวิธีที่ 3 พบว่ามีข้อยกเว้นบางประการเกี่ยวกับการยึดเสียงลูกตกของเพลงไว้ คือ หากเสียงลูกตกบางเสียงของทำนองที่แต่งขึ้นใหม่มีการคลาดเคลื่อนไปบ้าง แต่ฟังแล้วไม่ผิดเพี้ยนหรือแปร่งหูและมีความไพเราะก็อนุโลมให้ใช้ได้ อย่างไรก็ตามเสียงลูกตกของจังหวะแรกกับเสียงสุดท้ายของบทเพลงแต่ละท่อนจำเป็นต้องคงไว้ไม่ควรให้ผิดเพี้ยน

วิธีที่ 4 แต่งโดยใช้ความคิดสร้างสรรค์ของผู้แต่ง

วิธีนี้ผู้แต่งจะเริ่มต้นจากการค้นคว้าหาข้อมูลในการสร้างรูปแบบจังหวะแนวทำนองเพลงที่จะแต่ง ซึ่งทำได้หลายวิธี เช่น

4.1 คิดจากจังหวะและลีลาท่าเดินท่างวิ่งของสัตว์บางชนิด ซึ่งอาจทำให้มีเพลงที่สนุกสนาน เร้าใจผู้ฟังและสามารถนำไปใช้การแสดงได้ด้วย เช่น เพลงอัศวลีลา

4.2 คิดจากสภาพสิ่งแวดล้อม ประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคแต่ละสมัย และแต่งทำนองจังหวะของเพลงให้มีลักษณะคล้อยตามสมัยนั้น ๆ เช่น เพลงชุดโบราณคดี

4.3 คิดจากเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ รวมทั้งรัชสมัย พระราชพิธี โดยพยายามแต่งให้มีจังหวะ ทำนอง คำร้อง เป็นไปตามเหตุการณ์สำคัญครั้งนั้น ๆ เช่น เพลงสมโภชพระนคร ที่ใช้การเฉลิมฉอง 200 ปี ของกรุงรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ยังมีเพลงอีกเป็นจำนวนมากที่ผู้แต่งคิดขึ้นเองโดยมิได้บันทึกหลักฐานไว้ชัดเจน และยังไม่มีการวิเคราะห์วิจัยซึ่งจำเป็นต้องมีการค้นคว้าต่อไป

วิวัฒนาการของการแต่งเพลงไทยในอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นของแปลกใหม่คือการที่ผู้แต่งใช้วิธีที่ 4 ผสมผสานกับเพลงไทยสากล โดยเฉพาะเพลงพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ซึ่งได้มีการนำมาแต่งเป็นทำนองเพลงไทยประเภทเพลงโหมโรง เพื่อถวายเป็นราชสักการะเนื่องในวโรกาสที่มีพระชนมายุครบ 60 พรรษาและรัชมังคลาภิเษก ตัวอย่างของการแต่งในรูปแบบนี้คือ เพลงโหม

โรงมหาราชของมนตรี ตราโมท (สิริชัยชาญ ฟักจำรูญและคณะ, 2546, น. 194-204)

พิชิต ชัยเสรี ได้อธิบายเรื่อง ประเภทของผู้ประพันธ์ไว้ในหนังสือการประพันธ์เพลงไทย ซึ่งแบ่งผู้ประพันธ์ออกเป็น 4 แบบ คือ ประเภทแรกบันดาลรังสฤษฎ์ คือการประพันธ์ทำนองจากแรงบันดาลใจ ประเภทที่สองศึกษิตอนุรักษ์ คือผู้ที่ประพันธ์ตามหลักที่วิจิตรบรรจงลงตัวอย่างเคร่งครัด ประเภทที่สามขนบภักดิ์สบสมัยผู้ประพันธ์ที่คล้อยตามสมัยนิยม และประเภทสุดท้ายบุกไพรเบิกทาง คือผู้ที่ประพันธ์แนวทางใหม่ที่ไม่มีเคยมีมาก่อน โดยมีรายละเอียดดังนี้

เมื่อมองจากลำดับวิวัฒน์ขอศิลปะไม่ว่าชาติใดภาษาใดก็ย่อมมี 4 ระยะ โดยหลักใหญ่คือ เริ่มต้นด้วยดึกดำบรรพ์ 1 ค่อยก่อตัวเป็นรูปทรงสัดส่วน 1 ได้ระเบียบรัดรึงลงตัว 1 และที่สุดก็ค่อยเริ่มเสื่อมโทรมลงโดยลำดับ 1 เทียบกับฝรั่งก็เห็นจะเป็น Primitive, Archaic, Classic และ Decline ซึ่งน่าจะตั้งต้นที่ Romantic เป็นต้นไป

ฉะนั้นแล้วข้าพเจ้าจึงพอใจจะแบ่งประเภทของผู้ประพันธ์เป็น 4 แบบด้วยกัน คือ บันดาลรังสฤษฎ์ ศึกษิตอนุรักษ์ ขนบภักดิ์สบสมัย และบุกไพรเบิกทาง ที่ตั้งให้คล้องจองกันเพื่อตั้งมูลบทของฝ่ายดนตรีไทยอนุวัตรตามวรรณคดีไทยที่กล่าวถึงรสทั้งสี่ คือ เสาวรจนี นารีปราโมทย์ พิโรธวาทัง สัลลาปังคพิไสย ทั้งนี้มิใช่ความหมายแต่โดยรูปสำเนียงให้เป็นเสียงคล้องจองกันเท่านั้น

ในส่วนของความหมายพวกแรก คือ บันดาลรังสฤษฎ์ นั้น ได้แก่ผู้ประพันธ์ที่สร้างท่วงทำนองขึ้นมาจากความบันดาลใจ พวกที่สอง คือ ศึกษิตอนุรักษ์ หมายถึงผู้ประพันธ์ตามหลักการที่วิจิตรบรรจงลงตัวอย่างเคร่งครัด และตามรักษาแบบแผนเช่นนี้เป็นวิสัย พวกที่สามเป็นพวกที่เจริญรอยตามพวกศึกษิตอนุรักษ์จึงใช้คำว่าขนบภักดิ์ ซึ่งหมายถึงการภักดีต่อขนบ แต่ต่อสร้อยว่าสบสมัย เพราะรักษาหลักการสำคัญของศึกษิตเอาไว้ พวกสุดท้ายใช้คำว่า บุกไพรเบิกทาง เพราะเป็นพวกที่สร้างบทคีตนิพนธ์ขั้นใหม่อันไม่เคยมีมาก่อนจึงประดุจการฝ่าดงพงไพรเพื่อเบิกทางเดินใหม่ให้ปรากฏ ดังจะได้แสดงอรรถาธิบายไปโดยลำดับ

1. อธิบายบันดาลรังสฤษฎ์

อันที่จริงการสร้างศิลปะก็ต้องเริ่มจากแรงบันดาลใจทั้งสิ้น แต่ในยุคแรกเริ่มนั้นยังไม่มีกฎระเบียบหรือหลักการบังคับแต่อย่างใด ศิลปินจึงมีเสรีภาพเต็มที่ในการรังสฤษฎ์งานของตนจากแรงบันดาลใจล้วน ๆ ทว่าเมื่อได้ชิ้นงานแล้วจะเป็นที่ยอมรับของผู้คนร่วมสมัยหรือไม่เป็นอีกกรณีหนึ่ง

แรงบันดาลใจนี้อาจมาจากเหตุปัจจัยภายนอก คือ สิ่งแวดล้อมและ/หรือปรากฏการณ์ใด ๆ ที่ห่อหุ้มศิลปินอยู่ หรือจากเหตุปัจจัยภายใน คือ ความสะเทือนใจของศิลปินเองก็เป็นได้ William Wordworth กวีอังกฤษแสดงลำดับของการรังสฤษฎ์ไว้อย่างรัดกุม เบื้องต้นที่สุดศิลปินจะต้องมีความสะเทือนใจที่เข้มข้นพอจึงทำให้เกิดการตรึงจิตขึ้น จนได้สภาวะที่เรียกว่า ความสงบระงับ (Tranquility) อันเป็นสันติราบรื่น จากจุดนี้จึงจะเกิดพลังทะยานที่จะแสดงออกเป็นงานศิลปะต่าง ๆ ต่อไป ช่วงระหว่างความสะเทือนใจและการตรึงจิตนี้อาจย้อนไปมาได้หลายครั้งกว่าจะบรรลุความสงบระงับ

ดังนั้น คีตกวีประเภทนี้จึงมิใช่คนสามัญดาด ๆ ที่ฮือฮาปรุงแต่งไปกับสิ่งกระทบหรือสิ่งเร้าต่าง ๆ แล้วสำคัญตนว่าได้แรงบันดาลใจสามารถประพันธ์ท่วงทำนองเพลงออกมาได้อย่างฉับพลันอย่างที่ปรากฏทั่วไปในเวลานี้ หากแต่ต้องเป็นคนพิเศษจริง ๆ ดนตรีที่ปรากฏในยุคเริ่มแรกมาจากท่านเหล่านี้ทั้งสิ้น แรงบันดาลใจนี้ถ้ามาจากสิ่งเหนือธรรมชาติ เรียกว่า ทิพยดล (Devine Inspiration) ลางทีเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูงของดนตรีไทยอาจมาจากแรงบันดาลใจเช่นนี้กระมัง

2. อธิบายศึกษิตอนุรักษ์

คำว่า ศึกษิต นี้ ข้าพเจ้าใช้ตามศาสตราจารย์กีรติ บุญเจือ ราชบัณฑิตสาขาปรัชญาสุนทรียศาสตร์เพื่อเทียบกับคำว่า Classic ของฝรั่ง

ครั้นเมื่อเวลาล่วงต่อมามีหลักการ กรอบกระสวน และระเบียบเรียงร้อยเพิ่มขึ้นโดยลำดับ คีตกวีประเภทแรกไม่อาจใช้แรงบันดาลใจโดยเสรีได้เช่นเดิม เพราะต้องเอื้อกรอบความคิดศึกษิตที่ปรากฏขึ้นซึ่งที่แท้จริงแล้วก็คือผลจากการกลั่นกรองภูมิปัญญาของแต่ละชาติแต่ละสังคมจนสำเร็จลงตัวในลักษณาการ 4 ประการ คือ ความกลมกลืน 1 ดุลยภาวะ 1 ถวิลและเคารพอดีต 1 และมโนทัศน์แห่งความสมบูรณ์อีก 1 คีตกวีใดสามารถสำแดงแรงบันดาลใจของตนออกมาเป็นบทประพันธ์ที่ถึงพร้อมด้วยลักษณาการทั้งสี่อย่างยิ่งใหญ่งดงาม ย่อมควรแก่การนับว่าเป็นสมบัติล้ำค่าของชาติหรือสังคมนั้น ๆ โดยแท้ ในทางดนตรีไทยอาจนับได้ตั้งแต่พระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร) หรือครูมีแขก มาจนถึงพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) เป็นที่สุด แม้บางท่านจะมีความคาบเกี่ยวกับคีตกวีประเภทแรกอยู่ก็ตาม

3. อธิบายขนบภักดิ์สบสมัย

ในช่วงเวลาแห่งความรุ่งเรืองของศึกษิตสมัยนี้เอง คีตกวีทั้งปวงก็ยังตามรักษาลักษณาการสี่อยู่อย่างภักดี แต่วัฒนธรรมนั้นมีชีวิต ขึ้นชื่อว่าชีวิตย่อมจะคงที่เฉยนิ่ง

อยู่ไม่ได้ มีอันต้องพลวัตเคลื่อนไหวอยู่ร่ำไป ดนตรีก็เช่นกัน ในระหว่างที่ยังภักดีต่อขนบศึกษิตอยู่นั้น คีตกวีก็อาจจะมีการปรับแปรบทประพันธ์ของตนคล้อยตามสมัยนิยมที่บังเกิดขึ้นเป็นช่วง ๆ เช่น นิยมแต่งเป็นสำเนียงภาษา นิยมแต่งปกปิดรากทำนองเดิม นิยมแต่งเป็นดอกเป็นสร้อย นิยมแต่งเป็นพรรณาธรรมชาติ เป็นต้น ทั้งนี้ก็ยังคงรักษาขนบศึกษิตอยู่เช่นเดิม ตัวอย่างที่ไม่ค่อยจะได้กล่าวถึงกันนักก็คือ การนิยมแต่งมือฆ้องเป็นทางเก็บซึ่งปรากฏชัดในสมัยของครูเพ็งผู้เป็นน้องชายครูมีแขก ดังตัวอย่างทำนอง

ตัวอย่างที่ 1

มือฆ้องปกติ -653 -2-1, 11-2 22-3 -5-6 -5-3 33-2 22-1

มือฆ้องเก็บ 5671 7171 7123 2323 2523 2523 2523 1271

ตัวอย่างที่ 2

มือฆ้องปกติ - - -3 -5, 5 5 - - -6 -5, 5 5 - - -3 -5, 5 5 -3-5 -5-5

มือฆ้องเก็บ -345 4345 4365 4345 6265 61'65 6265 61'65

จึงกล่าวได้ว่า คีตกวีประเภทศึกษิตอนุรักษ์และขนบภักดิ์สบสมัยดังกล่าวนี้ยังคงเป็นพวกเดียวกันอยู่นั่นเอง

4. อธิบายบุกไพรเบิกทาง

ความเคร่งครัดรัดรึงของขนบศึกษิตนั้นย่อมครอบครองควบคุมอยู่ได้ในช่วงเวลาหนึ่ง คีตกวีที่เก่งกล้าสามารถรุ่นถัด ๆ มาก็ย่อยจะใคร่ลิ้มลองความแปลกใหม่อันล่วงขนบเดิมดูบ้าง ซึ่งนับเป็นธรรมชาติปกติของศิลปินทั้งปวงอยู่แล้วในอันที่จะถวิลหาเสรีอันไร้ขอบเขต เมื่อเป็นเช่นนี้ความคิดสร้างสรรค์ก็ย่อมปรากฏท้าทายขนบเดิมออกมาโดยลำดับ ประหนึ่งนักผจญภัยที่บุกป่าฝ่าดงเพื่อหาทางออกจากไพรพฤกษ์ที่ปิดล้อมอยู่ บ้างก็เบิกทางได้สำเร็จสามารถแผ้วถางป่าได้ แนวทางใหม่มีผู้เดินตามเป็นที่ยกย่องอย่างยิ่ง บ้างก็หลงทางเสียตนเป็นดุจเสียจริตจับดำถลำแดง ปะเหมาะก็ทำไฟไหม้ป่าและทิ้งชีวิตไปเสียก็มี ในดนตรีไทยขอกล่าวถึงคีตกวี 3 ท่านที่สัมฤทธิ์ผลเป็นเลิศและได้รับการกล่าวขวัญสรรเสริญอย่างสูงยิ่ง คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) และอาจารย์มนตรี ตราโมทแต่ละท่านมีผลงานเหลือคณานับ (พิชิต ชัยเสรี, 2556, น.1-4)

จากเล่มเดียวกัน พิชิต ชัยเสรี ยังได้อธิบายถึงอุปกรณ์ที่ใช้ในการประพันธ์ ได้แก่ การยืดยุบ การล้อ-ขัด-เหลื่อม การกรอ การโยน เที่ยวกลับ-ทางเปลี่ยน การเปลี่ยนบันไดเสียง การใช้กระสวนจังหวะ สำเนียง อัตลักษณ์เข้าแบบ ลักษณะเดี่ยว โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

อุปกรณ์ในการประพันธ์

ศิลปินมีฝีมือปานไหนหรือมีแรงดลใจปานใด ถ้าปราศจากอุปกรณ์เสียแล้ว ศิลปกรรมก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ แม่มีอุปกรณ์แต่ดีไม่ถึงขนาด งานก็กระนั้น ๆ ยิ่งในดนตรีไทยด้วยแล้วการจะประพันธ์เพลงตาม "วิถีแห่งชาติตน" จำเป็นต้องใช้อุปกรณ์ซึ่งจะกล่าวต่อไปข้างหน้าโดยอย่างยิ่ง หาไม่แล้วเพลงที่ได้ก็จะเป็นท่วงทำนองใด ๆ ที่ไม่ใช่เพลงไทย เพราะมิได้ใช้วิธีแห่งชาติไทย

เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งชมเชยสมเด็จพระเจ้า-บรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เป็นอันมาก และทรงขนานพระนามว่า "นายช่างใหญ่" นั้น นายช่างใหญ่พระองค์นี้มีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลขึ้นไปว่า "ข้าพระพุทธเจ้าก็จะพยายามที่จะทำให้ถึงคนเก่าเขาเท่านั้น" จะมีคำพูดใดไพเราะไปกว่านี้อีกเล่า

ข้าพเจ้ารวบรวมอุปกรณ์ตามวิธีแห่งชาติไทยที่ใช้ในการประพันธ์เพลงไทยได้ 10 ประการช้านานไปเบื้องหน้าก็อาจจะมีการค้นพบเพิ่มเติมอีกเป็นแน่ เท่าที่มีประสบการณ์ปรากฏดังนี้

1. การยืดยุบ *2. การล้อ-ขัด-เหลื่อม*
3. การกรอ *4. การโยน*
5. เที่ยวกลับ-ทางเปลี่ยน *6. การเปลี่ยนบันไดเสียง*
7. การใช้กระสวนจังหวะ *8. สำเนียง*
9. อัตลักษณ์เข้าแบบ *10. ลักษณะเดี่ยว*

(พิชิต ชัยเสรี, 2556, น. 6)

มนตรี ตราโมท อธิบายหลักในการตั้งชื่อเพลงไทยไว้ในหนังสือดุริยาสาส์นว่า การตั้งชื่อเพลงนั้นเป็นการตั้งชื่อเช่นเดียวกับบทประพันธ์ตามประสงค์ของผู้ประพันธ์ สามารถจำแนกวิธีตั้งชื่อบทเพลงไทยที่มีมาแต่เดิมได้ 10 ลักษณะได้แก่ การตั้งชื่อตามเหตุ การตั้งชื่อตามผล การตั้งชื่อตามสำเนียงของเพลงนั้น การตั้งชื่อตามทำนองของเพลงนั้น ๆ การตั้งชื่อตามสิ่งที่เป็นอนุสรณ์ การตั้งชื่อตามกริยาที่เพลงนั้น บรรเลงประกอบ การตั้งชื่อตามนามของตัวเรื่องที่เพลงนั้นจะบรรเลงประกอบ การตั้งชื่อเพื่อให้เป็นชุด การตั้งชื่อเลียนชื่อเพลงของชาติอื่น การตั้งชื่อแปรผันจากมูลเดิม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ขึ้นชื่อว่าเพลงย่อมจะต้องมีทำนอง ประโยค วรรคตอน ทีฆัสรัสสะ และสัมผัส คล้ายกับบทกวีกาพย์กลอนโคลงฉันท์ และมีสำเนียง และจังหวะ แสดงความหมายไปในตัว เพราะฉะนั้น การที่จะตั้งชื่อเพลงที่ประดิษฐ์ขึ้น ก็มีนัยอันเดียวกันกับการให้ชื่อเรื่องของบทประพันธ์ที่ได้ประพันธ์ขึ้น แล้วแต่ความประสงค์ของผู้ประพันธ์ เช่น ให้ชื่อตามชื่อพระเอกของเรื่อง เช่น เรื่องพระอภัยมณี ให้ชื่อตามนางเอกของเรื่อง เช่น เรื่องมโนราห์ ให้ชื่อตามสถานที่อันมีส่วนสำคัญของเรื่อง เช่น เรื่องศึกถลาง ให้ชื่อตามคติของเรื่อง เช่น เรื่องหนามยอกเอาหนามบ่ง เป็นต้น

การตั้งชื่อเพลงของท่านเจ้าของผู้มีสิทธิ์ ก็เป็นนัยเดียวกัน เท่าที่สังเกตจากเพลงที่มีมาแล้วอาจแยกวิธีตั้งชื่อเพลงออกได้หลายประการ คือ

1. การตั้งชื่อตามเหตุ อะไรเป็นเหตุให้เกิดเพลงนั้นขึ้น จะเป็นเหตุที่ทำให้ต้องแต่งเพลงนั้น หรือเป็นเหตุให้ได้เพลงนั้นมาก็ตาม เช่น เพลง “ทรงพระสุบิน” นัยว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระสุบินได้ยินเสียงเพลงนี้ และได้ทรงจดจำมาต่อพระราชทานให้แก่นักดนตรีใช้บรรเลงกันสืบมา

2. การตั้งชื่อตามผล เพลงที่แต่งขึ้นนั้นประสงค์จะใช้บรรเลงเพื่อให้เกิดผลอย่างไร ก็ตั้งชื่อขึ้นตามผลที่ประสงค์นั้น เช่น เพลง “มหาฤกษ์” และ “มหาชัย” ซึ่งรวมอยู่ในเพลงเรื่องทำขวัญ และได้แยกออกมาบรรเลงเป็นเอกเทศ เพื่อให้บังเกิดสิริมงคล เป็นฤกษ์งามยามดี และประสบชัยชนะอันยิ่งใหญ่ เป็นต้น

3. การตั้งชื่อตามสำเนียงของเพลงนั้น เมื่อสำเนียงของเพลงนั้นเป็นเช่นไร ก็ตั้งชื่อไปอย่างนั้น เช่น สำเนียงแสดงถึงภาษา เป็นจีน เป็นแขก เป็นเขมร เป็นพม่า ก็ตั้งชื่อไปตามภาษานั้น ๆ

4. การตั้งชื่อตามทำนองของเพลงนั้น ๆ ทำนองของเพลงนั้นเป็นอย่างไร ก็ตั้งชื่อไปอย่างนั้น เช่น “เพลงลมพัดชายเขา” มีทำนองเย็น ๆ เรื่อย ๆ เหมือนกระแสลมพัดมาจากชายภูเขา หรือ “เพลงมอญร้องไห้” (รามัญรันทดก็เรียก) มีสำเนียงเป็นมอญตามข้อ 3 และมีทำนองร่องโหยหวนโศกเศร้าสะอึกสะอื้น เป็นต้น

5. การตั้งชื่อตามสิ่งที่เป็นอนุสรณ์ สิ่งซึ่งจะเป็นอนุสรณ์ของเพลงที่แต่งขึ้นนั้น ย่อมมิได้หลายอย่างหลายประการ แล้วแต่ความต้องการของผู้แต่งที่ประสงค์จะให้ระลึกถึงสิ่งใด หรือเหตุการณ์อย่างไร เป็นต้นว่า ศาสนา ประวัติศาสตร์ ฯลฯ เช่น “เพลงพระเจ้าลอยถาด” ประสงค์ให้สาธุชนระลึกถึงเมื่อครั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสวยข้าวมธุปายาส ซึ่งนางสุชาดานำมาถวายในวันแรกตรัสรู้ เสร็จแล้วทรงลอยถาดทองซึ่งเป็นภาชนะใส่ข้าวมธุปายาสนั้นลงบนกระแสน้ำแห่งแม่น้ำเนรัญชรา ให้ไหลทวนกระแสขึ้นไปได้ อันเป็นวันสำคัญวันหนึ่งของพุทธศาสนา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

6. การตั้งชื่อตามกริยาที่เพลงนั้นบรรเลงประกอบ เพลงที่แต่งขึ้นมุ่งหมายจะบรรเลงเพื่อประกอบกิริยาอย่างไร ก็ให้ชื่อไปอย่างนั้น เช่น “เพลงเหาะ” สำหรับประกอบการไปมาทางอากาศของเทพยดา หรืออัปสร “เพลงลงสรง” สำหรับประกอบการอาบน้ำ เป็นต้น

7. การตั้งชื่อตามนามของตัวเรื่องที่เพลงนั้นจะบรรเลงประกอบ เพลงนั้นแต่งขึ้นประสงค์บรรเลงประกอบกับผู้ใดโดยเฉพาะ ก็เจาะจงตั้งชื่อนามของผู้นั้น เช่น “ตระพระปรคนธรรพ” ก็บรรเลงเฉพาะอัญเชิญพระปรคนธรรพเท่านั้น แต่เพลงที่แต่งขึ้นในชั้นหลัง ๆ ต่อมา เพลงบางเพลงก็นำไปใช้ที่อื่น ซึ่งพอจะอนุโลมได้ก็มี เป็นต้นว่า “เพลงพระรามเดินดง” สมัยโบราณคงใช้บรรเลงเฉพาะกับตัวพระรามเท่านั้น แต่เมื่อเห็นว่าเพลงนี้เป็นเพลงจำพวกเพลงช้า (ชื่อหน้าพาทย์) นักดนตรีสมัยหลัง ๆ จึงใช้เพลงนี้บรรเลงประกอบกับตัวอื่น ๆ ได้ในเมื่อต้องการบรรเลงหน้าพาทย์เพลงช้า

8. การตั้งชื่อเพื่อให้เป็นชุด การตั้งชื่อตามหัวข้อนี้ หมายถึงว่ามีเพลงใดเพลงหนึ่งอยู่แล้ว เมื่อได้แต่งเพลงขึ้นใหม่อีกเพลงหนึ่ง ซึ่งมีทำนองเข้าพวกกันได้กับเพลงที่มีอยู่เดิม ก็ตั้งชื่อเพลงใหม่นั้นให้เป็นชุด เดียวกับชื่อเพลงที่มีอยู่ก่อน เช่น มี “เพลงสังข์เล็ก” อยู่ก็แต่งและตั้งชื่อเพลง “สังข์ใหญ่” ขึ้น มี”เขมรใหญ่” อยู่แล้วก็คิด “เขมรน้อย” ขึ้น แถมยังมี “เขมรกลาง” ขึ้นอีกด้วย เหมือนกับมี “กราวใน” และ “กราวนอก” แล้วก็เกิด “กราวกลาง” ขึ้นอีก

9. การตั้งชื่อเลียนชื่อเพลงของชาติอื่น เมื่อเห็นว่าเพลงชาติอื่นมีชื่ออย่างไร ต้องการจะเลียนหรือล้อก็ตาม ก็แต่งเพลงขึ้นบ้าง แล้วก็ตั้งชื่อเพลงให้เหมือนกับเพลงของชาติที่ประสงค์จะเลียนหรือล้อนั้น เช่น “เพลงพระทอง” “เพลงนางนาค” ซึ่งไทยเราแต่งขึ้น และตั้งชื่อเลียนเพลงพระทอง และเพลงนางนาคของเขมร เพลงพระทองและเพลงนางนาคที่ศิลปินเขมรได้แต่งขึ้นและตั้งชื่อขึ้นนั้น ก็คงจะมีประสงค์ให้เป็นอนุสรณ์ถึงพระทองและนางนาคตามนิยายประวัติศาสตร์ของเขมร เพลงพระทองของเขมรนั้นตามตำรามโหรีของไทยเราเรียกว่า “ปะตง” เข้าใจว่าเวลานี้คงจะสูญเสียแล้ว เพราะที่ได้ยินเขมรบรรเลงอยู่ในเวลานี้ เป็นเพลงพระทองแบบไทย และเพลงนางนาคก็เช่นกัน

10. การตั้งชื่อแปรผันจากมูลเดิม การตั้งชื่อเพลงชนิดนี้ได้แก่ ผู้ที่แต่งเพลงทวีคูณขึ้นจากเพลงของโบราณ แต่ประสงค์จะให้แลเห็นว่าเพลงนั้นมีมูลเดิมมาจากเพลงอะไร บางทีก็ผูกเป็นศัพท์ขึ้น บางทีก็บอกผันถ้อยคำเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น เพลง “ราตรีประดับดาว” แต่งขึ้นจากเพลง “มอญดูดาว” และ “เพลงขอมเงิน” แต่งขึ้นจากเพลง “ขอมขาว” เป็นต้น

ยังมีเพลงที่แต่งขึ้นในชั้นหลัง ๆ นี้ ซึ่งโดยมากก็มิใช่เป็นเพลงไทยแท้ ได้ดำเนินตามวิธีตั้งชื่อเพลงของชาวตะวันตก คือตั้งชื่อตามคำร้อง ทั้งนี้ก็ด้วยเมื่อแต่งเพลงขึ้นแล้วยังมิได้ตั้งชื่อ ครั้นแต่งคำร้องเข้าประกอบแล้วจึงตั้งชื่อตามคำร้องนั้น
(มนตรี ตราโมท, 2538, น. 88-90)

จากการอภิปรายเรื่องการประพันธ์เพลงไทย สามารถสรุปได้ว่าการประพันธ์เพลงไทยที่มีแบบแผนมาแต่โบราณขั้นต้น คือการประพันธ์เพิ่มหรือลดอัตรา เมื่อเพิ่มหรือลดแล้วให้ทำการตกแต่งให้เหมาะสมโดยพิจารณาจากความยาว เสียงลูกตก ลักษณะสำเนียงของบทเพลง นอกจากขยายหรือลดอัตราแล้ว ผู้ประพันธ์ยังสามารถการประพันธ์ทำนองขึ้นใหม่โดยอาศัยเพลงเดิมและสร้างสรรค์ขึ้นใหม่

ผู้ประพันธ์แบ่งออกเป็น 4 แบบ คือ ประเภทแรกบันดาลรังสฤษฎ์ คือการประพันธ์ทำนองจากแรงบันดาลใจ ประเภทที่สองศึกษิตอนุรักษ์ คือผู้ที่ประพันธ์ตามหลักที่วิจิตรบรรจงลงตัวอย่างเคร่งครัด ประเภทที่สามขนบภักดิ์สบสมัยผู้ประพันธ์ที่คล้อยตามสมัยนิยม และประเภทสุดท้ายบุกไพรเบิกทางคือผู้ที่ประพันธ์แนวทางใหม่ที่ไม่มีเคยมีมาก่อน การประพันธ์มีอุปกรณ์ ได้แก่ การยืดยุบ การล้อ-ขัด-เหลื่อม การกรอ การโยน เที่ยวกลับ-ทางเปลี่ยน การเปลี่ยนบันไดเสียง การใช้กระสวนจังหวะสำเนียง อัตลักษณ์เข้าแบบ ลักษณะเดี่ยว

การตั้งชื่อเพลงนั้นเป็นการตั้งชื่อเช่นเดียวกับบทประพันธ์ตามประสงค์ของผู้ประพันธ์ สามารถจำแนกวิธีตั้งชื่อบทเพลงไทยที่มีมาแต่เดิมได้ 10 ลักษณะได้แก่ การตั้งชื่อตามเหตุ การตั้งชื่อตามผล การตั้งชื่อตามสำเนียงของเพลงนั้น การตั้งชื่อตามทำนองของเพลงนั้น ๆ การตั้งชื่อตามสิ่งที่เป็นอนุสรณ์ การตั้งชื่อตามกริยาที่เพลงนั้น บรรเลงประกอบ การตั้งชื่อตามนามของตัวเรื่องที่เพลงนั้นจะบรรเลงประกอบ การตั้งชื่อเพื่อให้เป็นชุด การตั้งชื่อเลียนชื่อเพลงของชาติอื่น การตั้งชื่อแปรผันจากมูลเดิม

2.2.5 ทฤษฎีความคิดสร้างสรรค์

กรมวิชาการ ได้ให้ความหมายของคำว่าความคิดสร้างสรรค์ไว้ในหนังสือ ความคิดสร้างสรรค์ไว้ว่า *“ความคิดสร้างสรรค์ หมายถึง ความสามารถในการมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ โดยมีสิ่งเร้าเป็นตัวกระตุ้นทำให้เกิดความคิดใหม่ต่อเนื่องกันไป และความคิดสร้างสรรค์นี้ประกอบด้วยความคล่องในการคิด ความคิดยืดหยุ่นและความคิดที่เป็นของตนเองโดยเฉพาะหรือความคิดริเริ่ม”* (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2534, น. 2)

วิจิตร วรุตบางกูร ได้ให้ความหมายของความคิดสร้างสรรค์ไว้ว่า เป็นการคิดค้นสิ่งประดิษฐ์หรือวิธีการใหม่ ๆ เป็นความคิดที่กว้างไกล ซับซ้อน เป็นจินตนาการและเป็นความรู้สึกที่ไว ความว่า

1. เป็นการคิดค้นสิ่งประดิษฐ์หรือวิธีการใหม่ ๆ จากการศึกษาทดลอง

2. เป็นความคิดอเนกมัย ซึ่งเป็นความคิดที่กว้างไกล สลับซับซ้อนมีหลายแง่มุม หลายรูปแบบ ความคิดในลักษณะนี้จะนำไปสู่การคิดประดิษฐ์สิ่งแปลกใหม่ หรือแก้ปัญหายาก ๆ ได้สำเร็จ

3. เป็นจินตนาการหรือความคิดฝัน ซึ่งมีความสำคัญกว่าความรู้และเป็นบ่อเกิดของการแสวงหาความรู้มาพิสูจน์จินตนาการ หรือทำจินตนาการให้เป็นจริง

4. เป็นความรู้สึกที่ไว เข้าใจอะไรได้เร็ว แม้จะเป็นเรื่องยากและซับซ้อนมีปฏิกิริยาหรืออารมณ์ร่วมกับเรื่องนั้น (วิจิตร วรุตบางกูร, 2531, น. 3)

นิพนธ์ จิตต์ภักดี ได้กล่าวถึงลำดับขั้นความคิดสร้างสรรค์ไว้ว่ามี 4 ขั้น ได้แก่ ขั้นเตรียม ขั้นครุ่นคิด ขั้นคิดออก และขั้นพิสูจน์ความว่า

1. ขั้นเตรียมคือ ขั้นรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ โดยอาศัยพื้นฐานของกระบวนการต่อไปนี้

1.1 การสังเกต ผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์จำเป็นต้องเป็นผู้สังเกตที่สนใจต่อสิ่งแปลกใหม่ที่ได้พบเห็นเสมอ

1.2 การจำแนก หมายถึง การจำแนกข้อมูลที่ได้จากการสังเกตหมวดหมู่ เพื่อใช้เป็นแนวทางลำดับแนวความคิดต่อไป

1.3 การทดลอง เป็นหัวใจของการสร้างสรรค์งาน เพราะผลของการทดลองจะเป็นข้อมูลสำหรับความคิดสร้างสรรค์ต่อไป

2. ขั้นครุ่นคิด เป็นขั้นที่ใช้เวลาครุ่นคิดโดยอาศัยข้อมูลที่ได้รวบรวมไว้เป็นแนว ในการคิด ปกติขั้นนี้จะใช้เวลานานพอสมควร

3. ขั้นคิดออก ขั้นนี้เป็นขั้นของการแสดงภาวะสร้างสรรค์งานอย่างแท้จริง คือสามารถมองเห็นลู่ทางในการริเริ่ม หรือสร้างสรรค์งานอย่างแจ่มชัดโดยตลอด

4. ขั้นพิสูจน์คือ ขั้นของการทดลองซ้ำ เพื่อให้ได้คำตอบที่ถูกต้องแน่นอนเป็นกฎเกณฑ์ต่อไป (นิพนธ์ จิตต์ภักดี, 2523, น. 17-18)

อุษณีย์ โพธิสุข ได้สังเคราะห์ประเภทของความคิดสร้างสรรค์ออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ ความคิดสร้างสรรค์ประเภทการเปลี่ยนแปลง ความคิดสร้างสรรค์ประเภทการสังเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์ประเภทต่อเนื่อง ความคิดสร้างสรรค์ประเภทการลอกเลียน ความว่า

1. ความคิดสร้างสรรค์ประเภทการเปลี่ยนแปลง (Innovation) คือ แนวคิดที่เป็นการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ขึ้น เช่น ทฤษฎีใหม่ การประดิษฐ์ใหม่ เป็นต้น เป็นการคิดที่เป็นภาพรวมมากกว่าแยกเป็นส่วนย่อย บางครั้งเรียกว่า "นวัตกรรม" ที่เป็นการนาเอาสิ่งประดิษฐ์ใหม่มาใช้ เพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น เช่น การใช้ E-Learning การใช้นาโนเทคโนโลยี เป็นต้น

2. ความคิดสร้างสรรค์ประเภทการสังเคราะห์ (Synthesis) คือการผสมผสานแนวคิดจากแหล่งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน แล้วก่อให้เกิดแนวคิดใหม่อันมีคุณค่า

3. ความคิดสร้างสรรค์ประเภทต่อเนื่อง (Extension) เป็นการผสมผสานกันระหว่างความคิดสร้างสรรค์ประเภทเปลี่ยนแปลง ร่วมกับความคิดสร้างสรรค์ประเภทสังเคราะห์ คือ เป็นโครงสร้างหรือกรอบที่ได้กำหนดไว้กว้าง ๆ แต่ความต่อเนื่องเป็นรายละเอียดที่จำเป็นในการปฏิบัติงาน เช่น การสร้างรถยนต์ หุ่นยนต์ คอมพิวเตอร์ กล้องถ่ายรูป โทรศัพท์มือถือ เป็นต้น จะมีการปรับปรุงอย่างต่อเนื่องจากต้นแบบเดิม

4. ความคิดสร้างสรรค์ประเภทการลอกเลียน (Duplication) เป็นลักษณะการจำลองหรือลอกเลียนแบบจากความสำเร็จอื่น ๆ อาจจะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้แปลกไปจากเดิมเพียงเล็กน้อยแต่ส่วนใหญ่ยังคงแบบเดิมอยู่ เช่น เครื่องแต่งกาย บทเพลง ภาพยนตร์ การ์ตูน เครื่องประดับ เป็นต้น (อุษณีย์ โพธิสุข, 2537, น. 15)

ความคิดสร้างสรรค์เป็นการคิดค้นสิ่งประดิษฐ์หรือวิธีการใหม่ ๆ ที่เป็นความคิดที่กว้างไกลซับซ้อน และเป็นจินตนาการมีความรู้สึกที่ไว ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น ความคิดสร้างสรรค์ประเภทการเปลี่ยนแปลง ความคิดสร้างสรรค์ประเภทการสังเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์ประเภทต่อเนื่อง ความคิดสร้างสรรค์ประเภทการลอกเลียน โดยมีขั้นตอนต่าง ๆ ได้แก่ ขั้นเตรียม ขั้นครุ่นคิด ขั้นคิดออก และขั้นพิสูจน์

2.3 จังหวัดชลบุรี

2.3.1 ประวัติศาสตร์จังหวัดชลบุรี

กระทรวงวัฒนธรรม ได้อธิบายประวัติศาสตร์ของเมืองชลบุรีไว้ในหนังสือ ปกิณกวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี และมีชื่อชุมชนที่ปรากฏอยู่ในแผนที่ไตรภูมิสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ บางทราย บางปลาสร้อย บางพระเรือ และบางละมุง ตามรายละเอียดดังนี้

เมืองชลบุรี เป็นชุมชนโบราณยุคก่อนประวัติศาสตร์ถึงยุคประวัติศาสตร์ มีแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ที่โคกพนมดี แสดงให้เห็นว่าพื้นที่บางส่วนของจังหวัดชลบุรีเป็นพื้นที่ที่มีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปตั้งแต่ยุคก่อน

ประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณริมฝั่งทะเลในเขตจังหวัดชลบุรีที่มีชื่อปรากฏอยู่ในแผนที่ไตรภูมิสมัยกรุงศรีอยุธยามี 4 ชุมชน คือ บางทราย บางปลาสร้อย บางพระเรือ และบางละมุง ชุมชนบางทรายคือ ชุมชนเมืองศรีพโลและเมืองศรีพโลก็คือ เมืองชลบุรี ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น เมืองศรีพโลร่วงโรยไปเพราะการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ ทำให้ชายทะเลบริเวณชายฝั่งทะเลเมืองศรีพโลตื้นเขิน ไม่เหมาะที่จะเป็นท่าเรืออีกต่อไป ท่าจอดพักเรือสินค้าจึงขยายไป ทางอ่างศิลา และเกาะสีชังในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

(กระทรวงวัฒนธรรม, 2556, น. 74)

สำนักงานจังหวัดชลบุรี ได้อธิบายถึงความเป็นมาของจังหวัดชลบุรีว่า เป็นเมืองเก่าแก่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เป็นเมืองที่เต็มไปด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติ อีกทั้งยังเป็นเมืองท่าที่สำคัญ พื้นที่จังหวัดชลบุรีในอดีตนั้นเป็นเมืองโบราณที่มีความรุ่งเรืองถึง 3 เมือง ได้แก่ เมืองพระรถ เมืองศรีพโล และ เมืองพญาแร่ โดยอาณาเขตของ 3 เมืองนี้รวมกันเป็นจังหวัดชลบุรีในปัจจุบัน ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมืองชลบุรีปรากฏเป็นหลักฐานในทำเนียบศักดินาหัวเมือง ตราเมื่อ พ.ศ. 1919 มีฐานะเป็นเมืองจัตวา ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏเมืองต่าง ๆ ได้แก่ เมืองบางปลาสร้อย เมืองพนัสนิคม และเมืองบางละมุง ในสมัยที่มีการใช้คำว่าอำเภอ จึงปรากฏอำเภอเมืองบางปลาสร้อย (ที่ตั้งตัวเมือง) อำเภอพานทอง อำเภอบางละมุง และอำเภอพนัสนิคม ต่อมาจึงมีอำเภอศรีราชาและอำเภออื่น ๆ เกิดขึ้นรวมกันอยู่ในเขตเมืองชลบุรี และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศครั้งใหญ่จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นระบอบประชาธิปไตย เมืองชลบุรีจึงกลายเป็นจังหวัดชลบุรี ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

จังหวัดชลบุรี เป็นดินแดนที่ปรากฏขึ้นมาในหน้าประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยทวารวดี ขอม และสุโขทัย แต่เดิมเป็นเพียงเมืองเกษตรกรรมและชุมชนประมงเล็ก ๆ หลายเมืองกระจัดกระจายกันอยู่ห่างๆ โดยในทำเนียบศักดินาหัวเมืองสมัยอยุธยากำหนดให้ชลบุรีเป็นเมืองชั้นจัตวา ส่วนแผนที่ไตรภูมิก็มีชื่อตำบลสำคัญของชลบุรีปรากฏอยู่เรียงจากเหนือลงใต้ คือ เมืองบางทราย เมืองบางปลาสร้อย เมืองบางพระเรือ (ปัจจุบันคือบางพระ) และเมืองบางละมุง แม้ว่าจะเป็นเพียงเมืองเล็ก ๆ แต่ก็อุดมไปด้วยทรัพยากรทั้งบนบกและในทะเล มีการทำไร่ ทำนา ทำสวน และออกทะเลมาแต่เดิม นอกจากนี้ยังมีการติดต่อกับชาวจีนที่ล่องเรือสำเภาเข้ามาค้าขายกับกรุงสยามด้วย

ดินแดนที่เรียกว่าจังหวัดชลบุรี มีผู้คนอาศัยอยู่มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้ว คือสามารถย้อนไปได้จนถึงยุคหินขัด เช่น บริเวณที่ลุ่มริมฝั่งแม่น้ำพานทองเคยมีมนุษย์ยุคหินใหม่อาศัยอยู่ โดยชนกลุ่มนี้นิยมใช้ขวานหินขัดเพื่อการเก็บหาล่าไล่ รวมถึงใช้

ลูกปัดและกำไล ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาซึ่งมีลายที่เกิดจากการใช้เชือกทาบลงไปขณะดินยังไม่แห้ง นอกจากนี้ยังพบเศษอาหารทะเลพวกหอย ปู และปลาอีกด้วย เมื่อปี พ.ศ. 2522 ได้มีการขุดสำรวจที่ตำบลพนมดี อำเภอพนัสนิคม พบร่องรอยของชุมชนโบราณก่อนประวัติศาสตร์โคกพนมดี ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ภายในเนื้อที่ 4,363 ตารางกิโลเมตรของชลบุรี อดีตเคยเป็นที่ตั้งเมืองโบราณที่มีความรุ่งเรืองถึง 3 เมือง ได้แก่ เมืองพระรถ เมืองศรีพโล และ เมืองพญาแร่ โดยอาณาเขตของ 3 เมืองนี้รวมกันเป็นจังหวัดชลบุรีในปัจจุบัน

เมืองพระรถ

ในสมัยทวารวดีและสมัยลพบุรี ประมาณ 1,400-700 ปีก่อน บริเวณตำบลหน้าพระธาตุ อำเภอพนัสนิคมในปัจจุบัน มีร่องรอยของเมืองใหญ่ชื่อ “เมืองพระรถ” ตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มซึ่งแม่น้ำหลายสายไหลมาบรรจบกันเป็นแม่น้ำพานทอง โดยสามารถใช้แม่น้ำสายนี้เป็นทางคมนาคมติดต่อกับเมืองศรีมโหสถในจังหวัดปราจีนบุรี (ปัจจุบันคือบริเวณบ้านสระมะเขือ บ้านโคกวัด และบ้านหนองสะแก อำเภอศรีมโหสถ) จนไปถึงอำเภออรัญประเทศได้ อีกทั้งยังมีเส้นทางเดินเท้าเชื่อมไปถึงจังหวัดระยองและจันทบุรี ผ่านเมืองพญาเร่ซึ่งเป็นเมืองโบราณสำคัญอีกแห่งหนึ่งของชลบุรี เมืองพระรถจึงกลายเป็นศูนย์กลางการคมนาคมของชลบุรีในยุคนั้น

นอกจากนี้ นักโบราณคดียังสำรวจพบว่าเมืองพระรถเป็นเมืองโบราณยุคเดียวกับเมืองศรีพโล หรือเก่ากว่าเล็กน้อย เนื่องจากปรากฏว่ามีทางเดินโบราณเชื่อมต่อสองเมืองนี้ในระยะทางประมาณ 20 กิโลเมตร

เมืองศรีพโล

“เมืองศรีพโล” ตั้งอยู่บริเวณบ้านอู่ตะเภา ตำบลหนองไม้แดง อำเภอเมืองชลบุรี หน้าเมืองมีอาณาเขตจรดตำบลบางทรายในปัจจุบัน เคยมีผู้ขุดพบโบราณวัตถุหลายอย่าง เช่น พระพุทธรูปทองคำ สัมฤทธิ์ แก้วผลึก ขันทองคำ ถ้วยชามสังคโลกคล้ายของสุโขทัย จระเข้ปูน และก้อนศิลามีรอยเท้าสุนัข เป็นต้น นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าเมืองศรีพโลเป็นเมืองในสมัยขอมเรืองอำนาจแห่งภูมิภาคอุษาคเนย์ และอาจจะมีอายุร่วมสมัยกับลพบุรีซึ่งอยู่หลังยุคอู่ทอง และก่อนยุคอยุธยาคือประมาณปี พ.ศ. 1600-1900

จากการขุดค้นทางโบราณคดีทำให้ทราบว่า ตัวเมืองศรีพโลตั้งอยู่ใกล้กับปากน้ำบางปะกง โดยเมื่อประมาณ 600 ปีก่อนในสมัยสุโขทัย เมืองนี้มีฐานะเป็นเมืองท่าชายทะเลที่มั่งคั่ง เปิดรับเรือสำเภาจากจีน กัมพูชา และเวียดนาม ให้มาจอดพักก่อนเดินทางต่อไปยังปากน้ำเจ้าพระยา (เป็นที่น่าเสียดายว่ากำแพงเมืองศรีพโลได้ถูกทำลายไปหมดสิ้นจากการก่อสร้างถนนสุขุมวิท จึงไม่เหลือร่องรอยทางโบราณคดีไว้ให้ศึกษา) ต่อมาใน

สมัยอยุธยาเมืองศรีพโลก็ค่อย ๆ หมดความสำคัญลง อาจเพราะปากแม่น้ำตื้นเขินจากการพัดพาสะสมของตะกอนจำนวนมหาศาล ประชาชนจึงย้ายถิ่นฐานลงมาสร้างเมืองใหม่ที่ "บางปลาสร้อย" ซึ่งก็คือ "เมืองชลบุรี" ในปัจจุบัน (วัดใหญ่อินทารามในตัวเมืองชลบุรีปัจจุบัน ยังปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังการค้าขายระหว่างคนไทย จีน และฝรั่ง บ่งบอกถึงบรรยากาศการค้าขายอันคึกคักในอดีต)

เมืองพญาเร่

"เมืองพญาเร่" ตั้งอยู่ในเขตตำบลบ่อทอง อำเภอบ่อทอง เป็นเมืองยุคทวารวดีเช่นเดียวกับเมืองพระรถ เมืองนี้ตั้งอยู่ในเขตที่สูง ห่างจากเมืองพระรถประมาณ 32 กิโลเมตร ลักษณะผังเมืองเป็นรูปวงรี 2 ชั้น ชั้นแรกมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1,100 เมตร ส่วนชั้นในประมาณ 600 เมตร โดยคูเมืองและคันดินของตัวเมืองชั้นนอกทางด้านเหนือยังคงปรากฏเห็นได้ชัดเจนในปัจจุบัน

เมืองพญาเร่มีการติดต่อกับเมืองพระรถอยู่เนือง ๆ โดยใช้คลองหลวงเป็นเส้นทางสัญจร ปัจจุบันลำคลองนี้ยังคงอยู่ โดยเป็นคลองสายสำคัญและมีความยาวที่สุดของจังหวัดชลบุรี ทุกวันนี้การทำนาในอำเภอพนัสนิคมและอำเภอพานทอง ยังคงอาศัยน้ำจากคลองนี้ เนื่องจากมีแควหลายสายแตกสาขาออกไป แควใหญ่ที่สุด คือ แควที่เกิดจากทิวเขาป่าแดง

สมัยกรุงศรีอยุธยา

เมืองชลบุรีปรากฏเป็นหลักฐานในทำเนียบศักดินาหัวเมือง ตราเมื่อ พ.ศ. 1919 มีฐานะเป็นเมืองจัตวา ผู้รักษาเมืองคือ "ออกเมืองชลบุรีศรีมหาสมุทร" ศักดินา 2,400 ไร่ ส่งส่วยไม้แดง ในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราช (ขุนหลวงพะงั่ว) ในปี พ.ศ. 2309 ขณะที่กรุงศรีอยุธยาถูกทัพพม่าล้อมอยู่นั้น กรมหมื่นพิพิธซึ่งเป็นพระเจ้าลูกยาเธอองค์หนึ่งในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศแต่ถูกเนรเทศไปลังกา ได้กลับมาเกลี้ยกล่อมรวบรวมชายฉกรรจ์ทางหัวเมืองภาคตะวันออก ได้แก่ จันทบุรี ระยอง บางละมุง ชลบุรี และปราจีนบุรี เข้าร่วมกองทัพ อ้างว่าจะยกไปช่วยกรุงศรีอยุธยารบพม่า ในครั้งนั้นชาวชลบุรีได้ให้การสนับสนุนเข้าร่วมทัพเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งเมืองชลบุรีแทบจะกลายเป็นเมืองร้าง

เมื่อกรมหมื่นเทพพิพิธยกไพร่พลไปตั้งมั่นที่ปราจีนบุรีแล้ว จึงมีหนังสือกราบบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัวเอกทัศน์ ณ กรุงศรีอยุธยา ขออาสาช่วยป้องกันพระนคร แต่พระเจ้าอยู่หัวเอกทัศน์ทรงพระราชดำริว่า กรมหมื่นเทพพิพิธเป็นคนมักใหญ่ใฝ่สูงจนถูกเนรเทศมาแล้วครั้งหนึ่ง การที่มาเรียกระดมผู้คนเข้าเป็นกองทัพโดยพลการครั้งนี้ก็เป็นการทำผิดกฎมณเฑียรบาล จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกกองทัพจากกรุงศรีอยุธยาไปปราบ

กรมหมื่นเทพพิพิธจนบอบช้ำ จากนั้นพม่ายังได้ส่งกองทัพเข้าโจมตีกองทัพกรมหมื่นพิพิธจนแตกพ่าย จนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเมื่อ พ.ศ. 2310 ชาวชลบุรีได้ให้ความร่วมมือกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในการกอบกู้อิสรภาพอย่างใกล้ชิด จนสามารถกอบกู้เอกราชกลับคืนมาได้สำเร็จ

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 พระอินทอาษาชาวเมืองเวียงจันทน์ ได้พาชาวลาวจำนวนหนึ่งอพยพเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร พระองค์จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ไปตั้งถิ่นอาศัยอยู่ระหว่างเมืองชลบุรีและฉะเชิงเทรา (บริเวณเมืองพนัสนิคมในปัจจุบัน) ครั้นต่อมาสมัยรัชกาลที่ 4-6 พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ของสยาม ได้เสด็จประพาสชลบุรีหลายหน เนื่องจากชลบุรีเป็นเมืองชายทะเลที่มีทัศนียภาพงดงาม เหมาะแก่การพักผ่อนหย่อนใจ อีกทั้งไม่ไกลจากกรุงเทพมหานครมากนัก

จนถึงปี พ.ศ. 2350 พระสุนทรโวหาร (สุนทรภู่) รัตนกวีของไทย ได้เดินทางจากกรุงเทพมหานคร ไปเยี่ยมบิดาที่เมืองแกลง จังหวัดระยอง ได้เขียนไว้ในนิราศเมืองแกลง กล่าวถึงเมืองต่าง ๆ เมื่อเข้าถึงเขตจังหวัดชลบุรีตามลำดับจากเหนือไปใต้ คือ บางปลาสร้อย หนองมน บ้านไร่ บางพระ บางละมุง นาเกลือ พัทยา นาจอมเทียน ห้วยขวาง และหนองชะแง้ว (ปัจจุบันเรียกบ้านชากแง้ว อยู่ในเขตอำเภอบางละมุง ซึ่งเป็นทางที่จะไปอำเภอแกลง จังหวัดระยองได้)

ในช่วง พ.ศ. 2437 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทรงเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองราชอาณาจักรที่เป็นหัวเมืองเล็ก ๆ แบบโบราณยุบรวมเข้าด้วยกัน ให้อยู่ภายใต้บังคับบัญชาของกระทรวงมหาดไทยหน่วยงานเดียว ดังมีบันทึกว่า “รวมหัวเมืองทางลำน้ำบางปะกง คือ เมืองปราจีนบุรี 1 เมืองนครนายก 1 เมืองพนมสารคาม 1 เมืองฉะเชิงเทรา 1 รวม 4 หัวเมือง เป็นเมืองมณฑล 1 เรียกว่ามณฑลปราจีน” ตั้งที่ว่าการมณฑล ณ เมืองปราจีน ต่อเมื่อโอนหัวเมืองในกรมท่ามาขึ้นกระทรวงมหาดไทย จึงย้ายที่ทำการมณฑลลงมาตั้งที่เมืองฉะเชิงเทรา เพราะขยายอาณาเขตมณฑลต่อลงไปทางชายทะเล รวมเมืองพนัสนิคม เมืองชลบุรี และเมืองบางละมุง เพิ่มให้อีก 3 รวมเป็น 7 เมืองด้วยกัน แต่คงเรียกชื่อว่ามณฑลปราจีนอยู่ตามเดิม

ครั้นถึงช่วงปี พ.ศ. 2458 ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ทรงรวมมณฑลจัดตั้งขึ้นเป็น “ภาค” โดยมีอุปราชเป็นผู้ปกครอง มีอำนาจเหนือสมุหเทศาภิบาล มีด้วย กัน 4 ภาค คือ ภาคพายัพ ภาคปักษ์ใต้ ภาคอีสาน และภาคตะวันตก สำหรับภาคกลางให้คงเป็นมณฑลอยู่อย่างเดิม เรียกว่ามณฑลอยุธยา มีอุปราชปกครองแทนสมุหเทศาภิบาล การปกครอง

หัวเมืองแบบแบ่งเป็นภาคและมีตำแหน่งอุปราชเช่นนี้ยกเลิกเมื่อวันที่ 31 มีนาคม 2468 ในสมัยรัชกาลที่ 7 โดยกลับไปใช้ในลักษณะเป็นมณฑลอย่างเดิม ในลักษณะที่มีจำนวนมากถึง 20 มณฑล และภายใน 10 ปีต่อมา คือก่อน พ.ศ. 2475 ได้ยุบลงเหลือเพียง 10 มณฑลเป็นครั้งสุดท้าย (สำนักงานจังหวัดชลบุรี, 2564, ออนไลน์)

2.3.2 ลักษณะภูมิประเทศจังหวัดชลบุรี

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี โรงเรียนชลกัลยานุกูล ได้กล่าวถึงประวัติของจังหวัดชลบุรีว่ามีความเป็นชุมชนเก่าแก่มามากกว่า 7,000 ปี ซึ่งนักโบราณคดีได้พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นอารยธรรมโบราณของมนุษย์ถ้ำมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์พบภาชนะดินปั้นรูปทรงต่าง ๆ ขวานหิน พร้อมด้วยโครงกระดูกมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ในระดับยุคหินใหม่ (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี โรงเรียนชลกัลยานุกูล, 2540, น. 3-5)

ภารดี มหาขันธ์ ได้อธิบายถึงลักษณะทางกายภาพและสังคมโดยทั่วไปของจังหวัดชลบุรี ไว้โดยแบ่งออกเป็น ที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อ การปกครอง ลักษณะภูมิประเทศ ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

จังหวัดชลบุรี เป็นจังหวัดที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ 5 ของภาคตะวันออก มีพื้นที่ 4,363 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ห่างกรุงเทพมหานครประมาณ 65 กิโลเมตร

ทิศเหนือ ติดกับอำเภอบางปะกง อำเภอบ้านโพธิ์และอำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอบ้านฉาง อำเภอเมืองจังหวัดระยอง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา อำเภอท่าใหม่ จังหวัดชลบุรี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ทิศตะวันตก ติดต่อกับชายฝั่งทะเลตะวันออกของอ่าวไทย

จังหวัดชลบุรี แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 11 อำเภอ และเมืองพัทยา

1) อำเภอเมืองชลบุรี *2) อำเภอพนัสนิคม*

3) อำเภอพานทอง *4) อำเภอบ้านบึง*

5) อำเภอศรีราชา *6) อำเภอบางละมุง*

7) อำเภอสัตหีบ *8) อำเภอหนองใหญ่*

9) อำเภอบ่อทอง *10) อำเภอเกาะจันทร์*

11) อำเภอเกาะสีชัง

สำหรับเมืองพัทยาตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองบางละมุง มีฐานะเป็นนิติบุคคล ประกอบด้วยสภาเมืองพัทยา และปลัดเมืองพัทยา โดยตั้งตามพระราชบัญญัติระเบียบ

บริหารราชการเมืองพัทยา พุทธศักราช 2521 (ต่อมาได้ปรับปรุงกฎหมาย และยกเลิก พ.ร.บ. ดังกล่าวตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการเมืองพัทยา พุทธศักราช 2542) (ภารดี มหาขันธ์, 2552, น. 1-19)

จากเรื่องเดียวกัน ภารดี มหาขันธ์ ยังได้อธิบายถึงลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดชลบุรี ที่แบ่งออกเป็น 5 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะแรก ที่ราบลอนลาด (ที่ราบลูกคลื่น) และเนินเขา ลักษณะที่ 2 ที่ราบชายฝั่งทะเล ลักษณะที่ 3 ที่ราบลุ่มแม่น้ำบางปะกง ลักษณะที่ 4 ที่สูงชันและภูเขา และเกาะ รวมไปถึงมีทรัพยากรทางธรรมชาติที่หลากหลายทั้งบนบกและทางทะเล ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

จังหวัดชลบุรีมีสภาพภูมิประเทศที่แบ่งเป็นลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1) ที่ราบลอนราบ (ที่ราบลูกคลื่น) และเนินเขา มีพื้นที่คิดเป็นร้อยละ 63.84 ของพื้นที่จังหวัด มีลักษณะเป็นลูกคลื่นลอดลาด และเนินเขาอยู่ทางด้านตะวันออกของจังหวัดในเขตอำเภอบ้านบึง อำเภอสัตหีบและอำเภอบ่อทอง เป็นพื้นที่ที่ต่อจากชายทะเลและที่ราบลุ่มแม่น้ำ พื้นที่มีลักษณะสูง ๆ ต่ำ ๆ คล้ายลูกคลื่น และเนินเขาเตี้ย ๆ สลับกันโดยมีความสูงจากระดับน้ำทะเล ประมาณ 50-100 เมตร การใช้พื้นที่ลักษณะนี้โดยทั่วไปใช้ปลูกพืชไร่จำพวกมันสำปะหลังและอ้อย

2) ที่ราบชายฝั่งทะเล ตั้งแต่ปากแม่น้ำบางปะกงถึงอำเภอสัตหีบ เป็นที่ราบแคบ ๆ ชายฝั่งทะเล มีภูเขาลูกเล็ก ๆ สลับเป็นบางตอน ลักษณะชายฝั่งเป็นหาดโคลนในอำเภอเมือง เกิดจากการทับถมของตะกอนที่ถูกพัดพามาจากลำน้ำบางปะกง เกิดเป็นหาดโคลนยาวติดต่อกันประมาณ 2 กิโลเมตร บริเวณก้นอ่าวเป็นที่ตั้งของอำเภอเมืองชลบุรี ปลายสุดของอ่าวเป็นแหลม ได้แก่ แหลมสามมุขและแหลมแท่น ถัดจากนั้นเป็นชายหาดบางแสน ชายหาดบางพระ ผ่านอำเภอศรีราชาไปแล้วจะมีอ่าวไผ่ อ่าวอุดม แหลมฉบัง (เขตอำเภอศรีราชา) ชายฝั่งทะเลช่วงนี้จะมีภูเขาติดชายทะเล ไม่มีตะกอนท้องทะเลลึกจากชายฝั่ง 1.5 เมตร และห่างจากฝั่ง 2 กิโลเมตร ท้องทะเลมีความลึกถึง 20 เมตร เป็นที่ตั้งของท่าเรือน้ำลึกแหลมฉบัง แหลมฉบังอยู่ห่างจากแหลมพัทยาประมาณ 25 กิโลเมตร โดยมีแหลมควานกั้นอยู่ ทำให้เกิดเป็นอ่าว 2 อ่าวคือ อ่าวนาเกลือ และอ่าวตาตุ้ม

3) ที่ราบลุ่มแม่น้ำบางปะกง พื้นที่ส่วนหนึ่งของจังหวัดชลบุรีอยู่ติดกับแม่น้ำบางปะกง มีลำน้ำสำคัญคือ คลองหลวง ยาวประมาณ 100 กิโลเมตร ต้นน้ำอยู่ที่อำเภอบ่อทอง ไหลผ่านอำเภอพนัสนิคม คลองสายนี้ไหลมาบรรจบกับคลองพานทอง และไหลลงสู่แม่น้ำบางปะกงที่ปากคลองพานทอง อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา พื้นที่ดังกล่าวเหมาะแก่การเพาะปลูก

4) ที่สูงชันและภูเขา ส่วนใหญ่อยู่ทางตอนกลางและด้านตะวันออกของจังหวัด เป็นเขตที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 300 เมตรขึ้นไป อยู่ในเขตอำเภอเมือง อำเภอบ้านบึง บางส่วนของอำเภอศรีราชา อำเภอหนองใหญ่ และอำเภอบ่อทอง นอกจากนี้ยังพบหย่อมเทือกเขากระจัดกระจายที่อำเภอสัตหีบ เทือกเขาที่สำคัญได้แก่ เขาเขียว-เขาชมพู เขาเจ้า เจ้าเรือแตก และเขาชะอาง ส่วนที่เหลือร้อยละ 11.23 ของพื้นที่จังหวัดเป็นพื้นที่ภูเขาหินทรายหย่อมเล็ก ๆ กระจายทั่วทั้งจังหวัด

5) เกาะ ชายฝั่งทะเลชลบุรีมีเกาะประมาณ 45 เกาะ เกาะที่ใหญ่ที่สุด คือ เกาะคราม เกาะสีชัง และเกาะล้าน ตามลำดับ เกาะสีชัง ท้องทะเลรอบ ๆ เกาะส่วนใหญ่ประกอบด้วยแนวปะการังและหินใต้น้ำ เกาะที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักด้านการท่องเที่ยวและด้านความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ ได้แก่ เกาะนก เกาะล้าน เกาะสาก เกาะครก เกาะเกล็ดแก้ว เกาะครามน้อย เกาะคราม เกาะอีร้า เกาะเตาหม้อ เกาะพระ เกาะอีเลาและเกาะยอ เกาะหมู เกาะจระเข้ เกาะแสมสาร เกาะขาม เกาะแรด เกาะฉางเหนือ เกาะจวกและเกาะจาน

จังหวัดชลบุรีอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติทั้งบนบกและในทะเล กล่าวคือ มีทั้งดิน หิน แร่ สัตว์บก สัตว์น้ำ ทั้งน้ำจืด น้ำเค็ม และน้ำกร่อย พื้นดินอุดมสมบูรณ์ด้วยธาตุอาหารที่เหมาะสมกับการเพาะปลูก ทำนา ทำสวน ทำไร่ แร่ธาตุที่สำรวจพบมีทั้งพลวง เหล็ก แคลไซล์ โคโคไมล์ เฟสปาร์ แมงกาสนีส คาร์เนต ดีบุกและทองคำ แต่ที่พบในปริมาณมากและมีการทำเหมืองมีเพียง 2 ชนิดคือ แร่พลวง และแร่เหล็ก ที่เชิงเขาชะอางโอน บริเวณบ้านคลองกุ่ม อำเภอบ่อทอง ส่วนเขาชีโอน อำเภอสัตหีบ และที่เขาดินแดง เขาสะตะพรหม อำเภอพนัสนิคมเป็นเหมืองเหล็ก (ภารดี มหาขันธ์, 2552, น. 1-19)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ภาพที่ 2 ตราสัญลักษณ์ของจังหวัดชลบุรี
ที่มาภาพ: กระทรวงวัฒนธรรม, 2556, น. 75

ภาพที่ 3 แผนที่จังหวัดชลบุรี

ที่มาภาพ: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี โรงเรียนชลกัลยานุกูล, 2540, น. 2

จากลักษณะทางภูมิประเทศที่มีความหลากหลาย ทั้งชายหาดและเกาะส่งผลให้จังหวัดชลบุรีเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญและได้รับความนิยมมาโดยตลอด ประกอบกับที่เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ จึงเป็นเหตุให้มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

2.3.3 ชาวจีนในจังหวัดชลบุรี

ในพื้นที่ภาคตะวันออกปรากฏกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายอาศัยอยู่ร่วมกันมาเป็นระยะเวลานาน สุชาติ เถาทอง ได้อธิบายชนต่างวัฒนธรรมในชุมชนภาคตะวันออกว่าจากการศึกษาแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ในภาคตะวันออกแสดงให้เห็นหลักฐานการเคลื่อนย้ายถิ่นฐาน และกระจายตัวอยู่ตามชุมชนที่แตกต่างกันตามยุคสมัย อันได้แก่ ชาวชอง ชาวจีน ชาวลาว ชาวไทยมุสลิม (สุชาติ เถาทอง, 2544, น. 9-24)

ในจังหวัดชลบุรี หนึ่งในชาติพันธุ์ที่มีความสำคัญด้านวัฒนธรรมอย่างเด่นชัดที่สุดอย่างหนึ่งคือชาวจีน คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนพระ

พรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม อธิบายชาติพันธุ์ของประชากรในชลบุรีตั้งแต่อดีตคือชาวจีน และชาวอินเดีย ซึ่งมีความชำนาญในการเดินเรือซึ่งมีผลต่อวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชาวชลบุรีในปัจจุบัน ดังนี้

> *ประชากรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนแห่งนี้แต่เดิม ได้แก่ ชาวจีน ชาวอินเดีย ซึ่งมีความชำนาญในการเดินเรือมาแต่โบราณ ชนสองกลุ่มนี้อาศัยอยู่ปะปนกับชนพื้นเมืองมานานนับศตวรรษ จนผสมกลมกลืนถือเป็นชลกลุ่มเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีชาวลาวมาตั้งรกรากในจังหวัดชลบุรีในสมัยรัตนโกสินทร์แถบอำเภอพนัสนิคม มีประเพณีและแนวทางการดำเนินชีวิตในทางพุทธศาสนาและประเพณีจีน มีวัฒนธรรมวิถีชีวิตที่เห็นชัดเจนเกี่ยวกับประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับทะเลและการเกษตร เช่น ประเพณีทำบุญกองข้าว ประเพณีวันไหล ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีทำบุญกลางบ้าน ประเพณีวิ่งควาย และประเพณีคนตายตีฆ้อง เป็นต้น* (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนพระพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542, 2544, น. 23)

จังหวัดชลบุรีมีชาวไทยเชื้อสายจีนแต้จิ๋ว มาตั้งรกรากอาศัยอยู่จำนวนมาก เหตุผลสำคัญเป็นเพราะชลบุรีเคยเป็นเมืองท่าและที่จอดพวกเรือสินค้าจากต่างประเทศมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา พื้นที่นี้จึงเป็นที่รู้จักและเป็นที่สนใจของชาวจีนแต้จิ๋วซึ่งเดินทางมาทางเรือและทำการค้าขายประกอบอาชีพต่าง ๆ ในพื้นที่นี้ (ภารดี มหาขันธ์และนันท์ชญา มหาขันธ์, 2554, น. 20)

สุชาติ เถาทอง อธิบายการย้ายถิ่นฐานของชาวจีนเข้ามาในประเทศไทยปรากฏตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งชาวจีนในชุมชนภาคตะวันออก เป็นช่วงที่คนจีนกลุ่มแต้จิ๋วจำนวนมากอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานแถบอ่าวไทยฝั่งตะวันออก ได้แก่ จังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี ชลบุรี และฉะเชิงเทรา

> *ชาวจีน ชาวจีนได้เดินทางเข้าสู่ดินแดนที่เป็นประเทศไทยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ชาวจีนและภิกษุจีนที่เข้ามาจะมาบันทึกข้อมูลด้านโครงสร้างสังคมไทยและติดต่อค้าขายกับชนพื้นเมืองเป็นส่วนใหญ่ นักพรตจีนชื่อ “เหี้ยนถัง” (Huian Tsang) หรือพระถังซัมจั๋งซึ่งเดินทางไปสืบพระพุทธศาสนายังประเทศอินเดียเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 12 ได้จดไว้ในรายงานการเดินทางของท่านว่า ทางทิศตะวันออกของศรีเกษตรคือประเทศพม่านั้น มีอาณาจักรอยู่อาณาจักรหนึ่งชื่อว่า “โถโลโปตี้” (To-lo-po-ti) ส่งเครื่องจิ้มก้อง ไปยังจีนเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้า พระจักรพรรดิของเมืองจีนแม้เคยตรัสห้ามนครต่าง ๆ แห่งดินแดนสยามมิให้ไปจิ้มก้องด้วยความหมดเปลือง*

ค่าตอบแทน แต่กระนั้นก็ยังทรงพระกรุณาต่อพระราชโอรสรัชทายาทแห่งสุวรรณภูมิ ด้วยความสิเน่หาสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นเป็นพิเศษ จากความมีสัมพันธไมตรีที่ดีระหว่างไทยกับจีน ชาวจีนได้อพยพไปอยู่ในดินแดนที่เป็นประเทศไทย ระหว่างสมัยราชวงศ์ฉินและสมัยราชวงศ์ฮั่น และได้มีการไปมาหาสู่และการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมจะยิ่งเพิ่มมากขึ้น

ชาวจีนในชุมชนภาคตะวันออกสันนิษฐานว่าจะเข้ามาประกอบอาชีพสมัยกรุงธนบุรีเป็นต้นมาเพราะในช่วงระยะนี้เป็นระยะที่คนจีนกลุ่มแต้จิ๋วจำนวนมากอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานแถบอ่าวไทยฝั่งตะวันออก ได้แก่ จังหวัดตราด จังหวัดจันทบุรี บางปลาสร้อย (ชลบุรี) แปดริ้ว (ฉะเชิงเทรา) โดยมีชุมชนชาวจีนที่สำคัญคือ

1. ชุมชนบางปลาสร้อย หรือที่ชาวจีนเรียกว่า “มั่งก้ะส่วย” ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของเทศบาลเมืองชลบุรี ชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดชลบุรีประมาณสมัยอยุธยาตอนปลาย เป็นชาวจีนแต้จิ๋ว ประกอบอาชีพทุกชนิดตั้งแต่กุลี รับจ้าง ช่าง การประมง และการเกษตร

2. ชุมชนแปดริ้วหรือเมืองฉะเชิงเทราซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งน้ำบางปะกง เป็นชาวจีนที่อพยพมาจากชุมชนจีนสำเพ็ง กรุงเทพมหานคร เนื่องจากว่าสำเพ็งมีชาวจีนอยู่หนาแน่นเกินไป

3. ชุมชนจีนเมืองจันทบุรี ชาวจีนจะเข้ามาทำเกษตร ปลูกพืชเศรษฐกิจ ประเภทพืชสวน พืชไร่ พืชสมุนไพร และการค้าอัญมณี

ลักษณะการอพยพของชาวจีนเข้ามาสู่ดินแดนไทยระยะแรก ๆ ประมาณ พ.ศ. 2373-2383 โดยมี “เรือสำเภา” เป็นพาหนะ ชาวจีนมีการอพยพเข้ามาในดินแดนประเทศไทยและภาคตะวันออกมาก คือ ในสมัยพระเจ้าคังซี พระเจ้าหย่งเจิ้น และพระเจ้าเฉียนหลง ของราชวงศ์เช็ง พ.ศ. 2205-2338 เนื่องจากว่าเขตอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดเฉาโจว ประสบภัยธรรมชาติมากมายหลายครั้ง พื้นที่ต่าง ๆ ประสบปัญหาน้ำท่วม ทำลายไร่นาและคร่าชีวิตผู้คนเป็นจำนวนมาก ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ การกาผืนแผ่นดินใหม่ที่สมบูรณ์กว่าจึงเกิดขึ้น

สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน กรุงธนบุรี เป็นช่วงเวลาที่ชนชาวจีนได้อพยพเข้ามาในภาคตะวันออกมาก โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกตอนล่างของจังหวัดชลบุรี จังหวัดจันทบุรี และภาคตะวันออกตอนบนของจังหวัดฉะเชิงเทรา เนื่องจากว่าสมเด็จพระเจาตากสินได้ทรงเล็งเห็นบทบาทสำคัญของชาวจีนในภาคตะวันออก จึงได้ทรงเดินทัพมารวบรวมชาวจีนในภาคนี้ เพื่อกลับไปทำสงครามกู้ชาติเมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าในครั้งที่ สอง หลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินได้กอบกู้อิสรภาพสำเร็จ

ชาวจีนได้รับความเชื่อถือจากคนทั่วไป ด้วยเป็นกลุ่มชนชาติที่ได้ร่วมกันกู้ชาติจนประสบผลสำเร็จ ประกอบกับสมเด็จพระเจ้าตากสิน พระองค์ก็สืบเชื้อสายมาจากจีนด้วย จึงมีผลอย่างสำคัญที่ชาวจีนจะอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งมากขึ้น และสร้างหลักฐานที่มีความมั่นคงปลอดภัย กระจายอยู่ทั่วไปในภูมิภาคตะวันออก (สุชาติ เถาทอง, 2544, น. 13-15)

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี กระทรวงวัฒนธรรมอธิบายเรื่องชาวจีนในจังหวัดชลบุรีในหนังสือฝังรากที่ชากแง้ว ว่าเมืองชลบุรีเป็นเมืองตั้งแต่สมัยทวารวดีเป็นแหล่งอารยธรรมที่มีความรุ่งเรือง ชลบุรีในสมัยนั้นเป็นเมืองท่าที่สำคัญจึงมีชาวจีนเดินทางมาติดต่อค้าขายและตั้งรกรากและสืบทอดวัฒนธรรมมาจนถึงปัจจุบัน ความว่า

สืบย้อนไปถึงยุคสมัยทวารวดี เมืองชลบุรี ปรากฏหลักฐานการตั้งถิ่นฐานมาแต่โบราณ โดยเคยเป็นที่ตั้งเมืองโบราณที่มีความรุ่งเรืองถึง 3 เมือง ได้แก่ เมืองพระรถ เมืองศรีพโล และเมืองพญาเร่ จึงเป็นแหล่งสั่งสมอารยธรรมมาเนิ่นนาน ผู้คนชลบุรีพื้นถิ่นแท้จริงแล้วมีความผูกพันกับท้องทะเลอยู่มาก และยังคงรักษาวิถีการทำประมงพื้นบ้านจนถึงปัจจุบัน

จังหวัดชลบุรียังเป็นเมืองท่าสำคัญมาแต่ครั้งโบราณกาล จึงมีชาวจีนล่องเรือสำเภาขนาดใหญ่เข้ามาค้าขายเป็นจำนวนมาก จีนกับไทยจึงมีความใกล้ชิดติดต่อค้าขายกันมานานไม่ต่ำกว่าพันปี ดังปรากฏซากเรือสำเภาที่ต่อในไทยขุดพบได้ในแคว้นของจีน รวมถึงเรื่องราวที่ปรากฏในพงศาวดารจีนอีกด้วย

จากคำร่ำลือถึงความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดินเซียมล้อ อันหมายถึงประเทศไทยแห่งนี้ ลูกหลานพันธุ์มังกรจึงต่างพากันอพยพล่องเรือมาจากเมืองจีน เข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก กลายเป็นชุมชนชาวจีนขนาดใหญ่ จนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเมื่อราวปี พ.ศ. 2310 ชาวจีนในชลบุรีก็ได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในการกอบกู้เอกราชจนสามารถกอบกู้เอกราชได้สำเร็จ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเองก็ทรงมีเชื้อสายจีนแต้จิ๋ว พระบิดาของพระองค์เป็นชาวแต้จิ๋ว เกิดในตระกูลแต้ อพยพมาจากอำเภอ เถ่งไฮ่ (อำเภอเล็กๆ แห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่ริมทะเลในเมืองแต้จิ๋ว ซึ่งเขตปกครองแต้จิ๋วเป็นศูนย์กลางภาคตะวันออกของมณฑลกวางตุ้งมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 5 ได้เข้ามาค้าขายในเมืองไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาต่อมาได้สมรสกับพระมารดาซึ่งเป็นคนไทยพระเจ้าตากจึงพูดจีนได้หลายสำเนียงไม่ว่าจะเป็นแต้จิ๋ว กวางตุ้ง หรือฮกเกี้ยน หลังจากพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว มีชาวแต้จิ๋วอพยพเข้ามาตั้งรกรากในเมืองไทยอีกนับแสนคน ทำให้ชาว

จีนแต้จิ๋ว เป็นกลุ่มคนจีนที่มีจำนวนมากที่สุดในประเทศไทย ความสัมพันธ์ไทย-จีนในช่วงนั้นนับว่าแน่นแฟ้นมาก

คนเถ่งไฮ๋ในเมืองแต้จิ๋ว (เฉาโจว ในภาษาจีนกลาง) รู้จักเมืองไทยดีเพราะเป็นเวลาหลายร้อยปีแล้วที่คนเถ่งไฮ่เดินทางมาค้าขายที่เมืองไทย ถึงกับมีคำไทยที่กลายเป็นภาษาแต้จิ๋ว คือคำว่า "ตลาด" แต้จิ๋วเอาไปใช้โดยออกเสียงว่า "ตั๊กลัก"

ชลบุรีจึงถือเป็นย่านที่มีชุมชนชาวจีนที่ใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออก คนจีนในจังหวัดชลบุรีส่วนใหญ่มีเชื้อสายแต้จิ๋ว ซึ่งขึ้นชื่อว่าร่ำรวยมากที่สุดในบรรดาชาวจีนทั้งหลาย เพราะมีความฉลาดขยันขันแข็ง เชี่ยวชาญการค้าและมีบทบาทสำคัญในเรื่องเศรษฐกิจการประมง การเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม

ชาวจีนที่อยู่แถบชายทะเลทำการค้าและการประมงอย่างกว้างขวาง มีเหลือจนสามารถส่งออกไปขายยังต่างประเทศ ส่วนคนจีนที่อยู่ถัดเข้ามาในเมืองมักประกอบอาชีพปลูกผักทำสวนผลไม้ ทำไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง เลี้ยงหมู เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ และค้าขายในตลาด เมื่อชาว จีนเข้ามาอาศัยอยู่มากจึงได้เกิดการผสมกลมกลืน กับชนดั้งเดิม บ้างก็แต่งงานกับชาวไทย รับราชการสืบลูกหลานเป็นชาวไทยมาหลายชั่วอายุคนจนพูดภาษาจีนไม่ได้แล้วก็มี แต่ทว่าคนจีนในจังหวัดชลบุรีก็ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมและประเพณีอันดีงามของตนเอาไว้อย่างเหนียวแน่นสะท้อนออกมาในรูปแบบงานเทศกาลประจำปีต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานเทศกาลตรุษจีน กินเจ เช็งเม้ง ไหว้พระจันทร์ เป็นต้น เหล่านี้ล้วนแสดง ให้ประจักษ์ถึงเอกลักษณ์ความโดดเด่นของคนไทยเชื้อสายจีนในชลบุรีได้อย่างชัดเจน (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี กระทรวงวัฒนธรรม, 2563, น. 6-8)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

พื้นที่ภาคตะวันออกปรากฏกลุ่มชนชาติที่หลากหลายอาศัยอยู่ร่วมกันมาเป็นระยะเคลื่อนย้ายถิ่นฐาน และกระจายตัวอยู่ตามชุมชนที่แตกต่างกันตามยุคสมัย อันได้แก่ ชาวชอง ชาวจีน ชาวลาว ชาวไทยมุสลิม ซึ่งในจังหวัดชลบุรี หนึ่งในชาติพันธุ์ที่มีความสำคัญด้านวัฒนธรรมอย่างเด่นชัดที่สุดอย่างหนึ่งคือชาวจีนซึ่งมีผลต่อวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชาวชลบุรีในปัจจุบัน ชาวจีนในจังหวัดชลบุรีมีเชื้อสายจีนแต้จิ๋ว เป็นจำนวนมากเนื่องจากเคยเป็นเมืองท่าที่สำคัญ

2.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประพันธ์บทเพลงที่เกี่ยวข้องพระพุทธศาสนา

ภัทระ คมขำ ประพันธ์เพลงเรื่องปูจานครน่าน โดยการใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพและทำการเก็บข้อมูลภาคสนามในจังหวัดน่านเรื่องความเชื่อ พิธีกรรม การสร้างและระเบียบวิธีการบรรเลงกลองปูจาในจังหวัดน่านเป็นระยะเวลา 15 เดือนโดยใช้กรอบแนวคิดทางทฤษฎีเพื่อทำความเข้าใจโลก

ทัศน์ของชาวเมืองน่านโดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะสงฆ์และฆราวาสผู้บรรเลงกลองปูจา จากการเก็บข้อมูลภาคสนามแบบมีส่วนร่วม และการศึกษาวิธีการตีกลองปูจากับบุคคลข้อมูลที่สำคัญในจังหวัดน่านคือ เจ้าญาณ สองเมืองแก่นและการสัมภาษณ์พระสงฆ์ทั้งหมด 9 รูป รูปแบบทำนองกลองปูจาเมืองน่านแสดงให้เห็นการเชื่อมโยงวิถีชีวิตกับทำนองดนตรีที่ปรากฏในจังหวะกลองปูจา โดยเฉพาะกุศโลบายทางธรรมเตือนใจผู้ฟังได้พิจารณาการปรุงแต่งของรูป รส กลิ่น และเสียง แบบแผนของท่วงทำนองกลองปูจา กุศโลบายทางพุทธศาสนาจึงเป็นต้นแบบการร้อยเรียงบทเพลงแบบซ่อนเงื่อนไว้ในเพลงเรื่องปูจานครน่านอย่างแยบยล จากนั้นผู้ประพันธ์จึงได้ทำการขยายทำนองและฉันทลักษณ์ของทำนองกลองปูจาเมืองน่านตามหลักการประพันธ์เพลงเรื่องตามขนบของราชสำนัก

เพลงเรื่องปูจานครน่านประกอบด้วยเพลงช้า เพลงสองไม้ เพลงเร็ว เพลงลา กระบวนเพลงทั้งหมดนี้เป็นโครงสร้างสำคัญของเพลงเรื่องประเภทเพลงช้าที่ใช้บรรเลงในงานพิธีกรรมมงคล การบรรเลงเพื่อพิธีสงฆ์ เพลงช้าแสดงความนอบน้อมและความศักดิ์สิทธิ์ โครงสร้างดังกล่าวเป็นโครงสร้างตามขนบดุริยางคศิลป์ไทยโดยใช้กลวิธีการประพันธ์ตามขนบ คือ โอด พัน การตัดทอน ลูกเท่า การใช้คู่กระด้าง การใช้คู่เสนาะ การใช้คู่กึ่งกระด้าง สำนวนเฉพาะสำหรับมือฆ้องของเพลงเรื่อง ส่วนลักษณะพิเศษในเพลงเรื่องปูจานครน่านคือการประพันธ์บทเพลงช้าและหน้าทับขึ้นใหม่ (ภัทระ คมขำ , 2556, น. ง)

สรายุทธ์ โชติรัตน์ ประพันธ์บทเพลงชุด พุทธเจดีย์ทวารวดีศรีนครปฐม มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสรรค์ผลงานการประพันธ์เพลงที่ได้รับแรงบันดาลใจเกี่ยวกับความเชื่อ เชื้อชาติ ภาษา รูปแบบสถาปัตยกรรม ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ และสร้างองค์ความรู้ด้านการประพันธ์เพลงแนวใหม่ และการสร้างเครื่องดนตรี โดยถ่ายทอดผลงานในรูปแบบดนตรีพรรณนาทั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพในการสร้างสรรค์ผลงานในครั้งนี้ พุทธเจดีย์ทวารวดี 7 องค์เป็นสิ่งปลูกสร้างแสดงถึงความรุ่งเรืองเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาที่ปรากฏมาในเมืองนครปฐมสมัยทวารวดีตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11-16 จนถึงปัจจุบันที่สมบูรณ์จำนวน 2 องค์คือ พระปฐมเจดีย์ พระประโทนเจดีย์ และร่องรอยหลักฐานทางประวัติศาสตร์อีกจำนวน 5 องค์คือ จุลประโทนเจดีย์ พระเนินเจดีย์ สังฆรัตนธาตุเจดีย์ พระงามเจดีย์ และพระเมรุเจดีย์ การสร้างสรรค์ผลงานนี้เป็นการประพันธ์เพลงในรูปแบบของเพลงชุดประกอบด้วยเพลงหลัก 8 เพลงคือ 1) เพลงพุทธเจดีย์บูชา 2) เพลงพระปฐมเจดีย์ 3) เพลงพระประโทนเจดีย์ 4) เพลงพระเนินเจดีย์ 5) เพลงสังฆรัตนเจดีย์ 6) เพลงจุลประโทนเจดีย์ 7) เพลงพระงามเจดีย์ 8) เพลงพระเมรุเจดีย์ และทำนองเชื่อมเจดีย์สำหรับบรรเลงเชื่อมเพลงหลัก 1 ทำนอง โดยรูปแบบวงดนตรีที่ใช้ในการบรรเลงประสมวงขึ้นใหม่ประดิษฐ์เพิ่มขึ้นใหม่ 2 ชิ้นคือ ระฆังหินและระนาดหิน เพื่อใช้สำหรับบรรเลงเพลงชุดโดยเฉพาะประกอบด้วย ระนาดตัดขนาดใหญ่ ระนาดตัดขนาดเล็ก จะเข้ ปี่มอญ ขลุ่ยเพียงออ ระฆังหิน ระนาดหิน ปรับเปลี่ยนให้ความสอดคล้องกับลีลาทำนองของพุทธเจดีย์แต่ละองค์ กำหนดทำนองในอัตราจังหวะสองชั้นและชั้นเดียว จังหวะฉิ่ง 3

รูปแบบ และหน้าทับ 12 รูปแบบ แสดงความเป็นอัตลักษณ์สำเนียงของบทเพลงที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ (สรายุทธ์ โชติรัตน์, 2561, น. ค)

วราภรณ์ เชิดชู ประพันธ์ดนตรีพิณตามแนวคิดพุทธศาสนาจากธรรมะเรื่องทางสายกลาง เพื่อนำไปสู่การสร้างสรรค์ทางดุริยางคศิลป์ไทย โดยค้นคว้าจากพระไตรปิฎกและหลักฐานต่าง ๆ รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักธรรม ดนตรีและการสร้างสรรค์ ผลการวิจัยพบว่า หลักธรรมทางสายกลาง “ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา” นั้น ปรากฏการใช้คุณสมบัติดนตรี “พิณ” เป็นสื่อในการอธิบายธรรมะ โดยข้อมูลดนตรีพิณสื่อถึง 3 นัยคือ (1) พิณในทางพุทธศาสนาจัดเป็นสัญลักษณ์แห่งการก่อให้เกิดปัญญา (2) พิณในทางความเชื่อจัดเป็นสัญลักษณ์แห่งเทพคนธรรพ์ (3) พิณในทางดนตรีเป็นลักษณะที่แสดงถึงคุณค่า ความงาม ความไพเราะ เอกสารและหลักฐานต่าง ๆ พบว่า เครื่องดนตรีพิณ “กระจับปี่” จัดอยู่ในประเภทพิณคอยาวเรียกชื่อตามแบบพิณลิวท์ที่ปรากฏในยุคหลังพระเวท ส่วนข้อมูลดนตรีพิณในพระไตรปิฎกพบว่า (1) ด้านความหมาย พิณมีนัยแห่งหลักธรรมโดยอุปมาจากสายและเสียงของพิณ (2) ด้านลักษณะพิณ ปรากฏรูปแบบฮาร์ป ลิวท์และโบว์ (3) ด้านบทบาทหน้าที่พบว่าพิณเป็นเครื่องทำทำนองและเครื่องทำเสียงโดรน ใช้ประกอบการขับร้อง ผลงานการประพันธ์เพลงในครั้งนี้เป็นเพลงตับเรื่องแบ่งทำนองออกเป็น 3 ส่วนคือ พุทธคุณ ธรรมคุณ และสังฆคุณ โดยใช้กลวิธีการประพันธ์ตามขนบด้วยทำนองต้นรากที่มาจากบทสวดบาลีและฉันท์ในคัมภีร์วุตโตทัย อันมีความหมายสอดคล้องกับเรื่องราวทางสายกลาง รวมทั้งการใช้แนวคิดเสียงโดรน การประสานเสียงแนวนอน การใช้คำร้องบาลี การประพันธ์หน้าทับใหม่ ตลอดจนการสอดแทรกและรักษานัยแห่งหลักธรรมของทำนองต้นรากอย่างเคร่งครัด อันเป็นลักษณะพิเศษที่ปรากฏในผลงานสร้างสรรค์ครั้งนี้ (วราภรณ์ เชิดชู, 2561, น. ค)

บุญเลิศ กร่างสะอาด ประพันธ์เพลงเรื่องประเภทเพลงฉิ่ง เรื่องชัยมงคลคาถา เป็นงานวิจัยที่ใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสรรค์เพลงเรื่องประเภทเพลงฉิ่ง เรื่องชัยมงคลคาถา และเพื่อสร้างองค์ความรู้ในกระบวนการสร้างสรรค์เพลงเรื่องประเภทเพลงฉิ่ง เรื่องชัยมงคลคาถา พบว่า เพลงเรื่องประเภทเพลงฉิ่ง เรื่องชัยมงคลคาถา ประกอบด้วย 3 ส่วนสำคัญคือ เพลงช้า เพลงเร็ว และรัวเพลงฉิ่ง ใช้สำหรับบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ ในงานพิธีกรรมมงคล เพลงเรื่องประเภทเพลงฉิ่ง เรื่องชัยมงคลคาถา เป็นเพลงเรื่องประเภทเพลงฉิ่ง มีโครงสร้างตามขนบดุริยางคศิลป์ไทย ประพันธ์จากบทสวดชัยมงคลคาถา ใช้กลวิธีการประพันธ์ตามขนบ คือ การประพันธ์ทำนองจากต้นราก การยืดขยาย การยุบ การทอน และการประพันธ์แบบอัตโนมัติ ลักษณะพิเศษในการสร้างสรรค์เพลงเรื่องประเภทเพลงฉิ่ง เรื่องชัยมงคลคาถาคือ การประพันธ์ทำนองเพลงเรื่องประเภทเพลงฉิ่ง ขึ้นใหม่จากบทสวดมนต์ โดยใช้รูปแบบมือฆ้องวงใหญ่ สื่อถ้อยคำ ความหมาย ตลอดจนนัยแห่งหลักธรรมในพระพุทธศาสนา (บุญเลิศ กร่างสะอาด, 2560, น. ง)

สมโชค สินนุกุล ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมสำหรับประดิษฐานีรอยพระพุทธบาทจำลอง: กรณีศึกษา เขาพระจุลจอมเกล้า เกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี ผลการศึกษาพบว่า การศึกษาสถาปัตยกรรมสำหรับประดิษฐานรอยพระพุทธบาทจำลอง เป็นการศึกษาเพื่อให้ทราบความเป็นรูปแบบ องค์ประกอบ ตลอดจนแนวความคิด และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมสำหรับประดิษฐานรอยพระพุทธบาทจำลอง เพื่อเป็นความรู้และแนวทางในการอนุรักษ์ หรือการออกแบบสถาปัตยกรรมสำหรับประดิษฐานรอยพระพุทธบาทจำลองต่อไป โดยได้ทำการศึกษาสถาปัตยกรรมประเภทสถาปัตยกรรมไทย ซึ่งมีอายุในสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ที่ตั้งอยู่บริเวณภาคกลางต่อนล่าง ได้แก่ กรุงเทพมหานคร และจังหวัดใกล้เคียง โดยทำการศึกษาข้อมูลทั้งภาคเอกสารและภาคสนามด้วยการสำรวจ บันทึกภาพและการสัมภาษณ์

สถาปัตยกรรมสำหรับประดิษฐานรอยพระพุทธบาทจำลอง สามารถศึกษาจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ จำแนกตามประเภทอาคาร ได้แก่ สถาปัตยกรรมประเภท ศาลา พระวิหาร และพระมณฑป และจำแนกตามประเภทของรอยพระพุทธบาท ได้แก่ สถาปัตยกรรมสำหรับประดิษฐานรอยพระพุทธบาทที่จัดเป็นบริโภคเจดีย์ บริโภคเจดีย์จำลอง และอุเทสิกะเจดีย์ สถาปัตยกรรมสำหรับประดิษฐานรอยพระพุทธบาททุกประเภทล้วนมีแนวคิด มุ่งหมายเพื่อเป็นที่สำหรับประดิษฐานปูชนียวัตถุเท่านั้น ในลักษณะของพระวิหารหรือพระคันธกุฎีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หาได้มีการใช้พื้นที่เพื่อประกอบกิจกรรมอื่นใดไม่ สถาปัตยกรรม นอกจากลักษณะดังกล่าวแล้ว สถาปัตยกรรมสำหรับประดิษฐ์รอยพระพุทธบาทยังประกอบไปด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ และการประดับตกแต่งเพื่อเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้สื่อความหมายอันเป็นผลมาจากคติความเชื่อ วัฒนธรรมและประเพณี ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมไทยประเภทนี้

จากการศึกษาเรื่องสถาปัตยกรรมสำหรับประดิษฐานรอยพระพุทธบาทจำลอง ได้นำผลมาจากการศึกษามาเป็นแนวทางในการออกแบบสถาปัตยกรรมซึ่งเป็นการศึกษา ได้แก่ สถาปัตยกรรมสำหรับประดิษฐานรอยพระพุทธบาทจำลอง เขาพระจุลจอมเกล้า เกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี (สมโชค สินนุกุล, 2546, น. ง)

ณยศ สาตจีนพงษ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องดุษฎีนิพนธ์วิจัยสร้างสรรค์ทางดุริยางคศิลป์: เพลงชุดไชยวัฒนาราม ผลการศึกษาพบว่า วิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และมูลบทที่เกี่ยวข้องของวัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และเพื่อสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์ เพลงชุดไชยวัฒนาราม ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลทางด้านเอกสาร ลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม เก็บข้อมูลสัมภาษณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิ วิเคราะห์ข้อมูลและกำหนดโครงสร้างของบทเพลงและสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์ ผลการวิจัยพบว่า สมเด็จพระเจ้าปราสาททองสถาปนาวัดไชยวัฒนารามเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแก่พระราชมารดาที่ทรงกระทำขึ้นจากพระราชศรัทธาในบวรพระพุทธศาสนาและการแสดงออกซึ่งพระราชอำนาจอย่างยิ่งใหญ่สมพระเกียรติยศ มี

มูลบทที่เกี่ยวข้องแสดงเรื่องราวพุทธประวัติเหตุการณ์ตอนประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน และมีชุมชนชาติพันธุ์สำคัญจากบันทึกทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ ชุมชนชาวจีนและชุมชนชาวจามตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณปากคลองขุนละครไชยหรือคลองตะเคียนและบริเวณคลองคูจาม สิ่งเหล่านี้จึงเป็นแรงบันดาลใจนำไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์ประกอบด้วย 5 เพลงหลัก 6 เพลงย่อย 1. เพลงไชยวัฒนารามบูชิต 2. เพลงมิตรวัฒนา มี 4 เพลงย่อย เพลงป่วงเซียงบ้านจีน เพลงตลาดงิ้ว เพลงแขกจามและเพลงประท่าคูจาม 3. เพลงพุทธศิลป์ มี 2 เพลงย่อย เพลงพกาพรหมและเพลงพระธาตุ 4. เพลงบดินทร์ปราสาททอง และ 5. เพลงเรืองรองวัฒนาราม โดยใช้หลักและทฤษฎีทางดุริยางคศิลป์ไทยและการใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการสร้างสรรค์ทำนองขึ้นใหม่ ผู้วิจัยใช้การตั้งชื่อเพลงตามหลักการตั้งชื่อเพลงของครูมนตรี ตราโมท ในการตั้งชื่อตามเหตุและสิ่งซึ่งเป็นอนุสรณ์ กำหนดใช้วงปี่พาทย์บรรเลงเป็นหลักและปรับการประสมวงดนตรีโดยใช้เครื่องดนตรีที่สามารถสร้างสำเนียงเสียงเพื่ออรรถรสของบทเพลง ผู้วิจัยสร้างสรรค์เพลงชุดนี้เพื่อสะท้อนความเจริญรุ่งเรืองของวัดไชยวัฒนาราม และเพื่อเป็นสื่อประชาสัมพันธ์ให้แก่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาอันจะเป็นประโยชน์สืบไป
(ณยศ สาตจีนพงษ์, 2563, น. ค)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

บทที่ 3
รอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรี

การศึกษาเรื่องรอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรี เป็นการมุ่งศึกษารวบรวมข้อมูลด้านประวัติความเป็นมา ลักษณะเฉพาะของรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏ พิธีกรรม ความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธบาท วัดพระอารามหลวงในพื้นที่จังหวัดชลบุรี โดยศึกษาจากข้อมูลเอกสาร หนังสือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเก็บข้อมูลภาคสนาม สำรวจและสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องในด้านต่าง ๆ

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรีได้ระบุถึงทะเบียนวัดในจังหวัดชลบุรีที่มีจำนวนทั้งสิ้น 406 วัด ข้อมูล ณ วันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2562 โดยมีรอยพระพุทธบาทมากกว่า 100 แห่ง ซึ่งจากจำนวนทั้งหมดนี้ ในจังหวัดชลบุรีปรากฏเป็นวัดพระอารามหลวงในจังหวัดชลบุรี จำนวน 6 วัด ได้แก่ วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง วัดบางพระวรวิหาร วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร วัดชัยมงคล พระอารามหลวง และวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร ซึ่งพระอารามหลวง หรือ วัดหลวง คือวัดที่พระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ทรงสร้างหรือทรงบูรณปฏิสังขรณ์ หรือมีผู้สร้างน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นวัดหลวง และวัดที่ราษฎรสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เข้าจำนวนในบัญชีเป็นพระอารามหลวง

ภาพที่ 4 สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 7 ตุลาคม 2565

สำหรับรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏในวัดทั้งหมดจังหวัดชลบุรีนั้น สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรีอยู่ในระหว่างการสำรวจและบันทึกข้อมูล ซึ่งนายจักรกฤษณ์ วิสุทธิศิริ

นักวิชาการศาสนาชำนาญการ ได้ให้ข้อมูลว่ารอยพระพุทธบาทนั้นมักสร้างขึ้นคู่กับวัดเสมอ ภายในจังหวัดชลบุรีมีรอยพระพุทธบาทเป็นจำนวนมาก (จักรกฤษณ์ วิสุทธิศิริ, สัมภาษณ์, 7 ตุลาคม 2565)

ภาพที่ 5 (ซ้าย) นายจักรกฤษณ์ วิสุทธิศิริ นักวิชาการศาสนาชำนาญการ
ภาพที่ 6 (ขวา) นายศราวุธ เตียงกูล นักวิชาการศาสนาปฏิบัติการ
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 7 ตุลาคม 2565

วัดพระอารามหลวงในจังหวัดชลบุรี จำนวน 6 วัด แบ่งออกตามเขตพื้นที่ได้ดังนี้

3.1 อำเภอเมืองชลบุรี

3.1.1 วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง

3.1.2 วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง

3.2 อำเภอศรีราชา

3.2.1 วัดบางพระวรวิหาร

3.3 อำเภอเกาะสีชัง

3.3.1 วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร

3.4 อำเภอบางละมุง

3.4.1 วัดชัยมงคล พระอารามหลวง

3.4.2 วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

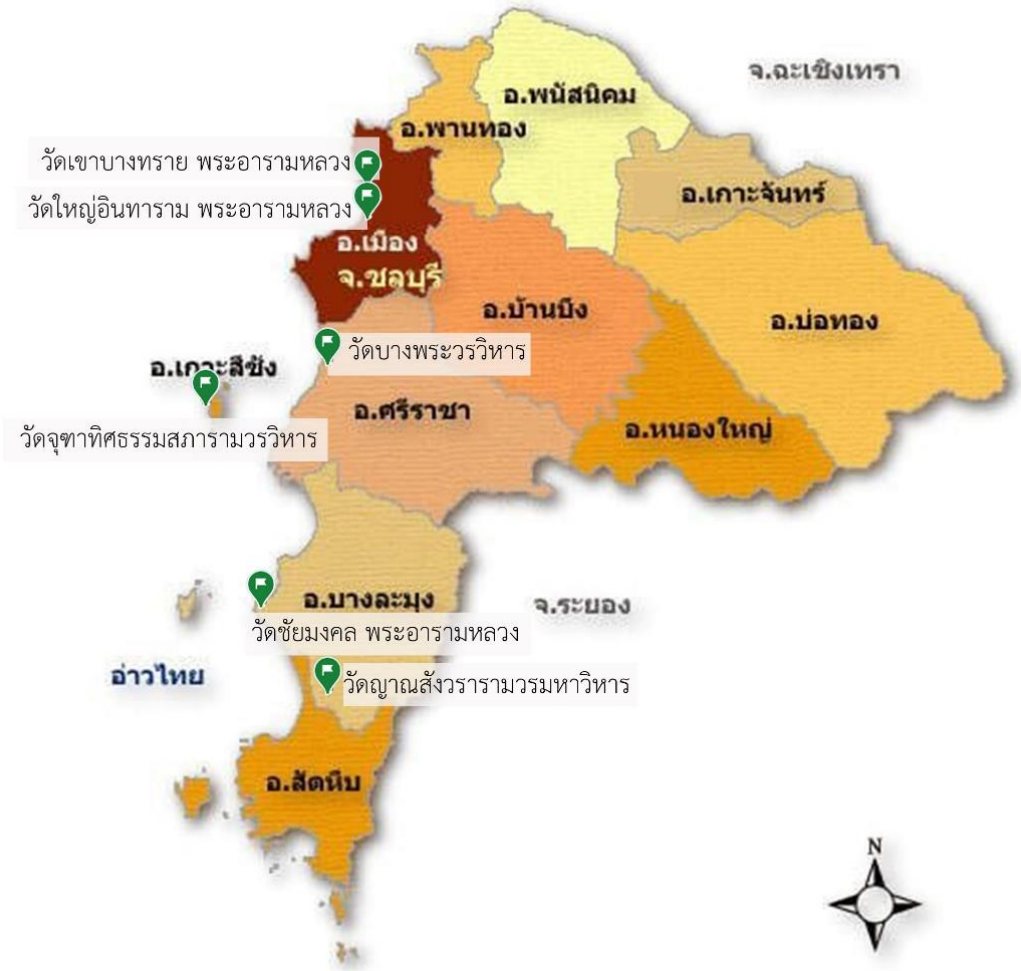

ภาพที่ 7 แผนที่วัดพระอารามหลวงแบ่งตามเขตอำเภอในจังหวัดชลบุรี
ที่มาภาพ: ผู้วิจัยเรียบเรียงจากสำนักงานจังหวัดชลบุรี, 2564, ออนไลน์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

โดยแสดงรายละเอียดของรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏพบในแต่วัดพระอารามหลวงแต่ละแห่งตามพื้นที่ดังต่อไปนี้

3.1 อำเภอเมืองชลบุรี

ในพื้นที่อำเภอเมืองชลบุรีนั้นปรากฏพบวัดพระอารามหลวงจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ วัดเขาบางทรายพระอารามหลวง และวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง ดังจะอธิบายรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1.1 วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง

วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง หรือที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่าคือวัดเขาพระบาทบางทราย ตั้งอยู่ที่ตำบลบางทราย อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี วัดอยู่เชิงเขาพระพุทธบาทบางทราย ซึ่งมณฑปพระพุทธบาทตั้งอยู่บนบนเชิงเขา ประดิษฐานรอยพระพุทธบาท จำนวน 2 รอย บริเวณด้านนอกมณฑปพระพุทธบาท เป็นลานที่สามารถมองเห็นทัศนียภาพของชายทะเลชลบุรี

3.1.1.1 ประวัติความเป็นมาวัดเขาบางทราย พระอารามหลวง

นายจักรกฤษณ์ วิสุทธิศิริ นักวิชาการศาสนาชำนาญการ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี ได้ให้ข้อมูลของวัดเขาบางทรายพระอารามหลวง ดังนี้

วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 6 ตำบลบางทราย อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี รหัสไปรษณีย์ 20000 สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ที่ดินที่ตั้งวัดมีเนื้อที่ 97 ไร่ 96 ตารางวา ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ. 2389 สถาปัตยกรรมที่สำคัญของวัดเขาบางทราย พระอารามหลวง ได้แก่

พระมณฑป เป็นพระมณฑปตึกสี่เหลี่ยมครอบพระพุทธบาท มีประตูเข้าทางด้านตะวันตกด้านเดียว ผนังฉาบด้วยปูนขาวเกลี้ยง ๆ

หอระฆังเก่า ตัวหอระฆังก่อด้วยอิฐถือปูนเป็นสองชั้น มีทักษิณาวรรตกรุด้วยกระเบื้องเคลือบทำเป็นลวดลายต่าง ๆ ทั้งชั้นบนและชั้นล่างมียอดเป็นชั้น ๆ เป็นฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ 3

หอระฆังใหม่ อยู่หน้าพระอุโบสถ แต่เฉียงลงไปทางใต้ ไม่ตรงหน้าพระอุโบสถทีเดียว รูปทรงทำเป็นแบบเสา 4 เสาค้ำหอสูงไว้เบื้องบน ตอนล่างทำเป็นห้อง มีบันไดเหล็กเล็ก ๆ ขึ้นไปเป็นชั้น ๆ ยอดของหอระฆังเป็นรูปดอกบัว หอระฆังนี้สูง 16 วาเศษ

สำหรับปูชนียวัตถุของวัดเขาบางทราย พระอารามหลวง ได้แก่ พระประธานประจำอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 77 นิ้ว สถิตอยู่บนบัลลังก์ทำเป็นลวกลายกลีบบัวเหนือชุกชี เป็นพระพุทธรูปที่ปั้นโดยฝีมือช่างสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

สำหรับจิตรกรรมฝาผนังที่สำคัญ พระอุโบสถทั้ง 4 ด้าน ไม่มีภาพจิตรกรรมฝาผนังตอนบน คือ ตอนตั้งแต่ขอบหน้าต่างล่างขึ้นไปจรดเพดานเป็นลายเทพพนม ตอนล่างลงมาเป็นลายดอกไม้จีน พื้นปูด้วยกระเบื้องเคลือบ

สำหรับประวัติความเป็นมาของวัดเขาบางทราย พระอารามหลวง จากการบอกเล่านักประวัติศาสตร์และโบราณคดีให้ข้อสันนิษฐานว่าวัดเขาบางทราย ชลบุรี สร้างสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ระหว่าง ปี พ.ศ. 2249-2275 เป็นพระอารามหลวงที่ใหญ่

ที่สุดในสมัยนั้น ส่วนชื่อวัดเรียกตามชื่อของท้องถิ่นที่ตั้ง คือบางทราย เป็นตำบลชายทะเล มีหาดทรายขาว จึงเรียกว่า “วัดเขาบางทราย”

วัดเขาบางทรายพระอารามหลวง มีการบริหารและการปกครอง โดยมีลำดับเจ้าอาวาสตั้งแต่อดีต – ปัจจุบัน ได้แก่

รูปที่ 1 พระชลโธปมคุณมุนี

รูปที่ 2 เขมทัสสีชลธีสมานคุณ

รูปที่ 3 พระครูธรรมสุทธาจาร

รูปที่ 4 พระเขมสารโสภณ

รูปที่ 5 พระราชวรเมธาจารย์

(จักรกฤษณ์ วิสุทธิศิริ, สัมภาษณ์, 7 ตุลาคม 2565)

นอกจากนี้สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี ได้อธิบายประวัติของวัดเขาบางทราย พระอารามหลวง ไว้ว่าเป็นวัดที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกลายเป็นวัดร้าง และต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้า ฯ บูรณะสถาปนาวัดขึ้นครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีการได้สร้างมณฑปพระพุทธบาทรวมไปถึงสถานที่สำคัญอื่น ๆ ของวัด อีกทั้งยังเป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมานมัสการพระพุทธบาทในขณะที่ทรงผนวช เมื่อปี พ.ศ. 2447 โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

วัดเขาบางทราย ตำบลบางทราย อำเภอเมืองชลบุรี

กล่าวกันว่าพระมหากษัตริย์ผู้ครองกรุงศรีอยุธยาเป็นผู้สร้างขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. 2249-2275 วัดเขาบางทรายเป็นพระอารามหลวงที่ใหญ่ที่สุด วัดนี้เคยเจริญรุ่งเรืองอยู่ช่วงระยะหนึ่ง แล้วกลายเป็นวัดร้างจนถึงรัฐสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเจ้าพระยาพระคลังที่สมุหกลาโหม ยกทัพไปปราบอั้งยี่ ที่วัดคงคาลัย ตำบลบางทราย อำเภอเมืองฯ หลังจากปราบอั้งยี่ลงได้แล้ว เจ้าพระยาพระคลังได้มีบัญชาสั่งให้ปลัดทัพสถาปนาวัดเขาบางทรายขึ้นมาใหม่ในปี พ.ศ. 2390 ต่อมาวัดนี้ได้รับการบูรณะอีกครั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระยาวิชิตชลเขต ผู้กำกับราชการเมืองชลบุรีกับพระราชาคณะหลายรูป ศาสนสถานที่ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ได้แก่ มณฑปพระพุทธบาท เจดีย์ วิหาร ตึกพำนักเจริญภาวนาและบ่อน้ำ เป็นต้น วัดเขาบางทราย เคยมีพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีกรุงรัตนโกสินทร์เสด็จมาเยี่ยมดังนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงผนวชเสด็จพระราชดำเนินมา

นมัสการพระพุทธบาท และเสด็จเยี่ยมเจ้าอาวาส เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2447 ตรงกับวันพฤหัสบดี แรม 9 ค่ำ เดือน 12 ปีมะโรง ทางราชการเคยใช้วัดนี้เป็นสถานที่ทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาเรื่อยมาจนตลอดสมัยรัชกาลที่ 5 (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี, 2563)

ข้อมูลประวัติของวัดเขาบางทราย พระอารามหลวงอีกกระแสหนึ่ง กล่าวว่าในอดีตอยู่พื้นที่ชุมชนโบราณชื่อว่า เมืองศรีพโล จากตามการสันนิษฐานของนักโบราณคดี เมืองศรีพโลเป็นเมืองในสมัยขอมเรืองอำนาจ และอาจจะมีอายุร่วมสมัยกับลพบุรีซึ่งอยู่หลังยุคอู่ทอง ก่อนยุคอยุธยา ซึ่งในปัจจุบันภายในวัดเขาบางทรายยังปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังบรรยากาศการค้าขายระหว่างคนไทย จีน และฝรั่งในอดีตตามที่สำนักงานจังหวัดชลบุรีอธิบายไว้ในประวัติเมืองชลตามรายละเอียดดังนี้

“เมืองศรีพโล” ตั้งอยู่บริเวณบ้านอู่ตะเภา ตำบลหนองไม้แดง อำเภอเมืองชลบุรี หน้าเมืองมีอาณาเขตจรดตำบลบางทรายในปัจจุบัน เคยมีผู้ขุดพบโบราณวัตถุหลายอย่าง เช่น พระพุทธรูปทองคำ สัมฤทธิ์ แก้วผลึก ขันทองคำ ถ้วยชามสังคโลกคล้ายของสุโขทัย จระเข้ปูน และก้อนศิลามีรอยเท้าสุนัข เป็นต้น นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าเมืองศรีพโลเป็นเมืองในสมัยขอมเรืองอำนาจแห่งภูมิภาคอุษาคเนย์ และอาจจะมีอายุร่วมสมัยกับลพบุรีซึ่งอยู่หลังยุคอู่ทอง และก่อนยุคอยุธยา คือประมาณปี พ.ศ.1600 ถึง 1900

จากการขุดค้นทางโบราณคดีทำให้ทราบว่า ตัวเมืองศรีพโลตั้งอยู่ใกล้กับปากน้ำบางปะกง โดยเมื่อประมาณ 600 ปีก่อนในสมัยสุโขทัย เมืองนี้มีฐานะเป็นเมืองท่าชายทะเลที่มั่งคั่ง เปิดรับเรือสำเภาจากจีน กัมพูชา และเวียดนาม ให้มาจอดพักก่อนเดินทางต่อไปยังปากน้ำเจ้าพระยา (เป็นที่น่าเสียดายว่ากำแพงเมืองศรีพโลได้ถูกทำลายไปหมดสิ้นจากการก่อสร้างถนนสุขุมวิท จึงไม่เหลือร่องรอยทางโบราณคดีไว้ให้ศึกษา) ต่อมาในสมัยอยุธยา เมืองศรีพโลก็ค่อย ๆ หมดความสำคัญลง อาจเพราะปากแม่น้ำตื้นเขินจากการพัดพาสะสมของตะกอนจำนวนมหาศาล ประชาชนจึงย้ายถิ่นฐานลงมาสร้างเมืองใหม่ที่ “บางปลาสร้อย” ซึ่งคือ “เมืองชลบุรี” ในปัจจุบัน (วัดใหญ่อินทารามในตัวเมืองชลบุรีปัจจุบัน ยังปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังการค้าขายระหว่างคนไทย จีน และฝรั่ง บ่งบอกถึงบรรยากาศการค้าขายอันคึกคักในอดีต) (สำนักงานจังหวัดชลบุรี, 2564, ออนไลน์)

ภาพที่ 8 ซุ้มประตูวัดเขาบางทราย
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกเมื่อ 16 ตุลาคม 2565

จากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นประวัติความเป็นมาของวัดเขาบางทรายว่ามีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา สำหรับความเป็นมาของรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏนั้น กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรมได้อธิบายไว้ว่า วัดเขาบางทราย วัดนี้เป็นวัดโบราณมีมาตั้งแต่ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะว่าพบรอยพระพุทธบาทที่มีอายุเก่าก่อนกรุงศรีอยุธยา เดิมตั้งอยู่บนเขาทำให้ชาวบ้านเรียกชื่อว่า วัดเขาพระพุทธบาทบางทราย เพราะมีพระพุทธบาทอยู่บนยอดเขา (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2560, ออนไลน์) วัดเขาบางทราย พระอารามหลวงยังเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองศรีพโล เพราะเป็นที่ตั้งของรอยพระพุทธบาทสมัยทวารวดีที่ประดิษฐานอยู่บนมณฑปยอดเขา (กำพล จำปาพันธ์, 2559, น. 221)

จากการบูรณะพระมณฑปพระพุทธบาทในปี พ.ศ. 2502 เมื่อขุดพื้นที่แตกยุบลงไปก็ปรากฏรอยพระพุทธบาทอีกหนึ่งรอย เป็นรอยพระพุทธบาทเก่า ตามที่ธีรชัย ทองธรรมชาติ ได้อธิบายไว้ในหนังสือ ประวัติ ตำนาน วัดเขาบางทราย พระอารามหลวงชลบุรี ความว่า

> *เมื่อปี พ.ศ. 2502 ท่านพระครูสุทธาจารย์ (สุด) รองเจ้าอาวาสวัดเขาบางทรายในขณะนั้น ได้ขึ้นไปอำนวยการซ่อมพื้นในพระมณฑป เมื่อทำการขุดคุ้ยพื้นที่แตกยุบลึกลงไป จึงได้พบพระพุทธบาทฝังอยู่ในดินในลักษณะตะแคงอีกองค์หนึ่ง คุณปรีดา ศรีชลาลัย อดีตข้าราชการกรมศิลปากรได้ตั้งคำเรียกว่า “รอยพระบาทแบบอมราวดี” ส่วนกว้างของรอยพระบาทราว 60 เซนติเมตร ส่วนยาว 120 เซนติเมตร ได้อัญเชิญขึ้นประดิษฐานไว้เคียงกับพระบาทแบบลังกานิยม ท่านได้ไปชมเมื่อเห็นพระบาทองค์นี้แล้วคงจะพิศวงตื่นเต้นไม่น้อย รอยพระบาทองค์นี้เป็นหินเปลือกหอยสีเขียวหรือหินตุ๊กตำ รอยพระบาทนี้สันนิษฐานว่ามีก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา*

รอยพระพุทธบาท ประดิษฐานอยู่ในพระมณฑป 2 รอย รอยหนึ่งอยู่ในบ่อหรือในกรุ กว้างประมาณ 70 เซนติเมตร ยาวประมาณ 165 เซนติเมตร สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา อีกรอยหนึ่งอยู่บนพื้นพระมณฑป กว้างประมาณ 60 เซนติเมตร ยาวตั้งแต่ปลายนิ้วพระบาทไปสุดรอยที่ชำรุด 110 เซนติเมตร สุดแผ่นหิน 180 เซนติเมตร หินรอยพระพุทธบาทข้างบนเป็นสีเขียว ชาวบ้านเรียกว่าหินเปลือกหอย หรือหินตุ๊กต่ำรอยพระบาทที่ 2 สันนิฐานกันว่าก่อนสมัยอยุธยา พระพุทธบาททั้งที่อยู่ในกรุและอยู่ข้างบนมีลวดลายเป็นรูปต่าง ๆ แต่เห็นไม่ชัด เข้าใจว่าเป็นรูปมงคล 108 ประการ

ส่วนรูปของพระพุทธบาทนั้น ตามตำรากล่าวว่า พื้นพระบาทเสมอกันจะเหยียบลงหรือยกขึ้นก็พร้อมกัน นอกจากมีรอยรูปมงคลดังกล่าวแล้วยังมีรอยอื่นอีกคือจักรที่ประกอบด้วย กง กำ และดุม บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง ดุมแห่งจักรนั้นปรากฏในท่ามกลางแห่งฝ่าพระบาทและมีลวดลายกลมที่กำหนด โดยรอบขอบดุมก็ปรากฏกำทั้งพันหนึ่งนั้นแต่ละอัน ๆ ก็มีรอยลวดในริมข้างทั้งสองที่ริมขอบกงนั้นมีรอยลูกแก้วกลมปรากฏเป็นระเบียงเรียบเรียงไปโดยรอบ

สำหรับพระพุทธบาทบางทรายที่อยู่ข้างบนพื้นพระมณฑปมองไม่ค่อยเห็นลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวนี้เพราะลบเลือนมาก (ธีรชัย ทองธรรมชาติ, 2555, น. 24-26)

ภาพที่ 9 แผ่นจารึกประวัติของการสร้างมณฑปและวิหารพระพุทธรูปปางสีหไสยาสน์
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 27 มกราคม 2564

จากจารึกประวัติการสร้างมณฑปพระพุทธบาทและวิหารพระพุทธรูปปางสีหไสยาสน์ บันทึกไว้ว่า มณฑปพระพุทธบาทและวิหารพระพุทธรูปปางสีหไสยาสน์นั้นมีการสร้างขึ้นมาประมาณ 200 ปีเศษ (ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์) และได้มีการบูรณะปฏิสังขร เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2526 เป็นการสมทบทุนบูรณปฏิสังขรณ์จากวัด ชาวบ้าน และหน่วยงานราชการในสมัยนั้น

3.1.1.2 ลักษณะเฉพาะของการปรากฏรอยพระพุทธบาท

รอยพระพุทธบาทวัดเขาบางทรายประดิษฐานอยู่บนเขาด้านหลังของวัด ซึ่งมีมณฑปครอบอยู่ ปรากฏพบรอยพระพุทธบาท จำนวน 2 รอย บริเวณด้านนอกมณฑปพระพุทธบาท เป็นลานที่สามารถมองเห็นทัศนียภาพของชายทะเลจังหวัดชลบุรี

ภาพที่ 10 ทางขึ้นมณฑปพระพุทธบาทวัดเขาบางทราย จังหวัดชลบุรี
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 27 มกราคม 2564

ภาพที่ 11-12 มณฑปพระพุทธบาทวัดเขาบางทราย
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 27 มกราคม 2564

ภาพที่ 13-14 ทัศนียภาพหน้ามณฑปพระพุทธบาทวัดเขาบางทราย
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 27 มกราคม 2564

จากหนังสือเรื่อง วัดเขาบางทรายชลบุรี ได้กล่าวถึงรอยพระพุทธบาทวัดเขาบางทรายไว้ว่า ปรากฏพบรอยพระพุทธบาทจำนวน 2 รอย ไม่ปรากฏถึงที่มา รอยพระพุทธบาทรอยแรกเป็นศิลปะแบบลังกานิยม ต่อมาภายหลังเมื่อมีการซ่อมแซมมณฑปจึงปรากฏพบรอยพระพุทธบาทอีกรอยหนึ่ง เป็นพระพุทธบาทแบบอมราวดีนิยม (ศิลปะแบบอินเดีย) ปัจจุบันถูกนำมาประดิษฐานคู่กัน

> *รอยพระพุทธบาทบนยอดเขายอดที่ 1 เป็นแบบลังกานิยม คือ เป็นรอยพระพุทธบาททรงเหยียบ เข้าใจว่าจะสืบเนื่องมาแต่ปางนาคาวโลก ขอบรอยพระบาทส่วนกว้างราว 45 เซนติเมตร ส่วนยาวราว 90 เซนติเมตร ต่อมาได้มีการซ่อมพื้นในพระมณฑปได้ขุดค้นพื้นที่แตกยุบลงไป ได้พบพระพุทธบาทฝังดินอีกองค์หนึ่ง เรียกกันว่า พระบาทแบบอมราวดีนิยม ส่วนกว้างของพระบาทราว 60 เซนติเมตร ส่วนยาวราว 120 เซนติเมตร จึงได้อัญเชิญประดิษฐานไว้เคียงพระบาทแบบลังกานิยม พระบาทองค์นี้เป็นหินเปลือกหอย หรือหินตุ๊กต่ำ (หินประเภทหนึ่ง) นักโบราณคดีวินิจฉัยว่าเป็นโบราณวัตถุที่ล้ำค่าของไทยชิ้นหนึ่ง* (ธีรชัย ทองธรรมชาติ, 2555, น. 3)

ภาพที่ 15 รอยพระพุทธบาททั้ง 2 รอยภายในมณฑป วัดเขาบางทราย
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 27 มกราคม 2564

ภาพที่ 16-17 รอยพระพุทธบาท ศิลปะแบบอมราวดี

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 27 มกราคม 2564

ภาพที่ 18-19 รอยพระพุทธบาท ศิลปะแบบลังกานิยม

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 27 มกราคม 2564

ข้างมณฑปพระพุทธบาทวัดเขาบางทรายนั้นยังปรากฏพบวิหาร ด้านในประดิษฐานพระพุทธรูปปางสีหไสยาสน์ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ถูกสร้างขึ้นจากชิ้นส่วนของพระพุทธรูปที่ถูกทุบเลื่อยประทุษร้ายในสมัยกรุงศรีอยุธยาจำนวน 19 องค์ โดยบูรณะขึ้นเมื่อวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2535

ภาพที่ 20 พระพุทธรูปปางสีหไสยาสน์ในวิหารข้างมณฑปพระพุทธบาท

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 27 มกราคม 2564

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ภาพที่ 21-22 วิหารพระพุทธรูปปางสีหไสยาสน์
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 27 มกราคม 2564

3.1.1.3 พิธีกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาท วัดเขาบางทราย

ภายในมณฑปพระพุทธบาท วัดเขาบางทรายปรากฏแผ่นป้ายพิมพ์คาถาบูชาพระพุทธบาท จำนวน 2 ป้ายมีเนื้อหาที่มีความแตกต่างกัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

คาถาบูชาพระพุทธบาท
ตั้งนะโม 3 จบ
วันทามิ พุทธัง ภะวะปาระติณณัง ติโลกะเกตุง ติภะเวกะนาถัง
โย โลกะเสฏฐโฐ สะกะลัง กิเลสัง เฉตะวานะ โพเธสิ ชะนัง อะนันตัง ฯ
ยัง นัมมะทายะ นะทิยา ปุลิเน จะตีเร ยัง สัจจะพันธะคิริเก สุมะนาจะลัคเค
ยัง ตัตถะ โยนะกะปุเร มุนิโน จะ ปาทัง ตัง ปาทัญชะนะมะหัง สิระสา นะมามิ ฯ
สุวัณณะมาลิเก สุวัณณะปัพพะเต สุมะนะกูเฏ โยนะกะปุเร นัมมะทายะ
นะทิยา ปัญจะปาทะวะรัง ฐานัง อะหัง วันทามิ ทูระโต ฯ

ภาพที่ 23 คาถาบูชารอยพระพุทธบาท ที่ 1
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 27 มกราคม 2564

จากคาถาบูชาพระพุทธบาท ภายในมณฑปพระพุทธบาท วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง ผู้วิจัยได้รับความกรุณาจากพระครูปลัดกิตติศักดิ์ อติเมโธ เลขานุการเจ้าคณะอำเภอเมืองระนอง ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดอุปนันทาราม และพระมหาลือชา กุสลจิตฺโต ป.ธ.6 เลขานุการเจ้าคณะจังหวัดระนอง วัดสุวรรณคีรีวิหาร พระอารามหลวง ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาบาลีในการแปลคาถาบูชาพระพุทธบาท โดยมีความหมายดังนี้

คำแปล

ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพุทธเจ้าผู้ข้ามพ้นฝั่งแห่งภพผู้เป็นธงชัยของไตรโลก ผู้เป็นนาถะ (ที่พึ่ง) อันเอกของไตรภพ ผู้ประเสริฐในโลกตัดกิเลสได้สิ้นแล้ว ช่วยปลุกชนหาประมาณมิได้ ให้ตื่น

รอยพระบาทใดอันพระองค์ได้ทรงแสดงไว้ในหาดทรายแก้วแถบฝั่งแม่น้ำนัมมทา

รอยพระบาทใดอันพระองค์ได้ทรงแสดงเหนือเขาสัจจพันธ์ แลเหนือยอดเขาสุมนา

รอยพระบาทใดอันพระองค์ได้ทรงแสดงไว้เหนือเมืองโยนก ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพุทธบาทนั้น ๆ ของพระมุนีด้วยเศียรเกล้า

ข้าพเจ้าขอนมัสการสถานที่มีรอยพระพุทธบาทอันประเสริฐ 5 สถาน แต่ที่ไกล คือ

ที่เขาสุวรรณมาลิเก ที่เขาสุวรรณบรรพต ที่ยอดเขาสุมนกูฏ ที่โยนกบุรี ที่แม่น้ำชื่อนัมมทา

(พระครูปลัดกิตติศักดิ์ อติเมโธ, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2565)

(พระมหาลือชา กุสลจิตฺโต. ป.ธ.6, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2565)

คาถาบูชาพระพุทธบาท ที่ 2

ตั้งนะโม 3 จบ

วันทามิ เจติยัง สัพพัง สัพพัฏฐาเน สุปะติฏฐิตัง

สารีริกะธาตุ มะหาโพธิง พุทธะรูปัง สะกะลัง สะทาฯ

วันทามิ พุทธัง ภะวะปาระติณณัง ตีโลกะเกตุง ติภะเวกะนาถัง

โย โลกะเสฏโฐ สะกะลัง กิเลสัง เฉดวานะ โพเธสิ ชะนัง อะนันตัง

ยัง นัมมะทานะ นะทิยา ปุลิเน จะ ตีเร ยังสัจจะพันธะคิริเก สุมะนาจะลัคเค

ยัง ตัตถะ โยนะกะปุเร มุนิโน จะ ปาทัง ตัง ปาทะลัญชะนะมะทัง สิระสา นะมามิฯ

สุวัณณะมาลิเก สุวัณณะปัพพะเต สุมะนะกูเฏ โยนะ กะปุเร นัมมะทายะ นะทิยา

ปัญจะปาทะวะรัง ฐานัง อะหัง วันทามิ ทูระโต

คำแปล

(ข้าพเจ้า) ขอกราบไหว้ พระเจดีย์ซึ่งประดิษฐานไว้ดีแล้วในที่ทั้งปวง
พระบรมสารีริกธาตุ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระพุทธรูปทั้งหลาย ทุกเมื่อ
ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพุทธเจ้าผู้ข้ามพ้นฝั่งแห่งภพผู้เป็นธงชัยของไตรโลก ผู้เป็นนาถะ (ที่พึ่ง)
อันเอกของไตรภพ ผู้ประเสริฐในโลกตัดกิเลสได้สิ้นแล้ว ช่วยปลุกชนหาประมาณมิได้ ให้ตื่น
รอยพระบาทใดอันพระองค์ได้ทรงแสดงไว้ในหาดทรายแก้วแถบฝั่งแม่น้ำนัมมทา
รอยพระบาทใดอันพระองค์ได้ทรงแสดงเหนือเขาสัจจพันธ์ แลเหนือยอดเขาสุมนา
รอยพระบาทใดอันพระองค์ได้ทรงแสดงไว้เหนือเมืองโยนก ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพุทธบาทนั้น ๆ
ของพระมุนีด้วยเศียรเกล้า

ข้าพเจ้าขอนมัสการสถานที่มีรอยพระพุทธบาทอันประเสริฐ 5 สถาน แต่ที่ไกล คือ
ที่เขาสุวรรณมาลิเก ที่เขาสุวรรณบรรพต ที่ยอดเขาสุมนกูฏ ที่โยนกบุรี ที่แม่น้ำชื่อนัมมทา
(พระครูปลัดกิตติศักดิ์ อติเมโธ, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2565)
(พระมหาลือชา กุสลจิตฺโต. ป.ธ.6, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2565)

ภาพที่ 24 คาถาบูชารอยพระพุทธบาท ที่ 2
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 27 มกราคม 2564

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ได้อธิบายพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาทวัดเขาบางทรายว่า ในช่วงวันสิ้นเดือน 4 จนถึงวันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 5 จะมีการจัดงานประเพณีเดินขึ้นไปไหว้พระพุทธบาทวัดเขาบางทราย รวมทั้งงานประเพณีตักบาตรเทโวที่จัดขึ้นในเทศกาลออกพรรษา (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2564, ออนไลน์)

จากการอภิปรายเรื่องรอยพระพุทธบาทวัดเขาบางทราย พระอารามหลวง สามารถสรุปได้ว่า ในด้านประวัติศาสตร์ วัดเขาบางทรายเป็นวัดที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา พบรอยพระ

พุทธบาทที่มีอายุเก่าก่อนกรุงศรีอยุธยา เดิมตั้งอยู่บนเขาทำให้ชาวบ้านเรียกชื่อว่า วัดเขาพระพุทธบาทบางทราย เพราะมีพระพุทธบาทอยู่บนยอดเขา ประวัติศาสตร์กระแสหนึ่งอธิบายว่าเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองศรีพโล เพราะเป็นที่ตั้งของรอยพระพุทธบาทสมัยทวารวดี

ในด้านลักษณะลักษณะเฉพาะที่ปรากฏ รอยพระพุทธบาทวัดเขาบางทรายประดิษฐานอยู่บนเขา สามารถมองเห็นวิวทิวทัศน์ของทะเลจังหวัดชลบุรีซึ่งในอดีตเป็นชุมชนในยุคขอรุ่งเรืองที่เรียกว่าศรีพโล รอยพระพุทธบาทที่ปรากฏมีจำนวน 2 รอย ไม่ปรากฏถึงที่มา รอยพระพุทธบาทรอยที่หนึ่ง เป็นศิลปะแบบลังกานิยม กว้าง 45 เซนติเมตร ยาว 90 เซนติเมตร ต่อมาภายหลังเมื่อมีการซ่อมแซมมณฑปจึงปรากฏพบรอยพระพุทธบาทอีกรอยหนึ่ง เป็นพระบาทแบบอมราวดีนิยม (ศิลปะแบบอินเดีย) กว้าง 60 เซนติเมตร ยาว 120 เซนติเมตร เป็นหินเปลือกหอยซึ่งเป็นวัตถุโบราณที่ล้ำค่าของไทยชิ้นหนึ่ง ปัจจุบันรอยพระพุทธบาท 2 รอยถูกนำมาประดิษฐานคู่กันในมณฑปยอดเขาข้างมณฑปมีวิหาร

ในด้านพิธีกรรมและประเพณี ภายในมณฑปพระพุทธบาทปรากฏแผ่นป้ายพิมพ์คาถาบูชาพระพุทธบาทจำนวน 6 บรรทัด และสำหรับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาท วัดเขาบางทรายว่า ในช่วงวันสิ้นเดือน 4 จนถึงวันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 5 จะมีการจัดงานประเพณีเดินขึ้นไปไหว้พระพุทธบาทวัดเขาบางทราย รวมทั้งงานประเพณีตักบาตรเทโว ที่จัดขึ้นในเทศกาลออกพรรษา

3.1.2 วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง

วัดใหญ่อินทาราม เป็นพระอารามหลวงตั้งอยู่บนถนนเจตน์จำนงค์ ตำบลบางปลาสร้อย อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี หรือภายในเมืองชลบุรี เป็นวัดที่เก่าแก่อีกแห่งหนึ่งของจังหวัดชลบุรี ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และเป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธบาทที่สำคัญแห่งหนึ่งด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาพที่ 25-26 ด้านหน้าวัดใหญ่อินทาราม

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 5 พฤศจิกายน 2564

3.1.2.1 ประวัติความเป็นมาวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง

วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง เป็นวัดที่สำคัญและเก่าแก่ของจังหวัดชลบุรี ตั้งอยู่ในตัวเมืองจังหวัดชลบุรี ซึ่งรอยพระพุทธบาทอยู่ในพระมณฑปบริเวณด้านหน้าของวัด นายจักรกฤษณ์ วิสุทธิศิริ นักวิชาการศาสนาชำนาญการ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี ได้ให้ข้อมูลของวัดใหญ่อินทารามพระอารามหลวง ดังนี้

วัดใหญ่อินทาราม ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 858 ตำบลบางปลาสร้อย อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี รหัสไปรษณีย์ 20000 สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินที่ตั้งวัดมีเนื้อที่ 19 ไร่ 1 งาน 61.60 ตารางวา

อาณาเขตทิศเหนือ จดวัดใหม่พระยาทำ

ทิศใต้ จดถนนอัครนิวาต

ทิศตะวันออก จดถนนสาธารณะ

ทิศตะวันตก จดถนนเจตน์จำนงค์

อาคารเสนาสนะ ประกอบด้วย

อุโบสถ กว้าง 12 เมตร ยาว 28.1 เมตร เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สร้างเมื่อสมัยอยุธยา ตอนปลาย

ศาลาการเปรียญ กว้าง 21 เมตร ยาว 29.35 เมตร เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สร้างเมื่อ พ.ศ. 2515

วิหาร กว้าง 10.10,07.80 เมตร ยาว 14.42,09.98 เมตร เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สร้างเมื่อสมัยอยุธยาตอนปลาย

ศาลาอเนกประสงค์ กว้าง 12 เมตร ยาว 39 เมตร เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สร้างเมื่อ พ.ศ. 2561

ศาลาบำเพ็ญกุศล กว้าง 10.35,06.76,09.03 เมตร ยาว 17.10,19.30,14.60 เมตร เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก

กุฏิสงฆ์จำนวน 21 หลัง นอกจากนี้มี ฌาปนสถาน 1 หลัง หอระฆัง 1 หลัง หอกลอง 1 หลัง โรงครัว 1 หลัง โรงพัสดุ 2 หลัง เรือนรับรอง 1 หลัง

ปูชนียวัตถุ

พระประธานประจำอุโบสถ ปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 89 นิ้ว สูง 126 นิ้ว

พระประธานประจำศาลาการเปรียญ ปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 31 นิ้ว สูง 54.33 นิ้ว

วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ. 2335 เขตวิสุงคามสีมา กว้าง 17.67 เมตร ยาว 29.2 เมตร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

การศึกษา โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ระดับชั้นนักธรรมตรี-เอก เปิดสอนเมื่อวันพฤหัสบดีแรกของสัปดาห์ หลังวันเข้าพรรษา

โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ระดับชั้นประโยค 1-2 ,ประโยค ป.ธ. 3-4 เปิดสอนเมื่อวันพฤหัสบดี หลังวันวิสาขบูชาของทุกปี

การบริหารและการปกครอง

ลำดับเจ้าอาวาสตั้งแต่อดีต – ปัจจุบัน

รูปที่ 1 หลวงพ่อภู่

รูปที่ 2 หลวงพ่อช้าง

รูปที่ 3 พระครูธรรมสารอภินันท์ (หลวงพ่อแดง) เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. 2437-2490

รูปที่ 4 พระราชพรหมาจารย์ (จำรัส ภทโท) เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. 2492-2541

รูปที่ 5 พระราชสิทธิวิมล (เอนก ฐานสสโร) เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. 2541-2562

รูปที่ 6 พระเทพชลธารมุนี (ประจวบ ปาสาทิโก) เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. 2562

รูปที่ 7 พระชัยสิทธิสุนทร (วรนัยน์ กตทีโป) เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. -ปัจจุบัน

(จักรกฤษณ์ วิสุทธิศิริ, สัมภาษณ์, 7 ตุลาคม 2565)

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรีกล่าวถึงประวัติของวัดใหญ่อินทาราม ว่าเป็นวัดเก่าแก่มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีอายุประมาณ 600 ปี ตั้งชื่อตามสมเด็จพระนครินทราธิราช) พระมหากษัตริย์องค์ที่ 6 แห่งกรุงศรีอยุธยา เมื่อครั้งเสด็จประพาสเมืองชลบุรี โดยขบวนพยุหยาตราทางชลมารค โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

วัดใหญ่อินทาราม ตำบลบางปลาสร้อย อำเภอเมืองชลบุรี

เป็นวัดเก่าแก่ ตามประวัติแต่เดิมชื่อ "วัดอินทาราม" แต่ชาวบ้านเรียกกันจนติดปากว่า "วัดใหญ่" ปัจจุบันจึงเรียกว่าวัดใหญ่อินทาราม มีอายุเก่าแก่นานร่วม 600 ปี ทั้งยังเป็นโบราณสถานสำคัญของพระพุทธศาสนาคู่บ้านคู่เมืองมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อครั้งที่พระนครอินทร์ หรือพระนครอินทราธิราช (สมเด็จพระนครินทราธิราช) พระมหากษัตริย์องค์ที่ 6 แห่งกรุงศรีอยุธยา เสด็จประพาสเมืองชลบุรี โดยขบวนพยุหยาตราทางชลมารค เมื่อเสด็จฯ มาถึงแล้ว ได้ทอดพระเนตรเห็นทิวทัศน์อันน่ารื่นรมย์ไปด้วยแมกไม้ชายทะเล ได้ยินเสียงคลื่นลมในยามราตรีกาล เหมาะสำหรับการประพฤติพรหมจรรย์ของพระภิกษุสงฆ์ ผู้มุ่งหวังต่อการปฏิบัติธรรม จึงมีพระราชศรัทธาได้สร้างวัดขึ้นมา พระราชทานนามพระอารามนี้ ว่า "วัดอินทาราม" เพื่อให้สอดคล้องกับพระราชนามเดิมของพระองค์ว่า "พระนครอินทร์" ปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อเป็น "วัดใหญ่อินทาราม" ทั้งนี้ วัดใหญ่อินทารามแห่งนี้ มีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้าน เป็นที่เลื่อมใสของชาวเมือง

ชล คือ หลวงพ่อเฉย หลวงพ่อเฉยเป็นพระพุทธปฏิมาสำริดทรงเครื่องศิลปะสมัยอยุธยา เดิมทีหลวงพ่อเฉยเป็นพระพุทธรูปประจำอยู่วัดสมรโกฏ เป็นวัดที่สร้างในยุคเดียวกับวัดใหญ่อินทาราม (พระอารามหลวง) แต่ต่อมาภายหลังวัดสมรโกฏไม่มีพระภิกษุอยู่จำพรรษาและขาดผู้อุปถัมภ์บำรุง จึงกลายเป็นวัดร้าง และวิหารที่ประทับของหลวงพ่อเฉยก็ชำรุดทรุดโทรม ขาดผู้บูรณะซ่อมแซม จึงผุพังไปตามกาลเวลา ทำให้หลวงพ่อเฉย ต้องประดิษฐานประทับนั่งอยู่กลางแจ้ง ท่ามกลางแสงแดดและลมฝนอยู่นานหลายปี เป็นที่สังเวชต่อสายตาของผู้พบเห็นยิ่ง ชาวบ้านจึงได้ขนานนามท่านว่า หลวงพ่อเฉย เพราะท่านประทับนั่งเฉยอยู่กลางแจ้ง ฝนตก แดดออก ถูกต้องท่าน ท่านก็ไม่ได้บ่นได้ว่าอะไร ต่อมา ชาวบ้านทนดูไม่ได้อีก จึงได้ประกอบพิธีอัญเชิญย้ายท่านจากวัดร้างสมรโกฏมาอยู่ ณ วัดใหญ่อินทาราม (พระอารามหลวง) ตั้งอยู่เลขที่ 858 ถนนเจตน์จำนงค์ ต.บางปลาสร้อย อ.เมือง จ.ชลบุรี อย่างไรก็ตาม เพื่อให้ประชาชนได้สักการะหลวงพ่อเฉย ในช่วงเทศกาลงานประจำปีของจังหวัดชลบุรี วัดใหญ่อินทาราม จึงได้สร้างหลวงพ่อเฉยองค์จำลองขึ้น เพื่อนำแห่รอบเมืองชลบุรี แต่ด้วยเป็นพระพุทธรูปจำลององค์ใหญ่ ที่มีลักษณะเหมือนและมีขนาดเท่าองค์จริง มีน้ำหนักมาก จึงนำขึ้นแห่ได้เพียงปีเดียว และได้อัญเชิญมาประดิษฐานให้ประชาชนได้กราบไหว้ที่บริเวณด้านล่างภายในวัดอีกองค์หนึ่งด้วย หลวงพ่อเฉย เป็นพระพุทธรูปที่มีบารมีอิทธิฤทธิ์ สามารถบันดาลให้เด็กเล็ก ๆ ที่เจ็บป่วยออดแอด สามวันดีสี่วันไข้ กลับกลายเป็นเด็กที่เลี้ยงง่ายอย่างน่าพิศวง ชาวบ้านที่มีลูกเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นประจำ มักจุดธูปเทียน ถวายเป็นลูกหลวงพ่อเฉย โดยจะฉีกชายจีวรที่ห่มคลุมองค์หลวงพ่อไปผูกข้อมือเด็ก เด็กก็จะหายโรค หายภัย เลี้ยงง่าย เมื่อเห็นว่าผ้าเหลืองที่คลุมองค์หลวงพ่อถูกฉีกไปมากเข้า ชาวบ้านก็จะมีศรัทธานำจีวรมาห่มให้ใหม่อย่างไม่รู้จักจบสิ้น หรือหากผู้ใดของหาย เมื่อเข้ามาบนบานต่อหลวงพ่อเฉยแล้ว ก็จะได้ของคืนเกือบทุกราย จึงเป็นที่เคารพสักการบูชาอยู่เสมอมา วัดใหญ่อินทาราม ตั้งอยู่ใจกลางเมืองชลบุรี เคยเป็นวัดที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อครั้งเป็นพระยาวชิรปราการ ได้เคยเสด็จฯ มาพักรวบรวมไพร่พล เพื่อกอบกู้เอกราช และปราบนายทองอยู่น้อย หรือนายทองอยู่นกเล็ก ที่ประพฤติตนเป็นมิจฉาชีพ คิดมิชอบต่อบ้านเมือง วัดใหญ่อินทาราม ได้รับการประกาศจากทางราชการ ตั้งเป็นวัดเมื่อ พ.ศ. 2325 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา พ.ศ. 2335 ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ ที่นี่ยังมีสิ่งที่น่าสนใจให้คุณได้ดูได้ชมกันอีก ได้แก่ โบสถ์มีฐานแอ่นโค้งเป็นท้องสำเภาและมีการต่อพาไลเป็นหลังคายื่นออกมา มีเสารองรับทางด้านหน้า ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบนี้เป็นที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนปลายถึงต้นรัตนโกสินทร์ เครื่องบนหรือหลังคาทำซ้อนกันสองชั้น มีใบระกาหางหงส์เช่นวัดทั่วไป

ส่วนซ่อฟ้าทำเป็นรูปเทพนมหันหน้าออกทั้งสองด้าน มีความงามโดดเด่นสะดุดตามาก หน้าบันทั้งด้านหน้าและหลังของโบสถ์ปั้นลายปูนปั้นเป็นชั้นซ่อดอกไม้ ใช้ถ้วยกระเบื้องเคลือบอย่างจีนมาประดับ กรอบประตูหน้าต่างก็ทำเช่นเดียวกัน ลักษณะเช่นนี้เป็นที่นิยมในสมัยรัชกาลที่ 3 จิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์เป็นภาพจิตรกรรมสีฝุ่น บนผนังระหว่างช่องหน้าต่างทั้งสองข้าง เขียนเรื่องทศชาติชาดก ตอนบนเป็นภาพเทพชุมนุมเรียงกันสามชั้น ผนังด้านหน้าตรงข้ามพระประธานเป็นภาพมารผจญ มีภาพทหารชาติต่าง ๆ เช่น ยุโรป จีนจาม ถืออาวุธต่างชนิดกัน ผนังด้านหลังพระประธานเป็นเรื่องไตรภูมิมีแผนภูมิจักรวาล ป่าหิมพานต์ นรกภูมิ และพุทธประวัติ ใครสนใจอยากรู้จักต้นนารีผลก็สามารถชมที่ผนังหลังพระประธานนี้ อยู่ทางตอนล่างของภาพ เป็นภาพต้นไม้ที่ออกผลคล้ายร่างกายมนุษย์ บนเพดานเขียนเป็นลายดาวเพดานบนพื้นสีแดง ส่วนขื่อเขียนเป็นลายไทยคล้ายลายผ้าโบราณ เสาหกคู่ที่รองรับขื่อเขียนลายทองทุกต้น ทางวัดได้ร่วมกับกรมศิลปากรดูแลรักษาจิตรกรรมในโบสถ์ไว้ในสภาพที่สมบูรณ์ และทำคำบรรยายประกอบจิตรกรรมแต่ละด้านไว้ด้วย วิหารเล็กทิศเหนือของโบสถ์ ฐานวิหารมีลักษณะท้องช้างเช่นเดียวกับโบสถ์ บานประตูทางเข้าวิหารตกแต่งด้วยลายรดน้ำปิดทองภาพต้นนารีผล ส่วนภาพเขียนภายในวิหารเลือนจนแทบมองไม่เห็นแล้ว

มณฑปพระพุทธบาท อยู่หลังโบสถ์ มีการปฏิสังขรณ์เมื่อ พ.ศ. 2492 ภายในมีพระพุทธบาทเบื้องซ้ายขนาด 62×149 ซม. เปิดให้เข้านมัสการในช่วงตรุษจีนประมาณเดือน ก.พ. เท่านั้น ผนังภายในมณฑปมีภาพเขียนที่เขียนขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลปัจจุบัน เกี่ยวกับการกอบกู้อิสรภาพและการตั้งทัพที่วัดใหญ่อินทารามของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และมีภาพวิถีชีวิตประเพณีของชาวเมืองชล รวมถึงประเพณีวิ่งควาย แต่ละภาพมีคำโคลงบรรยายประกอบ หลวงพ่อเฉย ประดิษฐานในศาลามหาราชใกล้กับโบสถ์ เป็นพระพุทธรูปสำริดทรงเครื่องที่มีความศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่เคารพนับถือของชาวชลบุรี กล่าวกันว่าหากนำเศษผ้าจีวรที่คลุมองค์หลวงพ่อไปผูกข้อมือเด็กที่เจ็บออดแอด เด็กคนนั้นจะกลายเป็นเด็กเลี้ยงง่ายอย่างน่าอัศจรรย์ (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี, 2563, ออนไลน์)

ภาพที่ 27-28 หลวงพ่อเฉย วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง

ที่มาภาพ: วัดใหญ่อินทาราม, 2561, น. 56-57

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม กล่าวถึงประวัติวัดใหญ่อินทาราม พระอาราม หลวงสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1955 เดิมเรียกวัดหลวง ความว่า

วัดใหญ่อินทาราม สร้างเมื่อปีพุทธศักราช 1955 โดยสมเด็จพระนครินทราธิราช (พระนครอินทร์) พระราชนัดดา แห่งพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพงั่ว) พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา เดิมเรียกว่า วัดหลวง หรือ วัดอินทาราม ตามพงศาวดารปรากฏว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อครั้งยังเป็น พระยาวชิรปราการ ได้เสด็จมาพักไพร่พลเมื่อคราวเสด็จมาปราบปราม นายทองอยู่ นกเล็ก บริเวณหมู่บ้านใกล้ เคียงกับวัดนี้ ชาวบ้านเรียกว่าวัดบ้านค่าย (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2560, ออนไลน์)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ภาพที่ 29 พระครูวินัยธรวราฤทธิ์ รตนโชโต ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 5 พฤศจิกายน 2564

พระครูวินัยธรวราฤทธิ์ รตนโชโต ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดใหญ่อินทาราม ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นของรอยพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม ดังนี้

รอยพระพุทธบาท ปัจจุบันตั้งอยู่ที่วัดใหญ่อินทาราม ชื่อเดิมของวัดใหญ่อินทารามเดิมเขาชื่อ มีด้วยกันสองชื่อ สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เรียกชื่อว่าวัดหลวง ในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน พระยาวชิรปราการยกทัพไปเมืองจันทบุรีได้มาพักที่วัดหลวง หรือก็คือวัดใหญ่อินทารามในปัจจุบัน อีกชื่อนึงเขาก็เรียกว่า วัดอิน โดยใช้ชื่อพระนามของเจ้านครอินทร์ และเมื่อประกาศตั้งเป็นวัดก็เอาชื่อวัด คำว่าอินทารามกับว่าคำว่าใหญ่เอามารวมกัน คำว่าใหญ่เอามาจากพระอารามที่มีอุโบสถที่ใหญ่โต เหมือพระอุโบสถ์ที่ใหญ่โตเหมือนเป็นรโหฐาน ชาวบ้านก็นิยมเรียกว่าวัดหลวง อันนี้ความเป็นมาของชื่อ

ทีนี้มาถึงรอยพระพุทธบาทก็สรุปได้ว่ารอยพระพุทธบาทนี้ตั้งอยู่ที่วัดใหญ่อินทาราม หรือวัดหลวงหรือวัดอินทารามในปัจจุบัน ประดิษฐานในพระมณฑป พอวัดเป็นวัดอาราม หลวงเขาจะมีคำว่าพระเติมขึ้นมา เช่นถ้าวัดราษฎร์ เขาก็จะเรียกว่า วิหาร มณฑป แต่ถ้าเป็นวัดอารามหลวงก็จะเรียกว่าพระมณฑป พระวิหาร อันนี้ความแตกต่างระหว่างวัดราษฎร์กับวัดหลวง

รอยพระพุทธบาทอยู่ภายในพระมณฑป วัดใหญ่อินทาราม มีตำนานเล่าขานกันมาว่า ชาวบ้านคนหนึ่งได้ฝันเห็นว่ามีลายแทง ฝันเห็นเป็นลายแทงก็ให้ชี้มาทางพระมณฑปก็มาเรียนถวายเจ้าอาวาสตั้งแต่สมัยหลวงพ่อแดง อดีตเจ้าอาวาสรูปที่ 6 ว่าฝันเห็นเป็นลายแทงว่ามีสมบัติอยู่ก็มารื้อในพระมณฑปจะเต็มไปด้วยซากไม้เก่า ๆ ที่เขารื้อ แล้วก็ทับถมอยู่ตรงนั้น ชาวบ้านฝันเห็นว่าเป็นลายแทงก็มาเรียนเจ้าอาวาส เจ้าอาวาสเห็นว่าน่าจะมีของสำคัญก็ไปรื้อทำความสะอาด ปรากฏว่าเจอรอยพระพุทธบาทในปัจจุบัน

ความเป็นมาของรอยพระพุทธบาทสำคัญอย่างไรถ้าไปดูในหลักฐานของจดหมายเหตุก็จะมีบันทึกไว้ว่าจะเป็นรอยพระพุทธบาทรุ่นราวคราวเดียวกันกับรอยพระพุทธบาทที่สระบุรี ยุคเดียวกันกับที่จังหวัดสระบุรี (พระครูวินัยธรวราฤทธิ์ รตนโชโต, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2564)

องค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรี ได้อธิบายลักษณะของรอบพระพุทธบาท วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวงไว้ว่าพระพุทธบาทศิลาหินทรายของโบราณเป็นของดีอยู่กับวัดมาอย่างยาวนาน เป็นรอยพระบาทข้างซ้ายประดิษฐานอยู่ในพระมณฑปสูงตระหง่านใหญ่โต ภายในมีจิตรกรรมฝาผนังเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ การแสดงมหรสพ และการละเล่นต่าง ๆ ในวันฉลองพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า

พระพุทธบาทศิลาหินทรายของโบราณ

พระพุทธบาทของเก่า คู่กับพระอารามมาตั้งแต่อดีตสมัย หลายร้อยปีมาแล้ว อยู่ในยุครุ่นราวคราวเดียวกันกับพระพุทธบาทจังหวัดสระบุรีจำหลักลายเส้นนิ้วพระบาทเป็นเส้นตื้น ๆ มองเห็นชัดเป็นพระบาทข้างซ้าย อย่างเดียวกันกับจังหวัดสระบุรี คือ กว้าง 60 เซนติเมตร 130 เซนติเมตร มีมณฑปครอบพระพุทธบาท สูงตระหง่าน ใหญ่โตสวยงามตามแบบศิลปะภาคตะวันออก

ภายในมณฑป ยังมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องราวพระเจ้าตากมาชุมนุมกองทัพปราบนายทองอยู่น้อย (ทองอยู่นกเล็ก) และปราบหัวเมืองชายทะเลตะวันออกที่แข็งเมือง มีคำโคลง ประกอบอธิบายภาพทุก ๆ ตอนซึ่งท่านเจ้าคุณพระราชพรหมาจารย์ (จำรัส ภทฺโท) อดีตเจ้าอาวาสได้ประพันธ์ไว้

ฝาผนังด้านทิศตะวันตก เขียนภาพการแสดงมหรสพ และการละเล่นต่าง ๆ ในวันฉลองพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า

มณฑปหลังนี้ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เคยเสด็จมาทอดพระเนตรตรัสว่า ของโบราณอันทรงคุณค่าแห่งชาติ ถ้าไม่รู้จักรักษา อาจจะถูกทำลายไปเสียนานแล้วก็เป็นได้

ทางระเบียงทิศตะวันออกแห่งมณฑปพระพุทธบาท มีพระบรรทมองค์ใหญ่ (ปางปราบราหู) เอาพระเศียรไปทางทิศเหนือ หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตกมีพุทธลักษณะสวยงามไปอีกแบบหนึ่ง (องค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรี, ม.ป.ป., น. 43-44)

3.1.2.2 ลักษณะเฉพาะของการปรากฏรอยพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

รอยพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวงนี้ เป็นรอยพระพุทธบาทเบื้องซ้าย มีขนาด 62 เซนติเมตร ยาว 149 เซนติเมตร ซึ่งเป็นรอยพระพุทธบาทแบบตื้น ๆ ไม่ลึกมาก คาดว่าเป็นยุคสมัยเดียวกันกับรอยพระพุทธบาทที่จังหวัดสระบุรีประดิษฐานอยู่ในพระมณฑป

จากหนังสือเรื่อง ประวัติวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง ได้อธิบายรอยพระพุทธบาทประดิษฐานอยู่ภายในมณฑปตั้งอยู่ทิศตะวันตกของพระอุโบสถภายในประดิษฐานพระพุทธบาทจำลองเบื้องซ้าย ขนาด 62X149 เซนติเมตร จำหลักลายเส้นนิ้วพระบาทเป็นลักษณะเส้นตื้น ๆ สันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธบาทสมัยเดียวกับพระพุทธบาทที่สระบุรี จารึกอักษรไทยจำนวน 7 บรรทัด ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

พระมณฑป

ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของพระอุโบสถ ปฏิสังขรเมื่อ พ.ศ. 2492 เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน มีผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส หลังคาเป็นรูปทรงกรวยสี่เหลี่ยม ปลายเรียวแหลม มีช่องประตู 4 ช่อง บนผนังด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ผนังละ 2 ช่อง ไม่มีช่องหน้าต่าง

ภายในประดิษฐานพระพุทธบาทจำลองเบื้องซ้าย ขนาด 62X149 เซนติเมตร จำหลักลายเส้นนิ้วพระบาทเป็นลักษณะเส้นตื้น ๆ สันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธบาทสมัยเดียวกับพระพุทธบาทที่สระบุรี

ตามทะเบียนจารึกของหอสมุดแห่งชาติ มีหลักฐานบันทึกไว้ว่ารอยพระพุทธบาทจำลอง วัดใหญ่อินทารามนี้ มีจารึกอักษรไทยจำนวน 7 บรรทัด โดยนายอ่ำ ทองคำ วรรณ อ่านไว้เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2502 มีการวิเคราะห์ลักษณะตัวอักษรว่าคล้ายกับจารึกกรุวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ผนังภายในมณฑปมีภาพเขียนที่เขียนขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 9 เกี่ยวกับการกอบกู้อิสรภาพ และการตั้งทัพที่วัดใหญ่อินทารามของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีภาพวิถีชีวิตประเพณีของของชาวเมืองชลบุรี ฝาหนังทางด้านทิศตะวันตกเขียนภาพการแสดงมหรสพ การละเล่นต่าง ๆ ในวันฉลองพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และฝาผนังทางด้านทิศตะวันออก เขียนภาพพระพุทธเจ้าปางปรินิพพาน ณ สาลวโนทยาน เมืองกุสินารา แต่ละภาพมีคำโคลงประกอบทุก ๆ ตอน ประพันธ์โดยท่านเจ้าคุณพระราชพรหมาจารย์ (จำรัส ภทฺโท) อดีตเจ้าอาวาสวัดใหญ่อินทาราม

ระเบียงทางทิศตะวันออกของพระมณฑป ประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยยาสน์ หันพระเศียรไปทางทิศเหนือ หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตก มีพระพุทธลักษณะที่งดงามน่าสนใจอย่างยิ่ง (วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง, 2561, น. 51)

ศูนย์ข้อมูลกลางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ได้อธิบายมณฑปพระพุทธบาท วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

โบราณสถานที่สำคัญในจังหวัดชลบุรีอีกแห่งหนึ่งที่น่าสนใจ คือ

มณฑปพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทารามอยู่บริเวณด้านหลัง ด้านทิศตะวันตกของวิหาร ภายในมีพระพุทธบาทเบื้องซ้ายขนาด 62×149 ซม. นอกจากนี้ ยังมีธรรมาสน์ทรงปราสาทสูง เครื่องไม้ลงรักปิดทองประดับกระจก มีลายสลักรูปคชสีห์ ม้าและช้างเหลือเฉพาะรูปช้างผนังภายในมณฑปมีภาพเขียนที่เขียนขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลปัจจุบันเกี่ยวกับการกอบกู้อิสรภาพและการตั้งทัพที่วัดใหญ่อินทารามของสมเด็จพระเจ้าตากสิน

มหาราช และมีภาพวิถีชีวิตประเพณีของชาวเมืองชล รวมถึงประเพณีวิ่งควาย แต่ละภาพมีคำโคลงบรรยายประกอบได้รับการปฏิสังขรณ์เมื่อ พ.ศ. 2492

รอยพระพุทธบาท ภายในมณฑปนี้ จะเปิดให้ประชาชนเข้าสักการะ ในช่วงงานประจำปีของวัด (เทศกาลตรุษจีน) ประมาณเดือน ก.พ. เท่านั้น (กระทรวงวัฒนธรรม, 2553, ออนไลน์)

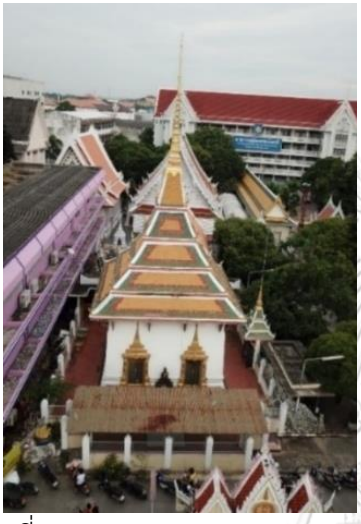

ภาพที่ 30-31 พระมณฑปรอยพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวงจากมุมสูง
ที่มาภาพ: พระครูวินัยธรวราฤทธิ์ รตนโชโต

ภาพที่ 32 รอยพระพุทธบาท วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง
ที่มาภาพ: พระครูวินัยธรวราฤทธิ์ รตนโชโต

ภาพที่ 33 รอยพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 8 พฤศจิกายน 2564

ภาพที่ 34-35 รอยพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 8 พฤศจิกายน 2564

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

พระครูวินัยธรวราฤทธิ์ รตนโชโต ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง ได้อธิบายลักษณะเฉพาะอีกประการหนึ่งของรอยพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม ว่าภายใต้รอยพระพุทธบาทมีอักษรจารึกอยู่จำนวน 7 บรรทัดซึ่งท่านเจ้าอาวาสรุ่นก่อนได้ให้มีการโบกปูนทับไป ปัจจุบันไม่สามารถมองเห็นตัวอักษรจารึกนั้นได้ ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

ในปี พ.ศ. 2502 นายฉ่ำ ทองคำแก้วได้อ่านคำจารึกหรือคำจารึกที่รอยพระพุทธบาทมีปรากฏอยู่ด้วยกัน 7 บรรทัด ซึ่งลักษณะเป็นภาษาไทย ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายว่า อดีตเจ้าอาวาสรุ่นต่อ ๆ มากลัวจะเสียหายจึงได้โบกปูนทับ ปิดรอยทับไว้ เรื่องราวตรงนี้พระเพิ่งมาทราบเมื่อปี พ.ศ. 2562 ก็ได้ดำเนินการวางแผน แล้วก็ไปสืบดูว่าที่นายฉ่ำ เคยอ่านไว้ตั้งแต่วันที่ 6 ตุลาคม 2502 เป็นจริงหรือไม่ และลำดับต่อไปก็จะดำเนินการไปหาวิธีจะทำอย่างไรจะเห็นรอยตรงนั้นแล้วก็จะบูรณะต่อไป ส่วนรอยพระพุทธบาทนี้เป็นรอยพระ

พุทธบาทเบื้องซ้าย มีขนาด 62 เซนติเมตร ยาว 149 เซนติเมตร ซึ่งเป็นรอยพระพุทธบาทแบบตื้น ๆ ไม่ลึกมากเป็นพระบาทเบื้องซ้าย ยุคราวคราวเดียวกันกับสระบุรี สิ่งสำคัญพึ่งค้นหลักฐานว่ามีรอยจารึก ซึ่งเป็นภาษาไทยอยู่ด้วย 7 บรรทัด แต่ข้อความเป็นอะไรอย่างไรยังไม่ทราบก็จะดำเนินการบันทึกต่อไป (พระครูวินัยธรวราฤทธิ์ รตนโชโต, สัมภาษณ์, 5 พฤศจิกายน 2564)

ภาพที่ 36 ภาพจิตรกรรมฝาผนังการแสดงหนังใหญ่ภายในมณฑปพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 8 พฤศจิกายน 2564

3.1.2.3 พิธีกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง

ภายในมณฑปพระพุทธบาทปรากฏแผ่นป้ายพิมพ์คาถาบูชาพระพุทธบาท ความดังนี้

คำบูชารอยพระพุทธบาท

อิมัง พุทธปาทัง สัจจะ คาระเวนะ วันทานะ นะมามิหัง

ทุติยัมปิ อิมัง พุทธปาทัง สัจจะ คาระเวนะ วันทานะ นะมามิหัง

ตะติยัมปิ อิมัง พุทธปาทัง สัจจะ คาระเวนะ วันทานะ นะมามิหัง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ภาพที่ 37 คำบูชารอยพระพุทธบาทในมณฑปพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 8 พฤศจิกายน 2564

จากคาถาบูชาพระพุทธบาท ภายในมณฑปพระพุทธบาท วัดใหญ่อินทาราม ผู้วิจัยได้รับความกรุณาจากพระครูปลัดกิตติศักดิ์ อติเมโธ เลขานุการเจ้าคณะอำเภอเมืองระนอง ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดอุปนันทาราม และพระมหาลือชา กุสลจิตฺโต ป.ธ.6 เลขานุการเจ้าคณะจังหวัดระนอง วัดสุวรรณคีรีวิหาร พระอารามหลวง ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาบาลีในการแปลคาถาบูชาพระพุทธบาท โดยมีความหมายดังนี้

คำแปล

ข้าพเจ้าย่อมไหว้ ซึ่งพระพุทธบาทนี้ ด้วยความเคารพสัตย์จริง
แม้ครั้งที่สอง ข้าพเจ้าย่อมไหว้ ซึ่งพระพุทธบาทนี้ ด้วยความเคารพสัตย์จริง
แม้ครั้งที่สาม ข้าพเจ้าย่อมไหว้ ซึ่งพระพุทธบาทนี้ ด้วยความเคารพสัตย์จริง

(พระครูปลัดกิตติศักดิ์ อติเมโธ, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2565)
(พระมหาลือชา กุสลจิตฺโต. ป.ธ.6, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2565)

พระครูวินัยธรวราฤทธิ์ รตนโชโต ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดใหญ่อินทาราม ได้กล่าวถึงประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทารามพระอารามหลวง ว่า โดยปกติวัดใหญ่อินทาราม ดังนี้

ในสมัยพระราชพรหมจารย์หรือหลวงปู่จำรัสท่านเป็นเจ้าอาวาส ท่านปฏิบัติก็คือเวลาเข้าเทศการตรุษจีนถือว่าเป็นงานวัดใหญ่อินทารามก็จะเปิดให้ประชาชนได้สักการะบูชารอยพระพุทธบาทปีละครั้ง ซึ่งนับเป็นปีเทศกาล เป็นความนิยมของทางคณะสงฆ์ทางภาคตะวันออกจะนิยมจัดงานฝังลูกนิมิตกันในช่วงเทศกาลตรุษจีน

เทศกาลตรุษจีนเป็นประเพณีนิยมของชาวภาคตะวันออก นิยมฝังลูกนิมิตในงานตรุษจีนเพราะชาวบ้านเชื้อสายจีนนิยมทำบุญกันช่วงนี้ ซึ่งไม่ได้เอายึดเอาเทศกาล

สงกรานต์แบบไทยเป็นสำคัญ แต่จะเอาช่วงฤดูหรือจำนวนของญาติโยม เขาก็จะไปงานฝังลูกนิมิตกัน จะแสวงหาเลยว่าวัดไหน มีงานฝังลูกนิมิต เขาก็จะไปทำบุญ ผนวกกับว่างานของวัดใหญ่ ๆ เองก็จัดงานฝังลูกนิมิต ไปพร้อมกันกับเปิดให้บูชารอยพระพุทธบาทร่วมกันไปเลย เพราะอำเภอนึงเนี่ยจะเปิดฝังลูกนิมิตได้ไม่เกิน 1 วัด ขึ้นอยู่ที่ว่าเป็นอำเภอเล็กหรือใหญ่ โดยปกติจะไม่เกินอำเภอละ 2 วัด

และหากไม่ใช่ช่วงเทศกาล ก็จะมีเด็ก นิสิต นักศึกษา ครู อาจารย์ หรือกลุ่มที่มาแบบสัญจร ที่มาเส้นทางเกี่ยวกับทางพระพุทธศาสนา มาขออนุญาตเข้าสักการะ ก็จะอนุญาตเป็นกรณีไป

ต่อมาในสมัยโยมสนทยา คุณปลื้มเป็นรัฐมนตรี ก็ได้เริ่มจัดโครงการสวดมนต์ข้ามปีที่ให้แต่ละวัดจัด ซึ่งวัดใหญ่อินทารามเรียกว่าเป็นวัดแรกของจังหวดชลบุรี เพราะท่านรัฐมนตรีมาร่วมงานในปีแรก แล้วปรากฏว่า เกิดสิ่งทีไม่คาดฝัน เพราะชาวบ้านตอบรับมาเยอะ และพอปีที่สอง ชาวบ้านตอบรับเพิ่มขึ้นเป็นหลักพัน พอขึ้นเป็นหลักพัน ก็ไปขอหลวงพ่อว่าขออนุญาตเปิดพระอุโบสถเพิ่มเขามา รวมถึงเปิดมณฑปรอยพระพุทธบาทเพิ่มเข้ามาคู่กัน เนื่องจากตรงกับจังหวะเทศกาลปีใหม่ ประชาชนมาเยอะก็เลยเปิดสองแห่ง เลยกลายเป็นเปิดพระมณฑป ปีละ 2 ครั้ง ตั้งแต่ปี 2553 เป็นต้นมา เปิดช่วงตรุษจีน ช่วงเทศกาลปีใหม่ สวดมนต์ข้ามปีก็ประมาณนี้ (พระครูวินัยธรวราฤทธิ์ รตนโชโต, สัมภาษณ์, วันที่ 5 พฤศจิกายน 2564)

จากการอภิปรายเรื่องรอยพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง สามารถสรุปได้ว่า ในด้านประวัติศาสตร์วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง ว่าเป็นวัดเก่าแก่มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีอายุประมาณ 600 ปี ตั้งชื่อตามสมเด็จพระนครินทราธิราช พระมหากษัตริย์องค์ที่ 6 แห่งกรุงศรีอยุธยา เมื่อครั้งเสด็จประพาสเมืองชลบุรี โดยขบวนพยุหยาตราทางชลมารค ภายในวัดมีพระมณฑปพระพุทธบาท อยู่หลังโบสถ์ มีการปฏิสังขรณ์เมื่อ พ.ศ. 2492 ภายในมีรอยพระพุทธบาทเบื้องซ้ายประดิษฐานอยู่ ซึ่งในอดีตพระมณฑปหลังนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เคยเสด็จมาทอดพระเนตร

ในด้านลักษณะลักษณะเฉพาะที่ปรากฏ รอยพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวงนี้ เป็นรอยพระพุทธบาทเบื้องซ้าย มีขนาด 62 เซนติเมตร ยาว 149 เซนติเมตร ซึ่งเป็นรอยพระพุทธบาทแบบตื้น ๆ ไม่ลึกมาก คาดว่าเป็นยุคสมัยเดียวกันกับรอยพระพุทธบาทที่จังหวัดสระบุรีประดิษฐานอยู่ในพระมณฑป รอยพระพุทธบาทมีอักษรจารึกอยู่ 7 บรรทัด ลักษณะตัวอักษรว่าคล้ายกับจารึกกรุวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งในปัจจุบันไม่สามารถมองเห็นได้เนื่องจากถูกปูนโบกปิดเอาไว้ ภายในพระมณฑปมีภาพเขียนเกี่ยวกับการกอบกู้อิสรภาพ วิถีชีวิต

ประเพณีของของชาวเมืองชลบุรี การแสดงมหรสพ การละเล่นต่าง ๆ ในวันฉลองพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในด้านพิธีกรรมและประเพณี ปรากฏพบคำบูชารอยรอยพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทารามพระอารามหลวงในมณฑป ในปัจจุบันมีการกำหนดประเพณีการนมัสการรอยพระพุทธบาทในช่วงของเทศกาลปีใหม่ ให้มีการสวดมนต์ข้ามปีและเทศกาลตรุษจีน แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ในเชิงพื้นที่ของชุมชน ผู้คนในภาคตะวันออกโดยเฉพาะในจังหวัดชลบุรีที่มีชาวไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก และเมื่อถึงเทศกาลผู้คนจะหลั่งไหลเข้ามานมัสการรอยพระพุทธบาทได้เป็นจำนวนมาก

3.2 อำเภอศรีราชา

ในอำเภอศรีราชานี้เองปรากฏพบวัดพระอารามหลวงที่ประดิษฐานรอยพระพุทธบาทอยู่เพียงแห่งเดียวนั่นคือ วัดบางพระวรวิหาร ซึ่งจะแสดงรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.2.1 วัดบางพระวรวิหาร

รอยพระพุทธบาทบางพระ อยู่ในความดูแลของวัดบางพระวรวิหารซึ่งพระพุทธบาทประดิษฐานอยู่บนเขาริมถนนสุขุมวิท รู้จักกันในชื่อพระพุทธบาทบางพระ หรือพระพุทธบาทเขาบางพระ

ภาพที่ 38 (ซ้าย) ป้ายสถานีรถไฟเขาบางพระ

ภาพที่ 39 (ขวา) ซุ้มประตูวัดบางพระวรวิหาร

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 9 พฤศจิกายน 2564

ภาพที่ 40 ป้ายพระพุทธบาทบางพระ
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 9 พฤศจิกายน 2564

3.2.1.1 ประวัติความเป็นมา รอยพระพุทธบาทบางพระ

นายจักรกฤษณ์ วิสุทธิศิริ นักวิชาการศาสนาชำนาญการ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี ได้ให้ข้อมูลของวัดเขาบางพระวรวิหาร ดังนี้

วัดบางพระวรวิหาร ตั้งอยู่ที่บ้านบางพระ หมู่ที่ 2 ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี รหัสไปรษณีย์ 20110 สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินที่ตั้งวัดมีเนื้อที่ 7 ไร่ 1 งาน 40 ตารางวา

อาณาเขต

ทิศเหนือ จดสถานที่ราชการกองทัพเรือ กรมสวัสดิการทหารเรือ

ทิศใต้ จดสุขาภิบาล 1

ทิศตะวันออก จดถนนวรดำริห์และถนนสุขาภิบาล 4

ทิศตะวันตก จดชายทะเล

อาคารเสนาสนะประกอบด้วย

อุโบสถ กว้าง 8 เมตร ยาว 21.4 เมตร เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สร้างเมื่อ พ.ศ. 2507

ศาลาการเปรียญ กว้าง 14 เมตร ยาว 24.11 เมตร เป็นอาคารครึ่งตึกครึ่งไม้ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2498

หอสวดมนต์ เป็นอาคารไม้ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2517

วิหาร กว้าง 7 เมตร เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สร้างเมื่อ พ.ศ. 2512

ศาลาบำเพ็ญกุศล เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สร้างเมื่อ พ.ศ. 2517

กุฏิสงฆ์ จำนวน 10 หลัง

นอกจากนี้มี ฌาปนสถาน 1 หลัง หอระฆัง 1 หลัง หอกลอง 1 หลัง โรงครัว 1 หลัง โรงพัสดุ 1 หลัง เรือนรับรอง 1 หลัง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ปูชนียวัตถุ ได้แก่ พระประธานประจำอุโบสถ ปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 8 นิ้ว สูง 14.5 นิ้ว

พระประธานประจำศาลาการเปรียญ ปางสมาธิ ขนาดหน้าตักกว้าง 7 นิ้ว สูง 10 นิ้ว

ปูชนียวัตถุอื่น ๆ พระพุทธบาทบางพระ

ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา วันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2510

เขตวิสุงคามสีมา กว้าง 40 เมตร ยาว 80 เมตร

ประวัติความเป็นมาของวัดบางพระวรวิหาร

จากการบอกเล่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลราชสมบัติได้ทรงเสด็จออกตรวจเยี่ยมข้าราชการ ราษฎรตามหัวเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะหัวเมืองตะวันออก ในการเสด็จประพาสครั้งนี้ เมื่อขบวนเรือพระที่นั่งถึงบางพระในการนี้ พระครูวรกันทราจารย์ เจ้าอาวาสวัดบางพระได้เข้าเฝ้าถวายพระพรถึงความชำรุด ทรุดโทรม ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงมีพระราชศรัทธาแน่วแน่ ได้ทรงโปรดเกล้าให้เข้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกศาธิบดี (ขำ บุนนาค) เป็นแม่กองงานบูรณะ จึงเริ่มบูรณปฏิสังขรณ์เมื่อเสร็จแล้วจึงน้อมเกล้า ถวายเป็นพระอารามหลวง ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การบริหารและการปกครอง

ลำดับเจ้าอาวาสตั้งแต่อดีต – ปัจจุบัน

รูปที่ 1 พระครูวรกันทราจารย์ เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. -2400

รูปที่ 2 พระครูฉิ่ง โอวาท เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. 2418-2458

รูปที่ 3 พระครูวรกันทราจารย์ (บู้) เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. 2480-2496

รูปที่ 4 พระครูวรกิจคณาจารย์ เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. 2496-2510

รูปที่ 5 พระครูวรคามคณภรณ์ เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. 2513-2555

รูปที่ 6 พระเทพชลธารมุนี ปาสาทิโก เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. 2555-ปัจจุบัน

(จักรกฤษณ์ วิสุทธิศิริ, สัมภาษณ์, 7 ตุลาคม 2565)

รอยพระพุทธบาทบางพระ อยู่ในความดูแลของวัดบางพระวรวิหาร เป็นวัดเก่าแก่อาจสร้างขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หรือสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี สมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเยือนกองเรือที่บางพระ จึงโปรดเกล้าให้บูรณะซ่อมแซมใหม่ให้ดีขึ้น วัดจึงกลายเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ตามประวัติของวัดบางพระวรวิหารที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรีอธิบายได้ดังนี้

วัดบางพระวรวิหาร ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา

โดยพระครูวรคามคุณาภรณ์ อดีตเจ้าอาวาส วัดบางพระวรวิหาร (ม.ป.ป.) บันทึกประวัติของวัดนี้ไว้ว่า วัดบางพระ ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี เป็นวัดราษฎร์มหานิกาย ดั้งเดิมมาแต่โบราณอาจสร้างขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หรือสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางของชุมชนบางพระ ชายชาวบางพระที่อายุครบบวชเกือบทั้งหมดจะบวชที่วัดนี้ ต่อมาเมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2400 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค พร้อมด้วยเจ้าจอมและข้าราชบริพาร โดยเรือพระที่นั่งลำใหญ่ชื่อ “โผเผ่นทะเล” และเรือกลไฟที่สร้างขึ้นใหม่ในครั้งนั้นชื่อ “เรือพระที่นั่งสยามอรสุมพล” เป็นเรือลากจูง เสด็จประพาสหัวเมืองชายฝั่งทะเลฝั่งตะวันออกของอ่าวสยามไปถึงจังหวัดตราด ได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับยังตำบลอ่างศิลา จังหวัดชลบุรี ซึ่งได้จัดพลับพลาเป็นที่ประทับชั่วคราว ณ หัวแหลม ตำบลอ่างศิลา ประดับด้วยหินในทะเล ก่อเป็นท่าเรือแบบชนบท ทรงมีพระราชดำริว่า ที่ดินชายทะเลตำบลอ่างศิลานี้อากาศดี จึงโปรดเกล้าฯให้พระยาศรีสุริยวงศ์ สมุหกลาโหม มาปลูกสร้างให้เป็นตึกที่ประทับถาวรขึ้นที่หัวแหลม ตำบลอ่างศิลา สำหรับที่จะเสด็จมาประทับในโอกาสหน้า และจะไว้ให้ฝรั่งที่ป่วยเจ็บมาพักรักษาตัวเป็นการกุศลอีกด้วย ตำบลอ่างศิลาจึงเป็นสถานที่พักตากอากาศชายทะเลแห่งแรกที่นิยมกันตามฝรั่งในสมัยนั้น สำหรับการเสด็จประพาสในครั้งนี้ ได้เสด็จไปเยี่ยมกองทหารเรือที่บางพระซึ่งสมัยนั้นกองทัพเรือตั้งอยู่ที่บางพระ ยังไม่ได้ย้ายไปสัตหีบ และทรงเยี่ยมข้าราชการที่ว่าการอำเภอบางพระ ซึ่งขณะนั้นตั้งอำเภออยู่ที่บางพระ ปัจจุบันย้ายที่ว่าการอำเภอไปอยู่ที่ศรีราชา ในระหว่างที่เสด็จพระราชดำเนินตรวจกองทหารที่ข้าราชการที่อำเภอบางพระนั้น ได้เสด็จแวะเพื่อสักการะตามพระราชอัธยาศัย ได้มีผู้กราบบังคมทูลว่าพระอุโบสถที่วัดบางพระสร้างมานานเครื่องบนและทรวดทรงต่าง ๆชำรุดทรุดโทรมมาก หาผู้ใดบูรณปฏิสังขรณ์ไม่ได้ ด้วยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีน้ำพระทัยเต็มเปี่ยมในการบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญยิ่งขึ้น ประกอบกับวัดนี้ตั้งอยู่ใกล้บริเวณกองทหาร และที่ว่าการอำเภอบางพระ จึงทรงพระราชดำริ เห็นเป็นการสมควรจะได้บูรณะซ่อมแซมใหม่ให้ดีขึ้น ดังนั้นจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้พระยาทิพากรวงศ์มหาโกศาธิบดี (ขำ บุญนาค) แบ่งจ่ายภาษีอากรสถาปนาให้ดีขึ้น เปลี่ยนเครื่องบนเสียใหม่และเสริมผนังให้สูงขึ้นไปจากเดิมอีกสองศอก ต่อมุขหลังให้ยาวออกไป กับสร้างเจดีย์สูง 5 วาขึ้นหลังพระอุโบสถอีกหนึ่งองค์

ทั้งนี้วัดบางพระได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ซึ่งในสมัยนั้นพระอุโบสถวัดบางพระสวยงามเป็นหนึ่งในภาคตะวันออกโดยบันทึกของพระครูวรคามคณาภรณ์ มีบันทึกของพระครูวรคามคณาภรณ์กล่าวด้วยว่า ในปลายรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์วัดนี้อีกครั้งหนึ่งในสมัยหลวงพ่อฉิ่ง และสมัยพระครูวรกัณฑราจารย์ (บุ๊ เจริญศรี) เป็นเจ้าอาวาส โดยมีอาจารย์รูปหนึ่งในวัดเป็นผู้มีฝีมือในการก่อสร้าง การปฏิสังขรณ์ครั้งนั้นได้จัดทำกำแพงแก้วล้อมรอบพระอุโบสถจากของเดิมที่เป็นไม้ พร้อมกับเปลี่ยนช่อฟ้าใบระกา และเปลี่ยนกระเบื้องมุงหลังคาใหม่ทั้งหมด

พระอุโบสถวัดบางพระ ได้ใช้เป็นที่บรรพชา อุปสมบท และรับกฐินพระราชทานเรื่อยมา ภายหลังผู้ขอรับพระราชทานกฐินต่างมีความเห็นว่าพระอุโบสถหลังนี้เล็กคับแคบ สภาพเก่า ชำรุดทรุดโทรมมาก ดังนั้นเมื่อคราวกฐินพระราชทาน ธนาคารไทยพาณิชย์ ซึ่งมีพลตรีหม่อมทวีวงศ์ ถวัลยศักดิ์ เป็นประธาน เห็นสมควรจะได้ประกอบการกุศลสร้างอุโบสถเสียใหม่จึงได้นำเรื่องขึ้นกราบบังคมทูลขอพระราชาทานพระราชานุญาต เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ก่อสร้างใหม่ได้ตามที่ขอพระราชทาน จึงมีการก่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ในเดือนพฤศจิกายน พุทธศักราช 2507 ตามแบบของกรมศิลปากร เครื่องบนนั้นสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์เป็นผู้สนับสนุนเงินสร้าง

ตัวพระอุโบสถที่สร้างใหม่ กว้าง 8 เมตร ยาว 21.40 เมตร สูงจากพื้นดินถึงอกไก่ 14.50 เมตร ก่อด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก เครื่องบนประกอบด้วยไม้ตะเคียน ประตูหน้าต่างทำด้วยไม้สักทั้งแผ่นแกะสลักลวดลายและสร้างพระประธานเพิ่มขึ้น 1 องค์ ใหญ่กว่าพระประธานองค์เดิม มีกำแพงแก้ว และซุ้มเสมารอบบริเวณพระอุโบสถการก่อสร้างเสร็จเรียบร้อย เมื่อเดือนธันวาคม พุทธศักราช 2510 (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี, 2563, ออนไลน์)

ภาพที่ 41 รูปบูชาหลวงปู่กัง หลวงปู่ฉิ่ง หลวงปู่บู๊
ที่มาภาพ: สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี

ทัศนีย์ ทานตวณิช ได้อธิบายประวัติการสร้างรอยพระพุทธบาทเขาบางพระ วัดบางพระ วรวิหารในหนังสือประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี ความว่า

เล่ากันว่ามณฑปพระพุทธบาทนี้สร้างในสมัยหลวงพ่อฉิ่ง เทศบาลตำบลบางพระบันทึกไว้ว่า พระพุทธบาทจำลอง ก่อสร้างเมื่อเดือนพฤษภาคม 2438 เสร็จเรียบร้อยเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2443 เครื่องบนประกอบด้วยไม้ตะเคียน ยอดมณฑปแกะสลักลวดลาย ลงรักปิดทอง ตัวมณฑปเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง 4 เมตร สูงจากพื้นถึงยอดสุด 11.25 เมตร

ต่อมา ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการบูรณะมณฑป ดังที่ปรากฏข้อความในศิลาจารึกของชาวจีนสมัยนั้นว่า “*พระพุทธบาทนี้ของเก่า ราษฎรหลายตำบลปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่เมื่อพุทธศักราช 2444 จุลศักราช 1236 พระจุลจอมเกล้าจุฬาลงกรณ์ เจริญพระราชสมบัติศกได้ 34 ปฏิทิน ปี ร.ศ. 120 เจริญที่ 5 สินลาแผ่นนี้ จีนกิมหลงเปลี่ยนภรรยาเกิดที่เมืองไทย บิดาชื่อชิน มารดาเน่าจ้างจารึกอักษรไทยจีน ให้ท่านทั้งหลายทราบไปวันข้างหน้าเชิน ท่านครั้งหลังช่วยต่อไป*”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ภาพที่ 42 จารึกการสร้างรอยพระพุทธบาท วัดบางพระวรวิหาร
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 9 พฤศจิกายน 2564

เรื่องประวัติการสร้างวัดเขาพระบาทนี้ สมศักดิ์ เจริญกุล กล่าวว่าเป็นรอยพระพุทธบาทที่หลวงพ่อฉิ่งสร้างขึ้นเมื่อ 2442 เนื่องจากหลวงพ่อฉิ่งเห็นว่าสมัยต้องไปไหว้รอยพระพุทธบาทที่ศรีราชา หรือบางปลาสร้อยซึ่งอยู่ไกล ควรจะมีรอยพระพุทธบาทที่บางพระ เพื่อให้ประชาชนได้สักการะบูชา หลวงพ่อฉิ่งได้เดินธุดงค์ไปจำพรรษาที่เขากะบะ ซึ่งเป็นเขาที่อยู่ตรงทางเข้าชลประทานในปัจจุบัน บนเขานั้นท่านจะสร้างรอยพระพุทธบาทขึ้น ท่านตั้งใจหาหิน และจ้างช่างมาแกะรอยพระพุทธบาท แต่มีเงินไม่พอ วันหนึ่งขณะจำพรรษาที่เขากะบะ ท่านได้นั่งวิปัสสนา เกิดนิมิตว่าบนเขาพระพุทธบาทนี้มีรอยพระพุทธบาทอยู่แล้ว จึงจ้างคนมาขุดลงไปที่แอ่งบนยอดเขา ก็พบหินขนาดใหญ่พอที่จะแกะรอยพระพุทธบาทได้ และหินนั้นมีร่องรอยของพระพุทธบาทแต่ไม่ลึก หลวงพ่อฉิ่งจึงจ้างคนจีนแกะรอยพระพุทธบาทขึ้น และสร้างมณฑปเล็ก ๆ ครอบไว้ และเปิดให้ผู้คนมานมัสการ ทุก 15 ค่ำ เดือน 3 ซึ่งเป็นวันมาฆบูชา เรื่องนี้สอดคล้องกับที่นายทองดำ รักจิต เล่าว่า เรื่องวัดพระพุทธบาทบางพระนั้น หลวงพ่อฉิ่งเป็นผู้ให้กำเนิด ท่านนั่งทางในดูว่าต้องตั้งให้อยู่กึ่งกลางยอดเขา ท่านจึงขอให้ทหารเรือไปขุดบนเขาก็พบรอยพระพุทธบาท เหตุที่ขอให้ทหารเรือไปขุด เพราะสมัยนั้นมีทหารเรืออยู่ที่บางพระจำนวนมาก

ปัจจุบัน ณ ยอดมณฑป มีจุดชมวิวเกาะสีชังได้ชัดเจน และคงมีการจัดงานนมัสการพระพุทธบาทกลางเดือน 3 เช่นเดิม (ทัศนีย์ ทานตวณิช, 2555, น. 115-117)

ภาพที่ 43 หลวงพ่อฉิ่งผู้สร้างรอยพระพุทธบาทบางพระ
ที่มาภาพ: เทศบาลตำบลบางพระ, 2552, น. 25

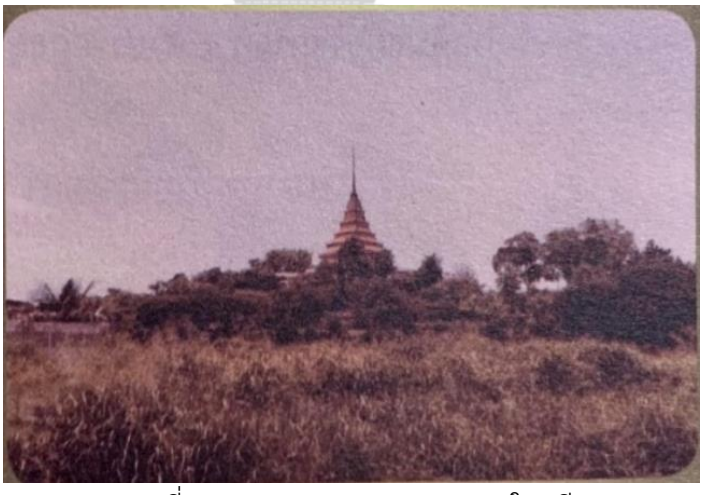

ภาพที่ 44 เขาพระพุทธบาทบางพระในอดีต
ที่มาภาพ: เทศบาลตำบลบางพระ, 2552, น. 19

ภาพที่ 45 มณฑปพระพุทธบาทเขาบางพระในปัจจุบัน
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 9 พฤศจิกายน 2564

พระมหาธรัณสพจน์ จิตตปัญโญ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบางพระวรวิหาร ปัจจุบันอายุ 55 ปี อธิบายประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธบาทความว่า

หลวงปู่ฉิ่ง เป็นคนสร้างรอยพระพุทธบาท เพราะสมัยนั้นมีรอยพระพุทธบาทที่บางปลาสร้อย และที่ศรีราชาแต่ไม่ได้ระบุว่าตรงไหน หลวงปู่ฉิ่งท่านเดินธุดงค์ไปตรงอ่างเก็บน้ำชลประทาน จะมีภูเขาที่เรียกว่าเขากะบะ เพื่อไปหาหินแล้วก็จะสร้างเป็นรอยพระพุทธบาท หลวงปู่ฉิ่งก็นั่งกรรมฐานแล้วท่านก็เห็นนิมิตว่าที่ตรงนี้มีรอยอยู่ แต่เป็นรอยไม่ลึกเท่าไหร่ จึงสั่งให้คนมาขุด แล้วจึงหาหินมาเพิ่ม เพราะว่าความบางของรอยพระบาทมันไม่ลึกก็เลยทำใหม่ขึ้น สร้างเสร็จในปี 2442 หลังจากนั้น ก็มีคนจีนมาบูรณะแล้วก็จารึกรอยไว้อยู่ข้างใน ประมาณปี 2444 เขียนแบบภาษาจีนกับไทยปนกัน (พระมหาธรัณสพจน์ จิตตปัญโญ, สัมภาษณ์, 9 พฤศจิกายน 2564)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาพที่ 46 พระมหาธรัณสพจน์ จิตตปัญโญ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบางพระวรวิหาร
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 9 พฤศจิกายน 2564

3.2.1.2 ลักษณะเฉพาะของรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏ รอยพระพุทธบาทเขาบางพระ วัดบางพระวรวิหาร

รอยพระพุทธบาทเขาบางพระ วัดบางพระวรวิหาร เป็นพระพุทธบาทจำลองรอยเดี่ยว ไม่ปรากฏลักษณะว่าเป็นรอยพระบาทข้างซ้ายหรือขวา ประดิษฐานในมณฑปบนเขาพระบาทบางพระ รอยพระพุทธบาทประทับอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมประดับปูนปั้นกลีบดอกบัว รอยพระพุทธบาทปรากฏลายเส้นแนวตารางตามคติการสร้างรอยพระพุทธบาทแต่ไม่สามาระบุลวดลายได้

ภาพที่ 47-48 รอยพระพุทธบาทเขาบางพระ
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 9 พฤศจิกายน 2564

ภาพที่ 49 ฐานรอยพระพุทธบาทเขาบางพระ
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 9 พฤศจิกายน 2564

ภาพที่ 50-51 ทางขึ้นมณฑปพระพุทธบาทเขาบางพระ
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 9 พฤศจิกายน 2564

3.2.1.3 พิธีกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาทเขาบางพระ

วัดบางพระวรวิหาร กำหนดจัดงานประจำปี ตามดำริของหลวงปู่ฉิ่ง ในช่วงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ซึ่งตรงกับวันมาฆะบูชา เพื่อเปิดให้ประชาชนเดินทางเข้ามานมัสการ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีระยะเวลามากกว่า 100 ปี ภายในมณฑปพระพุทธบาทเขาบางพระ ปรากฏบทสวดบทสวดบูชารอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้า ซึ่งระบุเอาไว้ว่าคัดลอกมาจากวัดพระพุทธบาทจังหวัดสระบุรี ความดังนี้

บทสวดบูชารอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้า
นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (3 ครั้ง)
(ข้าพเจ้าขอนอบน้อมแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้น
ซึ่งเป็นผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง)
วันทามิ พุทธัง ภะวะปาระติณณัง ติโลกะเกตุง ติภะเวกะนาถัง
โย โลกะเสฏฐโฐ สะกะลัง กิเลสัง เฉตะวานะ โพเธสิ
ชะนัง อะนันตัง ยัง นัมมะทายะ นะทิยา ปุลิเน จะ ตีเร
ยัง สัจจะพันธะคิริเก สุมะนาจะลัคเค ยัง ตัตถะ โยนะกะปุเร
มุนิโน จะ ปาทัง ตัง ปาทัญชะนะมะหัง สิระสา นะมามิ

สุวัณณะมาลิเก สุวัณณะปัพพะเต สุมะนะกูเฏ โยนะกะปุเร
นัมมะทายะ นะทิยา ปัญจะปาทะวะรัง ฐานัง อะหัง วันทามิ ทูระโต

บทสวดบูชารอยพระพุทธบาทดังกล่าว ระบุไว้ว่าเป็นบทสวดที่คัดลอกจากวัดพระพุทธบาทจังหวัดสระบุรี ซึ่งเป็นบทเดียวกันกับคาถาบูชาพระพุทธบาท วัดเขาบางทราย ซึ่งมีคำแปลดังนี้

คำแปล

ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพุทธเจ้าผู้ข้ามพ้นฝั่งแห่งภพผู้เป็นธงชัยของไตรโลก ผู้เป็นนาถะ (ที่พึ่ง)
อันเอกของไตรภพ ผู้ประเสริฐในโลกตัดกิเลสได้สิ้นแล้ว ช่วยปลุกชนหาประมาณมิได้ ให้ตื่น
รอยพระบาทใดอันพระองค์ได้ทรงแสดงไว้ในหาดทรายแก้วแถบฝั่งแม่น้ำนัมมทา
รอยพระบาทใดอันพระองค์ได้ทรงแสดงเหนือเขาสัจจพันธ์ แลเหนือยอดเขาสุมนา
รอยพระบาทใดอันพระองค์ได้ทรงแสดงไว้เหนือเมืองโยนก
ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพุทธบาทนั้น ๆ ของพระมุนีด้วยเศียรเกล้า
ข้าพเจ้าขอนมัสการสถานที่มีรอยพระพุทธบาทอันประเสริฐ 5 สถาน แต่ที่ไกล คือ
ที่เขาสุวรรณมาลิเก ที่เขาสุวรรณบรรพต ที่ยอดเขาสุมนกูฏ ที่โยนกบุรี ที่แม่น้ำชื่อนัมมทา

(พระครูปลัดกิตติศักดิ์ อติเมโธ, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2565)
(พระมหาลือชา กุสลจิตฺโต. ป.ธ.6, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2565)

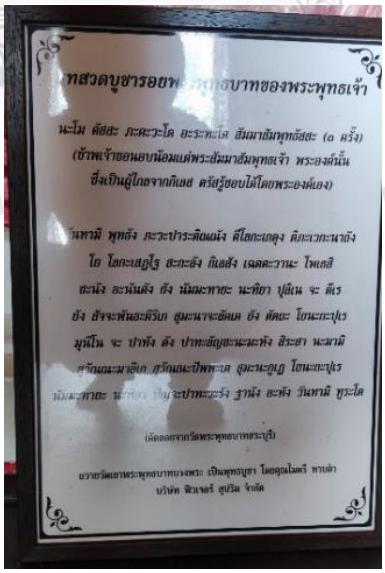

ภาพที่ 52 คาถาบูชารอยพระพุทธบาท วัดบางพระวรวิหาร
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 9 พฤศจิกายน 2564

จากการอภิปรายเรื่องรอยพระพุทธบาท วัดบางพระวรวิหารสามารถสรุปได้ว่า ในด้านประวัติศาสตร์ วัดบางพระวรวิหาร เป็นวัดเก่าแก่อาจสร้างขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หรือสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนกองทหารเรือที่บางพระซึ่งสมัยนั้นกองทัพเรือตั้งอยู่ที่บางพระ ในครั้งนั้นพระอุโบสถที่วัดบางพระสร้างมานาน เครื่องบนและทรวดทรงต่าง ๆ ชำรุดทรุดโทรมจึงโปรดเกล้าให้บูรณะซ่อมแซมใหม่ให้ดีขึ้น วัดจึงกลายเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี

สำหรับพระพุทธบาทจำลอง มณฑปพระพุทธบาทนี้สร้างในสมัยหลวงพ่อฉิ่งเป็นเจ้าอาวาส ราวปี พ.ศ. 2442-2443 ตามตำนานเล่าว่า หลวงพ่อฉิ่งมีดำริต้องการสร้างพระพุทธบาทเพื่อให้ประชาชนได้สักการะ ในกาลนั้นหลวงพ่อฉิ่งได้เดินธุดงค์ไปจำพรรษาที่เขากะบะ บริเวณชลประทานในปัจจุบัน ท่านได้นั่งวิปัสสนาเกิดนิมิตว่าบนเขาพระพุทธบาทนี้มีรอยพระพุทธบาทอยู่แล้ว จึงให้คนคนมาขุด จัดทำรอยพระพุทธบาทและสร้างมณฑปเล็ก ๆ ครอบไว้ เมื่อมีผู้เข้ามานมัสการเป็นจำนวนมาก มณฑปก็เก่าทรุดโทรมลง ในเวลาต่อมามีการบูรณะมณฑปจารึกประวัติไว้ตามข้อความศิลาในมณฑป

ในด้านลักษณะเฉพาะที่ปรากฏรอยพระพุทธบาทเขาบางพระ วัดบางพระวรวิหาร เป็นพระพุทธบาทจำลองรอยเดี่ยว ไม่ปรากฏลักษณะว่าเป็นรอยพระบาทข้างซ้ายหรือขวา ประดิษฐานในมณฑปบนเขาพระบาทบางพระ รอยพระพุทธบาทประทับอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมประดับปูนปั้นกลีบดอกบัว รอยพระพุทธบาทปรากฏลายเส้นแนวตารางตามคติการสร้างรอยพระพุทธบาทแต่ไม่สามารถระบุลวดลายได้

ในด้านพิธีกรรมและประเพณี ภายในมณฑปพระพุทธบาทเขาบางพระ ปรากฏบทสวดบทสวดบูชารอยพระพุทธบาทของพระพุทธเจ้า ซึ่งระบุเอาไว้ว่าคัดลอกมาจากวัดพระพุทธบาทจังหวัดสระบุรี และวัดบางพระวรวิหาร กำหนดจัดงานประจำปี ตามดำริของหลวงปู่ฉิ่ง ในช่วงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ซึ่งตรงกับวันมาฆะบูชา เพื่อเปิดให้ประชาชนเดินทางเข้ามานมัสการ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีระยะเวลามากกว่า 100 ปี

3.3 อำเภอเกาะสีชัง

ในอำเภอเกาะสีชัง ปรากฏพบวัดพระอารามหลวงที่ประดิษฐานรอยพระพุทธบาทอยู่เพียงแห่งเดียวนั่นคือ วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหารซึ่งจะแสดงรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.3.1 วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร

เกาะสีชังตั้งอยู่ในอ่าวไทยห่างจากอำเภอศรีราชา ประมาณ 12 กิโลเมตร เป็นสถานที่ตากอากาศที่สำคัญและมีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนาน บนเกาะสีชังมีสถานที่สำคัญหลายแห่ง ได้แก่

พระจุฑาธุชราชฐาน ศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ สถานที่ท่องเที่ยวอีกหลายแห่งรวมทั้งรอยพระพุทธบาทที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดชลบุรี

รอยพระพุทธบาท เกาะสีชังประดิษฐานอยู่ในมณฑปบนยอดเขาพระจุลจอมเกล้า เกาะสีชัง อำเภอเกาะสีชัง จังหวัดชลบุรีห่างจากท่าเรือศรีราชาประมาณ 45 นาที บริเวณรอบเป็นป่าครึ้มและทะเลเป็นปูชนียสถานศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งบนเกาะ รอยพระพุทธบาทนี้อยู่ในความดูแลของวัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร

หากแบ่งพื้นที่ทางการปกครอง วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหารอยู่ในเขตพื้นที่ของอำเภอเกาะสีชัง แต่หากแบ่งพื้นที่ตามการปกครองของสงฆ์ วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหารจะอยู่ในพื้นที่การปกครองของเจ้าคณะอำเภอศรีราชา (ศราวุธ เตียงกูล, สัมภาษณ์, 7 ตุลาคม 2565)

3.3.1.1 ประวัติความเป็นมา รอยพระพุทธบาทวัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร

จักรกฤษณ์ วิสุทธิศิริ นักวิชาการศาสนาชำนาญการ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรีได้ให้ข้อมูลวัดจุฑาทิศธรรมสภาวรวิหาร ดังนี้

วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร

วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร ตั้งอยู่ที่บ้านภาณุรังสี เลขที่ 29 หมู่ที่ 6 ตำบลเทววงษ์ อำเภอเกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี รหัสไปรษณีย์ 20120 สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย

ที่ดินที่ตั้งวัดมีเนื้อที่ 12 ไร่ 16 งาน

อาณาเขต

ทิศเหนือ จดติดต่อกับเชิงเขายอดพระจุลจอมเกล้า จดอ่าวทะเลภาณุรังสี (ท่าบน)

ทิศใต้ จดติดต่อทะเลตั้งแต่อ่าวภาณุรังสีขึ้นมา จดถนนวชิราวุธ

ทิศตะวันออก จดชายทะเล

ทิศตะวันตก จดติดต่อกับถนนวชิราวุธไปตามเชิงเขายอดพระจุลจอมเกล้า

อาคารเสนาสนะประกอบด้วย

อุโบสถกว้าง 8 เมตร ยาว 20 เมตร เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สร้างเมื่อ พ.ศ. 2478

ศาลาการเปรียญ กว้าง 18 เมตร ยาว 24 เมตร เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก

วิหาร เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก

กุฏิสงฆ์ จำนวน 2 หลัง

นอกจากนี้มี หอระฆัง 1 หลัง

ปูชนียวัตถุ มีพระประธานประจำอุโบสถ ปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 41 นิ้ว สูง 51 นิ้ว

พระประธานประจำศาลาการเปรียญ

ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา วันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2435

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ประวัติความเป็นมา ของวัดวัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร จากการบอกเล่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงสถาปนาสร้างขึ้นใหม่ในปี 2435 เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณอินทราชัย แต่เดิมรัชกาลที่ 5 ประสงค์ที่จะให้เป็นพระอารามขนาดเล็กมีพระภิกษุจำ พรรษาไม่เกิน 10 รูป จึงโปรดให้เจ้าพนักงานจัดนิยภัยถวายพระอันดับเพียง 5 รูป ปัจจุบันการคมนาคม สะดวกท้องถิ่นเจริญขึ้น วัดนี้จึงต้องมีพระภิกษุจำพรรษามากกว่าเดิม

การบริหารและการปกครอง

ลำดับเจ้าอาวาสตั้งแต่อดีต – ปัจจุบัน

รูปที่ 1 พระครูศรีฉพังสังวร (เทียน) พ.ศ. 2435-2437

รูปที่ 2 พระครูศรีฉพังสังวร (จิตร) (พ.ศ. 2456-2477 ไม่มีเจ้าอาวาส มีแต่พระภิกษุรักษาการณ์ คือ พระอาจารย์เขียว และ พระอาจารย์หลง ตามลำดับ พ.ศ. 2437-2456

รูปที่ 3 พระครูสุทธิรัต (ปาน เผือกศรี ธมฺมปาโล) พ.ศ. 2477-2497

รูปที่ 4 พระครูสาธิตธรรมนาม (โพธิ์ศรีธนะ ฐานุตฺตโม) พ.ศ. 2499-2508

รูปที่ 5 พระครูสุทธาภิรัต (เจริญ เจริญศรีวฑฺฒนธมฺโม) พ.ศ. 2512-2529

รูปที่ 6 พระครูฉพังคสังวร (เริ่ม ปรโม) พ.ศ. 2529-2540

รูปที่ 7 พระครูศรีชลังคบริรักษ์ (ปอ จนฺทวณฺโณ) พ.ศ. 2540-2541

รูปที่ 8 พระครูชลังคกิจบริหาร (สวัสดิ์ อุตตฺมวโส) เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. 2545-ปัจจุบัน (จักรกฤษณ์ วิสุทธิศิริ, สัมภาษณ์, 7 ตุลาคม 2565)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี ได้อธิบายประวัติของวัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบดูแลรอยพระพุทธบาทเกาะสีชังไว้ว่า เป็น วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหารเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ตั้งอยู่บนส่วนหัวและเชิงเขาเกาะสีชังที่เรียกว่า เขาคยาศิระ ในปี พ.ศ. 2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับพระทานโปรดเกล้าสถาปนาเป็นพระอารามหลวงเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกและเพื่อชาวบ้านจะได้ทำบุญตักบาตรได้อย่างสะดวก โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร ตำบลท่าเทววงษ์ อำเภอเกาะสีชัง

ตั้งอยู่ส่วนหัวและเชิงเขาของเกาะสีชัง (เขาคยาศิระ) บริเวณที่เทียบเรือเทววงค์ เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี

หลังจากมีถนนอัษฎางค์แล้ว ชาวบ้านได้ย้ายบ้านเรือไปตั้งอยู่บริเวณปลายแหลมทางเหนือของเกาะทำให้ชาวบ้านอยู่ไกลจากวัดเกาะสีชัง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จึงโปรดเกล้า ฯ ให้สถาปนาอารามขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิรกและเพื่อชาวบ้านจะได้ทำบุญตักบาตรสะดวก พระราชทานนามว่า "วัดจุฑาทิศธรรมสภาราม" เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2435 ปัจจุบันมีฐานะเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ประเภท วรมหาวิหาร มีพระอุโบสถ หอระฆัง พระพุทธบาทจำลอง และพระประธานปางมารวิชัย ที่งดงาม

วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร อยู่เหนือท่าภานุรังษี เป็นพระอารามหลวง เดิมวัดนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 โปรดให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) สร้างขึ้นที่แหลม ซึ่งเป็นที่ตั้งสถานีวิทยุโทรเลขเดี๋ยวนี้ ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จมาประทับที่แถบนั้น วัดนี้จึงขยับไปตั้งอยู่ ณ วัดอัษฎางคนิมิตรบัดนี้ แต่ก็ไม่สะดวกอีก เพราะเป็นในเขตพระราชฐาน จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ย้ายมาตั้ง ณ ท่าภานุรังษี พร้อมทั้งมีหน้าที่ดูแลรักษารอยพระพุทธบาทบนไหล่เขาคะยาสิระด้วย วัดนี้เดิมไม่มีอุโบสถเป็นหลักฐาน

เมื่อปี พ.ศ. 2477 มีพระบรมราชานุญาตให้พระครูสุทธิรัตน์ วัดกลางจังหวัดสมุทรปราการ ไปเป็นเจ้าอาวาส พระครูสุทธิรัตน์ได้พยายามสถาปนาอุโบสถขึ้นจนสำเร็จ พระประธานในอุโบสถเป็นพระแบบสุขโขทัย หน้าตักกว้าง 97 เซนติเมตร สูงสุดยอด 1.25 เมตร (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี, 2563, ออนไลน์)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้มีอรรถาธิบายเรื่องประวัติรอยพระพุทธบาทเกาะสีชังว่า เป็นรอยพระพุทธบาทที่มีความเก่าแก่มาก ประมาณปี พ.ศ.500 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้อัญเชิญมาจากวัดพุทธคยา ประเทศอินเดีย โดยขอจากมหาพราหมณ์มหันต์มาถวายสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง และประดิษฐานไว้ในมณฑปบนยอดเขาพระจุลจอมเกล้า ฯ ที่เกาะสีชัง ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

ฉันพบศิลาจำหลักเป็นรอยพระพุทธบาทเบื้องขวา ขนาดสักศอกเศษอยู่ที่วัดพุทธคยาแผ่นหนึ่ง สังเกตดูเห็นเป็นของเก่ามาก น่าจะสร้างแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช หรือแม้ภายหลังมาก็ไม่ช้านักด้วยมีหลักฐานปรากฏอยู่เป็นสำคัญว่าเมื่อก่อน พ.ศ.500 ที่ในอินเดีย ห้ามมิให้ทำพระพุทธรูปเจดียสถานต่าง ๆ ที่ทำลวดลายจำหลักศิลาเป็นเรื่องพุทธประวัติ ตรงไหนที่จะต้องทำพระพุทธรูปย่อมทำเป็นรูปของสิ่งอื่นแทนพระรูปตอนก่อนตรัสรู้มักทำเป็นรูปจักรกับกวาง ตรงเมื่อเสด็จเข้าพระนิพพานทำเป็นสถูป จนล่วงพุทธกาลกว่า 500 ปี พวกโยนก (ฝรั่งชาติศรีกที่มาเข้ารีตถือพระพุทธศาสนา) ชาวคันธาราฐทางปลายแดนอินเดียด้านตะวันตกเฉียงเหนือ คิดทำพระพุทธรูปขึ้นแล้วชาวอินเดียและชนชาติอื่นเอาอย่างไปทำบ้าง จึงเป็นเหตุให้เกิดมีพระพุทธรูปสืบมา รอยพระพุทธ

บาทนั้นคงเป็นของสร้างขึ้นบูชาแทนพระพุทธเจ้าแต่ในสมัยเมื่อยังไม่มีพระพุทธรูป ฉันออกปากขอ มหาพราหมณ์มหันต์ก็ให้โดยเต็มใจจึงได้มาถวายสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง อีกสิ่งหนึ่ง รอยพระพุทธบาทนั้นโปรดให้ประดิษฐานไว้ในมณฑปบนยอดเขาพระจุลจอมเกล้า ฯ ที่เกาะสีชัง (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2487, น. 90-91)

ภาพที่ 53 ซุ้มประตูวัดจุฑาทิศธรรมสภาวรวิหาร
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 6 พฤศจิกายน 2564

วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร ได้อธิบายงานฉลองพระพุทธบาท เกาะสีชัง ในหนังสือกฐินพระราชทาน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2562 วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร จังหวัดชลบุรี โดยแสดงสำเนาหนังสือพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ความว่า การอัญเชิญศิลารอยพระพุทธบาทจากเมืองพุทธคยา ประเทศอินเดียมาประดิษฐานไหล่เขายอดพระจุลจอมเกล้า เกาะสีชัง เพื่อให้ประชาชนได้นมัสการ ในการนี้มีการฉลองรอยพระพุทธบาท ตั้งแต่เดือนเมษายนถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2435 (รศ. 111) โดยให้มีการสมโภชที่ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

งานฉลองพระพุทธบาท ที่เกาะสีชัง

ด้วยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ได้ศิลารอยพระพุทธบาท โบราณมาแต่พุทธคยา ในมัชฌิมประเทศ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งพระพุทธศาสนาแท้จริงในกาลก่อน มาถวายเป็นที่เฉลิมพระราชศรัทธา จึงโปรดเกล้า ฯ ให้เชิญรอยพระพุทธบาทนั้น ขึ้นไปประดิษฐาน ณ ไหล่เขายอดพระจุลจอมเกล้าไว้เป็นที่สักการะบูชาของอาณาประชาราษฎร บรรดาที่เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาสืบไปรอยพระพุทธบาทนั้นได้มาพักไว้ที่

ศาลากลางก่อนจะได้มีการสวดมนต์ฉลองแล้วและเชิญขึ้นไปประดิษฐานที่ซึ่งกล่าวมาแล้ว

วันที่ 27 เมษายน รัตนโกสินทร์ศก 111 เจ้าพนักงานได้จัดที่ซึ่งพระสงฆ์ จะสวดมนต์ ณ ศาลากลาง นิมนต์พระราชาคณะ 9 รูป พระครู 1 รูป รวม 10 รูป มีสมเด็จพระวันรัตเป็นประธานสงฆ์ มาประชุมพร้อมกัน เพลาทุ่มเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกศาลากลาง ทรงจุดเทียนมนัสการทรงศีลแล้วพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์สัตตปริตร จบแล้ว ทรงถวายผ้าไตรพระสงฆ์นั้น 10 รูปนั้นแล้ว พระสงฆ์ถวายอดิเรกกลับไปแล้ว ทรงจุดชนวนดอกไม้เพลิงแล้วเสด็จขึ้นเพลาเสด็จขึ้นเพลา 2 ทุ่มเศษ

วันที่ 28 เวลาเช้า 5 โมง โปรดใช้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ทรงประเคนอาหารบิณฑบาต พระสงฆ์ 10 รูปที่สวดมนต์รับพระราชทานฉันเสร็จแล้วเจ้าพนักงานเวียนเทียน สมโภชรอยพระพุทธบาท ครั้นเพลาบ่าย ได้เตรียมกระบวนแห่รอยพระพุทธบาท ตั้งกระบวนแต่ข้างศาลารับแขกเมือง กระบวนหน้าเป็นแตรทหาร และต่อไปถึงกระบวนที่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ จัดแต่งคนมาเข้ากระบวน คือเล่าโก๊ สิงโต ฤๅษีถือธงตรงพระบาท พวกตลกขี่รถ กระบวนธงจรเข้ สิงโตล่อแก้ว เถิดเทิง คนขี่แคร่ แล้วถึงกระบวนหลวงธงมังกร กลองแขก กลองชนะ คู่แห่ จ่าปี่ จ่ากลอง แตรสังข์ รอยพระพุทธบาทเชิญขึ้นตั้งเหนือเสลี่ยงโถง มีเครื่องสูง กลดกำมลอ บังสูรย์ พัดโบก แล้วถึงกระบวนพระสงฆ์ขึ้นเก้าอี้ตามและเดินตาม มีธงมังกรคั่น แล้วถึงหญิงราชฎรและทหารเรือถือทิวต่าง ๆ เป็นอันมาก เพลาบ่าย 5 โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จออก ณ ศาลากลาง โปรดให้เดินกระบวนแห่รอยพระพุทธบาทผ่านหน้าศาลากลางโดยถนนอัษฎางค์ไป เมื่อเสลี่ยงพระพุทธบาทถึงหน้าพระที่นั่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำเนินไปทรงปิดทองพระพุทธบาท และทรงโปรยพระสุหร่าย ทรงเจิมแล้ว ทรงคลุมผ้าตาดแล้ว ทรงจุดเทียนในตะบะมุกที่หน้าเสลี่ยงนมัสการแล้ว กระบวนเดินโดยลำดับไป ลงถนนเสาวภา เลี้ยวลงถนนวชิราวุธหยุดที่ใกล้ทางขึ้นเขายอดพระจุลจอมเกล้า เชิญพระพุทธบาทขึ้นตั้งไว้ ณ ศาลาการเปรียญที่เชิงเขา เมื่อกระบวนแห่ไปลับตาแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินโดยม้าพระที่นั่ง ไปประทับที่ศาลาการเปรียญเชิงเขายอดพระจุลจอมเกล้า ทรงจุดเทียนนมัสการ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ถวายศีล ทรงศีลแล้ว พระสงฆ์ 10 รูป เจริญ พระพุทธมนต์ฉลองพระบาทเป็นวันคำรบสอง สวดมนต์จบแล้ว ทรงถวายผ้าไตรแก่พระสงฆ์ 10 รูปนั้น ทรงจุดดอกไม้เพลิง เพลา 2 ทุ่มเศษ เสด็จกลับสู่ค่ายหลวง

วันที่ 29 เวลาเช้า พระสงฆ์ที่สวดมนต์เมื่อคืนนี้ได้รับพระราชทานฉันเพลา บ่าย 5 โมง เสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่ศาลาการเปรียญ แล้วเสด็จขึ้นบันไดเขายอด พระ

จุลจอมเกล้า โปรดให้แห่พระพุทธบาทพร้อมด้วยกระบวนเครื่องสูง กลองชนะ ตามเสด็จขึ้นไป จวนจะถึงไหล่เขาที่จะประดิษฐานพระพุทธบาทแล้ว โปรดให้เคาะระฆัง ซึ่งมีประจำอยู่ สำหรับสถานที่สถิตของพระพุทธบาทนั้น ดังสนั่นนฤนาท เสด็จขึ้นถึงไหล่เขานั้นแล้ว โปรดให้แห่พระพุทธบาทเวียนรอบฐานที่จะเชิญขึ้นตั้งครบสามรอบแล้ว เชิญพระพุทธบาทขึ้นตั้งที่แล้ว ทรงประเคนผ้าไตรพระสงฆ์ที่สวดมนต์ในวันครบสาม 10 รูป มีพระวินัยมุนี เป็นประธานพระสงฆ์ครองผ้าแล้วมานั่งที่ โปรดให้สมเด็จพระวันรัตและพระราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อย ทั้งบรรดาพระสงฆ์ที่จะสวดมนต์ สวดทำวัตรพระ นมัสการพระพุทธบาทแล้ว พระสงฆ์ 10 รูป จึงสวดมนต์ต่อไป เมื่อจบแล้ว ถวายอดิเรกแล้ว ทรงชักรอกยกฉัตร 7 ชั้น ห้อยที่เพดานตรงรอยพระพุทธบาท และทรงปักป้ายพระราชทานชื่อไหล่เขาที่ประดิษฐานพระพุทธบาทนั้นว่า ไหล่คยาสิระแห่งยอดเขาพระจุลจอมเกล้า แล้วเสด็จกลับถึงเชิงเขา ทรงจุดดอกไม้เพลิงแล้ว เสด็จกลับโดยรถพระที่นั่ง

วันที่ 30 เวลาเช้า พระสงฆ์ที่สวดมนต์ ณ ไหล่คยาสิระ ได้รับพระราชทานฉันเป็นเสร็จการฉลองพระพุทธบาท แล้วจึงจะได้มีการนักขัตฤกษ์นมัสการพระพุทธบาทต่อไป

สำหรับงานนักขัตฤกษ์นมัสการพระพุทธบาทนั้น มีข่าวปรากฏในราชกิจจานุเบกษาว่า

นักขัตฤกษ์นมัสการพระพุทธบาทเกาะสีชัง

นักขัตฤกษ์นมัสการพระพุทธบาท ที่เกาะสีชังปีนี้ โปรดให้เริ่มงานในวันที่ 16 พฤษภาคม รัตนโกสินทร์ศก 111 ครั้นรุ่งขึ้นวันที่ 17 จนถึงวันที่ 19 สามวันเป็นสมัยกาลบูชาพระพุทธบาทเป็นเสร็จการในวันที่ 20

วันเริ่มการคือวันที่ 16 นั้น ผู้ที่จะออกร้านขายของ ได้ตกแต่งร้านตามที่ตนได้จองไว้ หมู่ร้านนั้นมี 2 แห่ง คือ ที่ข้างถนนวชิราวุธ ถนนสรรเพธ ใกล้ทางขึ้นยอดเขาพระจุลจอมเกล้าแห่ง 1 ร้านเหล่านี้ขายของรับประทาน ของเล่น ของใช้ ของบูชาสารพัดทุกอย่าง และมีร้านตั้งเรี่ยรายมากและน้อย และมีโรงเล่นกลที่ใกล้ดงพลับพลาโรงหนึ่ง เรียกว่า กลสยามมนตร-โยคบริษัท คือ คนเล่นกลรวมกันจำพวกหนึ่ง ร้านที่ประตูอัษฎางค์แห่งหนึ่ง เป็นร้านชาวเกาะ ขายของป่าของทะเลและอาหาร เพลาค่ำวันที่ 16 นี้ (ภายหลังเลี้ยงน้ำชาเปิดอาคารแล้ว) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรร้านซึ่งเริ่มตั้งแต่ในวันนี้เป็นแล้วเสด็จกลับสู่ค่ายหลวง

วันที่ 17 เวลาเช้า เปิดร้านขายของและการไหว้พระพุทธบาท มีการเลี้ยงพระสงฆ์ทั้งปวงที่ศาลาการเปรียญเชิงเขา เป็นการเลี้ยงอย่างชาวบ้าน มีของหลวงและของชาวบ้านถวายพระตามสมควร มีละครอำแดงปลื้ม ที่ทับอัคนี เป็นการฉลองของหลวงเพลาค่ำเจ้าพนักงานได้ตามไฟที่กำแพงแก้วรอบพระพุทธบาทและมีหนังเล่นที่สุดร้านขายของ และมีดอกไม้เพลิงทั้งสามวัน เพลแล้วมีเทศนามหาชาติ พระสาย พระพิธีธรรมวัดราชสิทธา

ราม พระใบฎีกาบุญ วัดระฆังโฆสิตาราม เทศนาชูชกบรรพซ้อนคู่ 1 พระภูวัดกัลยาณมิตร เทศนามหาพนทานกัณฑ์ 1 และ มีเทศนาพุทธโฆษกกัณฑ์ 1 เงินหลวงติดเทียน 20 บาททุกกัณฑ์เพลาเย็นมีเตะตะกร้อ ที่ลานเชิงเขายอดพระจุลจอมเกล้า เพลาค่ำ (ภายหลังดินเนอร์ที่นรรัตนาคาร ในการรับเจ้าเฮนรี่ดอเลี่ยนส์ ซึ่งจะได้มีต่อไปในวิกหน้า) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรร้าน และทรงฟังเทศน์พุทธโฆษณา พระเจิม วัดอมรินทราราม ถวายเทศนา เสด็จทอดพระเนตรกลสยามมนตรโยคบริษัท แล้วเสด็จกลับ

วันที่ 18 มีการอย่างวันก่อน เพลาบ่าย 5 โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนินทรงซื้อของตามร้าน และทรงฟังเทศนามหาชาติ เจ้าอธิการพิน วัดพิกุล กะบพระสีวัดประยูรวงษารามเทศนากุมารบรรพซ้อนคู่ 1 พระสุด วัดบางพลู เทศนามัทรีบรรพ แล้วเสด็จประทับวาดวราคาร เสวยแล้วเด็จกลับ

วันที่ 19 มีการอย่างวันก่อน พระป่า วัดสุวรรณาราม กับพระอยู่วัดจักรวรรดิราวาส เทศนามหาราชบรรพซ้อนคู่ พระครูไกรวิลาศ วัดพระเชตุพนเทศนานครกัณฑ์ 1 เพลาบ่าย 5 โมงเศษ เสด็จประพาสร้านจนค่ำ เสด็จขึ้นนมัสการพระพุทธบาทเป็นวันนักขัตฤกษ์ ซึ่งคล้ายกับดิถีที่ถวายพระเพลิงพระพุทธเจ้าด้วย มีพระสงฆ์ขึ้นไปสวดมนต์ คือ หม่อมเจ้าพระพุทธุปบาทปิลันธน์ธรรมเจดีย์ และพระธรรมวโรดมเป็นต้น ครั้นเสด็จนมัสการพระพุทธบาทแล้วเสด็จประพาสร้านอีกครู่หนึ่ง แล้วจึงเสด็จทอดพระเนตรกลสยามมนตรโยคบริษัทแล้วเสด็จกลับ (คณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกคณะกรรมการดำเนินงานพิธีถวายผ้ากฐินพระราชทานประจำปี พ.ศ. 2562, 2562, น. 20-24)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

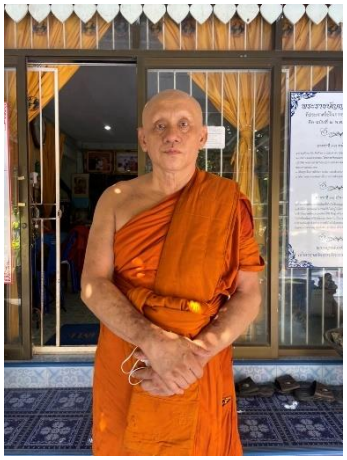

ภาพที่ 54 พระครูชลังคกิจบริหาร เจ้าอาวาสวัดจุฑาทิศธรรมสภาวรวิหาร
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 6 พฤศจิกายน 2564

พระครูชลังคกิจบริหาร เจ้าอาวาสวัดจุฑาทิศธรรมสภาวรวิหาร อายุ 64 ปี ได้อธิบายประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธบาท เกาะสีชังโดยสังเขปว่า เดิมมณฑปเป็นไม้สักเก่า พระครูชลังคกิจบริหารได้ดำเนินขอให้กรมศิลปากรที่ 5 เข้ามาบูรณะปรับปรุง ตามรายละเดียดดังนี้

รอยพระพุทธบาท เดิมทีกรมพระยาดำรงราชานุภาพท่านนำมาจากประเทศอินเดีย ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ราว ๆ ปี พ.ศ. 2434 ถึง 35 แล้วหาสถานที่ตั้งวัด สร้างวัด และสถานที่ประทับรอยพระพุทธบาท จากนั้นจึงนำไปประดิษฐานที่ยอดเขาพระจุลจอมเกล้า ซึ่งอายุของรอยพระพุทธบาทก็จะอยู่ช่วงปี พ.ศ 2435 ร.4 ร.5 นี่

สมัยที่อาตมามาอยู่นี่ ก็ก่อนที่จะมาสร้างเป็นอย่างนี้คือเอาตั้งแต่เดิมทีก็เป็นมณฑปไม้สักเก่า แล้วก็กรมศิลปากร อาตมาก็ได้นำหนังสือจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติวัดไหนที่มีเครื่องโบราณสถานเกี่ยวกับเรื่องรอยพระพุทธบาท เลยทำหนังสือถึงกรมศิลปากรที่ 5 ให้มาช่วยปรับปรุงใหม่ทำใหม่จากเดิมทีเป็นไม้สักทอง สมัย ร.5 ก็เลยตั้งแต่นั้นมา ความเปลี่ยนแปลงก็มาขึ้นเรื่อย ๆ

สมัยกรรมการเก่าเคยดูแลศาลเจ้าพ่อเขาใหญ่ในสมัยก่อน โดยทำทางขึ้นไป มีถนน 2 ทาง มีทางเก่ากับทางใหม่ ทางเก่านู้นหัวโค้งจะมีบันไดใหญ่ แต่ชาวบ้านเค้าจะเอาอะไรไปวาง ทางวัดก็นาน ๆ ทีก็ขึ้นไปดูแล แต่ก็มีการเปลี่ยนแปลงของรอยพระพุทธบาทเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2550 ที่อาตมาขึ้นไปเปลี่ยนแปลงใหม่ เพราะว่าได้งบประมาณจาก อบจ. สำหรับปรับภูมิทัศน์ตรงนั้น สร้างหอระฆัง อาตมาก็ทำหนังสือถึงกรมศิลปากรที่ 5 มาเปลี่ยนแปลงบูรณะตั้งแต่เป็นโครงไม้สัก ก็มาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงใหม่ตั้งแต่นั้นมา พร้อมกับปรับภูมิทัศน์ควบคู่กับรอยพระพุทธบาท เลยสร้างระฆังขึ้นมา การก่อสร้างแบกหินแบกปูนแบกทรายมันลำบาก ตอนนี้มันก็มีความเจริญขึ้นมาเรื่อย ๆ หลังจากนั้นก็พอได้สร้างหรือว่าบูรณะรอยพระพุทธบาทเสร็จแล้ว ก็มีโยมประสิทธิ์ หมื่นศรี เค้าก็รวมตัวกันบูรณะปูกระเบื้อง

ก่อนที่จะสร้างรอยพระพุทธบาท สมัยสมเด็จพ่อ ร.5 มีมหรสพลิเกเฉลิมฉลองกัน 7 วัน 7 คืน และเมื่อสร้างรอยพระพุทธบาทเสร็จ ก็มีการเฉลิมฉลองอีก ในสมัยนี้ไม่มีการขึ้นไปแสดงมหรสพแล้ว มีเพียงแต่ในวันสำคัญ ๆ คนเค้าก็จะมาเที่ยวอะไรกันเป็นจุดหนึ่งที่คนมาเที่ยว เป็นประวัติศาสตร์ของ อำเภอเกาะสีชัง เพราะว่ามีรอยพระพุทธบาทละก็มีวัง ร.5 ที่ท่านมาพัก (พระครูชลังคกิจบริหาร, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2564)

ภาพที่ 55 นางสาววันดี รักชาติ หัวหน้าหน่วยพิพิธภัณฑ์พระจุฑาธุชราชฐาน เกาะสีชัง สำนักบริหารศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 6 พฤศจิกายน 2564

วันดี รักชาติ หัวหน้าหน่วยพิพิธภัณฑ์พระจุฑาธุชราชฐาน เกาะสีชัง สำนักบริหารศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปัจจุบันอายุ 44 ปี เป็นชาวเกาะสีชังได้อธิบายเรื่องประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธบาทเกาะสีชังว่าในสมัยก่อนมีร่องรอยของการจัดงานเทศกาลประเพณี แต่ปัจจุบันนี้ไม่มีงานประเพณีแล้วความว่า

> *ส่วนตัวเป็นคนที่เกิดที่เกาะสีชัง เพราะฉะนั้นจะเห็นรอยพระพุทธบาทมาตั้งแต่เด็ก ซึ่งเมื่อก่อนก็จะเปลี่ยนไปตามกาลเวลา สมัยก่อนก็จะโทรม ๆ แล้วกรมศิลปากรเข้ามาบูรณะ จะมีเสาใหญ่ ๆ มาคลุมซึ่งสมัยก่อนจะเป็นแบบโล่ง ๆ แต่เคยได้ยินเรื่องเล่าจากยาย เคยเล่าให้ฟังว่าในสมัยก่อนตอนที่ยายยังสาว ๆ เค้าจะมีเทศกาลนมัสการรอยพระพุทธบาทซึ่งจัด ช่วงใกล้หน้าร้อน คนในเกาะก็จะเข้ามาเตรียมพร้อม แต่งตัวทุกคนก็เอาชุดที่ดีที่สุดบ่งบอกถึงฐานะเพื่อจะไปงานนี้ จะมีร้านขายของเยอะแยะอยู่ข้างทาง แล้วคนเขาจะขึ้นไปนมัสการรอยพระพุทธบาทกัน ซึ่งหลังจากนั้นมาพอในรุ่นของตัวเองไม่เคยเห็น ตั้งแต่เกิดมายังไม่เคยเห็น อารมณ์คล้าย ๆ วัดเขาบางพระมีงานประจำปี แต่ว่าของวัดเขาบางพระจะปิดแต่จะเปิดเฉพาะปี แต่อันนี้เค้าไม่ได้ปิดเพราะว่ามันจะมีทางเดินที่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ท่านทำบันไดขึ้นไปถึงด้านบนแล้วแล้วก็มีอีกเส้นทางหนึ่งคือขึ้นจากเจ้าพ่อเขาใหญ่ แต่ปัจจุบันก็รถขึ้นถึงได้อีกมันก็สะดวกขึ้น* (วันดี รักชาติ, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2564)

3.3.1.2 ลักษณะเฉพาะของรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏของรอยพระพุทธบาท วัดจุฑาทิศธรรมสภาวรวิหาร

รอยพระพุทธบาท เกาะสีชัง ประดิษฐานอยู่ในมณฑปบนไหล่เขายอดพระจุลจอมเกล้า หรือ คยาศิระ เป็นรอยพระพุทธบาทเบื้องขวา เฉพาะรอยพระพุทธบาทกว้าง 28 เซนติเมตร ยาวประมาณ 65 เซนติเมตร หนา 2.5 เซนติเมตร เป็นรอยพระพุทธบาทเก่าที่อัญเชิญมาจากเมืองพุทธคยา ประเทศอินเดียที่เก่าแก่ตั้งแต่สมัย พ.ศ. 500 ปัจจุบันไม่สามารถมองเห็นลวดลาย หรือร่องรอยบนรอยพระพุทธบาทเกาะสีชังได้เนื่องจากรอยพระพุทธบาทนั้นถูกปิดทองครอบคลุมไว้ทั้งหมด ซึ่งบนยอดเขาคยาศิระ นั้นสามารถมองเห็นทัศนียภาพของทะเลเกาะสีชังที่สวยงาม ในบริเวณเดียวกันนี้ประดิษฐานพระพุทธรูป หอระฆัง และมหาธาตุเจดีย์

ภาพที่ 56 ป้ายไหล่พคะยาสิระแห่งยอดเขาพระจุลจอมเกล้า
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2564

ภาพที่ 57-58 ป้ายรอยพระพุทธบาท เกาะสีชัง
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2564

ภาพที่ 59 (ซ้าย) ทางขึ้นมณฑปพระพุทธบาท เกาะสีชัง

ภาพที่ 60 (ขวา) มหาธาตุเจดีย์

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2564

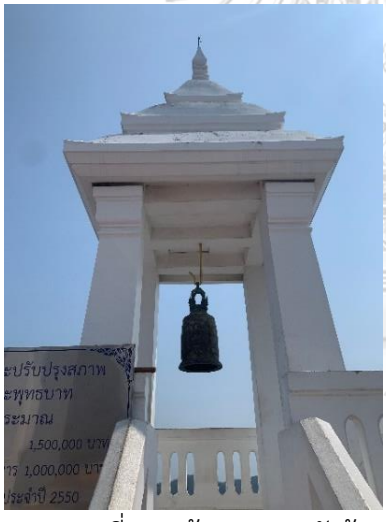

ภาพที่ 61 (ซ้าย) หอระฆังข้างมณฑปพระพุทธบาท เกาะสีชัง

ภาพที่ 62 (ขวา) มณฑปพระพุทธบาท เกาะสีชัง

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2564

ภาพที่ 63-64 มณฑปพระพุทธบาท เกาะสีชัง
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2564

ภาพที่ 65-66 ฐานรอยพระพุทธบาท เกาะสีชัง
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2564

3.3.1.3 พิธีกรรมและประเพณีที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธบาท เกาะสีชัง

สำหรับพิธีกรรมและประเพณีเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาท เกาะสีชัง นั้น พระครูชลังคกิจบริหารอธิบายไว้ว่า รอยพระพุทธบาทเกาะสีชังเปิดให้ประชาชนขึ้นไปนมัสการได้ทุกวัน ซึ่งในทุกวันสำคัญ หรือวันพระใหญ่จะมีชาวบ้านขึ้นไปสวดมนต์ เวียนเทียน แต่พระพุทธบาทแห่งนี้ไม่มีงานเทศกาลเหมือนอย่างพระพุทธบาทวัดบางพระวรวิหาร ดังรายละเอียดดังนี้

ในกรณีวันพระใหญ่จะมีรอยพระพุทธบาท สระบุรี วันพระใหญ่วันสำคัญ เช่น วันมาฆบูชา ก็จะมีญาติโยมขึ้นไปสวดมนต์ เวียนเทียน สมัยก่อนก็จะเป็นคณะสงฆ์ที่ขึ้นไป

จะมีการขึ้นไปสวดมนต์ แต่ปัจจุบันไม่มี โยมเค้าก็ยังรักษาประเพณี อย่างเช่นวันสำคัญ ๆ เค้าก็จะขึ้นไปแล้ว ไปสวดมนต์เวียนเทียน

คือไม่มีงานเทศกาลเหมือนอย่างวัดบางพระวรวิหาร เพราะว่าด้วยรอยพระพุทธบาทอยู่ข้างบนเปิดให้สักการะบูชาตลอด ญาติโยมเค้าจะรู้ว่าพอเป็นวันสำคัญเค้าก็จะเตรียมตัวเดินขึ้นไปขึ้นไปสวดมนต์ไหว้พระ นั่งกรรมฐาน เวียนเทียนกัน

(พระครูชลังคกิจบริหาร, สัมภาษณ์, 6 พฤศจิกายน 2564)

จากการอภิปรายเรื่องรอยพระพุทธบาท วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร เกาะสีชัง สามารถสรุปได้ว่า ในด้านประวัติศาสตร์ วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร ผู้รับผิดชอบดูแลรอยพระพุทธบาทเกาะสีชัง เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ตั้งอยู่บนส่วนหัวและเชิงเขาเกาะสีชังที่เรียกว่า เขาคยาศิระ ในปี พ.ศ. 2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับพระทานโปรดเกล้าสถาปนาเป็นพระอารามหลวงเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิรกและ เพื่อชาวบ้านจะได้ทำบุญตักบาตรได้อย่างสะดวก ซึ่งในเวลาต่อมาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้อัญเชิญรอยพระพุทธบาทเก่าแก่ คาดว่าสร้างขึ้นในสมัย พ.ศ. 500 จากเมืองพุทธคยา ประเทศอินเดียเพื่อนำมาประดิษฐานไว้ในมณฑป ยอดเขาคยาสิระ เกาะสีชัง ในปีพ.ศ. 2435 ในการนี้มีการฉลองสมโภชรอยพระพุทธบาท

เมื่อเวลาผ่านไปมณฑปพระพุทธบาทเกิดการชำรุดทรุดโทรม พระครูชลังคกิจบริหารเจ้าอาวาสวัดจุฑาทิศธรรมสภาวรวิหาร ได้ดำเนินขอให้การกรมศิลปากรที่ 5 เข้ามาบูรณะปรับปรุงในปัจจุบัน

ในด้านลักษณะเฉพาะที่ปรากฏ รอยพระพุทธบาท เกาะสีชัง ประดิษฐานอยู่ในมณฑปบนไหล่เขายอดพระจุลจอมเกล้าหรือเขาคยาศิระ เป็นรอยพระพุทธบาทเบื้องขวา เฉพาะรอยพระพุทธบาทกว้าง 28 เซนติเมตร ยาวประมาณ 65 เซนติเมตร หนา 2.5 เซนติเมตร เป็นรอยพระพุทธบาทเก่าที่อัญเชิญมาจากเมืองพุทธคยา ประเทศอินเดียที่เก่าแก่ตั้งแต่สมัย พ.ศ. 500 ปัจจุบันไม่สามารถมองเห็นลวดลาย หรือร่องรอยบนรอยพระพุทธบาทเกาะสีชังได้เนื่องจากรอยพระพุทธบาทนั้นถูกปิดทองครอบคลุมไว้ทั้งหมด บนยอดเขาคยาศิระ นั้นสามารถมองเห็นทัศนียภาพของทะเลเกาะสีชังที่สวยงาม ในบริเวณเดียวกันนี้ประดิษฐานพระพุทธรูป หอระฆัง และมหาธาตุเจดีย์

ในด้านพิธีกรรมและประเพณี รอยพระพุทธบาทเกาะสีชังเปิดให้ประชาชนขึ้นไปนมัสการได้ทุกวัน ซึ่งในทุกวันสำคัญ หรือวันพระใหญ่จะมีชาวบ้านขึ้นไปสวดมนต์ เวียนเทียน แต่พระพุทธบาทแห่งนี้ไม่มีงานเทศกาลเหมือนอย่างพระพุทธบาทอื่น

3.4 อำเภอบางละมุง

อำเภอบางละมุงเป็นที่ตั้งของวัดพระอารามหลวงจำนวน 2 แห่งที่ประดิษฐานรอยพระพุทธบาทได้แก่ วัดชัยมงคล พระอารามหลวงและวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.4.1 วัดชัยมงคล พระอารามหลวง

เขาพระตำหนัก หรือเขาพระบาท เมืองพัทยา หรือที่ชาวบ้านทั่วไปเรียกกันว่า ส.ทร. สถานีวิทยุเสียงจากทหารเรือ สทร.5 พัทยา เป็นภูเขาขนาดเล็กบริเวณเมืองพัทยา ที่กั้นระหว่างพื้นที่พัทยาใต้กับอ่าวจอมเทียน ในปัจจุบันภูเขานี้มีถนนตัดผ่านจึงแบ่งออกเป็น 2 ฝั่ง บนยอดเขาทั้ง 2 ฝั่งของเขาพระตำหนักนี้ เป็นที่ประดิษฐานของรอยพระพุทธบาทจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ รอยพระพุทธบาทเขาพระบาท และรอยพระพุทธบาทวัดพระใหญ่

3.4.1.1 ประวัติความเป็นมาวัดชัยมงคล พระอารามหลวง

จักรกฤษณ์ วิสุทธิศิริ นักวิชาการศาสนาชำนาญการ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี ได้ให้ข้อมูลของวัดชัยมงคล พระอารามหลวง ดังนี้

วัดชัยมงคล ตั้งอยู่ที่บ้านเมืองพัทยา หมู่ที่ 10 ตำบลหนองปรือ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี รหัสไปรษณีย์ 20150 สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินที่ตั้งวัดมีเนื้อที่ 30 ไร่ 1 งาน 50 ตารางวา

อาณาเขต

ทิศเหนือ จดโรงแรมเวลคัม

ทิศใต้ จดถนนพัทยาสาย 2

ทิศตะวันออก จดเซ็นเตอร์คอนโด

ทิศตะวันตก จดถนนพัทยาใต้

อาคารเสนาสนะประกอบด้วย

อุโบสถ กว้าง 20 เมตร ยาว 60.4 เมตร เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สร้างเมื่อ พ.ศ.2507 ศาลาการเปรียญ กว้าง 20 เมตร ยาว 40 เมตร เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สร้างเมื่อ พ.ศ.2542 วิหาร กว้าง 8 เมตร ยาว 24 เมตร เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สร้างเมื่อ พ.ศ. 2541 ศาลาบำเพ็ญกุศล กว้าง 10 เมตร เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก กุฏิสงฆ์จำนวน 14 หลัง

นอกจากนี้มี ฌาปนสถาน 1 หลัง หอระฆัง 1 หลัง หอกลอง 1 หลัง โรงครัว 1 หลัง โรงพัสดุ 1 หลัง เรือนรับรอง 1 หลัง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ปูชนียวัตถุ

พระประธานประจำอุโบสถ ปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 49 นิ้ว สูง 160 นิ้ว

พระประธานประจำศาลาการเปรียญ ปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 50 นิ้ว สูง 180 นิ้ว

ปูชนียวัตถุอื่น ๆ เจดีย์ (แร่เหล็กเกาะล้าน) หอพระไตรปิฎกกลางสระน้ำ อาคารพิพิธภัณฑ์รัตนาภรณ์

การศึกษา

โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ระดับชั้นนักธรรมตรี โท เอก เปิดสอนเมื่อ พ.ศ. 2541

โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ระดับชั้นปธ1-2,-ปธ.9 เปิดสอนเมื่อ พ.ศ. 2551

ประวัติความเป็นมา ของวัดชัยมงคล พระอารามหลวง จากการบอกเล่า เดิมชื่อว่า วัดทัพพระยา สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2481 มีพระธุดงค์ 5-6 รูปมาปักกรดข้างหมู่บ้านหลังตลาด ประชาชนมีความเลื่อมใสศรัทธาในการประพฤติปฏิบัติอันเคร่งครัดของพระธุดงค์ ประกอบกับอยากมีพระอยู่ใกล้บ้านนาน ๆ เพื่อจะได้ทำบุญ เพราะในระแวกนี้ไม่มีวัดใกล้เคียงตลาดจะทำบุญหรือบวชก็ต้องเดินทางไปวัดนาเกลือ(สว่างฟ้า) จึงได้นิมนต์ให้พระธุดงค์อยู่จำพรรษาที่ป่าพันจำท่านก็รับสงเคราะห์ ชาวบ้านจึงพากันสร้างกุฏิถวายรูปละหลัง ชนิดไม่ต้องยกพื้นใช้กระดานปูติดพื้น พระท่านก็นอนได้ แล้วสร้างศาลาสวดมนต์ถวายอีก 1 หลัง ชาวบ้านก็ศรัทธานำอาหารคาวหวานมาถวายทุกวัน นี่คือจุดเริ่มต้นของวัดชัยมงคล มาถึงทุกวันนี้

การบริหารและการปกครอง ลำดับเจ้าอาวาสตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน

รูปที่ 1 พระครูวิบูลสังฆการ เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. 2547-2525

รูปที่ 2 พระครูสมุห์เหียยน มงฺคลิโก เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. 2527-2540

รูปที่ 3 พระราชสารโสภณ ธมฺมโชโต เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. 2541-ปัจจุบัน

(จักรกฤษณ์ วิสุทธิศิริ, สัมภาษณ์, 7 ตุลาคม 2565)

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี อธิบายประวัติของวัดชัยมงคล พระอารามหลวงไว้เป็นวัดที่ประดิษฐานของ “หลวงพ่อพุทธชัยมงคล” พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์สมัยกรุงศรีอยุธยาที่ถูกอัญเชิญมาจากกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ พ.ศ. 2485 และเดินทางมาทางน้ำ จึงได้ขึ้นชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ในการขอพรของคนพัทยาเป็นอย่างมาก รวมถึงคอยปกปักรักษาชาวเรือชาวประมงด้วย (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี, 2563, ออนไลน์)

จากนิตยสารวัดทั่วไทย ได้เขียนอธิบายเรื่องประวัติของวัดชัยมงคลไว้ว่า วัดชัยมงคลสร้างขึ้นเมื่อราวปี พ.ศ. 2480 ชาวบ้านในสมัยนั้นมีความเลื่อมใสในพระธุดงค์ที่มาปักกลด จากนั้น

ชาวบ้านจึงอาราธนาให้พระจำพรรษา แล้วจึงร่วมกันสร้างเป็นกุฏิและศาลาและมีการพัฒนาเรื่อยมาจนเป็น วัดชัยมงคล พระอารามหลวงในทุกวันนี้ความว่า

วัดชัยมงคล พระอารามหลวง

เดิมชื่อว่า วัดทัพพระยา สร้างขึ้นเมื่อราวปี พ.ศ. 2480 โดยมีพระธุดงค์ 5-6 รูป มาปักกลดที่ในหมู่บ้านด้านหลังตลาด ประชาชนมีจิตศรัทธาต่างพากันเข้ามาพูดคุยด้วย หากชาวบ้านต้องการที่จะทำบุญหรือจะบวช ต้องไปประกอบศาสนพิธีที่วัดนาเกลือ (วัดสว่างฟ้าฯ) ชาวบ้านเห็นว่า พระธุดงค์มีความเคร่งในวัตรปฏิบัติ เกิดความเลื่อมใส ประกอบกับอยากมีพระอยู่ใกล้บ้านนาน ๆ จึงรวมตัวกันอาราธนาให้จำพรรษาที่ป่าพันจำ เมื่อพระท่านรับปากแล้ว ชาวบ้านจึงพากันสร้างกุฏิจากหลังเล็ก ๆ ให้ได้พักอยู่รูปละหลัง แล้วสร้างศาลาสวดมนต์ถวายอีก 1 หลัง ชาวบ้านต่างพร้อมใจกันรวมศรัทธา นำอาหารหวานคาวมาถวาย ทำบุญทำทาน ประกอบศาสนพิธีอยู่เป็นประจำ นี่คือจุดเริ่มต้นและได้มีการพัฒนาเรื่อยมาจนเป็น วัดชัยมงคล พระอารามหลวง ในทุกวันนี้

วัดชัยมงคล เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญสังกัดพระอารามหลวง มหานิกาย ตั้งอยู่ที่ถนนพัทยาใต้ ตำบลหนองปรือ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี ปัจจุบันมีท่านเจ้าคุณพระราชสารโสภณ (อนันต์ ธมฺมโชโต) รองเจ้าคณะจังหวัดชลบุรี เป็นเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน

วัดชัยมงคล เริ่มสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2480 ในหมู่บ้านทัพพระยา โดยมี “พระครูวิบูลสังฆการ (หลวงพ่อโป-ประญาณ ธมฺมปาโล)” เป็นผู้ริเริ่มก่อสร้างวัดชัยมงคลฯ

ภาพที่ 67 พระอาจารย์โป หรือ พระครูวิบูลสังฆการ (ประญาณ ธมฺมปาโล)

ที่มาภาพ : ผู้วิจัย

ปี พ.ศ. 2485 พระครูวิบูลสังฆการ ได้ขุดค้นพบพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ที่สันนิษฐานว่า เมื่อ 60 กว่าปีก่อน ได้อัญเชิญมาทางน้ำจากกรุงศรีอยุธยา ขึ้นที่ท่าเรือทัพพระยา ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางห้ามญาติ มีความสูง 1.50 เมตร สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีอายุเก่าแก่กว่า 300 ปี เพื่อนำมาประดิษฐาน ณ วัดชัยมงคลฯ และได้ตั้งชื่อว่า “หลวงพ่อพุทธชัยมงคล” ในสมัยนั้น ชาวบ้านก่อนจะออกเรือหาปลา จะต้องเดินทางมากราบนมัสการขอพร เพื่อความเป็นสิริมงคลให้ช่วยคุ้มครอง และแคล้วคลาดจากอันตราย กลับเข้าฝั่งอย่างปลอดภัย

ภาพที่ 68 หลวงพ่อพุทธชัยมงคล
ที่มาภาพ: วัดทั่วไทย, 2564, น. 13

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

วัดชัยมงคล พระอารามหลวง มีที่ดินที่ตั้งวัดเนื้อที่จำนวน 30 ไร่ 1 งาน 50 ตารางวา ต่อมาได้มีประชาชนผู้มีจิตศรัทธาได้บริจาคที่ดินถวายเพิ่มเติม ทำให้วัดมีเนื้อที่เพิ่มขึ้น ปัจจุบันมีเนื้อที่จำนวน 38 ไร่ 2 งาน 2 ตารางวา

รายนามเจ้าอาวาสวัดชัยมงคล พระอารามหลวง

1. พระครูวิบูลสังฆการ (ประญาณ ธมฺมปาโล)

2. พระครูสมุห์เหยียน มงฺคลิโก

3. พระราชสารโสภณ (อนันต์ ธมฺมโชโต) เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน

วัดชัยมงคล พระอารามหลวงมีวัดอีกสองแห่งที่อยู่ในการปกครองคือ วัดเขาพระใหญ่ เป็นจุดท่องเที่ยวสำคัญของเมืองพัทยา และกล่าวได้ว่าดังไกลไปทั่วโลก นักท่องเที่ยวนอกจากจะขึ้นไปกราบไหว้ขอพรหลวงพ่อพระใหญ่และยังสามารถชมวิวทิวทัศน์ของเมืองพัทยาฝั่งหาดจอมเทียนและสามารถมองเห็นความงดงามของอ่าวพัทยา

และจุดนี้ยังเป็นที่ตั้งของรูปเคารพอนุสาวรีย์พระบรมวงศ์เธอกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ให้นักท่องเที่ยวได้กราบขอพรก่อนเดินทางกลับโดยสวัสดิภาพ

วัดเขาพระใหญ่

วัดสวยบนเขาพระตำหนัก มาที่นี่ได้ทั้งทำบุญและได้ชมวิวสวย ๆ ของเมืองพัทยา มีพระพุทธรูปองค์ใหญ่และพระประจำวัดให้กราบไว้สักการะบูชา ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ (วัดทั่วไทย, 2564, น. 20-25)

รอยพระพุทธบาทเขาพระบาท และรอยพระพุทธบาทวัดพระใหญ่ ประดิษฐานอยู่บนเขาพระตำหนักซึ่งรอยพระพุทธบาททั้งนั้น สร้างและดูแลโดยวัดชัยมงคล พระอารามหลวงซึ่งตั้งอยู่ในเมืองพัทยาไม่ไกลจากเขาพระตำหนัก

ภาพที่ 69-70 วัดชัยมงคล พระอารามหลวง
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 1 ตุลาคม 2565

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

โครงการวิจัยการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก อธิบายลักษณะของเขาพระตำหนักว่าเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธบาทแห่งที่หนึ่งคือเขาพระบาท ซึ่งมีมณฑปพระพุทธบาท อนุสาวรีย์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ และยังเป็นจุดชมทัศนียภาพที่สำคัญที่ได้รับความนิยมแห่งหนึ่งของเมืองพัทยาความว่า

เขาพระตำหนักหรือเขาพระบาท" เป็นภูเขาเตี้ยๆ คั่นระหว่างหาดพัทยาใต้กับหาดจอมเทียน บนยอดเขาเป็นที่ตั้งของวัดเขาพระบาท อนุสาวรีย์พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ และจุดชมวิว ซึ่งเปิดให้ขึ้นไปชมได้ระหว่างเวลา 7.00 - 22.00 น จากจุดนี้จะแลเห็นทัศนียภาพโค้งอ่าวของบริเวณเมืองพัทยาได้สวยงามมาก บริเวณเชิงเขามีสวนสาธารณะสำหรับพักผ่อนออกกำลังกายและที่ตั้งของสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ภาคกลางเขต 3

อีกด้านหนึ่งของยอดเขาพระบาทเป็นที่ตั้งของ "วัดเขาพระบาท" ภายในบริเวณวัดมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้สักการะหลายจุด มณฑปพระพุทธบาทเป็นสิ่งแรกที่มองเห็นได้จากประตูทางเข้าเพราะตั้งอยู่จุดกึ่งกลางของวัดเขาพระบาท ซึ่งภายในเป็นที่ประดิษฐานของรอยพระพุทธบาท ส่วนฝาผนังมีภาพเขียนเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติและนอกจากนั้นยังมีพระพุทธรูป 3 องค์ที่ประดิษฐานอยู่ใกล้กับรอยพระพุทธบาท อีกจุดหนึ่งที่ไม่ควรพลาดคือ พ่อปู่ฤาษีที่นักท่องเที่ยวจะไปกราบไหว้ขอพรก่อนเดินทางกลับเพื่อความเป็นสิริมงคลและให้เดินทางปลอดภัย เป็นเขาที่มีประวัติศาสตร์ในภาคตะวันออก ในสมัยที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ยกทัพมาตีเมืองจันทบุรี และได้นำทหารมาพักที่เขาทัพพระยาหรือเขาพระบาท ก่อนที่จะยกทัพเดินทางไปตีเมืองจันทร์ ต่อมาปีพ.ศ. 2510 หลวงพ่อพระครูวิบูลสังฆการ (หลวงพ่อโป) ได้พบรอยพระบาทของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บนยอดเขาพัทยาจึงได้สร้างมณฑปครอบรอยพระพุทธบาท หลังจากนั้นชาวบ้านทราบข่าวจึงได้ขึ้นเขาทับพระยาเป็นประจำ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ต่อมาทางราชการได้ยกเป็นเมือง เมื่อปี พ.ศ. 2522 จึงได้เปลี่ยนชื่อจากบ้านทัพพระเป็นเมืองพัทยา (โครงการวิจัยการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก, 2557, ออนไลน์)

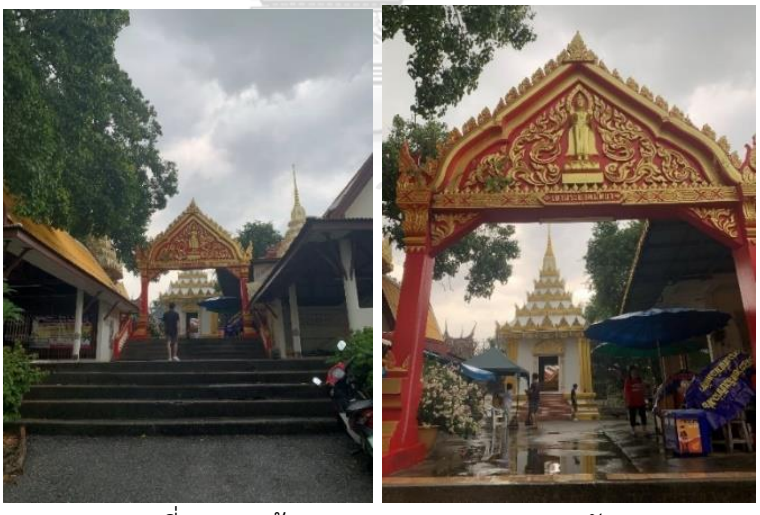

ภาพที่ 71-72 ซุ้มประตูมณฑปเขาพระบาทพัทยา
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

วัดเขาพระใหญ่ เดิมเป็นสถานปฏิบัติธรรมในความดูแลของวัดชัยมงคลพระอารามหลวง แต่เนื่องด้วยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สุดของจังหวัดชลบุรี นามว่า “พระพุทธสุโขทัย

วลัยชลธาร” ที่ประชาชนนิยมเรียกว่า “หลวงพ่อใหญ่” สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2520 มีหน้าตักกว้าง 5 วา 9 นิ้ว สูง 9 วา 9 นิ้ว และพระพุทธรูปประจำวันประดิษฐานอยู่โดยรอบจึงทำให้เรียกว่า “วัดพระใหญ่”

ภาพที่ 73-74ป้ายทางเข้าวัดพระใหญ่

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

พระมหาสิทธิชัย สิทฺธิโร พระวัดชัยมงคลผู้ดูแลรอยพระพุทธบาทวัดพระใหญ่ ได้ให้ความกรุณาอธิบายประวัติของวัดชัยมงคลและรอยพระพุทธบาททั้งสองแห่งของเขาพระตำหนักพัทยาไว้ว่า รอยพระพุทธบาททั้งสองรอยบนเขาพระตำหนักนั้น เป็นการสร้างขึ้นหลังจากที่สถาปนาวัดชัยมงคลในปี พ.ศ.2480 ซึ่งในเวลาต่อมา ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2500 พระอาจารย์โป หรือ พระครูวิบูลสังฆการ (ประญาณ ธมฺมปาโล) ท่านเจ้าอาวาสวัดชัยมงคลในสมัยนั้นดำริให้มีการสร้างสถานสำคัญเพื่อเป็นการรำลึกถึงพระพุทธศาสนาบนยอดเขาในวาระเฉลิมฉลองครบ 25 พุทธศตวรรษ (พระมหาสิทธิชัย สิทฺธิโร, สัมภาษณ์, 1 ตุลาคม 2565)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ภาพที่ 75 พระมหาสิทธิชัย สิทฺธิโร พระวัดชัยมงคล พระอารามหลวง ผู้ดูแลรอยพระพุทธบาทวัดพระใหญ่

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 1 ตุลาคม 2565

ความตอนหนึ่งในหนังสือ ฟ้าเมืองพัทยา ระบุว่าเหตุของการสร้างรอยพระพุทธบาทเขาพระบาทเนื่องจากนโยบายในสมัยนั้นประกาศให้จรรโลงพระพุทธศาสนาให้เป็นการใหญ่ พระอาจารย์โป หรือ พระครูวิบูลสังฆการ (ประญาณ ธมฺมปาโล) ท่านเจ้าอาวาสวัดชัยมงคลในสมัยนั้นจึงได้ดำเนินการสร้างรอยพระพุทธบาทและวัดเขาพระใหญ่บนเขาพระตำหนักเพื่อเป็นอนุสรณ์พระพุทธศาสนาขึ้น โดยมีรายละเอียดดังนี้

> *อันนี้สืบเนื่องมาจากฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ... รัฐบาลประกาศให้จรรโลงพระพุทธศาสนาเป็นการใหญ่ ทั้งในและต่างประเทศ ...คุณโป...ก็เล็งเป้าไปที่เขาพัทยา (เขาเก่า) สร้างอนุสรณ์พุทธศาสนาตามคำชี้แนะของรัฐบาลสมัยนั้น เป็นผลสำเร็จ พร้อม ๆ กับการสร้างโบสถ์ ซึ่งก็หนัก แต่ก็ทำได้ ฯพณฯ จอมพลถนอม กิตติขจรได้มาเป็นประธานวางศิลาฤกษ์ให้ด้วย บริจาคเงินด้วย ในการวางศิลาฤกษ์สร้างพระใหญ่ ก็เรียนเชิญท่าน ผบ.ทร. มาเป็นผู้วาง* (คณะกรรมการวัดชัยมงคล เมืองพัทยา, 2527, น. 6)

นายณัฐวุฒิ กตัญที ปัจจุบันอายุ 56 ปี ทำงานเป็นผู้ดูแลมณฑปพระพุทธบาทเขาพระบาทมาแล้วกว่า 24 ปี อธิบายประวัติความเป็นมาของรอยพระพุทธบาทเขาพระบาทว่าในสมัยนั้นผู้บัญชาการกองทัพเรืออัญเชิญแท่นหินที่เคยเป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาจากเกาะสีชังความว่า

> *ทางกองทัพเรือสมัยผู้บัญชาการกองทัพเรือ ยุคพลเอกสงัด ท่านเอาแท่นหินจากเกาะสีชัง เป็นแท่นหินที่รัชกาลที่ 5 เคยประทับ ทหารเค้าเอามาให้ก็เลยเอาแกะมาเป็นรอยพระพุทธบาทแล้วก็ประดิษฐานไว้ที่นี่ ตั้งแต่พ.ศ.ไหนไม่รู้ แต่ก่อนมณฑปเป็นไม้ ทีหลังก็มาบูรณะเป็นปูน เป็นมณฑปมาก่อนแล้วค่อยเชิญพระพุทธรูปไว้ทีหลัง ทางวัด (วัดชัยมงคล) เค้าขอให้ชาวบ้านมาช่วยสร้าง ลุงมาอยู่ประมาณ 20 กว่าปีก็มีแล้ว เพราะว่าลูกชายของลุงอายุ 20 ปีลุงมาอยู่ที่นี่ก่อนลูกชายเกิด 3 ปี ทำงานเป็นคนที่ดูแลวัด*
>
> *เดิมทีมณฑปตรงนี้มีพระธุดงค์มาเค้ามาปักหลักอยู่บนยอดเขานี้แหละ แล้วก็เค้าไม่มีพระบูชาก็เลยปั้นเป็นปูนตรงลอยพระบาทนั้นแหละแต่ยังไม่ได้มีมณฑป ปั้นไว้แล้วก็ทำวัตรสวดมนต์คนเดียวของท่าน แล้วชาวบ้านเค้าเอาสีมาทาให้เค้าเรียกว่าปู่ขาว แล้วเค้าก็มาสร้างรอยพระพุทธบาททับ*
>
> *เดิมทีมันเป็นที่ประทับของพระเจ้าตากบนยอดเนี่ยหลายจุด ส่วนพระประธานห้าองค์เป็นพระตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ทางทหารเรือเค้าก็คุ้นเคยกับอดีตหลวงพ่อคนเก่าเค้าก็ไปขอมาจากวัดพินิจธรรมสาร หินทั้ง 5 องค์เรียกว่าพุทธศิลาแลงเป็นหินอ่อนส่วนตัววัดจริง ๆอยู่ด้านล่างวัดพระรามหลวงวัดชัยมงคลเป็นผู้ดูแลอยู่ ตอนเช้าก็ขึ้นมาส่งพระตอนเย็นก็มารับกลับ* (ณัฐวุฒิ กตัญที, สัมภาษณ์, 14 พฤศจิกายน 2564)

ภาพที่ 76 นายณัฐวุฒิ กตัญที ผู้แลมณฑปพระพุทธบาทเขาพระบาท
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

สำหรับวัดพระใหญ่นั้น เดิมใช้ชื่อพุทธวโนทยานต่อมาในปี พ.ศ. 2554 มีการสร้างรอยพระพุทธบาทวัดพระใหญ่โดยมีศรัทธาชื่อคุณสุนิสา โตวัน ได้สร้างรอยพระพุทธบาทจากก้อนหินขนาดใหญ่ จากนั้นจึงสร้างเป็นศาลาและประดิษฐานไว้บนยอดเขาฝั่งวัดพระใหญ่ในปัจจุบัน

3.4.1.2 ลักษณะเฉพาะของรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏของรอยพระพุทธบาท วัดชัยมงคล พระอารามหลวง

ผู้วิจัยจำแนกรอยพระพุทธบาทเขาพระตำหนักออกเป็น รอยแรกรอยพระพุทธบาทเขาพระบาท และรอยที่สองรอยพระพุทธบาทวัดพระใหญ่ ซึ่งรอยพระพุทธบาททั้งคู่ประดิษฐานอยู่บนเขาพระตำหนัก เมืองพัทยา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

3.4.1.2.1 รอยพระพุทธบาทเขาพระบาท (วัดชัยมงคล พระอารามหลวง)

รอยพระพุทธบาทเขาพระบาท ประดิษฐานอยู่บนเขา รอยพระบาทเป็นรอยเดี่ยวปรากฏเป็นลักษณะพระบาทข้างซ้าย นิ้วพระบาทปรากฏ 3 ข้อนิ้วในแต่ละนิ้ว รอยมีขนาดยาว 108 เซนติเมตร กว้าง 39 เซนติเมตร และความลึก 18 เซนติเมตร ประดิษฐานอยู่บนฐานทรงสี่เหลี่ยมประดับกลีบดอกบัว

ภาพที่ 77-78 รอยพระพุทธบาท เขาพระบาท

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 1 ตุลาคม 2565

ภาพที่ 79-80 รอยพระพุทธบาท เขาพระบาท

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

ภาพที่ 81 ฐานรอยพระพุทธบาท เขาพระบาท

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

รอยพระพุทธบาทประดิษฐานอยู่บนเขาพระบาท เปิดให้ประชาชนพุทธศาสนิกชนเข้าสักการะบูชาได้ทุกวัน บนยอดเขาพระบาทแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ฝั่ง คือ ฝ่ายมณฑปรอยพระพุทธบาท จะมีสถานที่สำคัญได้แก่ มณฑปพะพุทธบาท ศาลพ่อปู่ฤาษี องค์พระพิฆเนศวร หอระฆัง และศาลาพระประธานห้าองค์ และฝ่ายที่เป็นที่ตั้งอนุสาวรีย์พระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ และสถานีวิทยุเสียงจากทหารเรือ สทร.5 พัทยา สามารถมองเห็นทัศนียภาพของทะเลพัทยาที่งดงาม

ภาพที่ 82 (ซ้าย) มณฑปพระพุทธบาท เขาพระบาท
ภาพที่ 83 (ขวา) พระพุทธรูปประธานห้าองค์
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

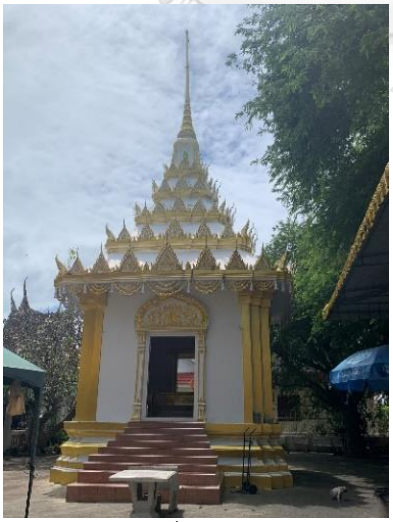

ภาพที่ 84 (ซ้าย) มณฑปพระพุทธบาท เขาพระบาท
ภาพที่ 85 (ขวา) หอระฆัง
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 1 ตุลาคม 2565

ภาพที่ 86-87 อนุสาวรีย์พระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 1 ตุลาคม 2565

3.4.1.2.2 รอยพระพุทธบาทวัดพระใหญ่ (วัดชัยมงคล พระอารามหลวง)

อีกฟากหนึ่งของเขาพระตำหนัก เป็นสถานที่ตั้งวัดพระใหญ่ หรือ สำนักปฏิบัติธรรมเขาพระใหญ่ หรือในอดีตใช้ชื่อว่า พุทธวโนทยาน รอยพระพุทธบาทประดิษฐานอยู่บนเขาสูงสามารถมองเห็นทัศนียภาพของทะเลที่สวยงามได้เช่นกัน รอยพระพุทธบาทแกะจากหินก้อนใหญ่ทั้งก้อน รอยพระพุทธบาทมีรอยซ้อนกันของขนาดใหญ่ที่ปรากฏเป็นพระบาทไม่ระบุว่าเป็นข้างไหน และรอยพระบาทขนาดเล็กซ้าย-ขวา 2 ข้าง ตรงกึ่งกลางของพระบาทรอยเล็กทั้ง 2 ข้างมีรูปธรรมจักร จากคำบอกเล่าของพระมหาสิทธิชัย สิทฺธิธโรอธิบายว่าพระพุทธบาทมีลักษณะเป็นรอยพระบาท 9 รอย ซ้อนกันอยู่ (พระมหาสิทธิชัย สิทฺธิธโร, สัมภาษณ์, 1 ตุลาคม 2565)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ภาพที่ 88 รอยพระพุทธบาทวัดพระใหญ่
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 1 ตุลาคม 2565

ภาพที่ 89-90 รอยพระพุทธบาทวัดพระใหญ่

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

ภาพที่ 91 (ซ้าย) ทางขึ้นมณฑปพระพุทธบาทวัดพระใหญ่

ภาพที่ 92 (ขวา) พระพุทธรูป พระพุทธวลัยชลธาร

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

ภาพที่ 93-94 ระฆังราวบริเวณทางบันไดทั้ง 2 ฝั่ง ทางขึ้นพระพุทธบาท

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

ภาพที่ 95 ศาลาประดิษฐานพระพุทธบาทวัดพระใหญ่
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

ภาพที่ 96-97 ระฆังบริเวณรอยพระพุทธบาท
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

3.4.1.3 พิธีกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาทวัดชัยมงคล พระอารามหลวง

จากการศึกษาภาคสนามปรากฏพบคาถาบูชารอยพระพุทธบาท ในมณฑปพระพุทธบาทเขาพระบาท ซึ่งเป็นบทเดียวกันกับรอยพระพุทธบาทเขาพระใหญ่ มีเนื้อความดังนี้

คาถาบูชารอยพระพุทธบาท
วันทามิ พุทธัง ภะวะปาระติณณัง
ติโลกะเกตุง ติภะเวกะนาถัง
โย โลกะเสฏ โฐ สะกะลังกิเลสัง
เฉตฺวานะ โพเธสิ ชะนัง อะนันตัง
ยัง นัมมะทายะ นะทิยา ปุลิเน จะตีเร
ยัง สัจจะพันธะคิริเก สุมะนา จะลัคเค
ยัง ตัตถะ โยนะกะปุเร มุนิโน จะปาทัง

ตัง ปาทะลัญชะนะมะหังสิระสา นะมามิ
สุวัณณะมาลิเก สุวัณณะปัพพะเต, สุมะนะกูเฏ
โยนะกะปุเร นัมมะทายะนะทิยา
ปัญจะปาทะวะรัง ฐานัง อะหัง วันทามิ ทูระโต ฯ
อิจเจวะมัจจันตะนะมัสสะเนยยัง
นะมัสสะมาโน ระตะนัตตะยัง ยัง
ปุญญาภิสันทัง วิปุลัง อะลัตถัง
ตัสสานุภาเวนะ หะตันตะราโย ฯ
อามันตะยามิ โว ภิกขะเว ปะฏิเวทะยามิ โว ภิกขะเว
ขะยะวะยะธัมมา สังขารา อัปปะมาเทนะ สัมปาเทถาติ

คำแปล

ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพุทธเจ้าผู้ข้ามพ้นฝั่งแห่งภพผู้เป็นธงชัยของไตรโลก ผู้เป็นนาถะ (ที่พึ่ง)
อันเอกของไตรภพ ผู้ประเสริฐในโลกตัดกิเลสได้สิ้นแล้ว ช่วยปลุกชนหาประมาณมิได้ ให้ตื่น
รอยพระบาทใดอันพระองค์ได้ทรงแสดงไว้ในหาดทรายแก้วแถบฝั่งแม่น้ำนัมมทา
รอยพระบาทใดอันพระองค์ได้ทรงแสดงเหนือเขาสัจจพันธ์ แลเหนือยอดเขาสุมนา
รอยพระบาทใดอันพระองค์ได้ทรงแสดงไว้เหนือเมืองโยนก
ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพุทธบาทนั้น ๆ ของพระมุนีด้วยเศียรเกล้า
ข้าพเจ้าขอนมัสการสถานที่มีรอยพระพุทธบาทอันประเสริฐ 5 สถาน แต่ที่ไกล คือ
ที่เขาสุวรรณมาลิเก ที่เขาสุวรรณบรรพต ที่ยอดเขาสุมนกูฏ ที่โยนกบุรี ที่แม่น้ำชื่อนัมมทา
ข้าพเจ้าขอนมัสการอยู่ซึ่งพระรัตนตรัยใด อันบุคคลควรไหว้โดยส่วนยิ่งอย่างนี้ด้วยประการฉะนี้
ได้แล้วซึ่งกองบุญอันไพบูลย์ ขออานุภาพแห่งพระรัตนตรัยนั้น จงขจัดภัยอันตรายเสียเถิด
ดูก่อนผู้เห็นภัยทั้งหลาย เราขอเตือนท่านทั้งหลาย ดูก่อนผู้เห็นภัยทั้งหลาย เราขอให้ท่านทั้งหลาย
ทราบไว้ว่า สังขารทั้งหลายมีอันความเสื่อมสิ้นไป เป็นธรรมดา
ขอให้ท่านทั้งหลาย, จงยังประโยชน์ ตนและประโยชน์ท่าน ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด

(พระครูปลัดกิตติศักดิ์ อติเมโธ, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2565)
(พระมหาลือชา กุสลจิตฺโต. ป.ธ.6, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2565)

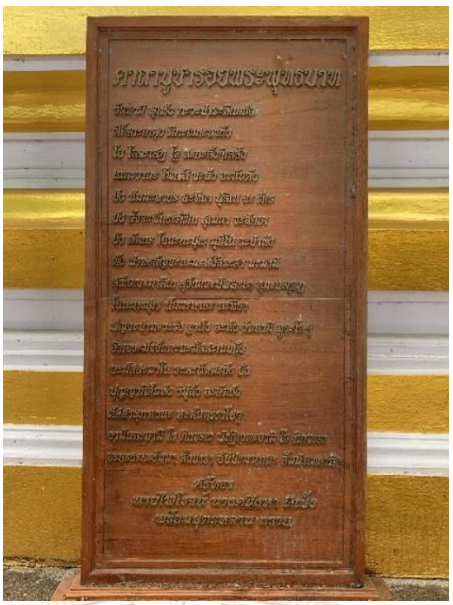

ภาพที่ 98 คาถาบูชารอยพระพุทธบาท วัดเขาพระบาทพัทยา
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 1 ตุลาคม 2565

จากการสัมภาษณ์พระมหาสิทธิชัย สิทฺธิธโร พบว่าพิธีกรรมที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทเขาพระบาทพัทยา และรอยพระพุทธบาทวัดพระใหญ่ เป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาคือการนมัสการรอยพระพุทธบาท การเวียนเทียนวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา นอกจากนั้น มีความเชื่อในการตั้งเหรียญที่ตัวรอยพระพุทธบาทวัดพระใหญ่ ตามความเชื่อที่ว่า ตั้งเหรียญเป็นการอธิษฐานแสดงความตั้งใจ เพื่อให้สิ่งที่ปรารถนาสำเร็จ

จากการอภิปรายเรื่องรอยพระพุทธบาทเขาพระตำหนัก สามารถสรุปได้ว่า ในด้านประวัติศาสตร์ เขาพระตำหนัก หรือเขาพระบาท เมืองพัทยา เป็นภูเขาขนาดเล็กบริเวณเมืองพัทยา ที่กั้นระหว่างพื้นที่พัทยาใต้กับอ่าวจอมเทียน ในปัจจุบันภูเขานี้มีถนนตัดผ่านจึงแบ่งออกเป็น 2 ฝั่ง บนยอดเขาทั้ง 2 ฝั่งของเขาพระตำหนักนี้ เป็นที่ประดิษฐานของรอยพระพุทธบาทจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ รอยพระพุทธบาทเขาพระบาท และรอยพระพุทธบาทวัดพระใหญ่ ศาสนสถานทั้งสองแห่งนั้นจัดสร้างและอยู่ในความดูแลของวัดชัยมงคล พระอารามหลวงสร้างขึ้นเมื่อราวปี พ.ศ. 2480 ชาวบ้านในสมัยนั้นมีความเลื่อมใสในพระธุดงค์ที่มาปักกลด จากนั้นชาวบ้านจึงอาราธนาให้พระจำพรรษา แล้วจึงร่วมกันสร้างเป็นกุฏิและศาลาและพัฒนาเรื่อยมาจนถึงทุกวันนี้

สำหรับรอยพระพุทธบาทเขาพระบาท สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2500 เพื่อเป็นอนุสรณ์พระพุทธศาสนา และเพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนาเป็นการใหญ่ ทั้งในและต่างประเทศตามนโยบายของรัฐบาลในสมัยนั้น รอยพระพุทธบาทนั้นเป็นแท่นหินที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยประทับเมื่อครั้งเสด็จเกาะสีชัง แล้วนำมาแกะเป็นรอยพระพุทธบาทประทับบนเขา สำหรับรอย

พระพุทธบาทวัดพระใหญ่ สร้างรอยพระพุทธบาทขึ้นในปี พ.ศ. 2554 โดยผู้บริจาคก้อนหินและสร้างเป็นรอยพระพุทธบาทถวายวัดตั้งแต่นั้นมา

ในด้านลักษณะเฉพาะที่ปรากฏรอยพระพุทธบาททั้งสองแห่งประดิษฐานอยู่บนเขาพระตำหนัก ที่สามารถมองเห็นทัศนียภาพของทะเลพัทยาที่สวยงาม รอยพระพุทธบาทเขาพระบาทเป็นพระพุทธบาทรอยเดี่ยวขนาดยาว 108 เซนติเมตร กว้าง 39 เซนติเมตร และความลึก 18 เซนติเมตร อยู่บนฐานทรงสี่เหลี่ยมประดับกลีบดอกบัว ลักษณะปรากฏเป็นพระบาทข้างซ้ายประดิษฐานอยู่ในมณฑป บริเวณใกล้เคียงพบศาลพ่อปู่ฤาษี องค์พระพิฆเนศวร หอระฆัง และศาลาพระประธานห้าองค์ และฝ่ายที่เป็นที่ตั้งอนุสาวรีย์พระบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ สำหรับรอยพระพุทธบาทวัดพระใหญ่แกะจากหินก้อนใหญ่ทั้งก้อน รอยพระพุทธบาทมีรอยซ้อนกันของขนาดใหญ่ที่ปรากฏเป็นพระบาทไม่ระบุว่าเป็นข้างไหน และรอยพระบาทขนาดเล็กซ้าย-ขวา 2 ข้าง ตรงกึ่งกลางของพระบาทรอยเล็กทั้ง 2 ข้างมีรูปธรรมจักร พระพุทธบาทมีลักษณะเป็นรอยพระบาท 9 รอย ซ้อนกันอยู่

ในด้านพิธีกรรมและประเพณีนั้น รอยพระพุทธบาทเขาพระบาทพัทยา และรอยพระพุทธบาทวัดพระใหญ่ มีถาคาบูชารอยพระพุทธบาท และพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาคือการนมัสการรอยพระพุทธบาท การเวียนเทียนวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา นอกจากนั้น มีความเชื่อในการตั้งเหรียญที่ตัวรอยพระพุทธบาทวัดพระใหญ่ ตามความเชื่อที่ว่า ตั้งเหรียญเป็นการอธิษฐานแสดงความตั้งใจ เพื่อให้สิ่งที่ปรารถนาสำเร็จ

3.4.2 วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร

วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร เป็นวัดที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดชลบุรี ตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยใหญ่ อำเภอบางละมุง ซึ่งมีสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระองค์ที่ 19 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นองค์ประธานจัดสร้างวัด

3.4.2.1 ประวัติความเป็นมารอยพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร

นายจักรกฤษณ์ วิสุทธิศิริ นักวิชาการศาสนาชำนาญการ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี ได้ให้ข้อมูลของวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร ดังนี้

วัดญาณสังวราราม ตั้งอยู่ที่ เลขที่ 999 หมู่ที่ 11 ตำบลห้วยใหญ่ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี รหัสไปรษณีย์ 20150 สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ที่ดินที่ตั้งวัดมีเนื้อที่ 366 ไร่ 2 งาน 11 ตารางวา

อาณาเขต

ทิศเหนือ จดพื้นที่โครงการพัฒนาที่ดิน

ทิศใต้ จดที่ดินเอกชน

ทิศตะวันออก จดเขตอนุรักษ์และรักษาพันธ์สัตว์ป่า

ทิศตะวันตก จดโรงพยาบาลวัดญาณสังวราราม

อาคารเสนาสนะ ประกอบด้วย

อุโบสถ เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สร้างเมื่อ พ.ศ. 2523

ศาลาการเปรียญ กว้าง 17 เมตร ยาว 31 เมตร เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สร้างเมื่อ พ.ศ. 2526

หอสวดมนต์ กว้าง 17.4 เมตร ยาว 21 เมตร เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สร้างเมื่อ พ.ศ. 2527

วิหาร เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก สร้างเมื่อ พ.ศ. 2533

ศาลาอเนกประสงค์ เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก

ศาลาบำเพ็ญกุศล เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก

กุฏิสงฆ์ จำนวน 70 หลัง

นอกจากนี้มี ฌาปนสถาน 3 หลัง หอระฆัง 1 หลัง หอกลอง 1 หลัง โรงครัว 1 หลังโรงพัสดุ 1 หลัง เรือนรับรอง 2 หลัง

ปูชนียวัตถุ

พระประธานประจำอุโบสถ ปางพระพุทธญาณนเรศวร์

พระประธานประจำศาลาการเปรียญ ปางพระพุทธไพรีพินาศ

ปูชนียวัตถุอื่นๆรูปปั้นอริยสงฆ์, พระบรมสารีริกธาตุ, พระพุทธบาทจำลอง, พระพุทธรูปพระศรีอริยเมตไตรย

ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา วันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2525

ประวัติความเป็นมา

จากการบอกเล่า

วัดญาณสังวรารามเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดวรวิหารตั้งอยู่เลขที่ 999 หมู่ 11 ตำบลห้วยใหญ่ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุต ตั้งวัดเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2532 วัดญาณสังวรได้รับอนุญาตให้สร้างเป็นสำนักสงฆ์" ญาณสังวราราม" ในปีพ.ศ.2520 ที่ดินของวัดนี้ได้จากศรัทธาของนายแพทย์ขจรและคุณหญิงนิธิวดี อันตระการ ได้นำที่ดินจำนวน 100ไร่ 1 งาน 92 ตารางวา ถวายแด่สมเด็จพระญาณสังวรเมื่อ พ.ศ.2509 ต่อมาได้รับอนุญาตให้สร้างเป็นวัด เมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2520 เมื่อได้สร้างเป็นวัด คุณหญิงนิธิวดี อันตระการ ได้ถวายที่ดินเพิ่มอีก 147 ไร่ 3 งาน 20 ตารางวา แพทย์หญิงสุอารีย์ อันตระการ (บุตรี)ถวายอีก 50ไร่

นอกจากนั้นก็มีคณะผู้สร้างวัดมีศรัทธาซื้อที่เพิ่มเติมอีก 59 ไร่ 99 ตารางวา รวมมีเนื้อที่ทั้งหมด 366 ไร่ 2 งาน 11 ตารางวา ตั้งอยู่ที่ตำบลห้วยใหญ่อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี และขอใช้ชื่อตามสมณศักดิ์ คือ ญาณสังวร ซึ่งต่อมาได้ชื่อเป็น "ญาณสังวราราม" สำนักญาณ สังวรารามได้รับประกาศเป็นวัดในพระพุทธศาสนาเมื่อวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2523 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2525 และด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ร.9)

การบริหารและการปกครอง

ลำดับเจ้าอาวาสตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน

รูปที่ 1 พระอรรถกิจโกศล เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. 2522-2535

รูปที่ 2 พระจุลนายก(สุชาติ อภิชาโต) เป็นเจ้าอาวาส พ.ศ. 2536-ปัจจุบัน

(จักรกฤษณ์ วิสุทธิศิริ, สัมภาษณ์, 7 ตุลาคม 2565)

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ได้อธิบายประวัติของวัดญาณสังวราราม วรมหาวิหาร ว่าสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2519 เป็นที่ดินบริจาคถวายให้สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระองค์ที่ 19 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาได้รับอนุญาตอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2532 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงพระมหากรุณาธิคุณรับไว้เป็นวัดในพระบรมราชูปถัมภ์ ตามรายละเอียดดังนี้

วัดญาณสังวราราม สร้างขึ้นในปีพุทธศักราช 2519 โดยนายแพทย์ขจร และคุณหญิงนิธิวดี อันตระการพร้อมด้วยบุตรธิดา มีจิตศรัทธาบริจาคที่ดิน แด่สมเด็จพระญาณสังวร เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร (ปัจจุบันทรงเป็นสมเด็จพระสังฆราช) เพื่อสร้างวัดในพระพุทธศาสนา และปรารถนาให้มีนามตามทินนามสมณศักดิ์ของสมเด็จฯ วัดนี้จึงมีชื่อว่า วัดญาณสังวราราม

ในระยะแรกวัดนี้มีฐานะเป็นสำนักสงฆ์ และได้รับอนุญาตอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2532 และพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงพระมหากรุณาธิคุณรับไว้เป็นวัดในพระบรมราชูปถัมภ์

วัดญาณสังวราราม อาจถือเป็นวัดประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องจากคณะผู้สร้างวัดได้พร้อมใจกันสร้างขึ้นเพื่อน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายแด่พระบาทสมเด็จ พระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 5 รอบ วัดนี้อยู่ในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายกและได้รับพระมหากรุณาธิคุณ พระกรุณานานัปการจากองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระศรีนค

รินทราบรมราชชนนี สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอทุกพระองค์และสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ได้ทรงอุปถัมภ์ในการก่อสร้างตลอดมาและทรงรับเป็นวัดในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นวัดในพระองค์อีกด้วย (กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, 2560, ออนไลน์)

ภาพที่ 99 ซุ้มประตูวัดวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหารมีอาณาบริเวณทั้งหมด 366 ไร่ 2 งาน 11 ตารางวา เจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีความตั้งใจที่จะสร้างวัดญาณสังวรารามให้เป็นวัดประจำรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ 9 โดยวัดแบ่งพื้นที่ของวัดแบ่งออกเป็น 4 เขต ได้แก่ เขตที่ 1 เขตพุทธาวาส ศาสนสถานต่าง ๆ เขตที่ 2 เขตสังฆาวาส เป็นที่ตั้งของเสนาสนะกุฏิพระภิกษุ สามเณร เขตที่ 3 เขตฆราวาส เป็นที่พักอาศัยของผู้มาปฏิบัติธรรม และเขตที่ 4 เขตโครงการในพระราชดำริ ตามที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี ได้อธิบายมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร ในพระบรมราชูปถัมภ์ ตำบลห้วยใหญ่ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี มีสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณสังวร พระนามเดิม เจริญ คชวัตร เป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระองค์ที่ 19 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นประธานจัดสร้างวัด และทรงตั้งชื่อวัดตามสมณศักดิ์เดิมของพระองค์ (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก) ว่า “วัดญาณสังวรารام”

ปัจจุบัน วัดญาณสังวรารามมีอาณาบริเวณทั้งหมด 366 ไร่ 2 งาน 11 ตารางวา โดยที่ดินผืนแรกที่สร้างวัด ได้รับการบริจาคจากนายแพทย์ขจร และคุณหญิงนิธิวดี อ้นตระการ เมื่อพุทธศักราช 2519 ประมาณ 100 ไร่ 1 งาน 92 ตารางวา ซึ่งต่อมาคุณหญิงนิธิวดีและครอบครัวได้บริจาคที่ดินถวายเพิ่มอีก 100 ไร่เศษ และคณะผู้สร้าง ศิษยานุศิษย์ ผู้ศรัทธาในเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ร่วมกันจัดซื้อที่ดินรอบ ๆ ถวายเพิ่มจนมีพื้นที่เท่าในปัจจุบัน ซึ่งยังไม่รวมพื้นที่โครงการในพระราชดำริและโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ซึ่งรายล้อมอยู่อีกประมาณ 2,500 ไร่

พุทธสถาน/ถาวรวัตถุ/สถานที่สำคัญ

เจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีความตั้งใจที่จะสร้างวัดญาณสังวรารามให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรม สายวิปัสสนากรรมฐานที่อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานคร อีกทั้งยังมีความประสงค์ที่จะสร้างวัดเพื่อเทิดพระเกียรติบูรพมหากษัตริย์ไทย และให้เป็นวัดประจำรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 การสร้างวัดจึงต้องมีความเรียบร้อย สมบูรณ์งดงาม และสมพระเกียรติไปพร้อม ๆ กันด้วยเหตุนี้ วัดญาณสังวราราม จึงแบ่งพื้นที่สิ่งปลูกสร้างออกเป็น 4 เขต ได้แก่

เขตที่ 1 เขตพุทธาวาส เป็นเขตสำคัญของวัดญาณสังวราราม เปรียบได้กับหัวใจของวัด ประกอบไปด้วย ศาสนสถานต่าง ๆ อันได้แก่ พระอุโบสถ พระบรมธาตุเจดีย์มหาจักรีพิพัฒน์ พระมหามณฑปพุทธบาท ภปร. สก. ศาลา สว. กว. ศาลา มวก. สธ. ศาลาสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระปกเกล้าอริยเขต และอริยาคาร พระเจดีย์พุทธคยาจำลอง วิหารพระศรีอริยเมตไตรย รวมถึงพระพุทธมหาวชิรอุตตโมภาสศาสดาที่เขาชีจรรย์ ก็ถือว่าอยู่ในเขตพุทธาวาสเช่นกัน สำหรับศาสนสถานและหมู่อาคารในเขตพุทธาวาสนี้ เจ้าพระคุณสมเด็จฯ มีความตั้งใจสร้างเพื่อน้อมถวายและเทิดทูนอดีตบูรพมหากษัตริย์ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช รวมถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 และพระบรมราชจักรีวงศ์ทุกพระองค์

เขตที่ 2 เขตสังฆาวาส เป็นที่ตั้งของเสนาสนะกุฏิพระภิกษุ สามเณรที่จำพรรษาอยู่ที่วัดญาณสังวราราม โดยตั้งอยู่ริมถนนทางขึ้นเขาชีโอนตลอดแนวด้านขวามือ ไม่ไกลจากอาศรมพระอาจารย์แพทย์ใหญ่ชีวกโกมารภัจจ์และกุฏิของเจ้าพระคุณสมเด็จฯ และมีกุฏิบนเขาชีโอน สำหรับพระผู้เน้นวัตรปฏิบัติอีกจำนวนหนึ่ง

เขตที่ 3 เขตฆราวาส เป็นเขตอุบาสก อุบาสิกาและสถานที่ตั้งศาลาโรงธรรม ที่พักอาศัยของผู้มาปฏิบัติธรรม ถือศีล ที่วัดญาณสังวราราม รวมถึงเป็นที่ตั้งของเทวาลัยท่าน

ท้าววิรุฬหกมหาราชพุทธบัณฑิต โดยเขตฆราวาสนี้ตั้งอยู่ด้านฝั่งซ้ายมือของถนนเข้าวัดญาณสังวราราม

เขตที่ 4 เขตโครงการในพระราชดำริและโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ประกอบด้วยศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมวัดญาณสังวราราม อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โรงเรียนผู้รู้ ญสส. 80 ศูนย์เพาะเลี้ยงและขยายพันธุ์สัตว์ป่าบางละมุง
(สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี, 2563, ออนไลน์)

ภาพที่ 100 อาณาบริเวณของวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร
ที่มาภาพ: สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี

วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร ในพระบรมราชูปถัมภ์ ตีพิมพ์ประวัติความเป็นมาของพระมหามณฑปพระพุทธบาท ของวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหารว่าสร้างเป็นเพื่อน้อมเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ภายในพระมหามณฑปประดิษฐานพระพุทธบาทคู่แกะสลักลายมงคล 108 ประการ และมีพระพุทธรูปยืน 4 ปาง ได้แก่ ปางลีลา ปางรำพึง ปางประทานพร และปางเปิดโลกอยู่สี่มุมของพระมหามณฑป พระมหามณฑปตกแต่งด้วยกระเบื้องโมเสกทองเดิมเคยประดับอยู่รอบองค์พระศรีรัตนเจดีย์ ภายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร ตามรายละเอียดดังนี้

พระมหามณฑปพุทธบาท ภปร. สก.

ตั้งอยู่บนยอดเขาแก้ว สร้างเพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ องค์พระมหามณฑป มีฐานกว้าง 9 เมตร สูง 33 เมตร ภายในประดิษฐานพระพุทธบาทคู่แกะสลักลายมงคล 108 ประการ ล้อมรอบด้วยรูปพระอสีติมหาสาวก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เสด็จพระราชดำเนินไปทรงวางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พุทธศักราช 2527

พระพุทธรูปรอบพระมหามณฑปฯ ภายในพระมหามณฑปพุทธบาท ภปร. สก. มีพระพุทธรูปยืน 4 ปาง ประทับอยู่ 4 มุมของพระมหามณฑปฯ ได้แก่ ปางลีลา ปางรำพึง ปางประทานพร และปางเปิดโลก โดยสื่อความหมายดังนี้

พระพุทธรูปปางลีลา สร้างถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9

พระพุทธรูปปางรำพึง สร้างถวายสมเด็จพระบรมราชินีนาถ

พระพุทธรูปปางประทานพร สร้างถวายสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

พระพุทธรูปปางเปิดโลก สร้างถวายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

พระพุทธรูปนี้ รวมถึงลายพระพุทธบาทและยักษ์บริเวณเชิงบันไดก่อนขึ้นพระมหามณฑปฯ ทั้งหมดออกแบบโดย อาจารย์โหมด ว่องสวัสดิ์ ศิลปินแห่งชาติสาขาทัศนศิลป์ ประจำพุทธศักราช 2531

โมเสกทอง เดิมเคยประดับอยู่รอบองค์พระศรีรัตนเจดีย์ ภายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร กระทั่งมีการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อพุทธศักราช 2525 และมีการสั่งกระเบื้องโมเสกทองชุดใหม่ จากเมืองเวนิส ประเทศอิตาลี กระเบื้องโมเสกทองชุดเก่านี้ จึงถูกนำมาใช้ประดับที่องค์พระมหามณฑปฯ

บันไดนาค บันไดทางขึ้นพระมหามณฑปพุทธบาท ภปร. สก. ส่วนหัวบันได เป็นปูนปั้นหัวพญานาคสามเศียร ราวบันได เป็นรูปลำตัวพญานาคทำตัวโก่งเป็นลอน เรียกว่า นาคสะดุ้ง มีบันไดทั้งหมด 200 ขั้น (วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร ในพระบรมราชูปถัมภ์, ม.ป.ป., ออนไลน์)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

จากหนังสือกฐินพระราชทาน กระทรวงมหาดไทย โดยสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก ทรงถวายในวันที่ 2 พฤศจิกายน 2540 ณ วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร จังหวัดชลบุรี ได้อธิบายว่าปูชนียสถานสำคัญของวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหารประการหนึ่งคือ พระมหามณฑปพุทธบาท ภปร.สก. ปรารภสร้างด้วยความซาบซึ้งในพระคุณของพระพุทธเจ้า และพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทก็ได้ทรงพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้อัญเชิญพระปรมาภิไธยย่อ ภปร. และพระนามาภิไธยย่อ สก. ประดิษฐานที่องค์พระมหามณฑป ทั้งยังได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี เป็นผู้ออกแบบ เป็นที่ประดิษฐานรอย

พระพุทธบาทคู่องค์พระมณฑป ซึ่งสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชทานโมเสกสีทอง ความว่า

พระมหามณฑปพุทธบาท ภปร.สก. มีขนาดกว่าง 9.00 เมตร สูง 33.00 เมตร ปรารภสร้างด้วยความซาบซึ้งในพระคุณของพระพุทธเจ้า และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งยิ่งใหญ่พ้นพรรณนา เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทก็ได้ทรงพระมหากรุณาพระราชทาน พระบรมราชานุญาตให้อัญเชิญพระปรมาภิไธยย่อ ภปร. และพระนามาภิไธยย่อ สก. ประดิษฐานที่องค์พระมหามณฑป ทั้งยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี เป็นผู้ออกแบบ

พระมหามณฑปนี้ โปรดเกล้า ฯ ให้สร้างบนพื้นที่ยอดเขา (เขาดินเดิม) เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก 2 ชั้น ทรงมณฑป ชั้นล่างแบ่งเป็น 2 ตอน ตอนที่ 1 เป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ ตอนที่ 2 เป็นถังเก็บน้ำสะอาดเพื่อบริโภค ชั้นบนเป็นส่วนของอาคารที่จะประดิษฐานรอยพระพุทธบาทคู่องค์พระมณฑปประด้วยโมเสกสีทองจรดยอด ซึ่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชทานโมเสกสีทอง ซึ่งรื้อมาจากการบูรณปฏิสังขรณ์พระเจดีย์วัดพระศรีศาสดาราม บริเวณพื้นองค์มณฑปปูด้วยกินแกรนิตไทย กำแพงแก้วทำหินล้างสีขาวราวบันไดพญานาคขึ้นลงมณฑปประดับด้วยกระเบื้องเคลือบเกล็ดพญานาคสีขาว ขั้นบันได้ 200 ขั้นปูด้วยหินแกรนิตไทย ช่วงล่างของบันไดพญานาคสร้างศาลาทรงไทย 2 หลังเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญองค์ใหญ่ 2 องค์ พื้นที่จากเชิงเขาถึงบริเวณสร้างมณฑปปพระพุทธบาท มีประมาณ 35 ไร่เศษ โปรดเกล้า ฯ ให้อนุรักษ์ธรรมชาติเดิมไว้ และโปรดเกล้า ฯ ให้ปลูกต้นไม้สำคัญทางพระพุทธศาสนามให้เติมเต็มพื้นที่จากส่วนที่มีอยู่แล้ว และรอบบริเวณเขาชั้นล่างโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างถนนลาดยาง พร้อมสร้างรางรับน้ำฝนให้ไหลลงสู่บ่อพักน้ำทั้งหมด ส่วนน้ำที่ล้นไหลไปจากบ่อที่เก็บไว้ก็จักเป็นเหตุให้พื้นที่ชุ่มชื้นด้วยน้ำ ต้นไม่ที่ปลูกก็จักเจริญงอกงามตามธรรมชาติ

ศิลาที่สลักรอยพระพุทธบาทนี้เป็นหินแกรนิต มีขนาดกว้าง 1.70 เมตร ยาว 2.00 เมตร หนา 2.90 เมตร มีน้ำหนักประมาณ 35 ตัน ได้นำมาจากป่าสวนยาง ข้างวัดชากไทย จังหวัดจันทบุรี บริษัทวิศวโยธา ฯ (เขาชีจรรย์) จำกัด จัดถวาย ได้รับความอนุเคราะห์การขนส่งจากผู้บัญชาการฐานทัพเรือสัตหีบ จากจังหวัดจันทบุรีมาถึงวัดญาณสังวราราม ส่วนการนำหินขึ้นไปประดิษฐาน ณ มณฑปพระพุทธบาทนั้น กรมชลประทานเป็นผู้ดำเนินการ สมเด็จพระญาณสังวร มอบหมายให้อาจารย์โหมด ว่อง

สวัสดิ์ ออกแบบแกะสลัก และควบคุมการแกะสลักจนแล้วเสร็จเป็นรอยพระพุทธบาทคู่ พร้อมทั้งพระสาวก 80 องค์ ลงรักปิดทอง งามตระการตาอย่างยิ่ง

พระมหามณฑปพระพุทธบาท ภปร. สก. สร้างน้อมเกล้า ณ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ พระผู้ทรงพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมต่อพสกนิกรชาวไทยทุกหมู่เหล่าโดยแท้ (วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร, 2540, น. 31-32)

ภาพที่ 101 (ซ้าย) ทางขึ้นพระมหามณฑปพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร

ภาพที่ 102 (ขวา) เนินหินสลักรูปธรรมจักรด้านล่างบันไดทางขึ้นพระมหามณฑปพระพุทธบาท *วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร*

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

ภาพที่ 103-104 ป้ายทางขึ้นพระมหามณฑปพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

นายสำรวย ต่ายสวัสดิ์ อายุ 77 ปี เป็นผู้ดูแลพระมหามณฑปพระพุทธบาท วัดญาณสังวราราม วรมหาวิหาร ทำงานเป็นผู้ดูแลวัดมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งวัด อธิบายรอยพระพุทธบาทวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหารว่าเป็นรอยพระพุทธบาทจำลองคู่ มีชาวบ้านที่นับถือศาสนาอิสลามมาถวายเพื่อสร้างรอยพระพุทธบาทถวายให้กับพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชความว่า

รอยพระพุทธบาทจำลองคู่ เอาหินแกรนิตมาจากจังหวัดจันทบุรี คนอิสลามเอามาถวายให้กับในหลวงรัชกาลที่ 9 หินก้อนนี้อยู่ในสวนยางเขา น้ำหนัก 35 ตัน แล้วเอามาวัดญาณ เอามาแกะจำลองพระบาทจำลองคู่ แต่งมงคลร้อยแปด เท้าของท่านอะไรในนั้นที่ระลึกชาติได้ก็อยู่ในรอยนั้น ตามความเชื่อมงคลร้อยแปด หินที่เอามาในปี 2527 และตอนที่วางศิลาฤกษ์ก็ปี พ.ศ. 2527 ใช้เวลาแกะ 1 ปีเต็ม งบประมาณหลักล้าน เมื่อปี พ.ศ. 2533 ก็ได้เปิดอย่างเป็นทางการ ตอนนั้นในหลวงรัชกาลที่ 9 ท่านเสด็จด้วย พระมหามณฑปมีอักษรย่อ ภปร.สก. เป็นพระนามย่อของในหลวงและพระราชินี

แต่เดิมหินก็เป็นก้อนธรรมดา ขนาดเท่านี้ซึ่งตอนที่แกะต้องทำให้พอดีไม่อย่างนั้นจะเลยเท้าท่าน ตามความเชื่อรอยเท้าก็แกะเท่าของจริงของพระพุทธเจ้า ท่านสูงตั้ง 8 ศอก (400 เซนติเมตร) *ซึ่งเป็นลักษณะของมหาบุรุษ ก็หาได้พอดี ที่สำคัญ คนอิสลามเป็นคนให้ เพราะถวายแด่ในหลวง ก้อนหินแกรนิตมันหายาก เดิมทีเจ้าของที่เป็นอิสลามที่ให้ก็ด้วยประสงค์จะให้สร้างรอยพระพุทธบาท ท่านรู้ ท่านเลยถวาย แถวโป่งน้ำร้อนจันทบุรี*

รอยพระพุทธบาทนี้ก็สร้างไว้ให้ที่วัดเพราะเป็นวัดของพระสังฆราช พระมณฑปก็ต้องมีพระพุทธบาทไม่ว่าที่ไหน และพระเจดีย์ก็ต้องมีพระธาตุ ที่ชลบุรีก็มีพระพุทธบาทหลายจุดแต่ไม่ทราบว่าที่ไหน

รอยพระพุทธบาทที่นี่เพิ่งสร้างใหม่ (ประมาณ 38 ปี) *ไม่ได้มีตำนานอะไร ในพระมหามณฑปตกแต่งด้วยกระเบื้องสีมูลค่าบานละล้านกว่าบาท สร้างมาประมาณจะ 40 ปี แล้วยังไม่ได้ขัดได้ล้างอะไรเลย ตอนทำมาใหม่ ๆ นี่กระจกใสแจ๋วเลย กระจกเป็นสีข้างในมาจากประเทศอิตาลี มาจากต่างประเทศ* (สำรวย ต่ายสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 14 พฤศจิกายน 2564)

ภาพที่ 105 นายสำรวย ต่ายสวัสดิ์ ผู้ดูแลพระมหามณฑปพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

3.4.2.2 ลักษณะเฉพาะของรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏของรอยพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร

รอยพระพุทธบาทวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหารศิลาสลักรอยพระพุทธบาทนี้เป็นหินแกรนิต มีขนาดกว้าง 170 เซนติเมตร ยาว 200 เซนติเมตร หนา 290 เซนติเมตร มีน้ำหนัก 35 ตัน ลักษณะเป็นพระพุทธบาทคู่นับได้ว่าเป็นรอยพระพุทธบาทที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในจังหวัดชลบุรี

ภายในพระมหามณฑปประดิษฐานพระพุทธบาทคู่แกะสลักลายมงคล 108 ประการ และมีพระพุทธรูปยืน 4 ปาง ได้แก่ ปางลีลา ปางรำพึง ปางประทานพร และปางเปิดโลกอยู่สี่มุมของพระมหามณฑป ซึ่งพระพุทธรูปทั้ง 4 ให้ความหมายดังต่อไปนี้

พระพุทธรูปปางลีลา สร้างถวายพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

พระพุทธรูปปางรำพึง สร้างถวายสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง

พระพุทธรูปปางประทานพร สร้างถวายสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

พระพุทธรูปปางเปิดโลก สร้างถวายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ลักษณะที่โดดเด่นอีกประการหนึ่งของพระมหามณฑปแห่งนี้ คือการตกแต่งด้วยกระเบื้องโมเสกทอง ซึ่งแต่เดิมเคยประดับอยู่รอบองค์พระศรีรัตนเจดีย์ ภายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพมหานคร และเมื่อได้สั่งกระเบื้องโมเสกทองชุดใหม่เข้ามาจากจากเมืองเวนิส ประเทศอิตาลี กระเบื้องโมเสกทองชุดเก่าจึงถูกนำมาใช้ประดับที่พระมหามณฑปแห่งนี้

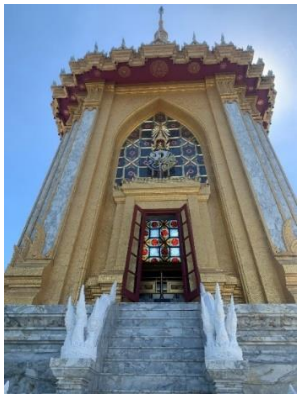

ภาพที่ 106-107 พระมหามณฑปพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

ภาพที่ 108 รอยพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 109 รอยพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

ภาพที่ 110-111กระเบื้องโมเสกทอง ที่เคยประดับที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

ภาพที่ 112 รูปปั้นยักษ์ทางขึ้นพระมหามณฑปพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

ภาพที่ 113 ระฆังในบริเวณพระมหามณฑปพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

3.4.2.3 พิธีกรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร

ภายในพระมหามณฑปรอยพระพุทธบาทวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหารปรากฏพบคำนมัสการรอยพระพุทธบาทภาษาบาลี ความว่า

คำนมัสการ รอยพระพุทธบาท

(ตั้งนะโม 3 จบ)

ยันตัตถะ โยนะ กะปุเร

มุนิโน จะปาทัง ตัง ปะทะวะ

ลัญชะนะ มะหัง สิระสา นะมามิ

คำแปล

รอยพระบาทใดอันพระองค์ได้ทรงแสดงไว้เหนือเมืองโยนก

ข้าพเจ้าขอนมัสการพระพุทธบาทนั้น ๆ ของพระมุนีด้วยเศียรเกล้า

(พระครูปลัดกิตติศักดิ์ อติเมโธ, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2565)

(พระมหาลือชา กุสลจิตฺโต, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2565)

ภาพที่ 114 คำนมัสการรอยพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร

ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 14 พฤศจิกายน 2564

สำหรับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร ในทุกวันพระใหญ่จะมีพุทธศาสนิกชนมาเวียนเทียนภายในพระมหามณฑป ภายนอกพระมหามณฑป รวมทั้งรอบภูเขาที่ประดิษฐานรอยพระพุทธบาท

จากการอภิปรายเรื่องรอยพระพุทธบาทวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร สามารถสรุปได้ว่า ในด้านประวัติศาสตร์ วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2519 โดยเป็นที่ดิน

บริจาคถวายให้สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระองค์ที่ 19 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาได้รับอนุญาตอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2532 และเป็นวัดในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ในหลวงรัชกาลที่ 9 วัดแบ่งพื้นที่ของวัดแบ่งออกเป็น 4 เขต ได้แก่ เขตที่ 1 เขตพุทธาวาส ศาสนสถานต่าง ๆ เขตที่ 2 เขตสังฆาวาส เป็นที่ตั้งของเสนาสนะกุฏิพระภิกษุ สามเณร เขตที่ 3 เขตฆราวาส เป็นที่พักอาศัยของผู้มาปฏิบัติธรรม และเขตที่ 4 เขตโครงการในพระราชดำริ

สำหรับการสร้างรอยพระพุทธบาทนั้น ได้นำหินแกรนิตมาจากป่าสวนยาง ข้างวัดชากไทย จังหวัดจันทบุรี บริษัทวิศวโยธา ฯ (เขาชีจรรย์) จำกัด เป็นผู้จัดถวาย อีกกระแสหนึ่งนั้น ผู้นี้จัดถวายเป็นคนที่นับถือศาสนาอิสลาม เพื่อถวายให้กับพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ในหลวงรัชกาลที่ 9 เป็นหินแกรนิตทั้งก้อน สมเด็จพระญาณสังวรได้มอบหมายให้อาจารย์โหมด ว่องสวัสดิ์ ออกแบบแกะสลัก และควบคุมการแกะสลักจนแล้วเสร็จเป็นรอยพระพุทธบาทคู่พร้อมทั้งพระสาวก 80 องค์ ลงรักปิดทอง เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527

ในด้านลักษณะเฉพาะที่ปรากฏ รอยพระพุทธบาทวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหารศิลาสลักรอยพระพุทธบาทนี้เป็นหินแกรนิต มีขนาดกว้าง 170 เซนติเมตร ยาว 200 เซนติเมตร หนา 290 เซนติเมตร มีน้ำหนัก 35 ตัน ลักษณะเป็นพระพุทธบาทคู่นับได้ว่าเป็นรอยพระพุทธบาทที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในจังหวัดชลบุรี ภายในพระมหามณฑปประดิษฐานพระพุทธบาทคู่แกะสลักลายมงคล 108 ประการ และมีพระพุทธรูปยืน 4 ปาง ได้แก่ ปางลีลา ปางรำพึง ปางประทานพร และปางเปิดโลกอยู่สี่มุมของพระมหามณฑป ลักษณะที่โดดเด่นอีกประการหนึ่งของพระมหามณฑปแห่งนี้ คือการตกแต่งด้วยกระเบื้องโมเสกทองที่เข้ามาจากจากเมืองเวนิส ประเทศอิตาลี แต่กระเบื้องโมเสกนี้เคยประดับอยู่ภายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อมีการปฏิสังขร สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีได้พระราชทานให้นำมาตกแต่งพระมหามณฑปแห่งนี้

ในด้านพิธีกรรมและประเพณี ปรากฏพบคำนมัสการรอยพระพุทธบาท และสำหรับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาทวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหารนั้น ในทุกวันพระใหญ่จะมีพุทธศาสนิกชนมาเวียนเทียนภายในพระมหามณฑป ภายนอกพระมหามณฑป รวมทั้งรอบภูเขาที่ประดิษฐานรอยพระพุทธบาท

ตารางที่ 1 สรุปข้อมูลที่สำคัญของรอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรี

ลำดับ	สถานที่	ประวัติความเป็นมา	ลักษณะสำคัญที่ปรากฏ	พิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง
1	วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง	- วัดถูกสร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา และถูกปล่อยให้เป็นวัดร้าง ต่อมามีการบูรณะครั้งที่ 1 ในสมัยรัชกาลที่ 3 และครั้งที่ 2 ในสมัยรัชกาลที่ 5 - พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมานมัสการรอยพระพุทธบาท - รอยพระพุทธบาทมีมาตั้งแต่ก่อนกรุงศรีอยุธยา สันนิษฐานว่ามีตั้งแต่สมัยทวารวดี	- ปรากฏพบรอยพระพุทธบาทจำลองประดิษฐานอยู่ 2 รอยไม่ปรากฏที่มาของรอยพระพุทธบาท - รอยพระพุทธบาทแรก กว้าง 70 เซนติเมตร ยาว 165 เซนติเมตร สร้างในสมัยอยุธยา - รอยที่สอง กว้าง 60 เซนติเมตร ยาว 110 เซนติเมตร สันนิษฐานว่าสร้างก่อนสมัยอยุธยา - รอยพระพุทธบาทประดิษฐานอยู่บนเขา - รอยพระพุทธบาทประดิษฐานอยู่ในพื้นที่ชุมชนโบราณศรีพโลในยุคสมัยขอม ร่วมกับสมัยลพบุรีก่อนสมัยอยุธยา	- ในช่วงวันสิ้นเดือน 4 จนถึงวันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 5 จะมีการจัดงานประเพณีเดินขึ้นไปไหว้พระพุทธบาทบางทราย รวมทั้งงานประเพณีตักบาตรเทโว ที่จัดขึ้นในเทศกาลออกพรรษา - คาถาบูชารอยพระพุทธบาทเป็นภาษาบาลี
2	วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง	- วัดเก่าแก่ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา อายุกว่า 600 ปี ตั้งชื่อวัดตามพระนครอินทราธิราช (สมเด็จพระนครินทราธิราช) พระมหากษัตริย์องค์ที่ 6 แห่งกรุงศรีอยุธยา เสด็จประพาสเมืองชลบุรี โดยขบวนพยุหยาตราทางชลมารค - สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ	- รอยพระพุทธบาทจำลองเบื้องซ้าย ขนาดกว้าง 62 เซนติเมตร ยาว149 เซนติเมตร สมัยเดียวกับรอยพระพุทธบาทที่จังหวัดสระบุรี (กรุงศรีอยุธยา) - รอยพระพุทธบาทประดิษฐานอยู่ใจกลางเมืองเป็นพื้นราบไม่ได้อยู่บนเขาอย่างรอยพระพุทธบาทอื่น	- เปิดให้เข้านมัสการรอยพุทธบาทในช่วงปีใหม่ช่วงตรุษจีน และงานปิดทองฝังลูกนิมิต - ปรากฏคำบูชารอยพระพุทธบาทเป็นภาษาบาลี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ลำดับ	สถานที่	ประวัติความเป็นมา	ลักษณะสำคัญที่ปรากฏ	พิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง
		เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เคยเสด็จมาทอดพระเนตรมณฑป	- รอยพระพุทธบาทจำลอง วัดใหญ่อินทารามนี้ มีจารึกอักษรไทยจำนวน 7 บรรทัด (ปัจจุบันไม่สามารถอ่านได้) - พระมณฑปพระพุทธบาทมีจิตรกรรมฝาผนังฝาผนังด้านทิศตะวันตก เขียนภาพการแสดงมหรสพ และการละเล่นต่าง ๆ ในวันฉลองพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า - ปรากฏจิตรกรรมฝาผนังวงปี่พาทย์เครื่องห้า บรรเลงประกอบการแสดงหนังใหญ่ - จิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นใหม่เกี่ยวกับการกอบกู้อิสรภาพ วิถีชีวิตประเพณีของของชาวเมืองชลบุรี และการแสดงมหรสพ การละเล่นต่าง ๆ - ทิศตะวันออกแห่งมณฑปพระพุทธบาท มีพระบรรทมองค์ใหญ่ (ปางปราบราหู)	
3	วัดบางพระ วรวิหาร	- วัดเก่าแก่อาจสร้างขึ้นตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ หรือกรุงศรีอยุธยา - ในสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเยือนกองเรือ	- รอยพระบาทรอยเดี่ยว - ฐานพระพุทธบาทเป็นปูนปั้นกลีบดอกบัว - หลังจากชาวจีนบูรณะแล้วจึงสร้างจารึกเล่าประวัติไว้ทั้งภาษาไทยและภาษาจีนไว้ใน	- บทสวดบูชารอยพระพุทธบาท ที่คัดลอกมาจากวัดพระพุทธบาทสระบุรี - มีงานประเพณีประจำปี เปิดให้นมัสการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ลำดับ	สถานที่	ประวัติความเป็นมา	ลักษณะสำคัญที่ปรากฏ	พิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง
		ด้วยวัดบางพระเก่าและทรุดโทรม จึงทรงโปรดเกล้าให้บูรณะ และได้ยกระดับวัดเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี - พระพุทธบาทจำลองสร้างเสร็จในปี 2442 - ตำนานการสร้างรอยพระพุทธบาทเขาบางพระ โดยหลวงปู่ฉิ่ง นั่งวิปัสสนาเกิดนิมิตพบรอยหินพระพุทธบาทที่เขากะบะ จึงให้คนมาขุดลงไปที่แอ่งบนยอดเขากลับไปบูชาที่วัด - ต่อมามีชาวจีนการบูรณะมณฑปอีกครั้ง	มณฑป	รอยพระพุทธบาทในทุกขึ้น 15 เดือน 3 หรือช่วงวันมาฆบูชา
4	วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร เกาะสีชัง	- วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหารสถาปนาขึ้นในปี พ.ศ. 2435 สมัยรัชการที่ 5 เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก - ศิลารอยพระพุทธบาทโบราณ ตั้งแต่สมัย พ.ศ. 500 - พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ทรงอัญเชิญมาจากประเทศอินเดีย ใน ปี พ.ศ. 2435 สมัยรัชกาลที่ 5	- ประดิษฐานอยู่บนยอดเขาบนเกาะกลางทะเล - รอยพระพุทธบาทกว้าง 28 เซนติเมตร ยาว 65 เซนติเมตร หนา 2.5 เซนติเมตร - ปัจจุบันไม่สามารถมองเห็นลวดลายบนพระพุทธบาทเกาะสีชังได้เนื่องจากรอยพระพุทธบาทนั้นถูกปิดทองครอบคลุมไว้ทั้งหมด - พระพุทธรูป หอระฆัง และมหาธาตุเจดีย์	- ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาจะมีชาวบ้านขึ้นไปที่มณฑปและสวดมนต์ไหว้พระนั่งกรรมฐาน เวียนเทียนกัน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ลำดับ	สถานที่	ประวัติความเป็นมา	ลักษณะสำคัญที่ปรากฏ	พิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง
5	วัดชัยมงคล พระอาราม หลวง	- วัดชัยมงคล พระอาราม หลวง เป็นผู้สร้างและดูแลรอยพระพุทธบาททั้งที่เขาพระบาทและวัดพระใหญ่ - วัดชัยมงคล พระอาราม หลวงสร้างขึ้นเมื่อราวปี พ.ศ. 2480 - รอยพระพุทธบาทเขาพระบาท สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2500 เพื่อเป็นอนุสรณ์พระพุทธศาสนา และเพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนาเป็นการใหญ่ ทั้งในและต่างประเทศตามนโยบายของรัฐบาลในสมัยนั้น - รอยพระพุทธบาทวัดพระใหญ่ สร้างรอยพระพุทธบาทขึ้นในปี พ.ศ. 2554	- พระพุทธบาทสองแห่ง ได้แก่ รอยพระพุทธบาทเขาพระบาทและพระพุทธบาทวัดพระใหญ่ - รอยพระพุทธบาทเขาพระบาทแกะมาจากหินที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เสด็จในสมัยที่เสด็จเยือนเกาะสีชัง - รอยพระพุทธบาทเขาพระบาทเป็นพระพุทธบาทรอยเดี่ยว ขนาดยาว 108 เซนติเมตร กว้าง 39 เซนติเมตร และความลึก 18 เซนติเมตร อยู่บนฐานทรงสี่เหลี่ยมประดับกลีบดอกบัว ลักษณะปรากฏเป็นพระบาทข้างซ้ายประดิษฐานอยู่ในมณฑป - รอยพระพุทธบาทวัดเพระใหญ่แกะจากหินก้อนใหญ่ทั้งก้อน รอยพระพุทธบาทมีรอยซ้อนกันของขนาดใหญ่ที่ปรากฏเป็นพระบาทไม่ระบุว่าเป็นข้างไหน และรอยพระบาทขนาดเล็กซ้าย-ขวา 2 ข้าง ตรงกึ่งกลางของพระบาทรอยเล็กทั้ง 2 ข้างมีรูปธรรมจักร พระพุทธบาทมีลักษณะเป็นรอยพระบาท 9 รอย	- ถาคาบูชารอยพระพุทธบาทเหมือนกันทั้ง 2 แห่ง - พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาคือการนมัสการรอยพระพุทธบาท การเวียนเทียนวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา - การตั้งเหรียญเป็นการอธิษฐาน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ลำดับ	สถานที่	ประวัติความเป็นมา	ลักษณะสำคัญที่ปรากฏ	พิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง
6	วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร	- วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2519 - สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระองค์ที่ 19 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นองค์ประธานของวัด - เป็นวัดในบรมราชูปถัมภ์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช - รอยพระพุทธบาทสร้างขึ้นใน ปี พ.ศ. 2527 โดยคนอิสลามเอามาถวายเพื่อสร้างรอยพระพุทธบาทให้กับในหลวงรัชกาลที่ 9	- พระพุทธบาทคู่แกะสลักลายมงคล 108 ประการ - รอยพระพุทธบาทประดิษฐานอยู่ภูเขาสูง - รอยพระพุทธบาทเป็นหินแกรนิต มีขนาดกว้าง 170 เซนติเมตร ยาว 200 เซนติเมตร หนา 290 เซนติเมตร มีน้ำหนัก 35 ตัน - พระพุทธรูปยืน 4 ปาง ได้แก่ ปางลีลา ปางรำพึง ปางประทานพร และปางเปิดโลกอยู่สี่มุมของพระมหามณฑป แต่ละองค์เป็นตัวแทนขององค์พระมหากษัตริย์ - พระมหามณฑปตกแต่งด้วยกระเบื้องโมเสกทอง ซึ่งแต่เดิมเคยประดับอยู่ภายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งนำเข้ามาจากจากเมืองเวนิส ประเทศอิตาลี	- คำนมัสการ รอยพระพุทธบาท - ในทุกวันพระใหญ่จะมีพุทธศาสนิกชนมาเวียนเทียนภายในพระมหามณฑป ภายนอกพระมหามณฑป รวมทั้งรอบภูเขาที่ประดิษฐานรอยพระพุทธบาท

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

จากการศึกษาข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรี วัดพระอารามหลวง ที่ประดิษฐานรอยพระพุทธบาทจำนวน 6 วัด ได้แก่ วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง วัดบางพระวรวิหาร วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร วัดชัยมงคล พระอารามหลวง วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร

ด้านประวัติศาสตร์

จากการศึกษาภาคสนามวัดพระอารามหลวงในจังหวัดชลบุรีปรากฏพบรอยพระพุทธบาทจำนวน 8 รอยเป็นรอยพระพุทธบาทจำลองจากประวัติการสร้างรอยพระพุทธบาทสามารถจำแนกออกเป็นสามกลุ่ม ได้ดังนี้

กลุ่มแรก รอยพระพุทธบาทเก่าแก่ไม่ปรากฏการสร้าง ได้แก่ พระพุทธบาทวัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร เกาะสีชัง ที่มีสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 500 ถูกอัญเชิญมาจากเมืองพุทธคยา ประเทศอินเดีย รอยพระพุทธบาทวัดเขาบางทราย พระอารามหลวง ที่สันนิษฐานว่าที่มีมาก่อนสมัยอยุธยาและรอยพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง ที่อยู่คู่วัดที่สร้างตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

กลุ่มที่สอง รอยพระพุทธบาทที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้แก่ รอยพระพุทธบาทวัดบางพระวรวิหาร

กลุ่มที่สาม รอยพระพุทธบาทที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 9 ได้แก่ รอยพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร และวัดชัยมงคล อันประกอบด้วยรอยพระพุทธบาทเขาพระบาท และรอยพระพุทธบาทวัดพระใหญ่โดยเรียงตามลำดับ

ตารางที่ 2 เรียงลำดับสมัยของรอยพระพุทธบาทของวัดพระอารามหลวงในจังหวดชลบุรี

ลำดับ	รอยพระพุทธบาท	ปีที่สร้าง	สมัย
1	วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร เกาะสีชัง	500	
2	วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง (ทั้งสองรอย)	ไม่ปรากฏ	สมัยอยุธยาและก่อนอยุธยา
3	วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง	ไม่ปรากฏ	สมัยอยุธยา
4	วัดบางพระวรวิหาร	2442	รัชกาลที่ 5
5	วัดชัยมงคล พระอารามหลวง พระพุทธบาทเขาพระบาท และ พระพุทธบาทวัดพระใหญ่	2500 2542	รัชกาลที่ 9
6	วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร	2527	รัชกาลที่ 9

ด้านลักษณะของรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏ

ลักษณะสำคัญที่พบของรอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรีที่พบ ประการแรก รอยพระพุทธบาทจำนวน 6 แห่งประดิษฐานอยู่บนยอดเขาสูง ได้แก่ รอยพระพุทธบาทวัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหารเกาะสีชัง รอยพระพุทธบาทเขาบางทราย พระอารามหลวง รอยพระพุทธบาทวัดบางพระวรวิหาร สำหรับรอยพระพุทธบาทจำลองที่ประดิษฐานอยู่บนยอดเขาสูง ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเป็นการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

สร้างอนุสรณ์เพื่อการสักการะบูชาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อแสดงความเคารพอย่างแต่ประดิษฐานไว้อยู่เบื้องสูง และสอดคล้องกับตำนานหรือคติการสร้างรอยพระพุทธบาทโบราณทั้ง 5 แห่งที่อยู่บนภูเขา 5 ลูก การเดินทางขึ้นไปสักการะรอยพระพุทธบาทในอดีตมีความยากลำบาก เนื่องจากการเดินทางขึ้นภูเขามีความแตกต่างจากการสร้างถนนสำหรับการเดินทางขึ้นไปสักการะรอยพระพุทธบาทในปัจจุบันยังแสดงถึงความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่ตั้งในเดินทางขึ้นไปสักการะรอยพระพุทธบาทอีกประการหนึ่งด้วย

รอยพระพุทธบาทที่พบจำนวน 8 รอยจากวัดพระอารามหลวง 6 วัด พบว่าเป็นรอยพระพุทธบาทเดี่ยว 6 รอยและพระพุทธบาทคู่ 1 คู่ ซึ่งจำนวนของรอยพระพุทธบาทในแต่ละสถานที่สามารถใช้กำหนดรูปแบบของบทเพลงที่จะประพันธ์ ได้แก่ จำนวนของท่อนเพลงหรือประโยคเพลงที่แสดงถึงจำนวนรอยพระพุทธบาท

ด้านพิธีกรรมและประเพณี

จากรอยพระพุทธบาทในวัดพระอารามหลวงจำนวน 8 รอยนั้น พบว่ามีคำบูชาหรือคาถาบูชารอยพระพุทธบาททั้งหมด วัดพระอารามหลวงที่มีประเพณีสักการะบูชาพระพุทธบาท ได้แก่ วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง วัดพระพุทธบาทบางพระวรวิหาร และนอกจากนี้รอยพระพุทธบาทในแต่ละแห่งยังมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย

ร่องรอยของประวัติศาสตร์ของการสร้างวัดพระอารามหลวง การสร้างรอยพระพุทธบาทพื้นที่ในแต่ละอำเภอของจังหวัดชลบุรี รวมถึงข้อบ่งชี้ทางด้านศิลปกรรม เชื้อชาติที่พบจะถูกเชื่อมโยงกับองค์ประกอบต่าง ๆ ในทางดุริยางคศิลป์ไทย ได้แก่ สังคีตลักษณ์ รูปแบบของบทเพลง รูปแบบของวงดนตรี ลักษณะสำเนียง กระสวนจังหวะและทำนองที่สามารถบ่งบอกถึงยุคสมัยที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรีได้ ซึ่งข้อมูลด้านประวัติความเป็นมา ลักษณะเฉพาะที่ปรากฏ และพิธีกรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาทที่แสดงให้เห็นข้างต้น เป็นข้อมูลต้นรากสำคัญและในการประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรีในลำดับต่อไป

บทที่ 4
การสร้างสรรค์ผลงานการประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี เป็นการสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์ไทยในรูปแบบการประพันธ์บทเพลงขึ้นใหม่ในรูปแบบของดนตรีสร้างสรรค์ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากพื้นฐานทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ รูปแบบสถาปัตยกรรม ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ และดนตรีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ออกมาในรูปของทำนอง บทเพลงสื่อความหมาย สะท้อนเรื่องราว ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาผ่านทำนองเพลง ผู้วิจัยกำหนดหัวข้อในการอธิบายและวิเคราะห์เนื้อหาของการสร้างสรรค์ผลงานการประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี ไว้ดังนี้

4.1 แนวคิดและแรงบันดาลใจในการประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

4.2 รูปแบบการผสมวง

4.3 รายละเอียดของการวิเคราะห์

4.3.1 สัญลักษณ์ในการบันทึกโน้ต

4.3.2 การวิเคราะห์ทำนองเพลงที่ประพันธ์ใหม่

4.3.2.1 ช่วงที่ 1 ทิ้กท้อบ่วงหุกส่วย

4.3.2.2 ช่วงที่ 2 ไป่โล่วโก้

4.3.2.3 ช่วงที่ 3 พระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

4.4 สรุปท้ายบท

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

4.1 แนวคิดและแรงบันดาลใจในการประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี เป็นการสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์ไทยในรูปแบบการประพันธ์บทเพลงขึ้นใหม่ในรูปแบบของดนตรีสร้างสรรค์ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากรอยพระพุทธบาทของวัดพระอารามหลวง จังหวัดชลบุรี จำนวน 6 วัด ได้แก่ วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง วัดบางพระวรวิหาร วัดจุฑาทิศธรรมสภาราม วรวิหาร วัดชัยมงคล พระอารามหลวง วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร ผู้วิจัยกำหนดใช้วิธีเลือกประเด็น (Selective Approach) จากผลการศึกษาพื้นฐานทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ รูปแบบสถาปัตยกรรม ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ และดนตรีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามาประพันธ์ตามหลักดุริยางคศิลป์ไทยออกมาในรูปของเพลงชุด

รองศาสตราจารย์วิเชียร อ่อนละมูล ข้าราชการบำนาญมหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม ผู้ทรงคุณวุฒิด้านดนตรีไทยได้แสดงความคิดเห็นในการประพันธ์เพลงที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธบาท และความเกี่ยวข้องกับศาสนาและพื้นถิ่นให้ผู้ประพันธ์พิจารณาจากลักษณะของเพลงที่แสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์และให้ศึกษาศิลปะด้านดนตรีของพื้นถิ่นความว่า

> *คนโบราณจะดูว่าตรงไหนที่ศักดิ์สิทธิ์ตรงนั้นเค้าจะตั้งเป็นศาลขึ้นสำหรับให้คนรุ่นหลังได้มาสักการะบูชา อันนี้เป็นความเชื่อ แม้กระทั่งรอยพระพุทธบาทบทเพลงที่เอามาใช้เนี่ย ก็ต้องใช้เป็นเพลงที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์และตรงนั้น สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตรงนั้น ถ้าถามว่าจะใช้บทเพลงให้เหมาะสมยังไง เราก็ต้องดูว่าท้องถิ่นนั้นมีความสื่อกันทางด้านเชื่อชาติ ทางด้านศิลปะแบบไหน ก็นำเข้ามาใช้นำเข้ามาผสมผสานซึ่งก็เป็นการรู้กันในหมู่นักดนตรี เพราะฉะนั้นคนที่จะทำวิจัยเค้าศึกษาถึงข้อมูลอันนี้แล้วจะได้สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมตรงนั้น ถ้าทำแล้วเป็นมาตรฐานหรือว่าทำแล้วถูกใจคนคนจะให้คำบูชาไม่มีที่สิ้นสุด จะทำให้เป็นมรดกของดนตรีตลอดไป เชื่อว่าเป็นลักษณะนั้น*
>
> *เราต้องใช้ในลักษณะที่คนท้องถิ่นเค้าเล่นกัน บางคนเค้าไม่มีระนาดเค้าจะใช้ขลุ่ยหรือตีโทนแล้วขับร้องที่เค้าเรียกว่าขับรำสรรเสริญหรือจะเล่นดนตรีพื้นบ้านอะไรก็แล้วแต่ที่เค้ามีในท้องถิ่น ไม่จำเป็นไม่ต้องตีกรอบเรื่องเครื่องดนตรี ลองไปศึกษาว่าในชลบุรีมีเอกลักษณ์อะไร* (วิเชียร อ่อนละมูล, สัมภาษณ์, 24 มิถุนายน 2565)

ครูสงบ ทองเทศ ผู้เชี่ยวชาญดุริยางคศิลป์ไทยแห่งภาคตะวันออก ได้ให้คำอธิบายว่า การประพันธ์เพลงที่เกี่ยวข้องกับรอยพระพุทธบาทควรใช้เพลงที่เป็นเพลงพิธีกรรม เพื่อให้คู่ควรกับพระศาสนา โดยสามารถยกมาจากในเพลงชุดโหมโรงเย็นแล้วตั้งชื่อเป็นเพลงใหม่ ความว่า

> *เพลงที่ใช้ควรจะเป็นเพลงที่คู่ควรกับพระศาสนาหน่อย เพลงในโหมโรงเยอะแยะไปเพลงไหนก็ได้เอามาแต่ง เพลงที่ใช้ในพิธีกรรมเอามาใช้ได้ทุกเพลง หรือใช้เพลงที่มีชื่อที่มีความหมายที่เกี่ยวข้อง อาจจะเอาเพลงในเพลงโหมโรงเย็นมาเป็นเค้าโครงแล้วตั้งชื่อใหม่ ยกตัวอย่างเพลงต้นชุบ อาจจะเป็นการเกริ่นเพราะดูจากชื่อ ต้น แปลว่าเริ่มต้นประมาณนี้* (สงบ ทองเทศ, สัมภาษณ์, 18 พฤศจิกายน 2564)

รองศาสตราจารย์ปกรณ์ รอดช้างเผือน ผู้ทรงคุณวุฒิด้านดนตรีไทยให้คำอธิบายในการประพันธ์ที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธบาท ความว่า

ส่วนตัวผมคิดว่าการประพันธ์เพลงหน้าพาทย์สำคัญ ๆ เป็นเพลงจากคำประพันธ์ ทำไมเพลงหน้าพาทย์ถึงห้ามตีผิด เพราะ ผมค่อนข้างมั่นใจหลังที่ผมทำเพลงและผมก็จับทางเพลงของอาจารย์มนตรี ตราโมท เพลงระบำที่ท่านแต่งขึ้นมาเนี่ย ท่านแต่งมาจากเนื้อร้อง แล้วผมก็ทำเพลงมาหลายเพลงผมก็ทำเนื้อร้องก่อน พอแต่งเสร็จแล้วก็แต่งทำนองเพลงต่อขึ้นไปในเนื้อร้องแล้วผมลบเนื้อทิ้งผมไม่บอกว่าเพลงนี้มีเนื้อร้อง แต่ว่ามันจะขึ้นว่าเพราะไหม ติดหูไหม รับกันได้ไหม ขึ้นกับไวยกรณ์ไหม ก็ขึ้นอยู่กับความรู้ของผู้แต่ง หากจะเริ่มประพันธ์เพลงก็ให้เริ่มจากคิดเป็นทำนองเสนาะก่อน

ถ้าจะแต่งเพลงเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทให้ไปดูถ้าพระพุทธบาทมีเพลงโบราณเนี่ยที่สื่อเรื่องเดียวกัน เพลงที่เกี่ยวกับบาททั้งหลายความหมายของบาทก็คือการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าที่มาประทับไว้ กิริยาเป็นยังไง อารมณ์เป็นยังไง ลักษณะเป็นยังไง ว่าด้วยพุทธลักษณะของรอยพระพุทธบาทว่าประกอบด้วยอะไรมั่งแล้วเอาลักษณะในนั้นแหละมาปรุงแต่งเป็นชุดเพลงนึง (ปกรณ์ รอดช้างเผื่อน, สัมภาษณ์, 24 มิถุนายน 2565)

เพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี มีรูปแบบการบรรเลงเช่นเดียวกับเพลงชุดโหมโรงเช้า โหมโรงกลางวัน โหมโรงเย็น เป็นการเรียงร้อยบทเพลงต่าง ๆ ไว้เป็นสำรับเพลง ในชุดเพลงนี้ประกอบด้วยบทเพลงเรียงร้อยมีสังคีตลักษณ์ที่เหมือนและแตกต่างกัน ซึ่งหากพิจารณาจากลักษณะเพลงชุดโหมโรงเช้า โหมโรงกลางวัน โหมโรงเย็นแล้ว เพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับเพลงชุดโหมโรงกลางวัน เนื่องด้วยเพลงชุดโหมโรงเช้าและโหมโรงเย็นนั้นมีหน้าที่เฉพาะกาลในการบรรเลงประกอบการอันเป็นมงคล หรือพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ พิธีไหว้ครูดนตรีไทย พิธีเจริญพระพุทธมนต์ แต่สำหรับเพลงชุดโหมโรงกลางวันแล้วไม่ได้ใช้ในพิธีกรรมดังที่กล่าว แต่เป็นการเรียบเรียงในลักษณะเพลงชุด ตามที่รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทระ คมขำ หัวหน้าภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้กรุณาให้คำอธิบายลักษณะการบรรเลงเพลงชุด ความว่า “*ลักษณะการบรรเลงของเพลงชุด เป็นการบรรเลงที่ต่อเนื่องกัน สามารถบรรเลงเพลงโดยตั้งเพลง จบเพลงแล้วขึ้นเพลงใหม่ได้ และอีกลักษณะหนึ่งคือ ในชุดโหมโรงกลางวัน จะมีเพลงชุดกระบองกันที่บรรเลงต่อเนื่องเรียงกันเป็นชุดอยู่ด้วย*” (ภัทระ คมขำ, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2565)

เพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี ประกอบด้วยบทเพลงที่เรียงร้อยต่อกัน สามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วงหลัก ได้แก่

ช่วงที่ 1 ทิ้กท้อบ่วงหุกส่วย

ช่วงที่ 2 ไป่โล่วโก้

ช่วงที่ 3 พระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

โดยผู้วิจัยจะแสดงแนวคิดในการประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1.1 ช่วงที่ 1 ทิ้กท้อบ่วงหุกส่วย

ในช่วงที่ 1 ส่วนต้นของเพลงพระพุทธบาทปูชิตชลบุรีนี้ เป็นการนำเสนอวัฒนธรรมของจังหวัดชลบุรี ผู้วิจัยจึงเลือกใช้วัฒนธรรมด้านชาติพันธุ์ที่สำคัญในจังหวัดชลบุรี นั่นคือชาติพันธุ์ชาวจีนแต้จิ๋ว ซึ่งเดินทางมาจากเมืองเฉาโจว มณฑลกวางตุ้ง ได้เข้ามาติดต่อค้าขายและประกอบอาชีพที่เกี่ยวเนื่องกับการค้า งานบริการ งานช่างการเกษตรและอุตสาหกรรมการเกษตรที่จังหวัดชลบุรีตั้งแต่ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี (QINGYA LI, 2561, น. ง)

ชลบุรีเป็นย่านชุมชนจีนที่ใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออก คนจีนในชลบุรีส่วนใหญ่เป็นเชื้อสายแต้จิ๋ว ซึ่งเชี่ยวชาญการค้า และมีบทบาทสำคัญในเรื่องเศรษฐกิจ ประมง อุตสาหกรรม เกษตรกรรม และเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่แถบชายทะเลบ้านบางปลาสร้อย ทำการค้า และประมงอย่างกว้างขวางจนมีเหลือส่งออกไปยังต่างประเทศ อีกทั้งเป็นผู้นำอ้อยเข้ามาปลูก และริเริ่มอุตสาหกรรมน้ำตาลทรายแถบอำเภอบ้านบึง อำเภอพานทอง และอำเภอพนัสนิคม (สำนักงานจังหวัดชลบุรี, 2564, ออนไลน์)

วัฒนธรรมจีนมีอิทธิพลในวิถีชีวิตของคนจังหวักชลบุรีเป็นอย่างมาก เห็นได้จากร่องรอยทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ศิลปวัฒนธรรมของผู้คนในจังหวัดชลบุรี ตัวอย่างสถาปัตยกรรมตามแบบวัฒนธรรมจีนที่สำคัญในปัจจุบัน ได้แก่ ศาลเจ้าหน่าจาซาไท้จื้อ อ่างศิลา ชุมชนจีนชากแง้ว รวมไปถึงผลจากการศึกษาเรื่องรอยพระพุทธบาทที่มีความเกี่ยวข้องกับคนจีนในจังหวัดชลบุรี ได้แก่ รอยพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง ที่ให้ความสำคัญกับเทศกาลของชาวไทยเชื้อสายจีน และ รอยพระพุทธบาทวัดบางพระวรวิหารที่มีชาวจีนช่วยบูรณะสร้างมณฑป

ภาพที่ 115 ศาลเจ้าหน่าจาซาไท้จื้อ อ่างศิลา

ที่มาภาพ : ศาลเจ้าหน่าจาซาไท้จื้อ อ่างศิลา

ภาพที่ 116 ตลาดจีนชากแง้ว

ที่มาภาพ: (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี กระทรวงวัฒนธรรม, 2563, น. 5)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 117 ภาพชาวจีนบนจิตรกรรมฝาผนังวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง

ที่มาภาพ: วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง

นอกจากสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมจีนแล้ว ในจังหวัดชลบุรียังมีวัฒนธรรมด้านศิลปะการแสดงที่เป็นวัฒนธรรมจีนอยู่ด้วย อาทิ ดนตรีจีนที่ใช้ประกอบพิธีทางศาสนาและการแสดงเอ็งกอ ซึ่งการแสดงเอ็งกอของจังหวัดชลบุรี นั้น ได้เข้ามาครั้งแรกเมื่อประมาณ 100 ปีมาแล้ว โดยคนไทยเชื้อสายจีน ได้นำเอาศิลปะการแสดงชุดนี้มาจากประเทศจีน เป็นการแสดงขึ้นมาชุดหนึ่งให้มีความแตกต่างกันกับการแสดงงิ้ว (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, 2565, ออนไลน์)

ภาพที่ 118 ดนตรีจีนประกอบพิธีทางศาสนาในจังหวัดชลบุรี
ที่มาภาพ: (ธนะรัชต์ อนุกูลและคณะ, 2549, น.145)

ภาพที่ 119 การแสดงเอ็งกอของจังหวัดชลบุรี
ที่มาภาพ: (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, 2565, ออนไลน์)

การใช้แนวคิดเรื่องชาติพันธุ์เพื่อสร้างความรู้สึกและแสดงออกเป็นเรื่องราวในลักษณะการพรรณนาของดนตรีให้กับผู้ฟัง

ทิ้กท้อ หมายถึง การมาเยือน บ่วงหุกส่วย เป็นคำอ่านออกเสียงของคำว่า ชลบุรี ในภาษาจีนแต้จิ๋ว (เกียรติธวัต เจนยงศักดิ์, สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2565) ซึ่งในจังหวัดชลบุรีมีวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายจีนเป็นสำคัญ โดยส่วนมากเป็นเชื้อสายจีนแต้จิ๋ว อีกทั้งจังหวัดชลบุรียังเป็นเมืองที่

มีอาณาเขตติดกับทะเล การเดินทางทางน้ำจึงมีความสำคัญเกี่ยวกับจังหวัดชลบุรีเช่นกัน แนวคิดของการประพันธ์ในช่วงที่หนึ่งนี้คือการเดินทางของชาวจีนแต้จิ๋วจากประเทศจีนเดินทางโดยเรือสำเภาข้ามโพ้นทะเลมายังดินแดนชลบุรีในอดีต ตั้งแต่สมัยทวารวดีที่ชุมชนเมืองโบราณ คือ เมืองศรีพโล และทำการค้าขายมีความเจริญรุ่งเรือง

ช่วงที่ 1 ทิ้กท้อบ่วงหุกส่วย เป็นการบรรเลงบทเพลงเพื่อเกริ่นนำ (Introduction) ของเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี เป็นการประพันธ์ทำนองขึ้นใหม่โดยใช้ทำนองต้นรากของเพลงที่มีอยู่เดิม สื่อถึงความหมายของการเดินทางมายังเมืองชลบุรี โดยใช้แนวคิดการประพันธ์เพลงประกอบการแสดงละครพันทางของครูมนตรี ตราโมท ที่ใช้สำเนียงดนตรีให้สอดคล้องกับต่างชาติที่ผสมอยู่ ในช่วงนี้ประกอบด้วยเพลงจำนวน 4 เพลง ได้แก่ เพลงโล้เตี่ยจิว เพลงรัวจีน เพลงขึ้นฝั่ง เพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.1.1.1 เพลงโล้เตี่ยจิว

ราชบัณฑิตยสภา ให้ความหมายของเพลงโล้ไว้ในสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคประวัติและบทร้องเพลงตับ ประวัติเพลงหน้าพาทย์และเพลงโหมโรงว่า *“เพลงโล้ เป็นเพลงหน้าพาทย์ใช้บรรเลงประกอบกิริยาไปมาทางน้ำ ในการแสดงใช้บรรเลงประกอบการแสดงได้ทั้งมนุษย์ สัตว์ และวัตถุ เช่น การล่องเรือ ว่ายน้ำ ลอยน้ำ เช่น ตอนนางเบญกายแปลงเป็นนางสีดาตายลอยทวนน้ำมาเพื่อลวงให้พระรามและพระลักษณ์เข้าใจผิด”* (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550, น. 181)

คำว่าเตี่ยจิว ให้ความหมายถึงชาวจีนแต้จิ๋ว ซึ่งคำว่า แต้จิ๋วเป็นคำไทย ในภาษาแต้จิ๋วใช้คำว่า “เตี่ยจิว” (เสี่ยวจิว, 2556, น.12) เพลงโล้เตี่ยจิว ให้ความหมายว่า การเดินทางของชาวจีนแต้จิ๋วมาทางเรือเพื่อเข้ามายังดินแดนเมืองชลบุรีที่มีความอุดมสมบูรณ์ ผู้ประพันธ์กำหนดใช้เพลงโล้เป็นทำนองต้นราก ประพันธ์ทำนองขึ้นใหม่ให้เป็นสำเนียงจีนเพื่อแสดงถึงการเดินทางและสื่อถึงเรื่องราวตามที่กล่าวข้างต้น แนวคิดในการประพันธ์เพลงนี้สอดคล้องกับแนวทางการประพันธ์เพลงสำเนียงในดนตรีประกอบการแสดงละครพันทางของครูมนตรี ตราโมท อาทิ เสมอลาว เสมอพม่า เป็นต้น ทั้งนี้ เพลงโล้เตี่ยจิวที่ประพันธ์ขึ้นใหม่ในเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี ยังสามารถนำไปใช้ต่อยอดในการบรรเลงประกอบการแสดงละครพันทางในบทประพันธ์ที่เกี่ยวกับชนชาติจีนได้อีกทางหนึ่งด้วย

4.1.1.2 เพลงรัวจีน

ราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของคำว่าเพลงรัว ไว้ในสารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคประวัติและบทร้องเพลงตับ ประวัติเพลงหน้าพาทย์และเพลงโหมโรง ความว่า

เพลงรัว เป็นหน้าพาทย์ใช้บรรเลงในลักษณะต่าง ๆ กัน คือ

เพลงรัวลาเดียว ใช้บรรเลงเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในการแสดงโขนละคร เช่น ร่ายเวทมนต์ แสดงนิมิตต่าง ๆ

เพลงรัวธรรมดา คือ รัวลาเดียวที่ใช้บรรเลงต่อท้ายเพลงหน้าพาทย์ที่แสดงผลสำเร็จของพิธีการหรือพิธีกรรมนั้น ๆ เช่น เพลงตระนิมิต เพลงตระนอน เพลงกระบองกัน

เพลงรัวเฉพาะ เพลงที่มีทำนองแตกต่างจกรัวธรรมดาและรัวลาเดียว ใช้บรรเลงต่อท่ายเพลงหน้าพาทย์บางเพลง เช่น เพลงบาทสกุณี เรียกว่า รัวท้ายเพลงบาทสกุณี เพลงพราหมณ์เข้า เรียกว่า รัวท้ายเพลงพราหมณ์เข้า เพลงปลูกต้นไม้ เรียกว่า รัวท้ายเพลงปลูกต้นไม้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550, น. 180)

เพลงรัวจีนนี้ ประพันธ์ขึ้นโดยยึดเอาแนวทางการบรรเลงเพลงรัวที่มีรูปแบบการบรรเลงด้วยการลอยจังหวะ ประพันธ์ขึ้นใหม่โดยบรรเลงต่อท้ายเพลงโล้เตี่ยจิว ทำนองรัวมีสำเนียงจีนให้สอดคล้องกับเพลงโล้เตี่ยจิว ในการบรรเลงเพลงรัวยังให้ความหมายถึงการเคารพบูชาได้อีกด้วย

4.1.1.3 เพลงขึ้นฝั่ง

เพลงขึ้นฝั่ง ตั้งชื่อให้เพื่อแสดงความหมายของการเสร็จสิ้นการเดินทางให้ต่อเนื่องกับเพลงโล้เตี่ยจิวและรัวจีน ทำนองเพลงเป็นการแสดงความรู้สึกเบิกบานการเข้าถึงดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ ผู้วิจัยกำหนดใช้เพลงถอนสมอเป็นทำนองต้นราก

เพลงถอนสมอ สองชั้น เป็นเพลงที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งอยู่ในเรื่องถอนสมอบางตำราก็รวมเข้าอยู่ในเรื่องบังใบ เรียกชื่อในครั้งนั้นว่า “ฝรั่งถอนสมอ” ภายหลังพระยาประสาน-ดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ได้แต่งขึ้นเป็นสามชั้น ทั้งทางร้องและทางดนตรี ต่อมาเมื่อนิยมบรรเลงเพลงเถากันขึ้น จึงมีผู้ตัดทำนอง สองชั้นนั้นลงเป็นชั้นเดียวบรรเลงติดต่อกันครบเป็นเถา ซึ่งมีความหมายไปในทางชี้ชวนชมธรรมชาติในทางชลมารค (มนตรี ตราโมทและวิเชียร กุลตัณฑ์, 2523, น. 353)

เพลงถอนสมอนี้ ผู้วิจัยกำหนดเลือกเฉพาะทำนองเพลงส่วนต้นของท่อนที่ 2 ซึ่งเป็นทำนองที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของเพลงถอนสมอ เป็นทำนองต้นรากและประพันธ์ทำนองขึ้นใหม่กำหนดใช้สำเนียงฝรั่งเพื่อแสดงความครึกครื้นเบิกบานของการเดินทางมาถึงที่หมายและเป็นการสิ้นสุดการเดินทาง และเพื่อให้สอดคล้องกับเพลงถอนสมอเดิม ที่โบราณเรียกกว่าเพลงฝรั่งถอนสมอนั้น เมื่อนำทำนองต้นรากมาประพันธ์เป็นทำนองใหม่แล้วผู้วิจัยจึงยังคงแสดงร่อยรอยให้ปรากฏไว้ในที่นี้อีกด้วย

ทำนองเพลงถอนสมอที่ผู้วิจัยเลือกใช้

- - - -	- - - มˌ	- - - -	- - - รˌ	- - - ซˌ	- - - มˌ	- รˌ - ท	- ล - ซ

4.1.1.4 เพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์

เพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ เป็นการแสดงถึงการเดินทางถึงดินแดนแรกในยุคสมัยโบราณของจังหวัดชลบุรี นั่นคือเมืองศรีพโลที่อยู่ในสมัยทวารวดี เนื่องจากจังหวัดชลบุรีในอดีตเป็นดินแดนที่ปรากฏขึ้นมาในหน้าประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยทวารวดี แต่เดิมเป็นเพียงเมืองเกษตรกรรมและชุมชนประมงเล็ก ๆ ตามแผนที่ไตรภูมิก็มีชื่อตำบลสำคัญของชลบุรีปรากฏอยู่ เรียงจากเหนือลงใต้ คือ เมืองบางทราย เมืองบางปลาสร้อย เมืองบางพระเรือ (ปัจจุบันคือบางพระ) และเมืองบางละมุง

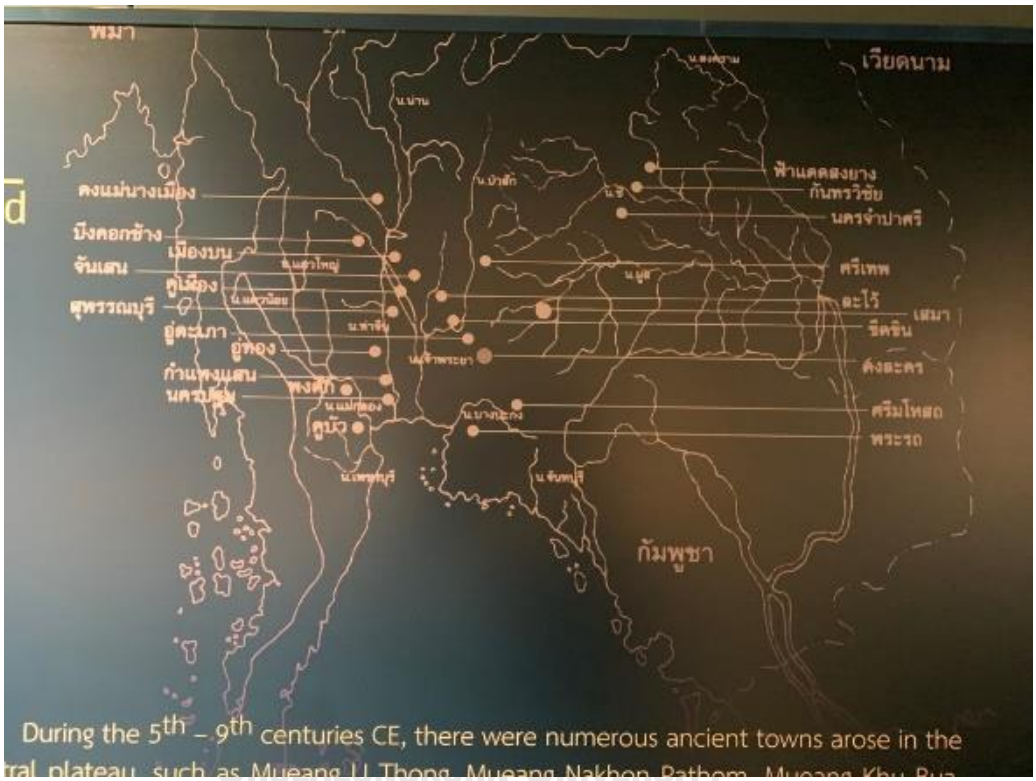

ภาพที่ 120 แผนที่วัฒนธรรมทวารวดีในภาคตะวันออกในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี

ที่มาภาพ : ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 7 มีนาคม 2565

จากแผนที่จะเห็นว่าปรากฏชื่อเมืองโบราณของจังหวัดชลบุรีคือเมืองพระรถในปัจจุบันคืออำเภอพนัสนิคม ซึ่งในยุคสมัยเดียวกับเมืองพระรถนี้เป็นเมืองคู่กับเมืองศรีพโร ปัจจุบันคืออำเภอเมืองชลบุรี (สำนักงานจังหวัดชลบุรี, 2564, ออนไลน์) ตัวเมืองชุมชนโบราณศรีพโล ถูกทำลายลงจากการตัดถนนสายบางนา-ตราด และการสร้างสนามกีฬาของจังหวัดชลบุรี กล่าวกันว่ามีลักษณะเป็นแบบวงรีหรือสี่เหลี่ยมผืนผ้าโดยตัวเมืองอยู่ห่างจากชายฝั่งทะเลเข้ามาประมาณ 700 เมตร ตั้งอยู่ในบริเวณที่สูงของเนินเขาที่ลาดลงไปสู่ชายฝั่งทะเล หลักฐานต่าง ๆ ที่พบบริเวณเมืองศรีพโล คือรูปแบบของตัวเมืองจะอยู่ในสมัยทวารวดี ส่วนหลักฐานอื่น ๆ ที่ปรากฏพบ ชาวบ้านตลอดจนพระภิกษุสงฆ์ได้

เก็บรักษาไว้ที่วัดศรีพโลทัย (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดชลบุรี โรงเรียนชลกันยานุกูล, 2541, น. 21)

ภาพที่ 121 (ซ้าย) ถ้วยชามเคลือบแบบจีนสมัยราชวงศ์เหม็ง
ภาพที่ 122 (ขวา) เครื่องปั้นดินเผา
ที่มาภาพ : นพพล จำเริญทอง

ภาพที่ 123 (ซ้าย) เศษหม้อทะนน
ภาพที่ 124 (ขวา) ใบเสมาหินทราย
ที่มาภาพ : นพพล จำเริญทอง

การประพันธ์เพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ ผู้วิจัยกำหนดใช้เพลงเวสสุกรรมเป็นทำนองต้นราก โดยใช้วิธีการขยายทำนองจากเสียงลูกตก บทเพลงแสดงถึงการเข้าสู่ดินแดนสำคัญ ดินแดนที่มีความศักดิ์สิทธิ์ อ้างอิงจากการยกย่องให้เขาบางทรายเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ของเมืองศรีพโลเนื่องจากเป็นที่ประดิษฐานของรอยพระพุทธบาทในยุคทวารวดี (กำพล จำปาพันธ์, 2559, น. 221) แนวคิดในการประพันธ์เพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์อีกประการหนึ่ง ผู้วิจัยกำหนดใช้สำเนียงมอญ ทำนองเพลง 2 ท่อน เพลงช้าหนึ่งท่อน และเพลงเร็วอีกหนึ่งท่อน โดยทั้งเพลงช้าและเพลงเร็วใช้ทำนองเดียวกัน เพื่อให้สอดคล้องกับดนตรีในยุคทวารวดีอ้างอิงจากแนวคิดการประพันธ์เพลงระบำโบราณคดีของคุณครูมนตรี ตราโมท

สำหรับการบรรเลงเพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ ผู้วิจัยกำหนดใช้วงปี่พาทย์ไม้แข็งในรูปแบบวงดนตรีเดิมเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของเสียงดนตรีและความรู้สึกของผู้ฟัง และเพิ่มเครื่องกำกับจังหวะได้แก่ ตะโพนมอญ และเปิงมางคอก เพื่อให้ได้กลิ่นอายของดนตรีสำเนียงมอญ

4.1.2 ช่วงที่ 2 เพลงไป่โล่วโก้

คำว่า ไป่ เป็นภาษาแต้จิ๋ว แปลว่าการสักการะบูชา คำว่า โล่วโก้ เป็นชื่อวงดนตรีประกอบการแสดงเอ็งกอ ซึ่งเป็นการแสดงในวัฒนธรรมพื้นถิ่นของชาวชลบุรี ความหมายโดยรวมคือการสัการะบูชาด้วยเสียงกลอง แนวคิดในการบทเพลงในช่วงที่สองนี้ เป็นการแสดงออกถึงความเคารพ บูชา แด่บุคลสำคัญอันหมายรวมถึงองค์พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ และบุคคลสำคัญทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสร้าง การปฏิสังขรณ์วัดพระอารามหลวงรวมถึงการสร้างรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันด้วย

เอ็งกอ เป็นการแสดงวัฒนธรรมของชาวจีนรูปแบบหนึ่งปรากฏให้เห็นในพื้นที่ที่มีชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีนได้ทั่วไป สำหรับเอ็งกอของจังหวัดชลบุรี ปรากฏพบในอำเภอพนัสนิคม และอำเภอเมืองจังหวัดชลบุรี การแสดงเอ็งกอได้เข้ามาเมื่อประมาณ 100 ปีมาแล้ว โดยคนไทยเชื้อสายจีน ได้นำเอาศิลปะการแสดงชุดนี้มาจากประเทศจีน (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี, 2565, ออนไลน์) เอ็งกอเป็นการแสดงเกี่ยวกับการออกรบ มีความเชื่อว่าการแสดงเอ็งกอจะทำให้เกิดความเป็นสิริมงคล ปัดเป่าความไม่ดี และจะให้เกิดความเจริญมิ่งมงคล ซึ่งเห็นได้จากการที่มีการแสดงเอ็งกอในงานที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ได้แก่ วันตรุษจีน เทศกาลกิจเจ วันไหว้พระจันทร์ งานประจำปีของศาลเจ้าต่าง ๆ ในจังหวัดชลบุรี ซึ่งตามความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายจีนจะเชื่อว่าเอ็งกอเป็นเทพเจ้าที่ช่วยปัดเป่าความไม่ดี และทำให้เกิดความเป็นสิริมงคล (สมภพ ทองหยอด, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2565)

ผู้วิจัยกำหนดเลือกคณะเอ็งกอบู๊เมืองชลบุรี เป็นต้นแบบในการศึกษาข้อมูลเพื่อใช้เป็นต้นรากและแรงบันดาลใจในการประพันธ์เพลงไป่โล่วโก้ การประพันธ์เพลงไป่โล่วโก้

ในช่วงที่ 2 นี้ การประพันธ์เป็นการถอดกระสวนทำนองของการบรรเลงวงโล่วโก้ ซึ่งเป็นวงดนตรีเฉพาะที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงเอ็งกอ เป็นเครื่องดนตรีประเภทกำกับจังหวะทั้งหมด ประกอบด้วย กลองจีน ล้อ และฉาบใหญ่ (สมภพ ทองหยอด, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2565) กระสวนจังหวะที่ได้จะเป็นต้นรากในการประพันธ์ทำนองเพลงไป่โล่วโก้ขึ้นใหม่

การนำเสนอเพลงไป่โล่วโก้ แบ่งทำนองเพลงออกเป็น 2 ช่วงหลัก คือ ช่วงที่ 1 เป็นการบรรเลงทำนองกลองสลับกันระหว่าง วงไปโล่วโก้ กับ ตะโพนกลองทัด ในลักษณะมหกรรมกลอง และช่วงที่ 2 ผู้วิจัยกำหนดใช้วิธีการบรรเลงเดี่ยวทำนองสั้น ๆ ของแต่ละเครื่องดนตรีในวงปี่พาทย์ เพื่อแสดงการเคารพเชิดชูบูชา สรรเสริญองค์พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ และบุคคลสำคัญทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสร้าง และการปฏิสังขรณ์วัดพระอารามหลวงและรอยพระพุทธบาท ซึ่ง

รองศาสตรจารย์ ดร.ภัทระ คมขำ อธิบายว่าการบรรเลงเดี่ยวนี้ใช้แนวคิดเดียวกับการจัดงานแสดงรายการมหกรรมเดี่ยวเพลงไทยชัยมงคล (ภัทระ คมขำ, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2565) สำหรับทำนองเดี่ยว ผู้วิจัยใช้วิธีการถอดกระสวนจังหวะของการบรรเลงวงโล่วโก้ของคณะเอ็งกอบู๊เมืองชลบุรี มาใช้เป็นต้นรากในการประพันธ์ทำนองขึ้นใหม่

การบรรเลงวงโล่วโก้นั้นมีความเป็นอิสระ ขึ้นอยู่กับไหวพริบปฏิภาณของผู้บรรเลง ทำนองกลองจะมีทำนองที่เป็นหลักยืนพื้นอยู่ 2 ลักษณะ ดังนี้

สัญลักษณ์การบันทึกโน้ต

ตุง สัญลักษณ์แทนเสียงของกลองจีน

ฉ สัญลักษณ์แทนเสียงเสียงของล้อ

ทำนองที่ 1

กลอง	- - - ตุง	- - - ตุง	- - - ตุง	- - - ตุง	- - - ตุง	- ตุง - ตุง	- ตุง - ตุง	- ตุง - ตุง
ล้อ	- ฉ - ฉ	- ฉ - ฉ	- ฉ - ฉ	- ฉ - ฉ	- ฉ - ฉ	- ฉ - ฉ	- ฉ - ฉ	- ฉ - ฉ

ทำนองที่ 2

กลอง	- ตุงตุงตุง	- ตุงตุงตุง	- ตุงตุงตุง	- ตุงตุงตุง	- ตุงตุงตุง	- ตุงตุงตุง	- ตุงตุงตุง	- ตุงตุงตุง
ล้อ	- ฉ - ฉ	- ฉ - ฉ	- ฉ - ฉ	- ฉ - ฉ	- ฉ - ฉ	- ฉ - ฉ	- ฉ - ฉ	- ฉ - ฉ

4.1.3 ช่วงที่ 3 พระพุทธบาทปูชิต

คำว่า ปูชิต แปลว่า บูชา อันบูชาแล้ว (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 680) พระพุทธบาทปูชิต หมายถึงการสักการะบูชารอยพระพุทธบาทที่พบในวัดพระอารามหลวงทั้ง 6 วัดในจังหวัดชลบุรี ได้แก่ วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง วัดบางพระวรวิหาร วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร วัดชัยมงคล พระอารามหลวง และวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร โดยผู้วิจัยได้รับแรงบันดาลใจจาก สังคมที่เกี่ยวข้อง ความเชื่อ รูปแบบสถาปัตยกรรม ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ และดนตรีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนากำหนดเป็น 6 เพลง ได้แก่ เพลงศรีสมุทรสมโภช เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล เพลงธเรศนครอินทร์ เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ เพลงพุทธชัยมงคล และเพลงภูมิพลเฉลิมชัย ผู้วิจัยขอแสดงรายละเอียดดังต่อไปนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

4.1.3.1 เพลงศรีสมุทรสมโภช

คำว่าศรี แปลว่า มิ่ง, สิริมงคล, ความรุ่งเรือง, ความสว่างสุกใส, ความงาม, ความเจริญ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 1137) คำว่า สมโภช แปลว่า การกินร่วม การเลี้ยงอาหาร งานเลี้ยง งานฉลองในพิธีมงคลเพื่อยินดีร่าเริง เช่น งานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี งานสมโภชพระสุพรรณบัฏ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 1168) ชื่อเพลงศรีสมุทรสมโภช ตั้งชื่อตามเหตุการณ์การสมโภชรอยพระพุทธบาท วัดจุฬาทิศธรรมสภารามวรวิหาร เกาะสีชัง ในสมัยรัชกาลที่ 5

รอยพระพุทธบาทวัดจุฬาทิศธรรมสภารามวรวิหาร เกาะสีชังเป็นรอยพระพุทธบาทที่เก่าแก่ที่สุดจากประวัติศาสตร์ในจังหวัดชลบุรี เนื่องด้วยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้อัญเชิญรอยพระพุทธบาทเก่าแก่ คาดว่าสร้างขึ้นในสมัย พ.ศ. 500 จากเมืองคยาประเทศอินเดียเพื่อนำมาประดิษฐานไว้ในมณฑป ยอดเขาคยาสิระ เกาะสีชัง ในปีพ.ศ. 2435 และในการนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จในการฉลองสมโภชรอยพระพุทธบาทเกาะสีชังนี้ด้วย

การประพันธ์เพลงพระพุทธบาทเกาะสีชัง เป็นอนุสรณ์ถึงประวัติการสร้างรอยพระพุทธบาท วัดจุฬาทิศธรรมสภารามวรวิหาร เกาะสีชังในสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จมาในพิธีสมโภชรอยพระพุทธบาทนี้ รวมถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ที่เคยเสด็จพระดำเนินมายังเกาะสีชังอีกด้วย

สังคีตลักษณ์เพลงศรีสมุทรสมโภช เป็นเพลงท่อนเดียว มาจากการปรากฏรอยพระพุทธบาทรอยเดี่ยวบนยอดเขา สำหรับกระสวนทำนองของเพลงศรีสมุทรสมโภชนี้ เป็นการแสดงความรู้สึกแห่งการเฉลิมฉลองยินดีในเหตุการณ์การสมโภชรอยพระพุทธบาท ความต้องการของผู้ประพันธ์ผู้วิจัยกำหนดการประพันธ์ทำนองให้เป็นสำเนียงแขก เพื่อแสดงถึงการอันเชิญรอยพระพุทธบาทมาจากเมืองพุทธคยา ประเทศอินเดีย โดยใช้ทำนองส่วนหนึ่งของเพลงแขกเชิญเจ้ามาเป็นทำนองต้นรากในการประพันธ์ ซึ่งเพลงแขกเชิญเจ้า *“เป็นเพลงสำหรับประกอบพิธีของพวกแขก เช่น เต้นประกอบการบูชายัญ หรือเต้นตามเทวสถานเพื่อขอให้พระผู้เป็นเจ้าอันศักดิ์สิทธิ์ประสิทธิ์ประสาทพรแก่ผู้ขอ บทร้องเพลงนี้ก็เหมือนกัน เป็นการขอพรให้บังเกิดเหตุการณ์แก่ประไหมสุหรีในละครเรื่องอิเหนา”* (มนตรี ตราโมทและวิเชียร กุลตัณฑ์, 2523, น. 273-274)

ทำนองส่วนหนึ่งของเพลงแขกเชิญเจ้า ที่ผู้วิจัยเลือกใช้เป็นทำนองต้นราก

- - - -	ม ร ด ร	ม ร ด ร	- ด ด ด	- - - -	ม ร ด ร	ม ร ด ร	- ด ด ด

4.1.3.2 เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล

เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล ตั้งชื่อจากการปรากฏรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏจำนวน 2 รอย ที่ประดิษฐานอยู่บนเขาบางทราย วัดเขาบางทรายพระอารามหลวง สันนิษฐานว่าเป็นรอยพระพุทธบาทที่มีมาก่อนอยุธยาแล้ว จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่าเขาบางทรายนั้นเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองศรีพโลเพราะเป็นที่ตั้งของรอยพระพุทธบาทสมัยทวารวดี ซึ่งเมืองศรีพโลเป็นเมืองที่มีฐานะเป็นเมืองท่าชายทะเลที่มั่งคั่ง เปิดรับเรือจากต่างชาติ เพื่อให้มาจอดพักก่อนเดินทางต่อไปยังปากน้ำเจ้าพระยา (สำนักงานจังหวัดชลบุรี, 2564, ออนไลน์)

รอยพระพุทธบาทวัดเขาบางทราย พระอารามหลวงแห่งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงผนวชเสด็จ ได้เสด็จพระราชดำเนินมานมัสการพระพุทธบาท วันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2447 ตรงกับวันพฤหัสบดี แรม 9 ค่ำ เดือน 12 ปีมะโรง ทางราชการเคยใช้วัดนี้เป็นสถานที่ทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาเรื่อยมาจนตลอดสมัยรัชกาลที่ 5

เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล ประพันธ์จากลักษณะสำนวนเพลงโปรยข้าวตอก และกำหนดใช้ทำนองเพลงเทวาประสิทธิ์ สองชั้น ท่อนที่ 1 ปรับให้เป็นสำนวนอย่างรัว เพื่อแสดงการบูชาเกิดความเป็นสิริมงคลดังชื่อเพลงเทวาประสิทธิ์ การรัวสอดแทรกส่วนต้นให้มีตะโพนมอญกับเปิงมางคอก ให้เกิดเป็นสำเนียงดนตรีสอดคล้องกับแนวคิดดนตรีสมัยทวารวดีของครูมนตรี ตราโมท เพื่อเป็นการระลึกถึงรอยพระพุทธบาทเก่าแก่ในสมัยทวารวดี

4.1.3.3 เพลงธเรศนครอินทร์

ธเรศ หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน, พระเจ้าแผ่นดิน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556)น. 599

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

นครอินทร์ หมายถึง พระราชนามเดิมของสมเด็จพระนครินทราธิราช (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี, 2563, ออนไลน์)

เพลงธเรศนครอินทร์ ตั้งชื่อตามที่มาของชื่อวัดใหญ่รามอินทา พระอารามหลวงที่นำมาจากพระนามพระมหากษัตริย์แห่งอยุธยา คือ สมเด็จพระนครินทราธิราช เมื่อครั้งเสด็จประพาสเมืองชลบุรี โดยขบวนพยุหยาตราทางชลมารค เมื่อเสด็จ ฯ มาถึงแล้ว ได้ทอดพระเนตรเห็นทิวทัศน์อันน่ารื่นรมย์ไปด้วยแมกไม้ชายทะเล ได้ยินเสียงคลื่นลมในยามราตรีกาล เหมาะสำหรับการประพฤติพรหมจรรย์ของพระภิกษุสงฆ์ จึงมีพระราชศรัทธาได้สร้างวัดขึ้นมา พระราชทานนามพระอารามนี้ ว่า "วัดอินทาราม" เพื่อให้สอดคล้องกับพระราชนามเดิมของพระองค์ว่า "พระนครอินทร์" รอยพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทารามนี้เป็นรอยพระบาทเบื้องซ้ายไม่ได้ประดิษฐานอยู่บนยอดเขาเช่นรอยพระพุทธบาทอื่น ในอดีตพระมณฑปหลังนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เคยเสด็จมาทอดพระเนตร รอยพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทารามนี้ ภายในพระมณฑปมีภาพเขียนวิถีชีวิต

ประเพณีของของชาวเมืองชลบุรี การแสดงมหรสพ การละเล่นต่าง ๆ ในวันฉลองพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปัจจุบันงานประเพณีของวัดใหญ่อินทารามเปิดพุทธศาสนิกชนเข้าการนมัสการรอยพระพุทธบาทในช่วงของเทศกาลตรุษจีน

การประพันธ์เพลงธเรศนครอินทร์ ผู้วิจัยกำหนดใช้ทำนองชมตลาด *“เพลงนี้นิยมใช้เป็นเพลงสำหรับขับร้องชมบ้านชมเมืองและชมการแต่งตัวในการแสดงละคอนในและละคอนนอกมีมาแต่โบราณ ต่อมามีผู้นำมาร้องประกอบการแสดงท่ารำ ด้วยการร้องบอกชื่อท่ารำ”* (มนตรี ตราโมทและวิเชียร กุลตัณฑ์, 2523, น. 273-274) เพื่อให้สอดคล้องกับรอยพระพุทธบาท วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวงประดิษฐานอยู่ในชุมชนเมืองชลบุรี ปัจจุบันเป็นชุมชนค้าขายที่สำคัญของจังหวัดชลบุรี ซึ่งแตกต่างจากรอยพระพุทธบาทอื่นที่มักประดิษฐานไว้บนภูเขาสูง และจากประวัติศาสตร์ที่สมเด็จพระนครินทราธิราช เมื่อครั้งเสด็จประพาสเมืองชลบุรี และเป็นที่มาของการสร้างวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวงเกิดขึ้น เอกลักษณ์ที่สำคัญของเพลงธเรศนครอินทร์คือ การบรรเลงในสองลักษณะ คือ การบรรเลงทางพื้น และทำนองทางเปลี่ยนให้สำนวน ลีลาอารมณ์เข้มขลัง ในลักษณะการบรรเลงหน้าพาทย์ แสดงให้เห็นถึงเป็นสถานที่สำคัญตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาแห่งหนึ่งในชุมชนจังหวัดชลบุรี

4.1.3.4 เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ

คำว่า นิมิต ให้ความหมาย 2 ความหมาย คือ นิรมิต, สร้าง, แปลง, ทำ และอีกความหมายหนึ่ง คือเครื่องหมาย, ลาง, เหตุ, เค้ามูล (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 635) เพลงฉิ่งบางพระนิมิต ตั้งชื่อตามประวัติศาสตร์การสร้างรอยพระพุทธบาทประดิษฐานอยู่ในวัดบางพระวรวิหาร เป็นวัดเก่าแก่ที่ไม่ปรากฏว่าสร้างขึ้นในสมัยสมัยกรุงศรีอยุธยาหรือกรุงรัตนโกสินทร์ ในเวลาต่อมา สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า รัชกาลที่ 4 ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมกองทหารเรือที่บางพระ เสด็จเยือนวัดบางพระวรวิหารและได้โปรดเกล้าให้บูรณะซ่อมแซมใหม่ให้ดีขึ้น วัดจึงกลายเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี สำหรับรอยพระพุทธบาทจำลอง สร้างขึ้นโดยหลวงพ่อฉิ่งเพื่อต้องการสร้างพระพุทธบาทเพื่อให้ประชาชนได้สักการะ ในกาลนั้นหลวงพ่อฉิ่งได้เดินธุดงค์ไปจำพรรษาที่เขากะบะ บริเวณชลประทานในปัจจุบัน ท่านได้นั่งวิปัสสนาเกิดนิมิตว่าบนเขาพระพุทธบาทนี้มีรอยพระพุทธบาทอยู่แล้ว จึงให้คนคนมาขุดและจัดทำรอยพระพุทธบาท

สังคีตลักษณ์เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ ผู้วิจัยกำหนดเป็นเพลงท่อนเดียวตามลักษณะของรอยพระพุทธบาทรอยเดี่ยว การประพันธ์เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ เป็นการประพันธ์ขึ้นโดยการประพันธ์อัตโนมัติ กระสวนทำนอง ผู้วิจัยกำหนดกระสวนทำนองแบบเพลงฉิ่ง ที่มีความเป็นเอกลักษณ์และอิสระทางทำนอง แสดงถึงการค้นหาศิลาเพื่อสร้างเป็นพระพุทธบาทของหลวงพ่อฉิ่ง โดยกำหนดเป็นเพลงฉิ่ง อัตราจังหวะสองชั้น เพื่อระลึกถึงหลวงพ่อฉิ่ง ผู้ดำริให้สร้างรอยพระพุทธบาท

4.1.3.5 เพลงพุทธชัยมงคล

พุทธ อ่านว่า พุทธะ หมายถึงพระพุทธเจ้า

คำว่า ชัย หมายถึง การชนะ, ความชนะ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 317)

คำว่า มงคล หมายถึง เหตุที่นำมาซึ่งความเจริญ เช่น มงคล 38, สิ่งซึ่งถือว่าจะนำสิริและความเจริญมาสู่และป้องกันไม่ให้สิ่งที่เลวร้ายมากล้ำกราย, เรียกงานที่จัดให้มีขึ้นเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข เช่น งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานทำบุญวันเกิด ว่า งานมงคล (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 876)

เพลงพุทธชัยมงคลนี้ ตั้งชื่อตามวัดชัยมงคล พระอารามหลวง ในเมืองพัทยาที่เป็นผู้สร้างและดูแลรอยพระพุทธบาททั้ง 2 แห่งบนเขาพระตำหนัก ประกอบด้วยพระพุทธบาทเขาพระบาท และพระพุทธบาทวัดพระใหญ่ ประดิษฐานอยู่บนเขาพระตำหนัก ซึ่งเป็นภูเขาขนาดเล็กบริเวณเมืองพัทยา

สำหรับรอยพระพุทธบาทแรก ประดิษฐานที่เขาพระบาท สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2500 เพื่อเป็นอนุสรณ์พระพุทธศาสนา และเพื่อจรรโลงพระพุทธศาสนาตามนโยบายของรัฐบาลในสมัยนั้น รอยพระพุทธบาทนั้นเป็นแท่นหินที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยประทับเมื่อครั้งเสด็จเกาะสีชัง แล้วนำมาแกะเป็นรอยพระพุทธบาทประทับบนเขา เป็นพระบาทข้างซ้าย และสำหรับรอยพระพุทธบาทรอยที่สองประดิษฐานที่วัดพระใหญ่ สร้างรอยพระพุทธบาทขึ้นในปี พ.ศ. 2554

ผู้วิจัยกำหนดประพันธ์เพลงพุทธชัยมงคลจากการถอดกระสวนจังหวะจากบทสวดพุทธชัยมงคลคาถา ที่เริ่มด้วยบทถวายพรพระ โดยผู้วิจัยต้องการให้การบรรเลงเพลงเพลงพุทธชัยมงคล เป็นเหมือนการสวดมนต์บูชาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จากแนวคิดเพลงโบราณที่มีการถอดคาถาอาคมมาทำเป็นบทเพลงดังเช่นโหมโรงเช้า โหมโรงเย็นที่เป็นการสวดมนต์เป็นเสียงของดนตรี รวมถึงเพลงบ้าบ่น เพลงสวดมอญ ทำนองจึงเป็นลักษณะบังคับสำนวนและปรับให้มีสำนวนแบบการดำเนินทำนองในส่วนท้ายเช่นเดียวกับชัยมงคลคาถา ว่าด้วยการให้พรภะวะตุสัพ และจบสำนวนแบบบทสวด สัพพะสังฆานุ ภาเวนะสะทาโสตถิ ภพวันตุเต ผู้ฟังได้รับความสิริมงคลจากการสวดมนต์บูชาพระ และให้สอดคล้องกับประวัติการสร้างรอยพระพุทธบาทที่เป็นอนุสรณ์พระพุทธศาสนาครบรอบ 2,500 ปี

4.1.3.6 เพลงภูมิพลเฉลิมชัย

เพลงภูมิพลเฉลิมชัย ชื่อตามรอยพระพุทธบาทมีประชาชนได้ถวายให้วัดเพื่อสร้างเป็นรอยพระพุทธบาทถวายให้กับพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ประดิษฐานบนเขาในบริเวณวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร เป็นวัดที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก พระองค์ที่ 19 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เคยเป็นองค์พระประธานและเป็นวัดใน

พระบรมราชูปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ในหลวงรัชกาลที่ 9 รอยพระพุทธบาท เป็นพระพุทธบาทคู่ขนาดใหญ่ที่สุดในจังหวัดชลบุรี ลักษณะที่โดดเด่นอีกประการหนึ่งของพระมหามณฑปแห่งนี้ คือการตกแต่งด้วยกระเบื้องโมเสกทอง ซึ่งแต่เดิมเคยประดับอยู่ภายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งนำเข้ามาจากเมืองเวนิส ประเทศอิตาลี

เพลงภูมิพลเฉลิมชัย ประพันธ์ขึ้นเพื่อระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณในล้นเกล้า รัชกาลที่ 9 อีกทั้งการสืบค้นมูลบทที่เกี่ยวข้องเพื่อแสดงให้ประจักษ์ในพระอัจฉริยะของพระองค์ท่านจึงนำบทเพลงพระราชนิพนธ์ที่ 7 เพลงมาร์ชราชวัลลภมาเป็นแรงบันดาลใจ โดยนำเค้าโครงในสำนวนมาเป็นเพลงต้นรากประพันธ์สำนวนขึ้นใหม่ เป็นแบบขนบดนตรีไทย ใช้แนวคิดจากเพลงมหาฤกษ์และมหาชัยที่มีสำนวนทั้งไทยและสำนวนฝรั่ง บรรเลงเพื่อพิธีกรรมของสังคมไทยมาจนกระทั่งปัจจุบัน อีกทั้งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างวัฒนธรรมไทยและชาติตะวันตกผ่านร่องรอยมูลบทพระพุทธบาททั้งสองรอยในรูปแบบเพลงคู่เคียงกัน

4.1.3.7 เพลงรัวพระพุทธบาทปูชิต

เพลงรัวพระพุทธบาทปูชิต เป็นการบรรเลงลักษณะการรัวเปรียบดั่งการกราบลาพระเบญจางคประดิษฐ์ 3 ครั้ง ทำนองที่เชื่อมโยงกับเพลงรัวจีนในตอนต้นเพลง เป็นการจบเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรีได้อย่างสมบูรณ์

จากการอภิปรายเรื่องแนวคิดและแรงบันดาลใจในการประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรีสามารถสรุปได้ว่า เพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี แบ่งออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่ ช่วงแรก ทิ้กท้อบ่วงหุกส่วย ประกอบด้วยเพลงโล้เตี่ยจิว เพลงรัวจีน เพลงขึ้นฝั่ง และเพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ ช่วงที่สอง เพลงไป่โล่วโก้ และช่วงที่สาม พระพุทธบาทปูชิต ประกอบด้วยเพลงศรีสมุทรสมโภช เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล เพลงธเรศนครอินทร์ เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ เพลงพุทธชัยมงคล เพลงภูมิพลเฉลิมชัย และจบเพลงชุดด้วยทำนองเพลงรัวพระพุทธบาทปูชิต

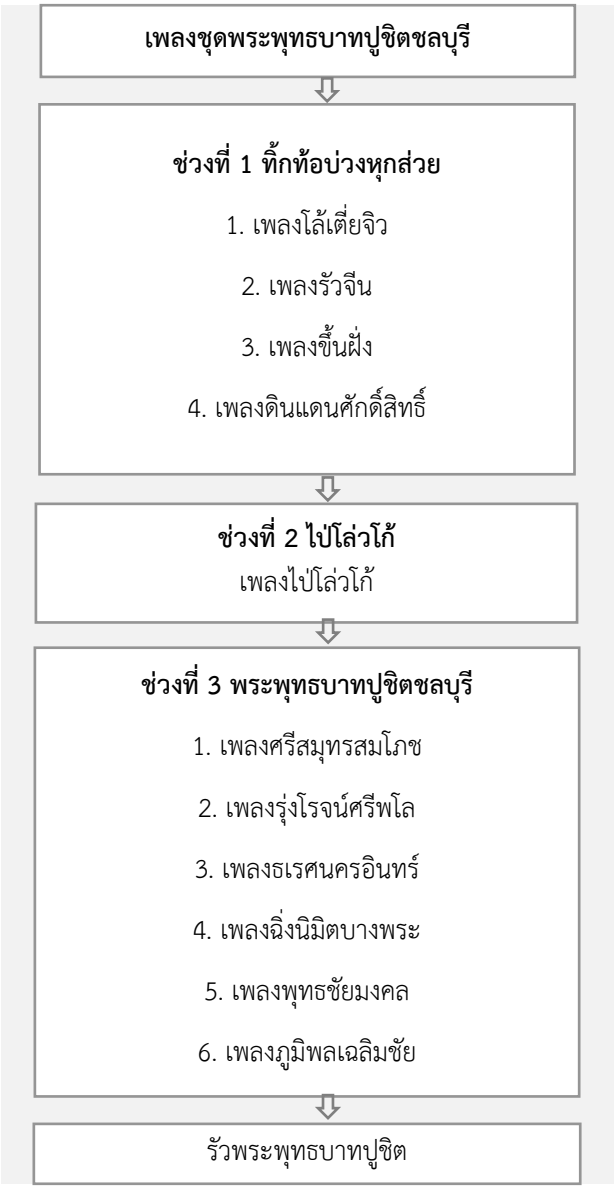

ภาพที่ 125 โครงสร้างเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี
ที่มาภาพ : ผู้วิจัย

4.2 รูปแบบการผสมวง

การผสมวงดนตรีสำหรับการบรรเลงเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสมโภชรอยพระพุทธบาท รวมไปถึงข้อมูลจากรอยพระพุทธบาทจังหวัดชลบุรี โดยมีรายละเอียดดังนี้

ห้องสมุดดิจิทัลวัชรญาณ เผยแพร่หนังสือ ประชุมวรรณคดีเรื่อง พระพุทธบาท ของกรมศิลปากร เป็นการแสดงคติความเชื่อเรื่องรอยพระพุทธบาทและความเลื่อมใสศรัทธาในรอยพระพุทธบาทของพุทธศาสนิกชนไทย ประกอบด้วยวรรณคดีร้อยกรองเนื้อหาเกี่ยวกับตำนานพระพุทธบาทสระบุรี และการเดินทางไปนมัสการรอยพระพุทธบาท รวมทั้งหมด 9 เรื่อง แบ่งเป็นวรรณคดีสมัยอยุธยา 5 เรื่อง ได้แก่ โคลงนิราศเจ้าฟ้าอภัย บุณโณวาทคำฉันท์ โคลงนิราศพระพุทธบาท กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง และ กาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก และวรรณคดีร้อยกรองที่เกี่ยวกับพระพุทธบาทซึ่งแต่งในสมัยรัตนโกสินทร์ มีจำนวน 4 เรื่อง ได้แก่ นิราศพระบาท ของสุนทรภู่ โคลงนิราศวัดรวก นิราศพระบาท สำนวนนายจัด และ โคลงลิลิตดั้นตำนานพระพุทธบาท (กรมศิลปากร, 2556, ออนไลน์) ผู้วิจัยได้ยกความบางตอนของบทร้อยกรองที่ปรากฏร่องรอยของดนตรีไทยมาแสดงดังต่อไปนี้

บุณโณวาทคำฉันท์

บุณโณวาทคำฉันท์ เป็นวรรณดคดีเก่าแก่แต่งขึ้นโดยพระมหานาค วัดท่าทราย แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.ใดไม่มีระบุไว้แน่ชัด สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำนานพระพุทธบาทตามคัมภีร์ในพุทธศาสนาและงานสมโภชรอยพระพุทธบาท เมื่อ พ.ศ. 2293 ผู้วิจัยขอยกความในแต่ละตอนของบุณโณวาทคำฉันท์ที่ปรากฏร่องรอยของเครื่องดนตรีไทย ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑๑๐ บัดการมโหรศพ พก็โห่ขึ้นประนัง
กลองโขน**ตระโพน**ดัง ก็ตั้งตระดำเนิรครู
๏ ฤๅษีเสมอลา กรบิลพาสองสู
เสวตรานิลาดู สัประยุทธภัณฑนา
๏ ตระบัดก็เบิกไพ จิตรสูรอสูรา
ถวายดวงธิดาพงา อมเรศเฉลิมงาน
๏ ลครก็ฟ้อนร้อง สุรศัพทกลับขาน
ฉับฉ่ำที่ดำนาน อนิรุทธกินรี
๏ ฝ่ายฟ้อนลครใน บริรักษจักรี
โรงริมคิรีมี กลลับบแลชาย

(กรมศิลปากร, 2556, ออนไลน์)

โคลงนิราศเจ้าฟ้าอภัย

โคลงนิราศเจ้าฟ้าอภัย เป็นบทประพันธ์โคลงสี่สุภาพ มีเนื้อหากล่าวถึงการเดินทางจากกรุงศรีอยุธยาไปทางลพบุรี และเดินทางต่อไปยังพระพุทธบาทสระบุรี เป็นงานพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าอภัย พระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ แห่งกรุงศรีอยุธยา ผู้วิจัยขอยกความในแต่ละตอนของโคลงนิราศเจ้าฟ้าอภัย ที่ปรากฏร่องรอยของเครื่องดนตรีไทย ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

๏ เก้าค่ำย่ำรุ่งร้น เรืองแสง
พลแห่พัตราแลง เถือกถ้า
ฆ้องคึกบันดาลแสยง เสียง**ปี่**
หน้าพี่ตรวจถ้วนหน้า ขาดหน้านางเดียว ฯ

๏ **กาหลหรทึก**แส้ เสียง**สังข์**
เรียมบ่ฟังเลยฟัง ข่าวน้อง
ฆ้องคึกบันดาลหวัง เสียงเสน่ห์
เสน่ห์มารุมรึงข้อง ขุ่นข้องอารมณ์ ฯ

(กรมศิลปากร, 2556, ออนไลน์)

นิราศพระบาท สำนวนของ พระสุนทรโวหาร (สุนทรภู่)

นิราศพระบาท สำนวนของ พระสุนทรโวหาร (สุนทรภู่) เป็นวรรณคดีนิราศที่รู้จักกันเป็นอย่างดี แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2350 คราวเมื่อสุนทรภู่เป็นมหาดเล็กตามเสด็จพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ พระโอรสในสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข ไปนมัสการรอยพระพุทธบาท สระบุรี ผู้วิจัยขอยกความในแต่ละตอนของนิราศพระบาท ที่ปรากฏร่องรอยของเครื่องดนตรีไทย ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

๏ ประจวบจนสุริยนเย็นพยับ ไม่ได้ศัพท์เซ็งแซ่ด้วย**แตรสังข์**
ปี่ระนาดฆ้องกลองประโคมดัง ระฆังหงั่งหงั่งหง่างลงคร่างครึม
มโหรีปี่ไฉนจับใจแจ้ว วิเวกแว่ว**กลอง**โยน**ตะโพน**กระหึ่ม
ทุกที่ทับสัปปุรุษก็พูดพึม รุกขาครื้มครอบแสงพระจันทร

(กรมศิลปากร, 2556, ออนไลน์)

นิราศพระบาท สำนวนนายจัด

นิราศพระบาท สำนวนนายจัด เป็นวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ สันนิษฐานว่าน่าจะแต่งขึ้นภายหลังจากนิราศพระบาท ของสุนทรภู่ เนื้อหาพรรณนาถึงการเดินทางตามเสด็จพระราชดำเนินไปทรงนมัสการพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ผู้วิจัยขอยกความในแต่ละตอนของนิราศพระบาท สำนวนนายจัด ที่ปรากฏร่องรอยของเครื่องดนตรีไทย ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

แล้วเขาบอกว่าออกช้างที่นั่ง กระบวนตั้งโห่ลั่นสนั่นป่า
ปี่พาทย์ระนาดฆ้องก้องโกลา ขนัดหน้าล่วงนำดำเนินไป
ม่อยม่อยผ็อยจะหลับกลับเตือนใจ เทวษไห้หวาดหวั่นถึงขวัญตา
เห็นแสงเพลิงเริงรองพวกกองแล **ฆ้องกระแต**เตือนตีถี่นักหนา

(กรมศิลปากร, 2556, ออนไลน์)

โคลงลิลิตดั้นตำนานพระพุทธบาท

โคลงลิลิตดั้นตำนานพระพุทธบาท งานพระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงพระนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. 2456 เพื่อถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คราวเสด็จพระราชดำเนินไปทรงยกพระจุลมงกุฎเหนือพุ่มข้าวบิณฑ์ ณ ยอดพระมณฑปพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ผู้วิจัยขอยกความในแต่ละตอนของโคลงลิลิตดั้นตำนานพระพุทธบาท ที่ปรากฏร่องรอยของเครื่องดนตรีไทย ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

๏ กลางวันนปนส่วนให้ คฤหัศถ์นมสส การพ่อ
ยามค่ำส่วนสงฆ์คลล พระเจ้า
เสยยงรขงงหง่งงเหง่งอัด แอ อเนก นิกรเอย
พิณพาทย์เซงแสร้เร้า ประโคม ฯ

(กรมศิลปากร, 2556, ออนไลน์)

จากวรรณกรรมประชุมวรรณคดีเรื่อง พระพุทธบาท ของกรมศิลปากร ได้แก่ โคลงนิราศเจ้าฟ้าอภัย บุณโณวาทคำฉันท์ โคลงนิราศพระพุทธบาท กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง และกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก นิราศพระบาท ของสุนทรภู่ โคลงนิราศวัดรวก นิราศพระบาท สำนวนนายจัด และ โคลงลิลิตดั้นตำนานพระพุทธบาท ปรากฏพบร่องรอยของวงดนตรี ดังนี้

1) เครื่องดนตรีประโคม ได้แก่ สังข์ แตร มโหระทึก
2) เครื่องดนตรี ได้แก่ ตะโพน ระนาด ฆ้อง ปี่ ฆ้องกระแต
3) วงดนตรี ได้แก่ วงปี่พาทย์ วงมโหรี

จากการศึกษาข้อมูลภาคสนามวัดพระอารามหลวงในจังหวัดชลบุรี ปรากฏพบภาพจิตรกรรมฝาผนัง รูปวงปี่พาทย์เครื่องห้ากำลังบรรเลงเฉลิมฉลองพระบรมสารีริกธาตุ ภายในมณฑปพระพุทธบาท วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง

ภาพที่ 126 ภาพจิตรกรรมฝาผนังการแสดงหนังใหญ่ภายในมณฑปพระพุทธบาทวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง
ที่มาภาพ: ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 8 พฤศจิกายน 2564

วงปี่พาทย์ เป็นวงดนตรีที่มีหน้าที่บรรเลงในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ พิธีเจริญพระพุทธมนต์ การบรรเลงในการเทศน์มหาชาติ จากการอภิปรายข้างต้นผู้วิจัยกำหนดใช้วงปี่พาทย์เพื่อนำเสนอเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี เพื่อให้เกิดความรู้สึก และความสอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ของวงปี่พาทย์ที่ใช้ในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาโดยทั่วไป ทั้งนี้ การเลือกใช้เครื่องกำกับจังหวะพิจารณาจากทำนอง สำเนียง รูปแบบของบทเพลง เครื่องหนังที่ใช้ได้แก่ ตะโพน กลองทัด ตะโพนมอญ เปิงมางคอก และกลองแขก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ภาพที่ 127 วงปี่พาทย์ไม้แข็ง
ที่มาภาพ : ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 6 พฤศจิกายน 2562

ภาพที่ 128 (ซ้าย) ตะโพน กลองทัด

ภาพที่ 129 (ขวา) ตะโพนมอญ เปิงมาง

ที่มาภาพ : ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 18 ตุลาคม 2565

นอกจากนี้การนำเสนอเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรีในช่วงหนึ่ง ผู้วิจัยกำหนดใช้เครื่องดนตรีจากศิลปะการแสดงพื้นถิ่นของจังหวัดชลบุรี คือ การแสดงเอ็งกอ เป็นการร่ายรำโดยนักแสดงจำนวนมากเชื่อกันว่าจะทำให้เกิดความเป็นสิริมงคล

สมภพ ทองหยอด ปัจจุบันอายุ 37 ปีเป็นหัวหน้าคณะเอ็งกอบู๊เมืองชลบุรี โดยเล่าว่าคณะเอ็งกอบู๊เมืองชลบุรี ก่อตั้งมาเป็นเวลานาน ประมาณ 40-50 ปี เป็นคณะเอ็งกอที่ประจำอยู่ที่ศาลเจ้าไต้เสี่ยฮุดโจ้ ตำบลบ้านสวน จังหวัดชลบุรี ซึ่งนายสมภพ ทองหยอด ได้เริ่มหัดการแสดงเอ็งกอมาตั้งตอนอายุ 11-12 ปี โดยเรียนจากนายบุญส่ง แสงดารา อาจารย์ผู้สอนเอ็งกอในสมัยนั้น คณะเอ็งกอบู๊เมืองชลบุรีได้รับเชิญให้แสดงไปหลายจังหวัดทั่วประเทศ ทั้งยังเคยแสดงต่อหน้าพระที่นั่งพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2540

การแสดงแบบประเพณีเอ็งกอของจังหวัดชลบุรี ว่า การแสดงเอ็งกอแต่ละแห่งในประเทศไทยจะมีความแตกต่างกันในลักษณะของท่าทางการแสดง ซึ่งเอ็งกอบู๊เมืองชลบุรีจะมีความดุดันมากกว่าที่อื่นที่จะเน้นความสวยงามมากกว่า แต่ทุกคณะเอ็งกอทุกคณะมีเทพเจ้าที่เคารพองค์เดียวกันนั่นคือ ฉั่ง หง่วน ส่วน หรือเทพเจ้าที่ที่อุปถัมภ์การดนตรีและการแสดง หรือเทพเจ้าแห่งการแสดง

การแสดงเอ็งกอเป็นการแสดงเกี่ยวกับการออกรบ จะแสดงในงานที่เกี่ยวกับพิธีกรรม ได้แก่ วันตรุษจีน เทศกาลกิจเจ วันไหว้พระจันทร์ งานประจำปีของศาลเจ้าต่าง ๆ ในจังหวัดชลบุรี ซึ่งตามความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายจีนจะเชื่อว่าเอ็งกอเป็นเทพเจ้าที่ช่วยปัดเป่าความไม่ดี และทำให้เกิดความเป็นสิริมงคล (สมภพ ทองหยอด, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2565)

ดนตรีประกอบการแสดงเอ็งกอของคณะเอ็งกอบู๊เมืองชลบุรี เรียกว่า โล่วโก้ ไม่มีเครื่องดนตรีประเภทดำเนินทำนอง ประกอบด้วยเครื่องดนตรีที่เป็นเครื่องกำกับจังหวะ ได้แก่

1) กลองจีน (โล่วโก้) จำนวน 1 ใบ เป็นกลองขนาดใหญ่ ขึงหน้าด้วยหนังควาย กลองที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 24 นิ้วขึ้นไป

2) ล้อ เครื่องกำกับจังหวะทำจากทองเหลือง ลักษณะเป็นแผ่นกลม ปลายงุ้มลง ประมาณ 3-4 ใบ

(สมภพ ทองหยอด, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2565)

ภาพที่ 130 สมภพ ทองหยอด หัวหน้าคณะเอ็งกอบู๊เมืองชลบุรี

ที่มาภาพ : ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 16 ตุลาคม 2565

ภาพที่ 131-132-133 กลองจีน (โล่วโก้)

ที่มาภาพ : ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 16 ตุลาคม 2565

ภาพที่ 134-135 ล้อ

ที่มาภาพ : ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 16 ตุลาคม 2565

ภาพที่ 136 รูปแบบการบรรเลงวงโล่วโก้

ที่มาภาพ : ผู้วิจัย บันทึกภาพวันที่ 16 ตุลาคม 2565

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

จากการอภิปรายเรื่องรูปแบบการประสมวงดนตรี สรุปได้ว่า การนำเสนอเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรีกำหนดใช้วงปี่พาทย์ไม้แข็ง ประกอบด้วยเครื่องดนตรีประเภทดำเนินทำนอง ได้แก่ ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ฆ้องวงใหญ่ ฆ้องวงเล็ก ปี่ใน เครื่องหนัง ตะโพน กลองทัด ตะโพนมอญ เปิงมางคอก กลองจีน (วงโล่วโก้) เครื่องกำกับจังหวะ ได้แก่ ฉิ่ง ฉาบใหญ่ ฉาบเล็ก กรับ ล้อ (วงโล่วโก้) สามารถรูปแบบของวงดนตรีโดยจำแนกตามบทเพลงได้ดังนี้

ช่วงที่ 1 ทิ้กท้อบ่วงหุกส่วย

เพลงโล้เตี่ยจิว เพลงรัวจีน เพลงขึ้นฝั่ง

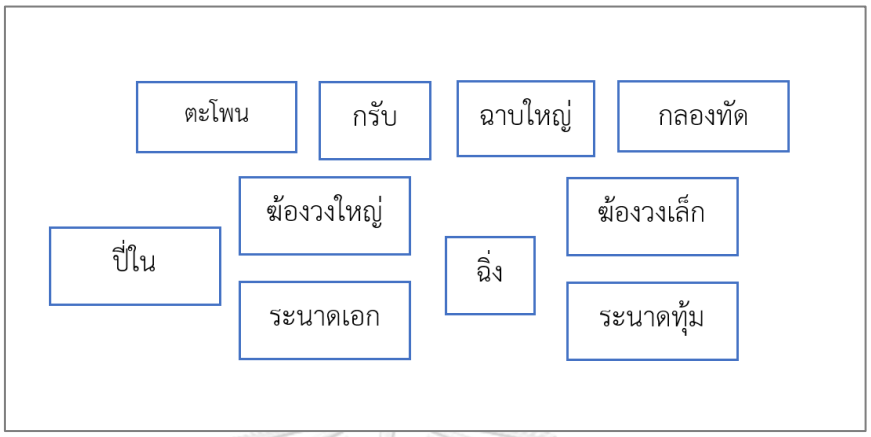

ภาพที่ 137 แผนผังวงดนตรีเพลงโล้เตี่ยจิว เพลงรัวจีน เพลงขึ้นฝั่ง

ที่มาภาพ : ผู้วิจัย

เพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล

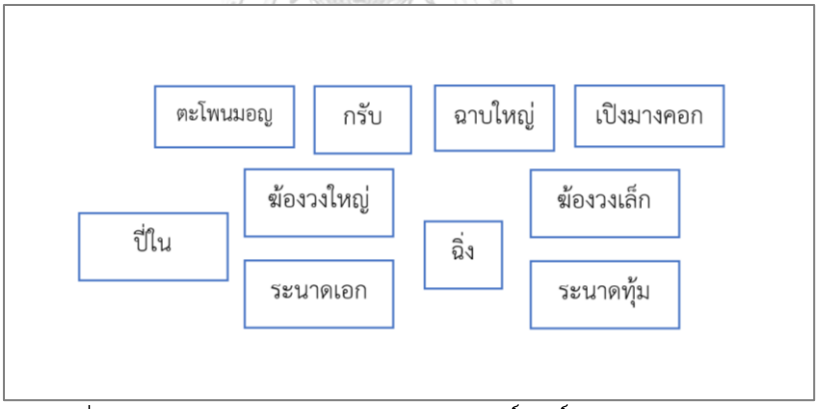

ภาพที่ 138 แผนผังวงดนตรีเพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล

ที่มาภาพ : ผู้วิจัย

ช่วงที่ 2 ไป่โล่วโก้

เพลงไป่โล่วโก้

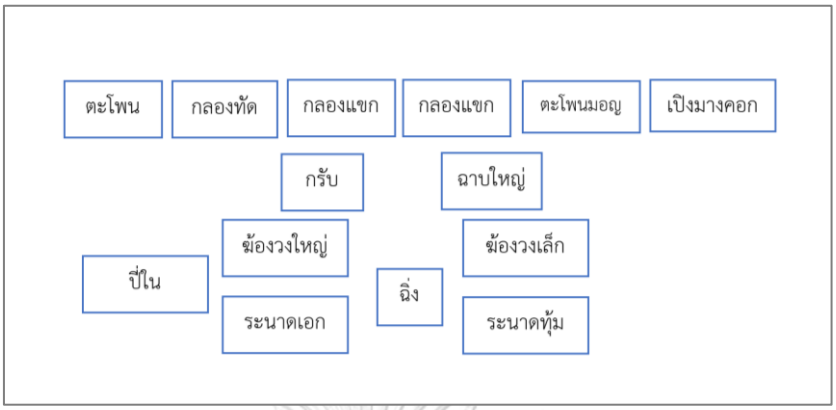

ภาพที่ 139 แผนผังวงดนตรีเพลงไป่โล่วโก้

ที่มาภาพ : ผู้วิจัย

ช่วงที่ 3 พระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

เพลงศรีสมุทรสมโภช

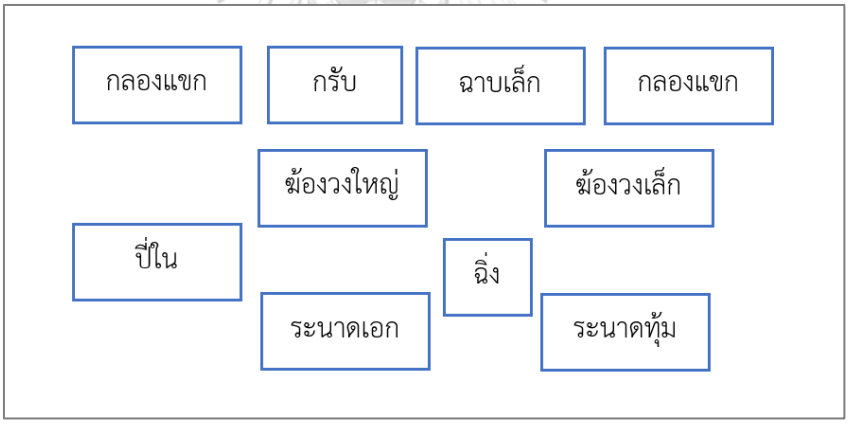

ภาพที่ 140 แผนผังวงดนตรีเพลงศรีสมุทรสมโภช

ที่มาภาพ : ผู้วิจัย

เพลงธเรศนครอินทร์

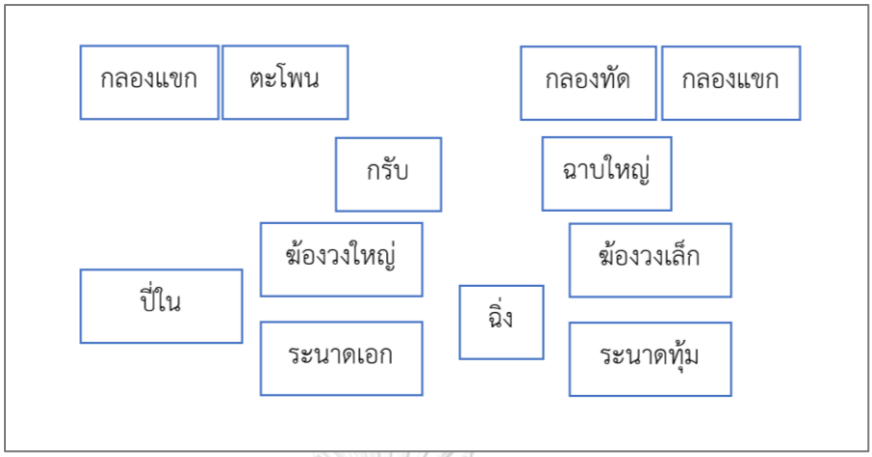

ภาพที่ 141 แผนผังวงดนตรีเพลงเพลงธเรศนครอินทร์

ที่มาภาพ : ผู้วิจัย

เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ

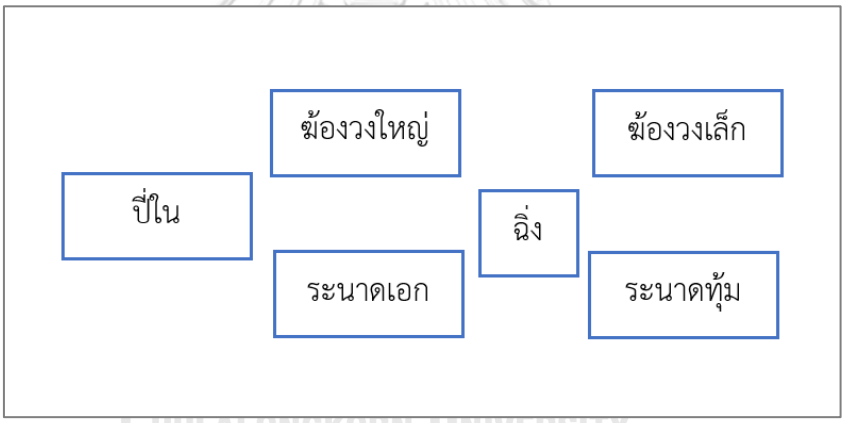

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาพที่ 142 แผนผังวงดนตรีเพลงศรีสมุทรสมโภช

ที่มาภาพ : ผู้วิจัย

เพลงพุทธชัยมงคล เพลงภูมิพลเฉลิมชัย เพลงรัวพระพุทธบาทปูชิต

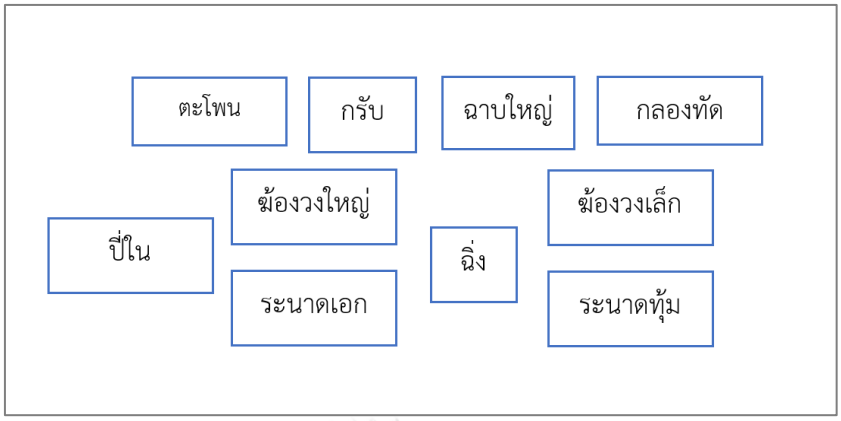

ภาพที่ 143 แผนผังวงดนตรีเพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล เพลงพุทธชัยมงคล เพลงภูมิพลเฉลิมชัยและเพลงรัวพระพุทธบาทปูชิต

ที่มาภาพ : ผู้วิจัย

4.3 รายละเอียดของการวิเคราะห์

4.3.1 สัญลักษณ์ในการบันทึกโน้ต

การบันทึกโน้ตเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี เป็นการบันทึกโน้ตเพลงไทยในลักษณะมือฆ้องวงใหญ่ที่เป็นเครื่องดนตรีดำเนินทำนองหลักให้กับวงปี่พาทย์ ผู้วิจัยกำหนดสัญลักณษ์ในการบันทึกโน้ตเพลงโดยเทียบเสียงกับฆ้องวงใหญ่ โดยยึดระดับเสียงดังนี้

ลูกฆ้องลูกที่ 1 แทนเสียงเรต่ำ ใช้สัญลักษณ์ รฺ
ลูกฆ้องลูกที่ 2 แทนเสียงมีต่ำ ใช้สัญลักษณ์ มฺ
ลูกฆ้องลูกที่ 3 แทนเสียงฟาต่ำ ใช้สัญลักษณ์ ฟฺ
ลูกฆ้องลูกที่ 4 แทนเสียงซอลต่ำ ใช้สัญลักษณ์ ซฺ
ลูกฆ้องลูกที่ 5 แทนเสียงลาต่ำ ใช้สัญลักษณ์ ลฺ
ลูกฆ้องลูกที่ 6 แทนเสียงทีต่ำ ใช้สัญลักษณ์ ทฺ
ลูกฆ้องลูกที่ 7 แทนเสียงโด ใช้สัญลักษณ์ ด
ลูกฆ้องลูกที่ 8 แทนเสียงเร ใช้สัญลักษณ์ ร
ลูกฆ้องลูกที่ 9 แทนเสียงมี ใช้สัญลักษณ์ ม
ลูกฆ้องลูกที่ 10 แทนเสียงฟา ใช้สัญลักษณ์ ฟ
ลูกฆ้องลูกที่ 11 แทนเสียงซอล ใช้สัญลักษณ์ ซ
ลูกฆ้องลูกที่ 12 แทนเสียงลา ใช้สัญลักษณ์ ล
ลูกฆ้องลูกที่ 13 แทนเสียงที ใช้สัญลักษณ์ ท

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ลูกฆ้องลูกที่ 14 แทนเสียงโดสูง ใช้สัญลักษณ์ ดำ
ลูกฆ้องลูกที่ 15 แทนเสียงเรสูง ใช้สัญลักษณ์ รำ
ลูกฆ้องลูกที่ 16 แทนเสียงมีสูง ใช้สัญลักษณ์ มำ

ภาพที่ 144 ระดับเสียงของฆ้องวงใหญ่
ที่มาภาพ : เรียบเรียงโดยผู้วิจัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

จากสัญลักษณ์ในการบันทึกโน้ตเพลงข้างต้น ผู้วิจัยกำหนดรายละเอียดของทางเสียงและกลุ่มเสียงปัญมูลตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

กลุ่มเสียงปัญจมูลที่ 1 ฟซล x ดร x ระดับเสียงทางเพียงออล่าง
กลุ่มเสียงปัญจมูลที่ 2 ซลท x รม x ระดับเสียงทางใน
กลุ่มเสียงปัญจมูลที่ 3 ลทด x มฟ x ระดับเสียงทางกลาง
กลุ่มเสียงปัญจมูลที่ 4 ทดร x ฟซ x ระดับเสียงทางเพียงออบน
กลุ่มเสียงปัญจมูลที่ 5 ดรม x ซล x ระดับเสียงทางนอก
กลุ่มเสียงปัญจมูลที่ 6 รมฟ x ลท x ระดับเสียงทางกลางแหบ
กลุ่มเสียงปัญจมูลที่ 7 มฟซ x ทด x ระดับเสียงทางชวา

4.3.2 การวิเคราะห์ทำนองเพลงที่ประพันธ์ใหม่

การวิเคราะห์ทำนองเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี ผู้วิจัยพิจารณาจากทางเสียง กลุ่มเสียงปัญจมูล จังหวะ โดยใช้วิธีการบรรยายพรรณนา โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.3.2.1 ช่วงที่ 1 ทิ้กท้อบ่วงหุกส่วย

4.3.2.1.1 เพลงโล้เตี่ยจิว

ประโยคที่ 1

- - - ล	- - - รำ	- - - ดำ	- - - ล	- - มำ -	มำ - มำ -	รำ - รำ -	ดำ - ดำ -
- - - ลฺ	- - - ร	- - - ด	- - - ลฺ	- - - รำ	- รำ - ดำ	- ดำ - ท	- ท - ล

ประโยคที่ 2

- - - มำ	- มำ - รำ	- - - ล	- ดำ - รำ	- - - มำ	มำ มำ รำ ดำ	- ล - ซ	- - - -
- - - ซ	- ม - ร	- - - ม	- ด - ร	- - ม -	ซ ม ร ด	- ม - ร	- - - -

ประโยคที่ 3

- - - -	- - ล ดำ	- มำ - -	- - ซ ล	- - ดำ -	ดำ - - -	- ฟ - -	- ฟ - -
- - - -	- ซฺ - -	- - รำ ดำ	- ม - -	- - - ลฺ	- ลฺ - -	- - มร	- - มร

ประโยคที่ 4

- - มำ -	มำ - - -	มำ - มำ -	- ดำ - รำ	- - - มำ	มำ มำ รำ ดำ	- ล - ดำ	- - - -
- - - รำ	- รำ - -	- รำ - ล	- ซ - ล	- - ม -	ซ ม ร ด	- ม - ด	- - - -

กลับต้น

ทางเสียง

เพลงโล้เตี่ยจิว มีความยาวของทำนองเพลง 4 ประโยค กำหนดใช้เสียงทางนอกเป็นหลัก โดยใช้เสียงนอกกลุ่มเสียง คือเสียงที และเสียงฟา เป็นเสียงประกอบ โดยสามารถจำแนกกลุ่มเสียงปัญจมูลแต่ละประโยคได้ดังนี้

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 3 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ประโยคที่ 4 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

การดำเนินทำนอง

เพลงโล้เตี่ยจิว เป็นการประพันธ์เพลงโดยใช้วิธีการประพันธ์ทำนองจากต้นรากเพลงโล้ที่เป็นหน้าพาทย์ใช้สำหรับการเดินทางทางน้ำ ทำนองของเพลงโล้เตี่ยจิว กำหนดให้เป็นทำนองสำเนียงจีน ผู้วิจัยประพันธ์ทำนองที่เป็นสำเนียงจีนตลอดทั้งทำนอง เช่น ประโยคที่ 1 ห้องที่ 4-8 เป็นสลับเสียงคู่ 2 และคู่ 3 ประโยคที่ 2 วรรคท้า ห้องที่ 1-4 ทำนองเพลงสามพยางค์เสียง และวรรครับ ห้องสุดท้าย จบทำนองเพลงแบบล่วงหน้า

จังหวะ

จังหวะฉิ่งเพลงโล้เตี่ยจิว เป็นอัตราจังหวะสองชั้น จังหวะหน้าทับเป็นการบรรเลงตะโพนและกลองทัด โดยใช้หน้าทับเพลงโล้

หน้าทับเพลงโล้ที่ใช้บรรเลงในในเพลงโล้เตี่ยจิว

ตะโพน	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง -ตุ๊บ	- เท่งติงตุ๊บ	- ติง - ถะ	- ตุ๊บติงตุ๊บ	- ติง -ตุ๊บ	ติงตุ๊บ - เท่ง	ติงเท่งติงตุ๊บ
กลองทัด	- - - -	- - - ต่อม	- - - ต่อม	- - - -	- - - ต่อม	- - - -	- ต่อม - -	- - - ต่อม
ตะโพน	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง -ตุ๊บ	- เท่งติงตุ๊บ	- ติง - ถะ	- ตุ๊บติงตุ๊บ	- ติง -ตุ๊บ	ติงตุ๊บ - เท่ง	ติงเท่งติงตุ๊บ
กลองทัด	- - - -	- - - ตุ้ม	- - - ตุ้ม	- - - -	- - - ตุ้ม	- - - -	- ตุ้ม - -	- - - ตุ้ม

เพลงโล้เตี่ยจิว มีความยาวของทำนองเพลง 4 ประโยค กำหนดใช้เสียงทางนอกเป็นหลัก เป็นการประพันธ์เพลงโดยใช้วิธีการประพันธ์ทำนองจากต้นรากเพลงโล้ที่เป็นหน้าพาทย์ใช้สำหรับการเดินทางทางน้ำ ทำนองของเพลงโล้เตี่ยจิว กำหนดให้เป็นทำนองสำเนียงจีน ทำนองที่เป็นเอกลักษณ์ของสำเนียงจีนตลอดทั้งทำนอง ได้แก่สลับเสียงคู่ 2 และคู่ 3 ทำนองเพลงสามพยางค์เสียง จบทำนองเพลงแบบล่วงหน้า จังหวะฉิ่งเป็นอัตราจังหวะสองชั้น จังหวะหน้าทับเป็นการบรรเลงตะโพนและกลองทัด โดยใช้หน้าทับเพลงโล้

4.3.2.1.2 เพลงรัวจีน

ประโยคที่ 1

- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ - รำ	- - - -
- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -

ประโยคที่ 2

- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ - รำ	- - - -
- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -

ประโยคที่ 3

- - - -	- - - ดำ	- ท - -	- ท - -	- มำ - -	- - - ดำ	- ท - -	- - - ดำ
- - - -	- - - -	- - ล ซ	- - ล ซ	- - รำ ดำ	- - - -	- - ล ซ	- ล - ซ

ประโยคที่ 4

- - - -	- - - ดำ	- ท - -	- ท - -	- มำ - -	- - - ดำ	- ท - -	- - - ซ
- - - -	- - - -	- - ล ซ	- - ล ซ	- - รำ ดำ	- - - -	- - ล ซ	- ม - ร

ประโยคที่ 5

- - รำ -	รำ - รำ -	ดำ - ดำ -	ท - ท -	- - ล -	ล - - -	ล - - -	- ม - ซ
- - - ดำ	- ดำ - ท	- ท - ล	- ล - ซ	- - - ซ	- ซ - -	- ซ - ร	- - - ร

ประโยคที่ 6

- - - -	- - - ซ	- ฟ - -	- ฟ - -	- ท - -	- - - ซ	- ฟ - -	- - - ซ
- - - -	- - - -	- - ม ร	- - ม ร	- - ล ซ	- - - -	- - ม ร	- ม - ร

ประโยคที่ 7

- - - -	- - - ซ	- ฟ - -	- ฟ - -	- มำ - -	- - - ดำ	- ท - -	- - - ดำ
- - - -	- - - -	- - ม ร	- - ม ร	- - รำ ดำ	- - - -	- - ล ซ	- ล - ซ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ประโยคที่ 8

- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ - รำ	- - - -
- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -

ประโยคที่ 9

- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ - รำ	- - - -
- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -

ทางเสียง

เพลงรัวจีน มีความยาวของทำนองเพลง 9 ประโยค กำหนดใช้เสียงทางนอกเป็นหลัก และใช้เสียงนอกกลุ่มเสียง คือเสียงที เป็นเสียงประกอบ และกำหนดใช้เสียงทางใน ประโยคที่ 5 และ 6 โดยสามารถจำแนกกลุ่มเสียงปัญจมูลแต่ละประโยคได้ดังนี้

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x
ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x
ประโยคที่ 3 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x
ประโยคที่ 4 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x
ประโยคที่ 5 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x
ประโยคที่ 6 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x
ประโยคที่ 7 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x
ประโยคที่ 8 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x
ประโยคที่ 9 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

การดำเนินทำนอง

การดำเนินทำนองเพลงรัวจีน เป็นการประพันธ์ทำนองเพลงรัวขึ้นใหม่โดยการประพันธ์แบบอัตโนมัติ มีลักษณะของเพลงรัวแบบประเพณี ประโยคที่ 1 และ 2 เป็นทำนองเริ่มต้นตามลักษณะรัวแบบทั่วไป ประโยคที่ 3-7 เป็นการใช้เอกลักษณ์ของจังหวะแบบจีน คือ การข้ามเสียงคู่ 2 และคู่ 3 การสะบัดเสียงแบบถี่ ๆ เพื่อให้ตรงตามวัตถุประสงค์การประพันธ์ของเพลงรัวจีน จากนั้นประโยคที่ 8 และ 9 จึงกลับมาดำเนินทำนองเดียวกับประโยคที่ 1 และ 2 เป็นการจบเพลงอย่างสมบูรณ์

จังหวะ

จังหวะฉิ่งเพลงรัวจีน เป็นการลอยจังหวะใช้เสียง ฉิ่ง เพียงเท่านั้นเป็นรูปแบบของการบรรเลงเพลงฉิ่งเพลงรัวแบบทั่วไป จังหวะกลอง เป็นการดำเนินทำนองระหว่างตะโพนและกลองทัดในช่วงทำนองเพลงประโยคที่ 1 2 8 และ 9 เป็นการดำเนินทำนองท้ารับของตะโพนและกลองทัด และในช่วงทำนองเพลงประโยคที่ 5-7 กลองทัดบรรเลงจังหวะแบบจีน เพื่อให้ลักษณะการประพันธ์เด่นชัดขึ้น

การดำเนินทำนองกลองของเพลงรัวจีน ดังนี้

ประโยคที่ 1

มือขวา	- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ - รำ	- - - -
มือซ้าย	- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -
ตะโพน	- - - -	- - - ตุ๊บ	- พลึง - เท่ง	- ตุ๊ะพลึงเท่ง	- ตุ๊บ - เท่ง	- - - ตุ๊บ	- พลึง - เท่ง	- ตุ๊ะพลึงเท่ง
กลองจีน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

ประโยคที่ 2

มือขวา	- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ - รำ	- - - -
มือซ้าย	- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -
ตะโพน	- ตุ๊ะพลึงเท่ง	- - - ตุ๊บ	- พลึง - เท่ง	- ตุ๊ะพลึงเท่ง	- ตุ๊บ - เท่ง	- ตุ๊ะพลึงเท่ง	- ถะ - ตุ๊บ	ตุ๊บตุ๊บตุ๊บตุ๊บ
กลองจีน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ประโยคที่ 3

มือขวา	- - - -	- - - ดำ	- ท - -	- ท - -	- มำ - -	- - - ดำ	- ท - -	- - - ดำ
มือซ้าย	- - - -	- - - -	- - ล ซ	- - ล ซ	- - รำ ดำ	- - - -	- - ล ซ	- ล - ซ
ตะโพน	เพลิงเท่งเพลิงเท่ง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- - - -	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

ประโยคที่ 4

มือขวา	- - - -	- - - ดำ	- ท - -	- ท - -	- มำ - -	- - - ดำ	- ท - -	- - - ซ
มือซ้าย	- - - -	- - - -	- - ล ซ	- - ล ซ	- - รำ ดำ	- - - -	- - ล ซ	- ม - ร
ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

ประโยคที่ 5

มือขวา	- - รำ -	รำ - รำ -	ดำ - ดำ -	ท - ท -	- - ล -	ล - - -	ล - - -	- ม - ซ
มือซ้าย	- - - ดำ	- ดำ - ท	- ท - ล	- ล - ซ	- - - ซ	- ซ - -	- ซ - ร	- - - ร
ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

ประโยคที่ 6

มือขวา	- - - -	- - - ซ	- ฟ - -	- ฟ - -	- ท - -	- - - ซ	- ฟ - -	- - - ซ
มือซ้าย	- - - -	- - - -	- - ม ร	- - ม ร	- - ล ซ	- - - -	- - ม ร	- ม - ร
ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

ประโยคที่ 7

มือขวา	- - - -	- - - ซ	- ฟ - -	- ฟ - -	- มำ - -	- - - ดำ	- ท - -	- - - ดำ
มือซ้าย	- - - -	- - - -	- - ม ร	- - ม ร	- - รำ ดำ	- - - -	- - ล ซ	- ล - ซ
ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

ประโยคที่ 8

มือขวา	- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ - รำ	- - - -
มือซ้าย	- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -
ตะโพน	- - - -	- - - ตุ๊บ	- พลึง - เท่ง	- ตุ๊ะพลึงเท่ง	- ตุ๊บ - เท่ง	- - - ตุ๊บ	- พลึง - เท่ง	- ตุ๊ะพลึงเท่ง
กลองจีน								

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ประโยคที่ 9

มือขวา	- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ - รำ	- - - -
มือซ้าย	- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -
ตะโพน	- ตุ๊ะพลึงเท่ง	- - - ตุ๊บ	- พลึง - เท่ง	- - ตุ๊บติง	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ถะ- ตุ๊บ	- ติง - ตุ๊บ	- - - -
กลองทัด	- - - -	- - - -	- - - -	- - - ตุ้ม	- - - ตุ้ม	- - - ต่อม	- - - ต่อม	- - - -

เพลงรัวจีน มีความยาวของทำนองเพลง 9 ประโยค กำหนดใช้เสียงทางนอกเป็นหลัก และเสียงทางใน เป็นทางเสียงรอง ทำนองเพลงรัวจีนประพันธ์ทำนองเพลงรัวขึ้นใหม่แบบอัตโนมัติ มีลักษณะใช้ลักษณะของเพลงรัวแบบประเพณี ทำนองเริ่มต้นตามลักษณะรัวแบบทั่วไป เอกลักษณ์ของจังหวะแบบจีน ได้แก่ การข้ามเสียงคู่ 2 และคู่ 3 การสะบัดเสียงแบบถี่ ๆ เพื่อให้ตรงตามวัตถุประสงค์การประพันธ์ของเพลงรัวจีน และจบด้วยทำนองเพลงอย่างสมบูรณ์ จังหวะฉิ่งเป็นการลอยจังหวะใช้เสียง ฉิ่ง เพียงเท่านั้นเป็นรูปแบบของการบรรเลงเพลงฉิ่งเพลงรัวแบบทั่วไป จังหวะกลอง เป็นการดำเนินทำนองระหว่างตะโพนและกลองทัดดำเนินทำนองท้ารับของตะโพนและกลองทัด พบจังหวะหน้าทับกลองทัดแบบจีน เพื่อให้ลักษณะการประพันธ์เด่นชัดขึ้น

4.3.2.1.3 เพลงขึ้นฝั่ง

ประโยคที่ 1

- - - มำ	- - - มำ	- รำ - ท	- ล - ซ	- - - -	ร ม ฟ ซ	- ซ ซ ซ	- ซ - ซ
- - - ซ	- - - ม	- ร - ท	- ล - ซ	- - - ด	- - - -	- ซฺ ซฺ ซฺ	- ซฺ - ซฺ

ประโยคที่ 2

- - - -	ม ฟ ซ ล	- ล ล ล	- ล - ล	- - - ซ	ล ท ดำ รำ	- - - -	- รำ - รำ
- - - ร	- - - -	- ลฺ ลฺ ลฺ	- ลฺ - ลฺ	- - ร -	- - - -	- - - -	- ร - ร

ประโยคที่ 3

- - - มำ	- - - มำ	- รำ - ท	- ล - ซ	- ร - ม	- ฟ - ซ	- - - ซ	ล ท ดำ รำ
- - - ซ	- - - ม	- ร - ท	- ล - ซ	- ลฺ - ทฺ	- ฟฺ - ซฺ	- - ร -	- - - -

ประโยคที่ 4

- - - ซ	- - - ฟ	- - - ม	- - - ร	- - - -	- - มำ รำ	- - - -	- - มำ รำ
- - - ร	- - - ด	- - - ทฺ	- - - ลฺ	- - - -	- - ม ร	- - - -	- - ม ร

กลับต้น

บรรเลงลงจบ

- - - มำ	- - - มำ	- รำ - ท	- ล - ซ
- - - ซ	- - - ม	- ร - ท	- ล - ซ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ทางเสียง

เพลงขึ้นฝั่ง มีความยาวของทำนองเพลง 4 ประโยค กำหนดใช้เสียงทางในเป็นหลัก โดยพบเสียงนอกกลุ่มเสียง คือเสียงโด และเสียงฟา เป็นเสียงประกอบ และกำหนดใช้เสียงทางนอกในบรรทัดที่1 และ 2 เสียงนอกกลุ่มเสียง คือเสียงฟา สามารถจำแนกกลุ่มเสียงปัญจมูลแต่ละประโยคได้ดังนี้

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ห้องที่ 5 - 8 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 2 ห้องที่ 1 - 4 อยู่ในระดับเสียงทางกลางแหบ รมฟ x ลท x

ห้องที่ 5 - 8 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 3 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 4 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

รายละเอียดทำนอง

ทำนองเพลงขึ้นฝั่ง เป็นการประพันธ์โดยใช้ทำนองต้นรากจากส่วนหนึ่งของทำนองเพลงถอนสมอ ท่อน 2 ลักษณะทำนองเป็นสำเนียงฝรั่ง เพื่อให้สอดคล้องกับทำนองเดิมของเพลงถอนสมอที่มีชื่อเรียกว่า ฝรั่งถอนสมอ ทำนองที่เป็นเอกลักษณ์และเป็นโครงสร้างสำคัญของเพลงขึ้นฝั่งคือ ประโยคที่ 1 ห้องที่ 1-4 โดยมีการซ้ำทำนองในประโยคที่ 3 ห้องที่ 1-4 และทำนองลงจบด้วยเช่นกัน ผู้ประพันธ์ใช้กระสวนจังหวะแบบมาร์ชิ่ง คือการซ้ำเสียงในท้ายวรรคท้า และวรรครับ ของประโยคที่ 1-3 กำหนดเรียงเสียงของทำนองตลอดทั้งบทเพลง ได้แก่ ประโยคที่ 1-2 ห้องที่ 5-6 ประโยคที่ 3-4 ห้องที่ 1-8 ประโยคที่ 5 ห้องที่ 1-4 และคลี่คลายทำนองเข้าสู่ทำนองเริ่มต้นในประโยคที่ 4

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

จังหวะ

จังหวะฉิ่ง ใช้การบรรเลงฉิ่งด้วยเสียง ฉิ่ง เสียงเดียว ตามลักษณะการบรรเลงจังหวะมาร์ชชิ่ง เช่นเดียวกับทำนองกลองที่บรรเลงจังหวะจังหวะมาร์ชชิ่งตลอดทำนองเพลง

จังหวะกลองเพลงขึ้นฝั่ง

- ติงติงติง	- ติง - ทั่ม	- ติง - ทั่ม	- ติง - ทั่ม

เพลงขึ้นฝั่ง มีความยาวของทำนองเพลง 4 ประโยค กำหนดใช้เสียงทางใน และทางนอกตามลำดับ ทำนองเพลงประพันธ์โดยใช้ทำนองต้นรากจากส่วนหนึ่งของทำนองเพลงถอนสมอ ท่อน 2 ลักษณะทำนองเป็นสำเนียงฝรั่ง เพื่อให้สอดคล้องกับทำนองเดิมของเพลงถอนสมอ ที่มีชื่อเรียกว่า ฝรั่งถอนสมอ ทำนองที่เป็นเอกลักษณ์และเป็นโครงสร้างสำคัญของเพลงขึ้นฝั่ง ได้แก่ การซ้ำของกระสวน

ทำนอง /- x x x/ - x -x/ จังหวะมาร์ชิ่ง การเรียงเสียงของทำนอง และคลี่คลายทำนองจบด้วยเริ่มต้นจังหวะฉิ่งบรรเลงฉิ่งด้วยเสียง ฉิ่ง เสียงเดียว ตามลักษณะการบรรเลงจังหวะมาร์ชชิ่ง

4.3.2.1.4 เพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์

ทำนองขึ้นต้น

ประโยคที่ 1

- - - ซ	- - - ร๎	- ม๎ - -	- ม๎ - -	- ม๎ - -	- - - ด๎	- - - -	- - - -
- ซ๣ - -	- ร - -	- - ร๎ ด๎	- - ร๎ ด๎	- - ร๎ ด๎	- - - ด	- - - -	- - - -

ประโยคที่ 2

- - - ซ	- ล - ซ	- - - ซ	- ม - -	- - - ซ	- ล - ซ	- - - ซ	- ม - -
- ซ๣ - -	- - - -	- ม - -	- - ร ด	- ซ๣ - -	- - - -	- ม - -	- - ร ด

ประโยคที่ 3

- - - ซ	- ม - -	- - - ซ	- ม - -	- ม - -	- ม - -	- ม - -	- - - ด๎
- ซ๣ - -	- - ร ด	- ซ๣ - -	- - ร ด	- - ร ด	- - ร ด	- - ร ด	- - - ด

สองชั้น ท่อน 1

ประโยคที่ 1

- - - ร๎	- - - ด๎	- - - ล	- - - ซ	- - รม	ซ ล - ซ	- ม - ซ	- ล - ด๎
- - - ร	- - - ด	- - - ล๤	- - - ซ	- ด - -	- - ซ๣ -	- ท๤ - ซ๣	- ล๤ - ด

ประโยคที่ 2

- ซ - -	- ม - ม	ซ - ม ซ	- ล - ซ	- ม - ซ	- ล - ซ	- ด - ด๎	- ร๎ - ม๎
- ด - ด	- - ร -	- ร - -	- - ซ๣ -	- - ซ๣ -	- - ซ๣ -	ซ๣ - ซ -	- ร - ม

ประโยคที่ 3

- - - -	- - - -	- ม๎ - ล	- ม๎ - ร๎	- - ด๎ ด๎	ร๎ ม๎ - -	ร๎ ร๎ - -	ด๎ ด๎ - ล
- - - -	- - - -	- ม - ม	- ม - ร	- ด - -	- ม - ร	- - - ด๎	- - - ม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ประโยคที่ 4

- ซ - ซ	- ซ - -	- ม ซ -	- ด - ร	- ซ ล ดำ	- รำ - มำ	- มำ - มำ	- รำ - ดำ
- - ม -	- มฺ - ม	ร - - ลฺ	- ซฺ - ลฺ	ม - - ด	- ร - ม	- ซ - ม	- ร - ด

กลับต้น

สองชั้น ท่อน 2

ประโยคที่ 1

- - - ดำ	- - - ล	- - - ซ	- - - ฟ	- รำ ดำ ล	- ซ - ฟ	- - ซ ล	- ดำ - ซ
- - - ด	- - - ลฺ	- - - ซฺ	- - - ฟฺ	- ร ด ลฺ	- ซฺ - ฟฺ	- - - ลฺ	- ด - ซฺ

ประโยคที่ 2

- - - -	- ซ - ซ	- - - ด	- - ร ม	- ซ - -	- ม - ม	- - ร ม	ซ ล - ซ
- - - ซฺ	- - - -	- ซฺ - -	- ด - -	- ด - ด	- - ร -	ร ด - -	- - ซฺ -

ประโยคที่ 3

ดำ รำ - ดำ	ท ล - ซ	ดำ รำ - ดำ	ท ล - ซ	- ม - ซ	- ล - ซ	- ซ - ดำ	- รำ - มำ
- - ด -	- - ซฺ -	- - ด -	- - ซฺ -	- - ซฺ -	- - ซฺ -	- ร - ด	- ร - ม

ประโยคที่ 4

- - - -	- - - -	- มำ - ล	- มำ - รำ	- - ดำ ดำ	รำ มำ - -	รำ รำ - -	ดำ ดำ - ล
- - - -	- - - -	- ม - ม	- ม - ร	- ด - -	- ม - ร	- - - ดำ	- - - ม

ประโยคที่ 5

- ซ - ซ	- ซ - -	- ม ซ -	- ด - ร	- ซ ล ดำ	- รำ - มำ	- มำ - มำ	- รำ - ดำ
- - ม -	- มฺ - ม	ร - - ลฺ	- ซฺ - ลฺ	ม - - ด	- ร - ม	- ซ - ม	- ร - ด

กลับต้น

เพลงเร็วทำนองเหมือนกับทำนองสองชั้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

รัวท้ายเพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์

ประโยคที่ 1

- - - ซ	- ล - ซ	- - - ซ	- ม - -	- - - ซ	- ล - ซ	- - - ซ	- ม - -
- ซฺ - -	- - - -	- ม - -	- - ร ด	- ซฺ - -	- - - -	- ม - -	- - ร ด

ประโยคที่ 2

- - - ซ	- ม - -	- - - ซ	- ม - -	- ม - -	- ม - -	- ม - -	- - - ดำ
- ซฺ - -	- - ร ด	- ซฺ - -	- - ร ดำ	- - ร ดำ	- - ร ดำ	- - ร ดำ	- - - ด

ทางเสียง

เพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ แบ่งทำนองเพลงออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนต้นเป็นทำนองรัว และทำนองอีก 2 ท่อน ท่อนที่ 1 มีทำนองเพลง 4 ประโยค ท่อนที่ 2 มีทำนองเพลง 5 ประโยค กำหนดใช้เสียงทางนอกเป็นหลัก โดยพบเสียงนอกกลุ่มเสียง คือเสียงที เป็นเสียงประกอบ นอกจากนี้ยังใช้เสียงทางเพียงออล่าง เป็นทางเสียงรองในท่อนที่ 2 ประโยคที่ 1 โดยสามารถจำแนกกลุ่มเสียงปัญจมูลแต่ละประโยคได้ดังนี้

ทำนองรัว อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ท่อนที่ 1

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 3 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 4 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ท่อนที่ 2

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางเพียงออล่าง ฟซล x ดร x

ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 3 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 4 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 5 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

รัวท้ายเพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์

ทำนองรัว อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

การดำเนินทำนอง

ทำนองเพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ แบ่งทำนองเพลงเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนต้น รัวขึ้นเพลง ทำนองเพลงท่อน 1 และท่อน 2 และทำนองรัวจบเพลง ทำนองเพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์กำหนดให้ใช้สำเนียงมอญซึ่งอ้างอิงจากการประพันธ์เพลงระบำโบราณคดี ของคุณครูมนตรี ตราโมท ลักษณะของการบรรเลงเพลงสำเนียงมอญปรากฏให้เห็นตั้งแต่การตั้งทำนองรัว ปรากฏการใช้มือลักษณะการบรรเลงฆ้องมอญ ตลอดทั้งเพลง ที่ปรากฏเด่นชัด ได้แก่ ประโยคที่ 1 วรรครับ ห้องที่ 4-8 ประโยคที่ 2 และประโยคที่ 4-5 วรรคท้า ห้องที่ 1-4 เป็นการทำนองฆ้องแบบฆ้องมอญและเน้นการใช้เสียงหลุมการรัวขึ้นทำนองเพลง และรัวจบทำนองเพลง

การดำเนินทำนองที่เป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญคือ การบรรเลงทำนองอัตราจังหวะสองชั้น หรือเพลงช้า กับอัตราจังหวะชั้นเดียว หรือเพลงเร็วด้วยทำนองเดียวกัน

จังหวะ

จังหวะฉิ่งของเพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะตามรูปแบบของบทเพลง ได้แก่ จังหวะฉิ่ง ลอยจังหวะในทำนองรัว จังหวะฉิ่งอัตราจังหวะสองชั้น และจังหวะฉิ่งอัตราจังหวะชั้นเดียว จังหวะหน้าทับเป็นการบรรเลงตะโพนมอญและเปิงมางคอกในลักษณะของเพลงมอญทั่วไป

จังหวะหน้าทับเพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์

เปิงมาง	(รัว)							
ตะโพนมอญ	- เท่ง - ทึง	- เท่ง - ทึง	- เท่ง - ทึง	- เท่ง - ทึง	- เท่ง - ทึง	- เท่ง - ทึง	- เท่ง - ทึง	- เท่ง - ทึง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

เปิงมาง	(รัว)			
ตะโพนมอญ	- เท่ง - ทึง	- เท่ง - ทึง	- เท่ง - ทึง	- - - ป๊ะ

(บรรเลง 2 รอบ)

อัตราจังหวะสองชั้น

เปิงมาง	- - - โป้ง	-โป้ง-โป้ง	(รัว)	(รัว)
ตะโพนมอญ	- - - -	- - - -	-เท่ง-เท่ง	- - - ทึง

อัตราจังหวะชั้นเดียว

เปิงมาง	- - - โป้ง	- - - โป้ง
ตะโพนมอญ	- ป๊ะ - -	- พรึด - -

เพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ มีความยาวทำนอง 14 ประโยคแบ่งทำนองออกเป็น 3 ส่วน คือ ทำนองรัวต้นเพลง ทำนองเพลง 2 ท่อน กำหนดใช้เสียงทางนอกและทางเพียงออล่าง เรียงตามลำดับ ทำนองเพลงแบ่งทำนองเพลงเป็น 3 ส่วน รัวขึ้นเพลงทำนองเพลง และทำนองรัวจบเพลง กำหนดใช้สำเนียงมอญสอดคล้องกับการประพันธ์เพลงระบำโบราณคดี ลักษณะของการบรรเลงเพลงสำเนียงมอญปรากฏ ได้แก่ ทำนองรัวขึ้นเพลง การใช้มือแบบฆ้องมอญ ที่ทำนองฆ้องการใช้เสียงหลุม การรัวขึ้นทำนองเพลง และรัวจบทำนองเพลง และเอกลักษณ์ที่สำคัญคือ การบรรเลงทำนองอัตราจังหวะสองชั้นกับชั้นเดียวด้วยทำนองเดียวกัน จังหวะฉิ่งแบ่งเป็น จังหวะฉิ่งลอยจังหวะในทำนองรัว ฉิ่งอัตราจังหวะสองชั้น ฉิ่งอัตราจังหวะชั้นเดียว จังหวะหน้าทับตะโพนมอญและเปิงมาง

4.3.2.2 ช่วงที่ 2 ไป่โล่วโก้

ช่วงที่ 2 ไป่โล่วโก้ ประกอบด้วยเพลง 1 เพลงคือ เพลงไป่โลโก้

4.3.2.2.1 เพลงไป่โลโก้

ส่วนที่ 1 ทำนองกลองเพลงไป่โล่วโก้

ประโยคที่ 1

ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง

ประโยคที่ 2

ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประโยคที่ 3

ตะโพน	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- เท่งติงตุ๊บ	- เท่งติงตุ๊บ
กลองทัด	- - - -	- - - ต้อม	- - - -	- - - ต้อม	- - - -	- - - ต้อม	- - - ต้อม	- - - ต้อม

ประโยคที่ 4

ตะโพน	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- เท่งติงตุ๊บ	- เท่งติงตุ๊บ
กลองทัด	- - - -	- - - ตุ๊ม	- - - -	- - - ตุ๊ม	- - - -	- - - ตุ๊ม	- - - ตุ๊ม	- - - ตุ๊ม

ประโยคที่ 5

ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง

ประโยคที่ 6

ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง

ประโยคที่ 7

ตะโพน	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- เท่งติงตุ๊บ	- เท่งติงตุ๊บ
กลองทัด	- - - -	- - - ต้อม	- - - -	- - - ต้อม	- - - -	- - - ต้อม	- - - ต้อม	- - - ต้อม

ประโยคที่ 8

ตะโพน	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- เท่งติงตุ๊บ	- เท่งติงตุ๊บ
กลองทัด	- - - -	- - - ตุ๊ม	- - - -	- - - ตุ๊ม	- - - -	- - - ตุ๊ม	- - - ตุ๊ม	- - - ตุ๊ม

ประโยคที่ 9

ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

ประโยคที่ 10

ตะโพน	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- เท่ง - ตุ๊บ	- ติง - ปึะ
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

ประโยคที่ 11

ตะโพน	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- เท่ง - ตุ๊บ	- ติง - ปึะ
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประโยคที่ 12

ตะโพน	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- เท่ง - ตุ๊บ	- ติง - ปึะ
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

ประโยคที่ 13

ตะโพน	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- เท่ง - ตุ๊บ	- ติง - ปึะ
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

ประโยคที่ 14

ตะโพน	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- เท่ง - ตุ๊บ	- ติง - ปึะ
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

ประโยคที่ 15

ตะโพน	- ติง - เท่ง	- ติง - เท่ง	- - - -	- - - -	- ติง - เท่ง	- ติง - เท่ง	- - - -	- - - -
กลองทัด	- - - -	- - - -	- - - ต้อม	-ต้อม-ต้อม	- - - -	- - - -	- - - ตุ๊ม	- ตุ๊ม - ตุ๊ม

ประโยคที่ 16

ตะโพน	- ติง - เท่ง	- ติง - เท่ง	- - - -	- - - -	- ติง - เท่ง	- ติง - เท่ง	- - - -	- - - -
กลองทัด	- - - -	- - - -	- - - ต้อม	-ต้อม-ต้อม	- - - -	- - - -	- - - ตุ๊ม	- ตุ๊ม - ตุ๊ม

ประโยคที่ 17

ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองทัด	- -ต้อมต้อม	ต้อม ตุ้ม - -	ต้อมต้อมต้อมตุ้ม	- ต้อม - ตุ้ม	- -ต้อมต้อม	ต้อม ตุ้ม - -	ต้อมต้อมต้อมตุ้ม	- ต้อม - ตุ้ม

ประโยคที่ 18

ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองทัด	- -ต้อมต้อม	ต้อม ตุ้ม - -	ต้อมต้อมต้อมตุ้ม	- ต้อม - ตุ้ม	- -ต้อมต้อม	ต้อม ตุ้ม - -	ต้อมต้อมต้อมตุ้ม	- ต้อม - ตุ้ม

ประโยคที่ 19

ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประโยคที่ 20

ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง

ส่วนที่ 2 ลูกหมดทำนองกลอง

ประโยคที่ 1

- - - รำ	- รำ รำ -	- - - รำ	- รำ รำ -	- - - รำ	- รำ รำ -	- - - ซ	ล ท ดำ รำ
- - - -	- - - ซ	- - - -	- - - ซ	- - - -	- - - ซ	- ร - -	- - - -

ประโยคที่ 2

(- - - ซ	ล ท ด ̣ ร ̣	ด ̣ ท ล ซ)	- ร ̣ - ร ̣	(- - - ล	ท ด ̣ ร ̣ ม	ร ̣ ด ̣ ท ล)	- ม ̣ - ม ̣
			- ล - ล				- ท - ท

ประโยคที่ 3

(- - - ม ̣	ร ̣ ด ̣ ท ร ̣	ด ̣ ท ล ซ)	- ม ̣ - ม ̣	- - - -	- ท ด ̣ ร ̣	- - - ท	ด ̣ ร ̣ - ซ
			- ท - ท	- - - ซ	ล - - -	ด ̣ ท ล -	- - - ร

กลับต้น

ส่วนที่ 3 ทำนองหลักสำหรับการเดี่ยวเครื่องดนตรี

ประโยคที่ 1

- - ร ̣ ร ̣	- - ร ̣ ร ̣	- ม ̣ - ม ̣	- - ร ̣ ร ̣	- - ล ท	- ร ̣ - ม ̣	- ม ̣ - ม ̣	- ม ̣ - ร ̣
- ร - -	- ร - -	- ซ - ม	- ร ̣ - -	- ซ - -	- ร - ม	- ล - ซ	- ม - ร

ประโยคที่ 2

- - ร ̣ ร ̣	- - ร ̣ ร ̣	- ม ̣ - ม ̣	- - ร ̣ ร ̣	- ร - ซ	- - ล ท	- ร ̣ - ท	- ล - ซ
- ร - -	- ร - -	- ซ - ม	- ร ̣ - -	- ล ̣ - ซ ̣	- - - ท ̣	- ร - ท ̣	- ล - ซ ̣

ประโยคที่ 3

- ซ - ม	ร ร - -	- - ร ม	- - ฟ ซ	- - ซ ล	- - ท ด ̣	- ร ̣ - -	ด ̣ ท - -
- ด - -	- ด - ซ ̣	- ด - -	ร ม - -	- ฟ - -	ซ ล - -	ท - ด ̣ ท	- - ล ซ

กลับต้น

ส่วนที่ 4 ลูกหมดเดี่ยวเครื่องดนตรี

ประโยคที่ 1

(- - - ด	ร ม ฟ ซ	ฟ ม ร ด)	- ซ - ซ	(- - - ร	ม ฟ ซ ล	ซ ฟ ม ร)	- ล - ล
			- ร - ร				- ม - ม

ประโยคที่ 2

(- - - ล	ซ ฟ ม ซ	ฟ ม ร ด)	- ล - ล	- - - -	ร ม ฟ ซ	- - - ม	ฟ ซ - ด
			- ม - ม	- - - ด	- - - -	ฟ ม ร -	- - - ซ ̣

กลับต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ทางเสียง

เพลงไป่โล่วโก้ มีความยาวของทำนองเพลง 4 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ทำนองกลอง ส่วนที่ 2 ลูกหมดทำนองกลอง ส่วนที่ 3 ทำนองเดี่ยวเครื่องดนตรี และส่วนที่ 4 ลูกหมด ในส่วนที่ 1 ทำนองกลองไม่พบการดำเนินทำนองของเครื่องดนตรีประเภทดำเนินทำนอง ส่วนที่ 2 กำหนดเสียงทางนอกเป็นหลัก พบการใช้เสียงที เป็นเสียงประกอบเพื่อให้ทำนองเกิดความสมบูรณ์ ส่วนที่ 3 กำหนดใช้เสียงทางในเป็นหลัก และเสียงนอกกลุ่มเสียงปัญจมูลเกิดจากการบรรเลงในลักษณะเดี่ยว ส่วนที่ 4 ลูกหมดทำนองเดี่ยวเครื่องดนตรี กำหนดใช้เสียงทางนอกเป็นหลัก พร้อมกับเสียงนอกกลุ่มเสียงปัญจมูล คือ เสียงฟา โดยสามารถจำแนกกลุ่มเสียงปัญจมูลแต่ละประโยคได้ดังนี้

ส่วนที่ 1 ไม่บรรเลงทำนอง

ส่วนที่ 2 ลูกหมดทำนองกลอง อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 3 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ส่วนที่ 3 ทำนองเดี่ยวเครื่องดนตรี อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 3 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ส่วนที่ 4 ทำนองเดี่ยวเครื่องดนตรี

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

การดำเนินทำนอง

เพลงไป่โล่วโก้ ประกอบด้วยทำนองเพลง 4 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ทำนองกลอง ส่วนที่ 2 ลูกหมดทำนองกลอง ส่วนที่ 3 ทำนองเดี่ยวเครื่องดนตรี และส่วนที่ 4 ลูกหมดเดี่ยวเครื่องดนตรี สำหรับทำนองส่วนที่ 2 เป็นการถอดกระสวนจังหวะของกลองจีน วงโล่วโก้ ประกอบการแสดงเอ็งกอ ซึ่งมีกระสวนจังหวะ ดังนี้

กระสวนจังหวะกลองไป่โล่วโก้ แบบที่ 1

- - - X	- - - X	- - - X	- - - X	- - - X	- X - X	- X - X	- X - X

กระสวนจังหวะกลองไป่โล่วโก้ แบบที่ 2

- X X X	- X X X	- X X X	- X X X	- X X X	- X X X	- X X X	- X X X

ตัวอย่างลูกหมดทำนองกลอง ประโยคที่ 1

- - - รำ	- รำ รำ -	- - - รำ	- รำ รำ -	- - - รำ	- รำ รำ -	- - - ซ	ล ท ดำ รำ
- - - -	- - - ซ	- - - -	- - - ซ	- - - -	- - - ซ	- ร - -	- - - -

เมื่อถอดกระสวนจังหวะออกมาได้ดังนี้

- - - X	- X X X	- - - X	- X X X	- - - X	- X X X	- X - X	X X X X

และลูกหมดทำนองกลองในประโยคที่ 2-3 จะพบกระสวนจังหวะที่เป็นเอกลักษณ์ของกอลงจีนในห้องที่ 4 ของวรรคท้าและวรรครับ ซึ่งลักษณะของกระสวนจังหวะเหมือนกับลูกหมดทำนองเดี่ยว ทั้งนี้เพื่อเป็นเน้นกระสวนจังหวะนี้ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนี้

- - - X	X X X X	X X X X	- X - X	- - - X	X X X X	X X X X	- X - X

สำหรับทำนองเดี่ยวส่วนที่ 3 เป็นการถอดกระสวนทำนองกลองจีนมาเช่นเดียวกัน ลักษณะเด่นของทำนองหลักคือกระสวนจังหวะคือการเน้นเสียง 3 พยางค์เสียงและ 2 พยางเสียงเคล้ากันไป ดังนี้

- X X X	- X X X	- X - X	- X X X	- X X X	- X - X	- X - X	- X - X

การดำเนินทำนองในส่วนที่ 3 นี้เป็นเปิดอิสระให้นักดนตรีได้แสดงฝีมือในการเดี่ยวเครื่องดนตรีจังหวะตามทำนองหลักที่กำหนดไว้ และหลังจากเดี่ยวเสร็จก็เป็นส่วนของลูกหมด ทำนองในช่วงนี้มีความโดดเด่นและซับซ้อนที่สุดในเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

จังหวะ

จังหวะฉิ่ง ในส่วนที่ 1 ทำนองกลอง จังหวะฉิ่ง แบ่งเป็น 2 ลักษณะคือ ลักษณะแรก ฉิ่งเสียงเดียว อัตราจังหวะสองชั้น ลักษณะที่สอง ฉิ่งอัตราจังหวะสองชั้น และฉิ่งอัตราจังหวะชั้นเดียว ขึ้นอยู่กับรูปแบบของหน้าทับกลอง ส่วนที่ 2 3 และ 4 เป็นฉิ่งอัตราจังหวะชั้นเดียว

ส่วนที่ 1 ทำนองกลอง เป็นการบรรเลงของกลอง 4 ประเภท ได้แก่ ตะโพน กลองทัด กลองจีน และกลองแขก เป็นการเรียบเรียงทำนองในลักษณะมหกรรมกลอง โดยยึดเอากระสวนทำนองหลักของกลองจีน วงโล่วโก้ ดังนี้

กระสวนจังหวะที่ 1

- - - X	- - - X	- - - X	- - - X	- - - X	- X - X	- X - X	- X - X

กระสวนจังหวะที่ 2

- X X X	- X X X	- X X X	- X X X	- X X X	- X X X	- X X X	- X X X

จากกระสวนจังหวะดังกล่าวสามารถจำแนกทำนองได้ 6 รูปแบบ ดังนี้

รูปแบบที่ 1 ได้แก่ ประโยคที่ 1 2 5 6 และ 20

รูปแบบที่ 2 ได้แก่ ประโยคที่ 3 4 7 และ 8

รูปแบบที่ 3 ได้แก่ ประโยคที่ 19

รูปแบบที่ 4 ได้แก่ ประโยคที่ 10 11 12 13 และ 14

รูปแบบที่ 5 ได้แก่ ประโยคที่ 15 และ 16

รูปแบบที่ 6 ได้แก่ ประโยคที่ 17 และ 18

ส่วนที่ 2 ลูกหมดทำนองกลอง และส่วนที่ 4 ลูกหมดทำนองเดี่ยวเครื่องดนตรี ใช้หน้าทับลูกหมดกลองแขก ดังนี้

- - - ทั่ม	- ติงโจ๊ะติง	- ติง - โจ๊ะ	ติงโจ๊ะ – ติง	- - - ทั่ม	- ติงโจ๊ะติง	- ติง - โจ๊ะ	ติงโจ๊ะ – ติง

ส่วนที่ 3 ทำนองเดี่ยวเครื่องดนตรี ใช้หน้าทับตะโพน หน้าทับสองไม้อัตราจังหวะชั้นเดียว ดังนี้

- - - ตุ๊บ	- พลึง - พลึง	- - - ตุ๊บ	- พลึง - พลึง	- - - ตุ๊บ	- พลึง - พลึง	- เท่ง - ตุ๊บ	- พลึง - พลึง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

เพลงไป่โล่วโก้ มีความยาวของทำนองเพลง 4 ส่วน ได้แก่ ทำนองกลอง ลูกหมดทำนองกลอง ทำนองเดี่ยวเครื่องดนตรี และลูกหมด ในส่วนที่ 1 ทำนองกลอง พบเฉพาะการบรรเลงกลองกำหนดเสียงทางนอกทางในตามลำดับ เพลงไป่โล่วโก้ ทำนองที่สำคัญของเพลงไป่โล่วโก้ คือเรียบเรียงทำนองกลองโดยการถอดกระสวนจังหวะของกลองจีน วงโล่วโก้ ประกอบการแสดงเอ็งกอ กระสวนจังหวะที่เป็นเอกลักษณ์คือ /- - -x /- - -x/- - - x /- - - x/- - -x/- x - x/- x -x/- x -x/ และ

/-x x x/-x x x /-x x x/-x x x/-x x x/-x x x/-x x x/-x x x/

จังหวะฉิ่งแบ่งเป็น ฉิ่งเสียงเดียว อัตราจังหวะสองชั้น การบรรเลงฉิ่งแบบปกติอัตราจังหวะสองชั้น และชั้นเดียว ขึ้นอยู่กับรูปแบบของหน้าทับกลอง ส่วนที่ 1 ทำนองกลอง เป็นการบรรเลงตะโพน กลองทัด กลองจีน และกลองแขก เรียบเรียงทำนองในลักษณะมหกรรมกลอง โดยยึดกระสวนทำนองหลักของกลองจีน วงโล่วโก้ ทำนองในช่วงนี้มีความโดดเด่นและซับซ้อนที่สุดในเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี นอกจากนี้ยังพบการใช้หน้าทับตะโพนสองไม้ ชั้นเดียว และหน้าทับกลองแขกลูกหมด

4.3.2.3 ช่วงที่ 3 พระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

ช่วงที่ 3 พระพุทธบาทปูชิตชลบุรีประกอบด้วยเพลงศรีสมุทรสมโภช เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล เพลงธเรศนครอินทร์ เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ เพลงพุทธชัยมงคล เพลงภูมิพลเฉลิมชัย และจบเพลงชุดด้วยทำนองเพลงรัวพระพุทธบาทปูชิต

4.3.2.3.1 เพลงศรีสมุทรสมโภช

ทำนองอัตราจังหวะสองชั้น

ประโยคที่ 1

- - - -	ม ร - ร	ม ร - ร	- - - ด	- - - -	ม ร - ร	ม ร - ร	- - - ด
- - - -	- - ด -	- - ด -	ด ฑ - ซ	- - - -	- - ด -	- - ด -	ด ฑ - ซ

ประโยคที่ 2

- ร ด -	- ด - -	- ร ด -	- ด - ซ	- - ซ ล	ซ ฟ - -	- - ร ำ	- ร ำ - -
- - - ซ	- ซ - -	- - - ซ	- - - ซ	- ฟ - -	- - ม ร	- - ร ร	- ร - -

ประโยคที่ 3

ม ำ - -	- ด ำ -	- ล - ซ	- ซ - ร	- - ร ำ	- ร ำ -	ม ำ ด ท	- ด ำ -
- - ด ำ	- ซ - ล	- - ซ -	ร - - ร	- - ร ร	- ร - -	ม ร ด ฑ	- ด - ร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ประโยคที่ 4

- ล - ซ	- ซ - รำ	- - รำ รำ	- รำ - -
- - ซฺ -	ร - - ร	- - ร ร	- ร - -

กลับต้น

กลับต้นแล้วบรรเลงบรรทัดที่ 1 ออกชั้นเดียว

- - - -	ม ร - ร	ม ร - ร	- - - ด	- - - -	ม ร - ร	ม ร - ร	- - - ด
- - - -	- - ด -	- - ด -	ด ทฺ - ซฺ	- - - -	- - ด -	- - ด -	ด ทฺ - ซฺ

ทำนองอัตราจังหวะชั้นเดียว

ทางโอด

ประโยคที่ 1

- - - -	- ซ - รำ	- - - -	- ซ - รำ	- - - -	- ซ - รำ	- - มำ -	มำ - รำ -
- - - -	ร - - ร	- - - -	ร - - ร	- - - -	ร - - ร	- - - รำ	- ดำ - ท

ประโยคที่ 2

- - - -	ท - ล ท	- มำ - -	รำ ดำ - -	- - - -	ท ล - ล	ท ล - ล	- - - ซ
- - - -	- ซ - -	- - รำ ดำ	- - ท ล	- - - -	- - ซ -	- - ซ	ซ ฟ - ร

กลับต้น

ทางพัน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ประโยคที่ 1

- - - -	- ด - ซ	- - - -	- ด - ซ	- - - -	- ด - ซ	- - ล -	ล - ซ -
- - - -	ซฺ - - ซฺ	- - - -	ซฺ - - ซฺ	- - - -	ซฺ - - ซฺ	- - - ซ	- ฟ - ม

ประโยคที่ 2

- - - -	ม - ร ม	- ล - -	ซ ฟ - -	- - - -	ม ร - ร	ม ร - ร	- - - ด
- - - -	- ด - -	- - ซ ฟ	- - ม ร	- - - -	- - ด -	- - ด -	ด ทฺ - ซฺ

กลับต้น

ทางเสียง

เพลงศรีสมุทรสมโภช แบ่งออกเป็นทำนอง 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนแรก ทำนองอัตราจังหวะสองชั้น ประกอบด้วยอัตราจังหวะสองชั้น มีความยาวของทำนองเพลง 4 ประโยค กำหนดใช้เสียงทางนอกเป็นหลัก โดยพบเสียงนอกกลุ่มเสียง คือเสียงฟา และเสียงที

ส่วนที่สอง อัตราจังหวะชั้นเดียว 4 ประโยค แบ่งทางโอด และทางพัน อย่างละ 2 ประโยคเพลง ทางโอดกำหนดใช้เสียงทางในเป็นหลัก พบเสียงนอกกลุ่มเสียง คือเสียงโด เป็นเสียงประกอบ ทางพันกำหนดใช้เสียงทางนอกเป็นหลัก โดยพบเสียงนอกกลุ่มเสียง คือเสียงฟา และเสียงที โดยสามารถจำแนกกลุ่มเสียงปัญจมูลแต่ละประโยคได้ดังนี้

อัตราจังหวะสองชั้น

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 3 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 4 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

อัตราจังหวะชั้นเดียว

ทางโอด

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ทางพัน

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

การดำเนินทำนอง

เพลงศรีสมุทรสมโภช เป็นการประพันธ์โดยเลือกส่วนหนึ่งของทำนองเพลงแขกเชิญเจ้ามาเป็นต้นรากในการประพันธ์ ดังนี้

ทำนองส่วนหนึ่งของเพลงแขกเชิญเจ้า

- - - -	ม ร ด ร	ม ร ด ร	- ด ด ด	- - - -	ม ร ด ร	ม ร ด ร	- ด ด ด

แล้วจึงประพันธ์ขึ้นตามลักษณะของทำนองต้นแบบ ที่มีลักษณะของการวนทำนอง จากนั้นผู้วิจัยขยายทำนองโดยแสดงให้เห็นอัตลักษณ์สำคัญของสำเนียงแขก คือ การเรียงเสียง เช่น

- - - -/มรดร/มรดร/ดท-ด/- - - -/มรดร/มรดร/ดท-ด/

ให้ลักษณะนี้ปรากฏในทั่วทั้งทำนอง ซึ่งแบ่งออกเป็นทำนองอัตราจังหวะสองชั้น และอัตราจังหวะชั้นเดียว

จังหวะ

จังหวะฉิ่ง บรรเลงฉิ่งเสียงเดียว และอัตราจังหวะชั้นเดียว ตามลำดับ

จังหน้าทับ บรรเลงหน้าทับกลองแขก อัตราจังหวะสองชั้น และชั้นเดียวตามลำดับ ดังนี้

อัตราจังหวะสองชั้น

- ติง - โจ๊ะ	- จ๊ะ - ติง	- - โจ๊ะ -	ติงโจ๊ะ - ติง

อัตราจังหวะชั้นเดียว

- - จ๊ะ -	- - จ๊ะ ทั่ม	- - จ๊ะ -	- - จ๊ะ ทั่ม	- - จ๊ะ -	- - จ๊ะ ทั่ม	- -ทั่มทั่ม	- จ๊ะ - ทั่ม

เพลงศรีสมุทรสมโภช แบ่งออกเป็นทำนอง 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนแรก ทำนองอัตราจังหวะสองชั้น ประกอบด้วยอัตราจังหวะสองชั้นและชั้นเดียว กำหนดใช้เสียงทางนอกและทางใน ตามลำดับ ทำนองเพลงเลือกจากส่วนหนึ่งของทำนองเพลงแขกเชิญเจ้ามาเป็นต้นรากในการประพันธ์ ลักษณะทำนองที่สำคัญ ได้แก่ การวนทำนอง การเรียงเสียง จังหวะฉิ่งบรรเลงฉิ่งเสียงเดียว และอัตราจังหวะชั้นเดียว ตามลำดับ จังหวะหน้าทับบรรเลงหน้าทับกลองแขก อัตราจังหวะสองชั้น และชั้นเดียวตามลำดับ

4.3.2.3.2 เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล

ท่อนที่ 1

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประโยคที่ 1

- - - -	- ท - ท	- - - ล	- - - ท	- ซ - -	ล ท - รำ	- มำ - รำ	- ท - ล
- - - ทฺ	- - - -	- - - ลฺ	- - - ทฺ	- ร - ซ	- - - ร	- ม - ร	- ทฺ - ลฺ

ประโยคที่ 2

- - - ร	- - ม ฟ	- - - ล	- - - ฟ	- ฟ - -	- - - ฟ	- ซ - -	- - - ล
- ลฺ - -	- ร - -	- ม - -	- ม - -	- - ม ร	- ม - -	- - - ลฺ	- - - -

ประโยคที่ 3

- มำ - -	มำ รำ - -	รำ ท - -	ท ล - -	- - - ล	- ท - -	- ม - ร	- - - ม
- - รำ ท	- - ท ล	- - ล ซ	- - ซ ม	- ลฺ - -	- - - ทฺ	- - - ลฺ	- - - ทฺ

ประโยคที่ 4

- - - รำ	- มำ - รำ	- - - รำ	- - - -	- - - ล	- ท - -	- ม - ร	- - - ม
- ร - -	- - - ท	- - - ซ	- - - ม	- ล๎ - -	- - - ท๎	- - - ล๎	- - - ท๎

กลับต้น

ท่อนที่ 2

ประโยคที่ 1

- - - ท	- ท ท -	- ร - ร	- ท ท -	- - - ซ	- - ล ท	- มำ - รำ	- - - -
- - - ม๎	- - - ท	- - - ล๎	- - - ท	- ร - -	- ซ - -	- - - -	- ท - ล

ประโยคที่ 2

- ล - ล	- ฟ - -	- - - ร	- - ม ฟ	- ฟ - -	- ม - ฟ	- - - -	- ซ - ล
- - - ฟ	- - ม ร	- ล๎ - -	- ร - -	- - ม ร	- - - -	- ม - ฟ	- - - -

ประโยคที่ 3

- - - ซ๎	- - ล๎ ท๎	- - - -	- ร - -	- - ล๎ ท๎	- ร - -	- ร - ท๎	- - - มำ
- ร๎ - -	- ซ๎ - -	- ล๎ - ท๎	- - - ล๎	- ซ๎ - -	- - - ล๎	- ซ๎ - -	ล๎ ซ๎ - ม

ประโยคที่ 4

- - - -	- - - ซ	- - - ล	- ฟ - -	- - - -	- ฟ - -	- - - ม	- ม ม -
- - - ซ๎	- - - -	- - - ล๎	- - ม ร	- - - -	- - ม ร	- - - -	- - - ม

กลับต้น

รัวท้ายเพลง

ประโยคที่ 1

- - - ร	- - - ล	- - - -	- - - ล	- ท ล -	- ท ล -	- ท ล -	- - - ซ
- - - ล๎	- - - ล๎	- - - ล๎	- - - -	- - - ซ	- - - ซ	- - - ซ	- ซ๎ - ซ

ประโยคที่ 2

- ล ซ ม	- ร - ซ	- - - ล	- - - ท	- - - รำ	- - - มำ	- มำ มำ มำ	- รำ - ท
- ล ซ ท๎	- ล๎ - ซ๎	- - - ล	- - - ท๎	- - - ร	- - - ม	- ล ซ ม	- ร - ท๎

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ประโยคที่ 3

- มำ รำ ท	- ล - ท	ล ซ - ล	- - - ซ	- - - ซ	- ซ - ซ	- ซ - ซ	- - - ซ
- ม ร ทฺ	- ลฺ - ทฺ	ลฺ ซฺ - ลฺ	- ซฺ - -	- ซฺ - -	- ซฺ - -	- ซฺ - -	- - - ซฺ

ประโยคที่ 4

- - - -	- - - ล	- - - ล	- - - ล	- รำ - รำ	- ท - -	- ท รำ -	ท ล - -
- ลฺ - -	- - - -	- ลฺ - -	- ลฺ - -	- - - ท	- - ล ซ	- - - ล	- - ซ ม

ประโยคที่ 5

- ล - ล	- ฟ - -	- ฟ ล -	ฟ ม - -	- - - -	- ม - ร	- - - -	- - - ม
- - - ฟ	- - ม ร	- - - ม	- - ร ทฺ	- ลฺ - ทฺ	- - - ลฺ	- - - มฺ	- - - -

ประโยคที่ 6

- ม - ม	- ม - ม	- ม - ม	- ม - ม	- ร - ซ	- - ล ท	- ล - ท	- - - -
- มฺ - -	- มฺ - -	- มฺ - -	- มฺ - -	- ลฺ - ซฺ	- - - ทฺ	- ลฺ - ทฺ	- - - -

ประโยคที่ 7

- - - มำ	- รำ - ท	- ล - ท	- ล ซ ล	- - - ซ	- - - ซ	- ซ - ซ	- - - ซ
- - - ม	- ร - ทฺ	- ลฺ - ทฺ	- ลฺ ซฺ ลฺ	- ซฺ - -	- ซฺ - -	- ซฺ - -	- - - ซฺ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ทางเสียง

เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล แบ่งทำนองเป็น 2 ท่อน และบรรเลงต่อท้ายรัวกำหนดใช้ทางเสียง 2 ทางเสียงคือทางใน เป็นหลักและรองลงมาคือทางกลางแหบ โดยสามารถจำแนกกลุ่มเสียงปัญจมูลแต่ละประโยคได้ดังนี้

ท่อนที่ 1

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางกลางแหบ รมฟ x ลท x

ประโยคที่ 3 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 4 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ท่อนที่ 2

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางกลางแหบ รมฟ x ลท x

ประโยคที่ 3 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 4 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

รัวท้ายเพลง

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 5 อยู่ในระดับเสียงทางกลางแหบ รมฟ x ลท x

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

การดำเนินทำนอง

เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโลแบ่งทำนองออกเป็น 2 ท่อน ท่อนละ 4 ประโยค ลักษณะของการดำเนินทำนองเป็นการดำเนินทำนองแบบห่าง เน้นเสียง ย้ำเสียง ซึ่งเป็นการเลียนวิธีบรรเลงทำนองเพลงรัวเพื่อให้เกิดอารมณ์ของความเข้มขลัง ทำนองที่มีความโดดเด่นคือท่อนที่ 1 ประโยคที่ 4 ห้องที่ 1-4 เป็นการข้ามเสียงโดยใช้คู่เสียง คู่ 3 คู่ 5 คู่ 7 เมื่อบรรเลงท่อน 1 และ 2 แล้วมีการบรรเลงเพลงรัวท้ายเพลง ในลักษณะของเพลงรัวลาเดียว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

จังหวะ

จังหวะฉิ่ง กำหนดบรรเลงอัตราจังหวะสองชั้น และ รัวฉิ่ง

จังหวะหน้าทับ กำหนดใช้จังหวะหน้าทับหน้าทับชำนาญ และหน้าทับรัว

เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล แบ่งทำนองเป็น 2 ท่อน และบรรเลงต่อท้ายรัวกำหนดใช้ทางเสียง 2 ทางเสียงคือทางใน เป็นหลักและรองลงมาคือทางกลางแหบ ลักษณะของการดำเนินทำนองเป็นการดำเนินทำนองแบบห่าง เน้นเสียง ย้ำเสียง ซึ่งเป็นการเลียนวิธีบรรเลงทำนองเพลงรัวเพื่อให้เกิดอารมณ์ของความเข้มขลัง และบรรเลงเพลงรัวท้ายเพลง ในลักษณะของเพลงรัวลาเดียว กำหนดบรรเลงฉิ่งอัตราจังหวะสองชั้นและรัวฉิ่ง กำหนดใช้จังหวะหน้าทับหน้าทับชำนาญ และหน้าทับรัว

4.3.2.3.3 เพลงธเรศนครอินทร์

เที่ยวแรก

ประโยคที่ 1

- - - รำ	- - - ล	- - - ท	- - - รำ	- มำ มำ มำ	- รำ - -	ดำ ดำ - -	ท ท - ล
- - - ร	- - - ลฺ	- - - ทฺ	- - - ร	- ล ซ ม	- ร - ด	- - - ทฺ	- - - ลฺ

ประโยคที่ 2

- ม - -	ร ร - -	ม ม - -	ซ ซ - ล	- - ร ม	- ซ - ล	- ซ - -	- ล - ล
- ทฺ - ลฺ	- - - ทฺ	- - - ซฺ	- - - ลฺ	- ด - -	- ซฺ - ลฺ	- ซฺ - ลฺ	- - - -

ประโยคที่ 3

- - - ม	- - ซ ซ	- - - ล	- - ซ ซ	- ท รำ -	ท ล - -	- - - -	ล ซ - ล
- - - ทฺ	- ซฺ - -	- - - ลฺ	- ซฺ - -	- - - ล	- - ซ ม	- ร - ม	- ร - ม

ประโยคที่ 4

- รำ - มำ	- รำ - -	ท ท - -	ล ล - ซ	- - - -	- - ร ม	- - ม ม	- ซ - ล
- ร - ม	- ร - ทฺ	- - - ลฺ	- - - ซ	- ลฺ - ทฺ	- ด - -	- ทฺ - -	- ซฺ - ลฺ

ประโยคที่ 5

- - - ม	- ร - ซ	- - ล ท	- ล - ท	- รำ - มำ	- รำ - -	ท ท - -	ล ล - ซ
- - - ทฺ	- ลฺ - ซฺ	- - - ทฺ	- ลฺ - ทฺ	- ร - ม	- ร - ทฺ	- - - ลฺ	- - - ซ

กลับต้น

เที่ยวเปลี่ยน

ประโยคที่ 1

- - - ร	- ด - -	- - - -	- - - ร	- ซ - ซ	- ม - -	- - - ด	- ด - -
- - - ลฺ	- - ทฺ ลฺ	- - - ทฺ	- - - ลฺ	- - - ม	- - ร ด	- ซฺ - -	- - ทฺ ลฺ

ประโยคที่ 2

- - - -	- ม - ม	- - ร ม	- ซ - ล	- - - -	- ซ - ล	- ซ - -	- ล - ล
- - - มฺ	- - - -	- ด - -	- ซฺ - ลฺ	- - - -	- ซฺ - ลฺ	- ซฺ - ลฺ	- - - -

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ประโยคที่ 3

- - - ม	- - ซ ซ	- - - ล	- - ซ ซ	- - - ล	- - - ซ	- - - -	- - - ล
- - - ท̣	- ซ̣ - -	- - - ล̣	- ซ̣ - -	- - - -	- - - ฟ	- - - -	- - - ล̣

ประโยคที่ 4

- - - มำ	- รำ - -	ท ท - -	ล ล - ซ	- ม - -	ม ร - ม	- ล - -	ซ ซ - ล
- - - ม	- ร - ท̣	- - - ล̣	- - - ซ̣	- ร - ท̣	- - - ท̣	- ล̣ - ซ̣	- - - ล̣

ประโยคที่ 5

- - - ร	- - - ซ	- - ล ท	- ล - ท	- - ร ม	- ซ - -	- ล - ล	- - - ซ
- - - ล̣	- - - ซ̣	- - - ท̣	- ล̣ - ท̣	- ด - -	- ซ̣ - ล̣	- - - -	- - - ซ̣

กลับต้น

ทางเสียง

เพลงธเรศนครอินทร์ มีความยาวทำนองเพลง 5 ประโยค แบ่งเป็นเที่ยวแรกและเที่ยวกลับ กำหนดใช้เสียงทางในเป็นหลัก โดยพบเสียงนอกกลุ่มเสียง คือเสียงโด เป็นเสียงประกอบ โดยสามารถจำแนกกลุ่มเสียงปัญจมูลแต่ละประโยคได้ดังนี้

เที่ยวแรก

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 3 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 4 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 5 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

เที่ยวกลับ

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 3 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 4 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 5 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

การดำเนินทำนอง

เพลงธเรศนครอินทร์ ประพันธ์ขึ้นจากต้นรากเพลงชมตลาด แสดงถึงความหมายว่าวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง มีรอยพระพุทธบาทประดิษฐานอยู่ในวัดที่มีเขตที่ตั้งอยู่ในตลาดเมืองชลบุรี ซึ่งเป็นชุมชนเมืองเก่าแก่ และเป็นย่านเศรษฐกิจที่สำคัญของอำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี รอยพระพุทธบาทนี้ไม่ได้ประดิษฐานอยู่บนเขาแตกต่างจากรอยพระพุทธบาทอื่น

การดำเนินทำนองแบ่งออกเป็นสองลักษณะที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ได้แก่ เที่ยวแรกจะเป็นการดำเนินทำนองแบบอัตลักษณ์เข้าแบบ เป็นทำนองทั่วไปขยายทำนองให้มีความสัมพันธ์กับทำนองต้นรากเพลงชมตลาด และเที่ยวเปลี่ยนที่เปลี่ยนสำนวนเพลงเป็นลีลาแบบเพลงหน้าพาทย์แสดงความเข้มขลังของทำนอง ได้แก่ การใช้คู่เสียง คู่ 3 คู่ 2 การสะบัด และทำนองห่าง ๆ

จังหวะ

จังหวะฉิ่ง กำหนดบรรเลงอัตราจังหวะสองชั้น

จังหวะหน้าทับ กำหนดใช้จังหวะหน้าทับในสองลักษณะแบ่งออกตามลีลาของทำนอง เที่ยวแรกใช้หน้าทับกลองแขก อัตราจังหวะสองชั้น และเที่ยวเปลี่ยนเป็นหน้าทับตะโพนกลองทัด ดังนี้

กลองแขก หน้าทับปรบไก่อัตราจังหวะสองชั้น

- ทั่ม - ติง	- โจ๊ะ - จ๊ะ	- โจ๊ะ - จ๊ะ	- โจ๊ะ - จ๊ะ	- ติง - ทั่ม	- ติง - ติง	- ทั่ม - ติง	- ติง - ทั่ม

ตะโพน-กลองทัด 2 ไม้

ตะโพน	- - - ติง	- - - ถะ	- - - ตุ๊บ	- ติง - ตุ๊บ	- -ตุ๊บเพลิ่ง	- - - ถะ	- - - ตุ๊บ	- ติง - ตุ๊บ
กลองทัด	- - - -	- - - -	- - - -	- - - ต้อม	- - - -	- - - -	- - - -	- - - ต้อม

ไม้เดิน

ตะโพน	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ
กลองทัด		- - - ต้อม		- - - ต้อม		- - - ต้อม		- - - ต้อม

เพลงธเรศนครอินทร์ มีความยาวทำนองเพลง 5 ประโยค แบ่งเป็นเที่ยวแรกและเที่ยวกลับ กำหนดใช้เสียงทางในเป็นหลัก ประพันธ์ขึ้นจากต้นรากเพลงชมตลาด แสดงถึงความหมายว่าวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง มีรอยพระพุทธบาทประดิษฐานอยู่ในวัดที่มีเขตที่ตั้งอยู่ในตลาดเมืองชลบุรี ซึ่งเป็นชุมชนเมืองเก่าแก่ และเป็นย่านเศรษฐกิจที่สำคัญของอำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี รอยพระพุทธบาทนี้ไม่ได้ประดิษฐานอยู่บนเขาแตกต่างจากรอยพระพุทธบาทอื่น การดำเนินทำนองแบ่งออกเป็นสองลักษณะที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ได้แก่ เที่ยวแรกจะเป็นการดำเนินทำนองแบบอัต

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ลักษณ์เข้าแบบ เป็นทำนองทั่วไปขยายทำนองให้มีความสัมพันธ์กับทำนองต้นรากเพลงชมตลาด และเทียวเปลี่ยนที่เปลี่ยนสำนวนเพลงเป็นลีลาแบบเพลงหน้าพาทย์แสดงความเข้มขลังของทำนอง ได้แก่ การใช้คู่เสียง คู่ 3 คู่ 2 การสะบัด และทำนองห่าง ๆ

4.3.2.3.4 เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ

ประโยคที่ 1

- - รำ รำ	- ท - รำ	- - มำ มำ	- รำ - ท	- ล ท ล	- - ซ ล	- - ท ล	- - - ซ
- ร - -	- ฑ - ร	- ม - -	- ร - ฑ	ลฺ - - -	ซ ม - -	ซ ล - -	ซ ม - ร

ประโยคที่ 2

- - รำ รำ	- ท - รำ	- - มำ มำ	- รำ - ท	- ล ท ล	- - ซ ล	- - ท ล	- - - ซ
- ร - -	- ฑ - ร	- ม - -	- ร - ฑ	ลฺ - - -	ซ ม - -	ซ ล - -	ซ ม - ร

ประโยคที่ 3

- - ซ -	ซ ซ - -	- รำ - ท	- ล - ซ	- ร์ม	- ซ - ล	มำ - มำ มำ	- รำ - ท
- - - ซฺ	- - - -	- ร - ฑ	- ลฺ - ซฺ	ลท ด - -	- ซฺ - ลฺ	- ม - -	- ร - ฑ

ประโยคที่ 4

- - - -	- - - -	- ร์ม	- ซ - ล	- - ท ท	ล ซ - ล	มำ - มำ มำ	- รำ - ท
- - - -	- - - -	ลท ด - -	- ซฺ - ลฺ	- ฑ - -	ล ซฺ - ล	- ม - -	- ร - ฑ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ประโยคที่ 5

- - รำ ท	- - - -	ท ล - -	- ซ - -	ท ล - -	- - ซ ล	- ล ท ล	- - - ซ
- - - -	ล ซ - -	- - ซ ม	- ร - -	- - ซ ม	ร ม - -	ซ - - -	ซ ม - ร

กลับต้น

ลงจบบรรเลง

- - ท ท	- ล - ซ	- - มำ มำ	- รำ - ท	- - ท ท	- ล - ซ	- - ร ร	- ม - ซ
- ฑ - -	- ลฺ - ซฺ	- ม - -	- ร - ฑ	- ฑ - -	- ลฺ - ซฺ	- ลฺ - -	- ฑ - ซฺ

- - ท ท	- ล - ซ	- - มำ มำ	- รำ - ท	- - ท ท	- ล - ซ	- - ร ร	- ม - ซ
- ท̣ - -	- ล̣ - ซ̣	- ม - -	- ร - ท̣	- ท̣ - -	- ล̣ - ซ̣	- ล̣ - -	- ท̣ - ซ̣

- - ม ซ	- - ม ซ	- - ม ซ	- - ม ซ	- - - ซ
- ร - -	- ร - -	- ร - -	- ร - -	- - - ซ̣

ทางเสียง

เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ เป็นเพลงท่อนเดียว มีความยาวทำนองเพลง 5 ประโยค กำหนดใช้เสียงทางในเป็นหลักโดยพบเสียงนอกกลุ่มเสียง คือเสียงโด เป็นเสียงประกอบ โดยสามารถจำแนกกลุ่มเสียงปัญจมูลแต่ละประโยคได้ดังนี้

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 3 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 4 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 5 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

การดำเนินทำนอง

เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ เป็นการดำเนินทำนองในลักษณะเฉพาะเพลงฉิ่ง หากพิจารณาจะพบทำนองย่อยที่เรียงร้อยกันอยู่ ทำนองฆ้องเป็นลักษณะมือฆ้องแบบทั่วไป พบการซ้ำทำนองในประโยคที่ 1 และ 2 และการซ้ำท้ายทำนองในห้องที่ 7-8 ของประโยคที่ 3 และ 4 รวมทั้งการเว้นทำนอง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

จังหวะ

ฉิ่งอัตราจังหวะชั้นเดียว ไม่ใช้จังหวะหน้าทับ

เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ เป็นเพลงท่อนเดียว มีความยาวทำนองเพลง 5 ประโยค กำหนดใช้เสียงทางในเป็นหลัก การดำเนินทำนองในลักษณะเฉพาะเพลงฉิ่ง พบทำนองย่อยที่เรียงร้อยกันอยู่ ลักษณะมือฆ้องแบบทั่วไป พบการซ้ำทำนอง การซ้ำท้ายทำนอง การเว้นทำนอง ใช้ฉิ่งอัตราจังหวะชั้นเดียว ไม่พบการใช้จังหวะหน้าทับ

4.3.2.3.5 เพลงพุทธชัยมงคล

ทำนองเกริ่นนำ

คาถาที่ 1

- - - -	- - - ล	- - - -	- - - รำ	- - - -	- ท - -	ลล - - ล	- - - -
- - - -	- - - ม	- - - -	- - - ร	- - - -	- - ล ซ	- ล ร -	- - - -

- ล - ล	- - - รำ	- - - รำ	- ล - -
- ม - ม	- - - ร	- - - ร	- ล̣ - -

คาถาที่ 2

- - - -	- - - รำ	- ท - -	ลล - - ล	- - - -	- - - รำ	- ท - -	ลล - - ล
- - - -	- - ท -	- - ล ซ	- ล ร -	- - - -	- - ท -	- - ล ซ	- ล ร -

- - - -	- - - รำ	- ท - -	ลล - - ล	ลล - - ล	ลล - - ล	- - - ล	- - - ล
- - - -	- - ท -	- - ล ซ	- ล ร -	- ล ร -	- ล ร -	- ล - -	- ล - -

คาถาที่ 3

- ท ซ ล	- ท - ล̣	- - - ล	- ล - ล	- รำ - -	- ล ล ซ	- ท - ล̣	- - - ล
- ท̣ ซ̣ ล̣	- ท̣ - ล̣	- - - ล̣	- ล̣ - ล̣	- ร̣ - -	- ล̣ ล̣ ซ̣	- ท̣ - ล̣	- - - -

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

คาถาที่ 4

- - - -	- - - รำ	- ท - -	ลล - - ล	- - - -	- - - รำ	- ท - -	ลล - - ล
- - - -	- - ท -	- - ล ซ	- ล ร -	- - - -	- - ท -	- - ล ซ	- ล ร -

- - - -	- - - ร	- ท̣ - -	ลล̣ - - ล̣	- - - ร	- ท̣ - -	ลล̣ - - ล̣	- - - ล
- - - -	- - ท̣ -	- - ล̣ ซ̣	- ล̣ ร̣ -	- - ท̣ -	- - ล̣ ซ̣	- ล̣ ร̣ -	- ล - -

ทำนองเพลง

ประโยคที่ 1

- - - ซ	- - ล ล	- - - ท	- - ล ล	- - ซ ฟ	- ซ - ล	- ซ - ล	- ท - ล
- - - ซฺ	- ลฺ - -	- - - ทฺ	- ลฺ - -	- - ซฺ ฟฺ	- ซฺ - ลฺ	- ซฺ - ลฺ	- ทฺ - ลฺ

ประโยคที่ 2

- - - ซ	ล ท ดˌ รˌ	- - - มˌ	- - - -	ท ล - -	- ซ - ล	- ซ - -	- ล - ล
- - ร -	- - - -	- - ดˌ -	รˌ ดˌ ท ล	- - ซ ฟ	- ร - ม	- ซฺ - ลฺ	- - - -

ประโยคที่ 3

- - - -	รˌ รˌ - -	ดˌ ดˌ - -	ท ท - ล	- - ซ ฟ	- ซ - ล	- ซ - ล	- ท - ล
- - - ร	- - - ด	- - - ทฺ	- - - ลฺ	- - ซฺ ฟฺ	- ซฺ - ลฺ	- ซฺ - ลฺ	- ทฺ - ลฺ

ประโยคที่ 4

- - - ซ	ล ท ดˌ รˌ	- - - มˌ	- - - -	ท ล - -	- ซ - ล	- ซ - -	- ล - ล
- - ร -	- - - -	- - ดˌ -	รˌ ดˌ ท ล	- - ซ ฟ	- ร - ม	- ซฺ - ลฺ	- - - -

ประโยคที่ 5

- - - -	- - - ล	- ท ซ ล	- ซ - ท	- - - -	- - ท ล	- ซ - -	- ล - ล
- - - -	- ลฺ - -	- ทฺ ซฺ ลฺ	- ซฺ - ทฺ	- - - -	- - ทฺ ลฺ	- ซฺ - ลฺ	- - - -

ไม่กลับต้น

ทางเสียง

เพลงพุทธชัยมงคลแบ่งทำนองเป็น 2 ช่วง คือทำนองเกริ่นนำ และทำนองเพลง กำหนดใช้ระดับเสียงทางเสียงทางในเป็นหลัก และระดับเสียงทางนอก เป็นทางเสียงรอง โดยจำแนกกลุ่มเสียงปัญจมูลแต่ละประโยคได้ดังนี้

ทำนองเกริ่นนำ

คาถาที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

คาถาที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

คาถาที่ 3 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

คาถาที่ 4 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ทำนองเพลง

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 3 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 4 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 5 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x

การดำเนินทำนอง

การดำเนินทำนองเพลงพุทธชัยมงคลแบ่งออกเป็นทำนอง 2 ช่วง ช่วงแรก เป็นทำนองเกริ่นนำ เป็นการถอดกระสวนจังหวะของบทสวดชัยมงคลคาถามาบรรเลงเป็นทำนองเพลง แบ่งออกเป็น 4 คาถา ในการบรรเลงช่วงแรก กำหนดใช้ฆ้องวงใหญ่เป็นเครื่องดำเนินทำนองเพียงเครื่องเดียว ด้วยลักษณะเฉพาะของเสียงฆ้องวงใหญ่ที่มีความดังกังวาลสอดคล้องกับทำนองบทสวดให้เกิดความรู้สึกของความศักดิ์สิทธิ์

ช่วงที่สองเป็นทำนองเพลง เป็นการประพันธ์ทำนองขึ้นในลักษณะทำนองเพลงไทย กำหนดใช้รูปแบบทำนองอัตลักษณ์เข้าแบบที่แสดงให้เห็นร่องรอยของกระสวนจังหวะของทำนองสวดชัยมงคลคาถา ลักษณะที่โดดเด่นของเพลงพุทธชัยมงคลคือการดำเนินทำนองแบบบังคับทางในช่วงเกริ่นนำและการดำเนินทำนองแบบทั่วไป

จังหวะ

จังหวะฉิ่ง ในทำนองเกริ่นนำกำหนดใช้การบรรเลงฉิ่ง

จังหวะหน้าทับ ในทำนองเกริ่นนำกำหนดใช้การบรรเลงกลองทัดเสียงต่ำในพยางค์เสียงที่ 4 ของห้องเพลง สำหรับทำนองเพลงบรรเลงหน้าทับปฐม

เพลงพุทธชัยมงคลแบ่งทำนองเป็น 2 ช่วง คือทำนองเกริ่นนำ และทำนองเพลง กำหนดใช้ระดับเสียงทางเสียงทางในเป็นหลัก และระดับเสียงทางนอก เป็นทางเสียงรอง การดำเนินทำนองช่วงเกริ่นนำ แบ่งออกเป็น 4 คาถา กำหนดใช้ฆ้องวงใหญ่เป็นเครื่องดำเนินทำนองเพียงเครื่องเดียว ด้วยลักษณะเฉพาะของเสียงฆ้องวงใหญ่ที่มีความดังกังวาลสอดคล้องกับทำนองบทสวดให้เกิดความรู้สึกของความศักดิ์สิทธิ์ ช่วงที่สองเป็นทำนองเพลง กำหนดใช้รูปแบบทำนองอัตลักษณ์เข้าแบบที่แสดงให้เห็นร่องรอยของกระสวนจังหวะของทำนองสวดชัยมงคลคาถา ลักษณะที่โดดเด่นของเพลงพุทธชัยมงคลคือการดำเนินทำนองแบบบังคับทางในช่วงเกริ่นนำและการดำเนินทำนองแบบทั่วไป จังหวะฉิ่ง

ในทำนองเกริ่นนำกำหนดใช้การบรรเลงฉิ่ง จังหวะหน้าทับ ในทำนองเกริ่นนำกำหนดใช้การบรรเลงกลองทัดเสียงต่ำในพยางค์เสียงที่ 4 ของห้องเพลง สำหรับทำนองเพลงบรรเลงหน้าทับปฐม

4.3.2.3.6 เพลงภูมิพลเฉลิมชัย

เกริ่นนำ

- - - ด	- ด ด ด	- - - ด	- ม - -	- - - ด	- ม - ซ	- ซ - -	- - - -
- - - ซฺ	- ซฺ ซฺ ซฺ	- ซฺ - -	- - - ด	- ซฺ - -	- - - -	- - - ม	ร ด - ซฺ

- - - ลฺ	- ลฺ ทฺ ด
- ซฺ - -	ซฺ - - -

เที่ยวแรก

ประโยคที่ 1

- - - ล	- - ดำ ดำ	- - - รำ	- - ดำ ดำ	- ดำ - รำ	- ดำ - -	ล ล - -	ซ ซ - ม
- - - ม	- ด - -	- - - ร	- ด - -	- ด - ร	- ด - ลฺ	- - - ซฺ	- - - ทฺ

ประโยคที่ 2

- ล - -	ซ ม - -	- - - ด	- - ร ม	- ล - -	ล ซ - ล	- รำ - -	ดำ ดำ - รำ
- - ซ ม	- - ร ด	- ซฺ - -	- ด - -	- ซ - ม	- ร - ม	- ร - ด	- - - ร

ประโยคที่ 3

- - - -	- รำ - รำ	- ซ - ล	- ท - ดำ	- - - ท	- - - ล	- - - ซ	- - - มำ
- - - ร	- - - -	- ร - ม	- ฟ - ซ	- - - ฟ	- - - ม	- - - ร	- - - ม

ประโยคที่ 4

- - - -	- มำ - มำ	- มำ - มำ	รำ ดำ - รำ	- - ซ ล	- ดำ - รำ	- ดำ - -	รำ รำ - ดำ
- - - ม	- - - -	- ซ - ม	ร ด - ร	- ฟ - -	- ด - ร	- ด - ร	- - - ด

กลับต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

เที่ยวเปลี่ยน

ประโยคที่ 1

- ซ - ล	- ท - ด์	- - - ซ	- - - ล	- - ด์ ล	- ซ - ม	- - - -	- - - -
- ซ̣ - ล̣	- ท̣ - ด	- - - ซ̣	- - - ล̣	- - ด ล̣	- ซ̣ - ท̣	- - - -	- - - -

ประโยคที่ 2

- ร - ด	- ร - ม	- - - ซ	- - - ล	- - ด์ ล	- ด์ - ร์	- - - -	- - - -
- ล̣ - ซ̣	- ล̣ - ท̣	- - - ซ̣	- - - ล̣	- - ด ม	- ด - ร	- - - -	- - - -

ประโยคที่ 3

- ซ - ล	- ท - ด์	- - - ซ	- - - ล	- - ด์ ล	- ซ - ม์	- - - -	- - - -
- ซ̣ - ล̣	- ท̣ - ด	- - - ซ̣	- - - ล̣	- - ด ล̣	- ซ̣ - ม	- - - -	- - - -

ประโยคที่ 4

- ม์ - ม์	ร์ ด์ - ร์	- - - -	- - - -	- ม์ - ร์	- ล - ด์	- - - ซ	- - - ด์
- ซ - ม	ร ด - ร	- - - -	- - - -	- ม - ร	- ม - ด	- - - ร	- - - ด

กลับต้น

ชั้นเดียว

เที่ยวแรก

ประโยคที่ 1

- ด์ ด์ ด์	- ด์ - ด์	- ร์ - -	ด์ ล - -	- - ซ ล	ด์ ล - -	- ซ - ล	- ด์ - ร์
- ด ด ด	- ด - ด	- - ด์ ล	- - ซ ม	- ม - -	- - ซ ม	- ร - ม	- ด - ร

ประโยคที่ 2

- ร์ ร์ ร์	- ร์ - ร์	- ซ - ด์	- ร์ - ม์	- - ซ ล	ด์ ล - -	ล ซ - -	ซ ม - -
- ร ร ร	- ร - ร	- ร - ด	- ร - ม	- ม - -	- - ซ ม	- - ม ร	- - ร ด

กลับต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

เที่ยวเปลี่ยน

ประโยคที่ 1

- - ดำ ดำ	- - ล ล	- - ซ ซ	- - ม ม	- - ซ ซ	- - ล ล	- - ดำ ดำ	- - รำ รำ
- - - ด	- - - ลฺ	- - - ซฺ	- - - ทฺ	- - - ซฺ	- - - ลฺ	- - - ด	- - - ร

ประโยคที่ 2

- - ดำ ดำ	- - ล ล	- - ซ ซ	- - ม มำ	- มำ - มำ	รำ ดำ - รำ	- มำ - รำ	ดำ ล - ดำ
- - - ด	- - - ลฺ	- - - ซฺ	- - - ม	- ซ - ม	ร ด - ร	- ม - ร	ด ลฺ - ด

กลับต้น

ลูกหมด

ประโยคที่ 1

- - ล -	ซ ล ท ดำ	- - รำ ดำ	- - - -	- - - -	ทฺ ด ร ม	- - - ซ	ล ท ดำ รำ
- - - ฟ	- - - -	- - - -	ท ล ซ ม	- - ซฺ ลฺ	- - - -	- - ร -	- - - -

ประโยคที่ 2

- - ล -	ซ ล ท ดำ	- - - -	ท ดำ รำ มำ	- - ซ ล	- - - -	- - ล ซ	- - - -
- - - ฟ	- - - -	- - ซ ล	- - - -	- - - -	ซ ฟ ม ร	- - - -	ฟ ม ร ด

ทางเสียง

เพลงภูมิพลเฉลิมชัย แบ่งเป็นทำนองเที่ยวและเที่ยวเปลี่ยน กำหนดใช้ทางเสียงทางนอกเป็นหลัก มีการใช้เสียงนอกกลุ่มเสียงเพื่อให้การดำเนินทำนองเชื่อมกันอย่างสมบูรณ์ โดยสามารถแสดงกลุ่มเสียงปัญมูลได้ดังนี้

ทำนองสองชั้น

เที่ยวแรก

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 3 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 4 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

เที่ยวเปลี่ยน

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 3 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 4 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ทำนองชั้นเดียว

เที่ยวแรก

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

เที่ยวเปลี่ยน

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ลูกหมด

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

การดำเนินทำนอง

เพลงเฉลิมชัยภูมิพล เริ่มด้วยทำนองเกริ่นนำ เป็นการเคลื่อนที่ทำนองในลักษณะคอร์ดแบบดนตรีตะวันตก เคลื่อนที่ด้วยระยะห่างของทำนองเสียงคู่ 4 คู่ 3

ทำนองเที่ยวแรก เป็นการดำเนินทำนองแบบอัตลักษณ์เข้าแบบ ทำนองเที่ยวเปลี่ยนเป็นการดำเนินทำนองห่าง ๆ เน้นกระสวนจังหวะพยางค์เสียงที่ 2 และพยางค์เสียงที่ 4 ของห้องเพลง ทำนองในประโยคที่ 1 2 และ 3 จะเว้นว่างทำนองไว้ในห้องที่ 7-8 ซึ่งทำนองในเที่ยวเปลี่ยนจะเป็นการบรรเลงสำเนียงฝรั่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ทำนองเพลงชั้นเดียว เที่ยวแรกเป็นการดำเนินทำนองแบบทั่วไปในสำนวนเพลงอัตราจังหวะชั้นเดียว เที่ยวเปลี่ยนเป็นการลดทอนทำนองสำเนียงฝรั่งเป็นการเน้นสองพยางค์เสียงสั้น ๆ แล้วจึงออกลูกหมดที่ประพันธ์ขึ้นใหม่

จังหวะ

จังหวะฉิ่ง ในเที่ยวแรกกำหนดบรรเลงอัตราจังหวะสองชั้น และอัตราจังหวะชั้นเดียว ในเที่ยวเปลี่ยนกำหนดเป็นจังหวะมาร์ชชิ่ง

จังหวะหน้าทับ ในเที่ยวแรกกำหนดใช้จังหวะหน้าทับปรบไก่ อัตราจังหวะสองชั้น และชั้นเดียว และเที่ยวเปลี่ยนเป็นจังหวะมาร์ชชิ่ง

เพลงภูมิพลเฉลิมชัย กำหนดใช้ทางเสียงทางนอกเป็นหลัก มีการใช้เสียงนอกกลุ่มเสียงเพื่อให้การดำเนินทำนองเชื่อมกันอย่างสมบูรณ์ เริ่มด้วยทำนองเกริ่นนำ เป็นการเคลื่อนที่ทำนองในลักษณะคอร์ดแบบดนตรีตะวันตก ทำนองเที่ยวแรก เป็นการดำเนินทำนองแบบอัตลักษณ์เข้าแบบทำนองเที่ยวเปลี่ยนเป็นการดำเนินทำนองสำเนียงฝรั่ง แล้วลดทอนทำนองเป็นอัตราจังหวะชั้นเดียวแล้วออกลูกหมด จังหวะฉิ่งอัตราจังหวะสองชั้นและชั้นเดียว หน้าทับปรบไก่ อัตราจังหวะสองชั้นและอัตราจังหวะชั้นเดียว และเที่ยวเปลี่ยนเป็นจังหวะมาร์ชชิ่ง

4.3.2.3.7 เพลงรัวพระพุทธบาทชิต

ประโยคที่ 1

- - - -	- - - -	- - - ดˍ	- - - ดˍ	- - - ดˍ	- - - ดˍ	- รˍ - รˍ	- - - -
- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดˍ	- - - -

ประโยคที่ 2

- - - -	- - - -	- - - ดˍ	- - - ดˍ	- - - ดˍ	- - - ดˍ	- รˍ - รˍ	- - - -
- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดˍ	- - - -

ประโยคที่ 3

- - - -	- - - ดˍ	- ท - -	- ท - -	- มˍ - -	- - - ดˍ	- ท - -	- - - ดˍ
- - - -	- - - -	- - ล ซ	- - ล ซ	- - รˍ ดˍ	- - - -	- - ล ซ	- ล - ซ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประโยคที่ 4

- - - -	- - - ดˍ	- ท - -	- ท - -	- มˍ - -	- - - ดˍ	- ท - -	- - - ซ
- - - -	- - - -	- - ล ซ	- - ล ซ	- - รˍ ดˍ	- - - -	- - ล ซ	- ม - ร

ประโยคที่ 5

- - รˍ -	รˍ - รˍ -	ดˍ - ดˍ -	ท - ท -	- - ล -	ล - - -	ล - - -	- ม - ซ
- - - ดˍ	- ดˍ - ท	- ท - ล	- ล - ซ	- - - ซ	- ซ - -	- ซ - ร	- - - ร

ประโยคที่ 6

- - - -	- - - ซ	- ฟ - -	- ฟ - -	- ท - -	- - - ซ	- ฟ - -	- ม - ซ
- - - -	- - - -	- - ม ร	- - ม ร	- - ล ซ	- - - -	- - ม ร	- ทฺ - ซฺ

ประโยคที่ 7

- - - -	- - - ซ	- ฟ - -	- ฟ - -	- มำ - -	- - - ดำ	- ท - -	- - - ดำ
- - - -	- - - -	- - ม ร	- - ม ร	- - รำ ดำ	- - - -	- - ล ซ	- ล - ซ

ประโยคที่ 8

- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ - รำ	- - - -
- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -

ประโยคที่ 9

- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ - ดำ	- - - -
- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ล	- - - -

ประโยคที่ 10

- - - ล	- - - รำ	- - - มำ	- - - ดำ	- - - ล	- - - รำ	- - - มำ	- - - ดำ
- - - ม	- - - ร	- - - ม	- - - ด	- - - ม	- - - ร	- - - ม	- - - ด

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประโยคที่ 11

- ล - รำ	- มำ - ดำ	- ล - รำ	- มำ - ดำ	- มำ - -	- มำ - -	- มำ - -	- มำ - -
- ม - ร	- ม - ด	- ม - ร	- ม - ด	- - รำ ดำ	- - รำ ดำ	- - รำ ดำ	- - รำ ดำ

ประโยคที่ 12

- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ - รำ	- - - -
- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -

ประโยคที่ 13

- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ - รำ	- - - -
- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -

ทางเสียง

เพลงรัวพระพุทธบาทชิต มีความยาวของทำนองเพลง 13 ประโยค กำหนดใช้เสียงทางนอกเป็นหลัก โดยพบเสียงนอกกลุ่มเสียง คือเสียงที เป็นเสียงประกอบ และกำหนดใช้เสียงทางใน ประโยคที่ 5 และ 6 โดยสามารถจำแนกกลุ่มเสียงปัญจมูลแต่ละประโยคได้ดังนี้

ประโยคที่ 1 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x
ประโยคที่ 2 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x
ประโยคที่ 3 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x
ประโยคที่ 4 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x
ประโยคที่ 5 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x
ประโยคที่ 6 อยู่ในระดับเสียงทางใน ซลท x รม x
ประโยคที่ 7 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x
ประโยคที่ 8 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x
ประโยคที่ 9 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x
ประโยคที่ 10 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x
ประโยคที่ 11 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x
ประโยคที่ 12 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x
ประโยคที่ 13 อยู่ในระดับเสียงทางนอก ดรม x ซล x

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

การดำเนินทำนอง

เพลงรัวพระพุทธบาทชิต ประโยคที่ 1-9 เป็นการดำเนินทำนองเหมือนกับเพลงรัวจีนทุกประการ

ประโยคที่ 10-11 ลักษณะทำนองท้า ซึ่งลักษณะทำนองเปลี่ยนไปจากประโยคก่อนหน้า ทำนองมีความโดดเด่นของประโยคที่ 10 คือเป็นการเน้นเฉพาะพยางค์เสียงที่ 4 ของห้องเพลงที่ 1-8 ต่อมาประโยคที่ 11 จึงเป็นการลดทอนทำนองของประโยคที่ 10 ในวรรคท้าห้องที่ 1-4 และลดทอนทำนองลงอีกในวรรครับ ห้องที่ 5-8 จนทำนองเข้าสู่การรัวอีกครั้ง

ประโยคที่ 12 และ 13 จึงกลับมาดำเนินทำนองเดียวกับประโยคที่ 1 และ 2 เป็นการจบเพลงอย่างสมบูรณ์ จากการวิเคราะห์ทำนองเพลงรัวพระพุทธบาทปูชิตพบว่า ทำนองเพลงแบ่ง

ออกเป็น 3 ทำนอง ได้แก่ ทำนองกลุ่มแรก ประโยคที่ 1-9 การดำเนินทำนองเหมือนรัวจีนในตอนต้นเพลง ทำนองกลุ่มที่สอง ประโยคที่ 10-11 ลักษณะทำนองท้า และมีการลดทอนทำนองภายในตัว ทำนองกลุ่มสุดท้ายคือประโยคที่ 12 และ 13 ที่นำมาสู่การจบทำนองเพลงอย่างสมบูรณ์ การแบ่งทำนองออกเป็น 3 ที่ชัดเจนเช่นนี้มีลักษณะเหมือนทำนองรัวสามลา เปรียบดั่งการกราบลาพระเบญจางคประดิษฐ์ 3 ครั้ง ทำนองที่เชื่อมโยงกับเพลงรัวจีนในตอนต้นเพลง เป็นการจบเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรีได้อย่างสมบูรณ์

จังหวะ

จังหวะฉิ่งที่พบในเพลงรัวจีน เป็นการลอยจังหวะใช้เสียง ฉิ่ง เพียงเท่านั้นเป็นรูปแบบของการบรรเลงเพลงฉิ่งเพลงรัวแบบทั่วไป

จังหวะกลอง ประโยคที่ 1-9 การดำเนินทำนองเหมือนรัวจีน หลังจากนั้นเป็นการดำเนินทำนองระหว่างตะโพนและกลองทัดจนเพลง

การดำเนินทำนองกลองของเพลงรัวจีน ดังนี้

ประโยคที่ 1

มือขวา	- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ – รำ	- - - -
มือซ้าย	- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -
ตะโพน	- - - -	- - - ตุ๊บ	-พลึง-เท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	- ถะ - ตุ๊บ	- - ตุ๊บพลึง
กลองจีน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

ประโยคที่ 2

มือขวา	- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ – รำ	- - - -
มือซ้าย	- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -
ตะโพน	ตุ๊บตุ๊บตุ๊บตุ๊บ	- - - ตุ๊บ	-พลึง-เท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	- ถะ - ตุ๊บ	- - ตุ๊บพลึง	ตุ๊บตุ๊บตุ๊บตุ๊บ	- - - -
กลองจีน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

ประโยคที่ 3

มือขวา	- - - -	- - - ดำ	- ท - -	- ท - -	- มำ - -	- - - ดำ	- ท - -	- - - ดำ
มือซ้าย	- - - -	- - - -	- - ล ซ	- - ล ซ	- - รำ ดำ	- - - -	- - ล ซ	- ล - -
ตะโพน	เท่งเท่งเท่งเท่ง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน		- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ประโยคที่ 4

มือขวา	- - - -	- - - ดำ	- ท - -	- ท - -	- มำ - -	- - - ดำ	- ท - -	- - - ซ
มือซ้าย	- - - -	- - - -	- - ล ซ	- - ล ซ	- - รำ ดำ	- - - -	- - ล ซ	- ม - -
ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

ประโยคที่ 5

มือขวา	- - รำ -	รำ – รำ -	ดำ - ดำ -	ท - ท -	- - ล -	ล - - -	ล - - ร	- ม – ซ
มือซ้าย	- - - ดำ	- ดำ – ท	- ท – ล	- ล – ซ	- - - ซ	- ซ - -	- ซ – ลฺ	- ทฺ - ซ
ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

ประโยคที่ 6

มือขวา	- - - -	- - - ซ	- ซ - -	- ซ - -	- ท - -	- - - ซ	- ซ - -	- - - ซ
มือซ้าย	- - - -	- - - -	- - ม ร	- - ม ร	- - ล ซ	- - - -	- - ม ร	- ม - -
ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

ประโยคที่ 7

มือขวา	- - - -	- - - ซ	- ซ - -	- ซ - -	- มำ - -	- - - ดำ	- ดำ - -	- - - ดำ
มือซ้าย	- - - -	- - - -	- - ม ร	- - ม ร	- - รำ ดำ	- - - -	- - ล ซ	- ล - -
ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประโยคที่ 8

มือขวา	- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ – รำ	- - - -
มือซ้าย	- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -
ตะโพน	- - - -	- - - ตุ๊บ	-พลึง-เท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	- ถะ - ตุ๊บ	-ตุ๊ะพลึงเท่ง
กลองทัด	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

ประโยคที่ 9

มือขวา	- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ – ดำ	- - - -
มือซ้าย	- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ล	- - - -
ตะโพน	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	- - - ตุ๊บ	-พลึง-เท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	- ถะ - ตุ๊บ	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง
กลองทัด	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

ประโยคที่ 10

มือขวา	- - - ล	- - - รำ	- - - มำ	- - - ดำ	- - - ล	- - - รำ	- - - มำ	- - - ดำ
มือซ้าย	- - - ม	- - - ร	- - - ม	- - - ด	- - - ม	- - - ร	- - - ม	- - - ด
ตะโพน	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- - - ปึะ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- - - ถะ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- - - ปึะ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- - - ถะ
กลองทัด	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

ประโยคที่ 11

มือขวา	- ล – รำ	- มำ – ดำ	- ล – รำ	- มำ – ดำ	- มำ รำ -	- มำ รำ -	- มำ รำ -	- มำ รำ -
มือซ้าย	- ม – ร	- ม - ด	- ม – ร	- ม - ด	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ
ตะโพน	- - - ติง	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- เท่ง - ถะ	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง
กลองทัด	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

ประโยคที่ 12

มือขวา	- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ – รำ	- - - -
มือซ้าย	- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -
ตะโพน	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง
กลองทัด	- - - ต้อม	-ต้อมต้อมต้อม	- - - ตุ้ม	-ตุ้มตุ้มตุ้ม	- - - ต้อม	-ต้อมต้อมต้อม	- - - ตุ้ม	-ตุ้มตุ้มตุ้ม

ประโยคที่ 13

มือขวา	- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ – รำ	- - - -
มือซ้าย	- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -
ตะโพน	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	-ตุ๊ะพลึงเท่ง	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ
กลองทัด	-ต้อม-ต้อม	-ต้อม-ต้อม	-ต้อม-ต้อม	-ต้อม-ต้อม	- ตุ้ม - ตุ้ม	- ตุ้ม - ตุ้ม	- - - ตุ้ม	- - - ต้อม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

เพลงรัวพระพุทธบาทปูชิต มีความยาวของทำนองเพลง 13 ประโยค กำหนดใช้เสียงทางนอกเป็นหลัก ทำนองแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ส่วนที่ 1 ดำเนินทำนองเหมือนกับเพลงรัวจีนทุกประการ ความโดดเด่นrพบการเน้นเฉพาะพยางค์เสียงที่ 4 การลดทอนทำนอง การรัว เพลงรัวพระพุทธบาทปูชิตพบว่า ทำนองเพลงแบ่งออกเป็น 3 ทำนอง ได้แก่ ทำนองเหมือนรัวจีน ทำนองท้า ทำนองกลุ่มสุดท้ายที่นำมาสู่การจบทำนองเพลงอย่างสมบูรณ์ ลักษณะเหมือนทำนองรัวสามลาเปรียบดั่งการกราบลาพระเบญจางคประดิษฐ์ 3 ครั้ง ทำนองที่เชื่อมโยงกับเพลงรัวจีนในตอนต้นเพลงเป็นการจบเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรีได้อย่างสมบูรณ์

ตารางที่ 3 สรุปการวิเคราะห์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

ช่วงที่	ชื่อเพลง	ทางเสียง	ลักษณะสำคัญ
1. ทิ้กท้อบ่วงหุกส่วย	1.1 เพลงโล้เตี่ยจิว	ทางนอก	- การเดินทางมาทางทะเลของชาวจีนแต้จิ๋ว - ทำนองเพลง 4 ประโยค - ประพันธ์จากต้นรากเพลงโล้ - สำเนียงจีน - สำนวนสลับเสียงคู่ 2 และคู่ 3 - สำนวนเพลงสามพยางค์เสียง - สำนวนจบทำนองเพลงแบบล่วงหน้า - อัตราจังหวะสองชั้น หน้าทับเพลงโล้ ตะโพนและกลองทัด
	1.2 เพลงรัวจีน	ทางนอก ทางใน	- ทำนองเพลง 9 ประโยค - ประพันธ์ขึ้นใหม่แบบอัตโนมัติ - เพลงรัว - สำเนียงจีน - การข้ามเสียงคู่ 2 และคู่ 3 - การสะบัดเสียงแบบถี่ ๆ - จังหวะฉิ่งลอยจังหวะ - จังหวะหน้าทับตะโพนและกลองทัด - หน้าทับกลองทัดแบบจีน
	1.3 เพลงขึ้นฝั่ง	ทางใน ทางนอก	- การสิ้นสุดการเดินทาง - ทำนองเพลง 4 ประโยค - ประพันธ์จากทำนองต้นรากจากส่วนหนึ่งของทำนองเพลงถอนสมอ ท่อน 2 - สำเนียงฝรั่ง - สำนวนการซ้ำของกระสวนทำนอง - จังหวะมาร์ชิ่ง - สำนวนการเรียงเสียงของทำนอง - สำนวนจบทำนองด้วยทำนองเริ่มต้น
	1.4 เพลงดินแดน	ทางนอก	- การเข้ามาดินแดนแห่งความศักดิ์สิทธิ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ช่วงที่	ชื่อเพลง	ทางเสียง	ลักษณะสำคัญ
	ศักดิ์สิทธิ์	ทางเพียงออล่าง	- ความยาวทำนอง 14 ประโยค แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ รัวขึ้นเพลง ทำนองเพลง และรัวจบเพลง - สำเนียงมอญ - เอกลักษณ์ของสำเนียงมอญ ทำนองรัวขึ้นเพลง การใช้มือแบบฆ้องมอญ ที่ทำนองฆ้องการใช้เสียงหลุม การรัวขึ้นทำนองเพลง และรัวจบทำนองเพลง - ทำนองอัตราจังหวะสองชั้นกับชั้นเดียวเป็นทำนองเดียวกัน - จังหวะฉิ่งลอยจังหวะ ฉิ่งสองชั้น ฉิ่งชั้นเดียว - จังหวะหน้าทับตะโพนมอญและเปิงมางคอก
2. ไป่โล่วโก้	2.1 เพลงไป่โล่โก้	ทางนอก ทางใน	- การบูชาสักการะองค์พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์และบุคคลสำคัญทุกท่านที่มีส่วนในการสร้างวัดพระอารามหลวงและรอยพระพุทธบาทด้วยเสียงกลอง - ความยาวทำนองเพลง 30 ประโยค แบ่งเป็น 4 ส่วน ได้แก่ ทำนองกลอง ลูกหมดทำนองกลอง ทำนองเดี่ยวเครื่องดนตรี และลูกหมด - ทำนองกลองมีความโดดเด่นซับซ้อนของการบรรเลงตะโพน กลองทัด กลองจีน และกลองแขก โดยถอดกระสวนจังหวะมาจากวงโล่วโก้ ที่บรรเลงประกอบการแสดงเอ็งกอ - บรรเลงเดี่ยวเครื่องดนตรีรอบวง ทำนองเดี่ยวประพันธ์ขึ้นจากการถอดกระสวนจังหวะมาจากวงโล่วโก้ ที่บรรเลงประกอบการแสดงเอ็งกอ - ฉิ่งเสียงเดียว สองชั้น และฉิ่งแบบปกติ จังหวะสองชั้นและชั้นเดียว ขึ้นอยู่กับหน้าทับ
3. พระพุทธบาทปูชิต	3.1 เพลงศรีสมุทรสมโภช	ทางนอก ทางใน	- การสมโภชรอยพระพุทธบาทที่เก่าแก่และสำคัญของวัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร เกาะ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ช่วงที่	ชื่อเพลง	ทางเสียง	ลักษณะสำคัญ
ชลบุรี			สีชัง - ประพันธ์ขึ้นจากทำนองส่วนของเพลงแขกเชิญเจ้า - สำเนียงแขก - สำนวนการวนทำนอง สำนวนการเรียงเสียง - ฉิ่งเสียงเดียวสองชั้น และฉิ่งสองชั้นและชั้นเดียว
	3.2 เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล	ทางในทางกลางแหบ	- การรำลึกถึงดินแดนที่รุ่งเรืองในอดีตสมัยทวารวดี ภูเขาอันศักดิ์สิทธิ์ที่ประดิษฐานของรอยพระพุทธบาท - ทำนองเพลง 2 ท่อน ๆ ละ 4 ประโยค และต่อรัวท้ายเพลง - ประพันธ์จำสำนวนเพลงโปรยข้าวตอก - ทำนองเพลงรัวประพันธ์ขึ้นจากทำนองต้นรากเพลงเทวาประสิทธิ์ท่อนแรก - หน้าทับชำนาญ และหน้าทับรัวลาเดียว - การดำเนินทำนองอย่างเพลงรัวเพื่อให้เกิดความเข้มขลังศักดิ์สิทธิ์
	3.3 เพลงธเรศนครอินทร์	ทางใน	- รอยพระพุทธบาทที่ประดิษฐานอยู่ในวัดหลวงสร้างโดยสมเด็จพระนครินทราธิราช - วัดอยู่ในชุมชนตลาด - ทำนองเพลง 5 ประโยค - ประพันธ์ขึ้นจากทำนองต้นรากเพลงชมตลาด - เที่ยวแรกบรรเลงอัตลักษณ์เข้าแบบ - เที่ยวเปลี่ยนบรรเลงด้วยสำนวนแบบเพลงหน้าพาทย์ การใช้คู่เสียง คู่ 3 คู่ 2 การสะบัด และทำนองห่าง ๆ
	3.4 เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ	ทางใน	- ระลึกถึงหลวงพ่อฉิ่งที่สร้างรอยพระพุทธบาท - ทำนองเพลง 5 ประโยค

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ช่วงที่	ชื่อเพลง	ทางเสียง	ลักษณะสำคัญ
			- ลักษณะเฉพาะเพลงฉิ่ง พบทำนองย่อยที่เรียงร้อยกัน - มือฆ้องแบบทั่วไป พบการซ้ำทำนอง การซ้ำท้ายทำนอง การเว้นทำนอง - ฉิ่งอัตราจังหวะชั้นเดียว ไม่ใช้จังหวะหน้าทับ
	3.5 เพลงพุทธชัยมงคล	ทางใน ทางนอก	- อนุสรณ์รอยพระพุทธบาทแรก ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์พระพุทธศาสนา 2500 ปี - ทำนองเกริ่นนำ 4 คาถา ทำนองเพลง 4 ประโยค - ประพันธ์ขึ้นจากการถอดกระสวนจังหวะจากบทสวดคาถาพุทธชัยมงคลคาถา - ทำนองบังคับทาง และ ดำเนินทำนองแบบอัตลักษณ์เข้าแบบ - การบรรเลงเพลงเป็นเหมือนการสวดมนต์บูชาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และผู้ฟังได้รับความสิริมงคลจากการสวดมนต์บูชาพระ
	3.6 เพลงภูมิพลเฉลิมชัย		- รอยพระพุทธบาทที่สร้างเพื่อถวายในหลวงรัชกาลที่ 9 - ทำนองเพลง 2 เที่ยวเป็นทางเปลี่ยน ความยาว 4 ประโยค - ทำนองต้นรากจากเพลงพระราชนิพนธ์มาร์ชราชวัลลภ - สำเนียงไทยคู่สำเนียงฝรั่ง
	3.7 เพลงรัวพระพุทธบาทปูชิต	ทางนอก	- การกราบลาพระเบญจาคประดิษฐ์ 3 ครั้ง - มีความยาวของทำนองเพลง 13 ประโยค - สำนวนเพลงการเน้นเฉพาะพยางค์เสียงที่ 4 การลดทอนทำนอง การรัว - สำนวนจีน - ทำนองที่เชื่อมโยงกับเพลงรัวจีนในตอนต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ช่วงที่	ชื่อเพลง	ทางเสียง	ลักษณะสำคัญ
			เพลง

ตารางที่ 4 ลักษณะของบทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรีที่สอดคล้องกับแรงบันดาลใจในการประพันธ์

ลำดับ	ชื่อเพลง	แรงบันดาลใจ	ลักษณะของบทเพลง
1	เพลงโล้เตี่ยจิว	การเดินทางของชาวจีนแต้จิ๋วมาทางเรือเพื่อเข้ามายังดินแดนเมืองชลบุรีที่มีความอุดมสมบูรณ์	ประพันธ์ขึ้นจากทำนองต้นรากเพลงโล้ที่เป็นเพลงประกอบกิริยาการเดินทางทางน้ำ สำนวนเพลงเป็นทำนองสำเนียงจีน
2	เพลงรัวจีน	บรรเลงต่อท้ายเพลงโล้เตี่ยจิว	ประพันธ์ทำนองขึ้นใหม่เป็นทำนองสำเนียงจีนในลักษณะของเพลงรัว
3	เพลงขึ้นฝั่ง	การสิ้นสุดการเดินทาง ให้ต่อเนื่องกับเพลงโล้เตี่ยจิวและรัวจีน ทำนองเพลงเป็นการแสดงความรู้สึกเบิกบานการเข้าถึงดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์	ประพันธ์ขึ้นจากทำนองส่วนต้นของเพลงถอนสมอเป็นทำนองต้นราก ให้ความหมายถึงการเดินทางทางเรือ ทำนองเพลงเป็นสำเนียงฝรั่ง ให้ความสนุกสนานเบิกบาน
4	เพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์	ดินแดนแรกในยุคสมัยโบราณของจังหวัดชลบุรี นั่นคือเมืองศรีพโลที่อยู่ในสมัยทวารวดี ซึ่งมีถือเอาเขาบางทรายเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ในสมัยนั้น	ประพันธ์ทำนองจากการขยายทำนองต้นรากจากเพลงเวสสุกรรม ให้ความหมายถึงความศักดิ์สิทธิ์ ทำนองเพลงสำเนียงมอญให้สอดคล้องกับดนตรีสมัยทวารวดี
5	เพลงไป่โล่วโก้	การสักการะบูชาด้วยเสียงกลอง แสดงถึงความเคารพบูชาแด่บุคคลสำคัญอันหมายรวมถึงองค์พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ และบุคคลสำคัญทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสร้าง การปฏิสังขรณ์วัดพระอารามหลวง รวมถึงการสร้างรอยพระพุทธบาทที่	ประพันธ์ทำนองกลอง และทำนองเพลงจากกระสวนทำนองกลองของการบรรเลงกลองเอ็งกอ ที่ใช้ในพิธีกรรมอันเป็นมงคล ทำนองเพลงที่ประพันธ์ขึ้นใหม่ เรียบเรียงเป็นทำนองลักษณะเดี่ยวของเครื่องดนตรี บรรเลงเพื่อสรรเสริญบูชาตามแนวคิดการแสดงเดี่ยวเพลงไทย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ลำดับ	ชื่อเพลง	แรงบันดาลใจ	ลักษณะของบทเพลง
		ปรากฏให้สักการะบูชาในปัจจุบัน	ชัยมงคล
6	เพลงศรีสมุทรสมโภช	เหตุการณ์การสมโภชรอยพระพุทธบาท วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร เกาะสีชัง ในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จมาในพิธีสมโภชรอยพระพุทธบาทนี้	ประพันธ์ทำนองให้เป็นสำเนียงแขก เพื่อแสดงถึงการอันเชิญรอยพระพุทธบาทมาจากเมืองพุทธคยา ประเทศอินเดีย โดยใช้ทำนองส่วนหนึ่งของเพลงแขกเชิญเจ้ามาเป็นทำนองต้นราก กระสวนทำนองแสดงความรู้สึกแห่งการเฉลิมฉลองยินดีในเหตุการณ์การสมโภชรอยพระพุทธบาท
7	เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล	รอยพระพุทธบาทที่สันนิษฐานว่ามีมาสมัยทวารวดี ประดิษฐานบนภูเขาศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองศรีพโล รอยพระพุทธบาทวัดเขาบางทรายนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงผนวชเสด็จ ได้เสด็จพระราชดำเนินมานมัสการพระพุทธบาท	ประพันธ์จากลักษณะสำนวนเพลงโปรยข้าวตอก กำหนดใช้ทำนองเพลงเทวาประสิทธิ์ สองชั้น ท่อนที่ 1 ปรับให้เป็นสำนวนอย่างรัว เพื่อแสดงการบูชาเกิดความเป็นสิริมงคลให้ทำนองเพลงเกิดความศักดิ์สิทธิ์
8	เพลงธเรศนครอินทร์	ตั้งชื่อตามที่มาของชื่อวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวงที่นำมาจากพระนามพระมหากษัตริย์แห่งอยุธยา คือ สมเด็จพระนครินทราธิราช เมื่อครั้งเสด็จประพาสเมืองชลบุรี จึงมีพระราชศรัทธาได้สร้างวัดขึ้ เป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธบาทที่ประดิษฐานอยู่ในชุมชนเมืองชลบุรี ปัจจุบันเป็นชุมชนค้าขายที่สำคัญของจังหวัดชลบุรี	ประพันธ์โดยใช้ทำนองชมตลาดเพื่อให้สอดคล้องกับรอยพระพุทธบาท วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง กำหนดบรรเลงในสองลักษณะ คือ การบรรเลงทางพื้นและทำนองทางเปลี่ยนให้สำนวนลีลาอารมณ์เข้มขลังแสดงให้เห็นถึงเป็นสถานที่สำคัญตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาแห่งหนึ่งในชุมชนจังหวัดชลบุรี
9	เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ	ประวัติศาสตร์การสร้างรอยพระ	ประพันธ์ขึ้นโดยอัตโนมัติ กำหนด

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ลำดับ	ชื่อเพลง	แรงบันดาลใจ	ลักษณะของบทเพลง
		พุทธบาทประดิษฐานอยู่ในวัดบางพระวรวิหาร ที่สร้างขึ้นโดยหลวงพ่อฉิ่งเพื่อต้องการสร้างพระพุทธบาทเพื่อให้ประชาชนได้สักการะ ในกาลนั้นหลวงพ่อฉิ่งได้เดินธุดงค์ไปจำพรรษาที่เขากะบะ บริเวณชลประทานในปัจจุบัน ท่านได้นั่งวิปัสสนาเกิดนิมิตว่าบนเขาพระพุทธบาทนี้มีรอยพระพุทธบาทอยู่แล้ว จึงให้คนคนมาขุดและจัดทำรอยพระพุทธบาท	เป็นเพลงฉิ่ง ที่มีความเป็นเอกลักษณ์และอิสระทางทำนอง แสดงถึงการค้นหาศิลาเพื่อสร้างเป็นพระพุทธบาทของหลวงพ่อฉิ่ง เพื่อระลึกถึงหลวงพ่อฉิ่ง ผู้ดำริให้สร้างรอยพระพุทธบาท
10	เพลงพุทธชัยมงคล	ตั้งชื่อตามวัดชัยมงคล พระอาราม หลวง และให้สอดคล้องกับประวัติการสร้างรอยพระพุทธบาทที่เป็นอนุสรณ์พระพุทธศาสนาครบรอบ 2,500 ปี	ประพันธ์จากการถอดกระสวนจังหวะบทสวดพุทธชัยมงคลคาถา โดยต้องการให้การบรรเลงนี้เป็นเหมือนการสวดมนต์บูชาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ฟังได้รับความสิริมงคลจากการสวดมนต์บูชาพระ ลักษณะเด่นของท้ายทำนองที่ถอดทำนองสวดมาบรรเลงเป็นทำนองดนตรี
11	เพลงภูมิพลเฉลิมชัย	เพื่อระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณในล้นเกล้า รัชกาลที่ 9 สอดคล้องกับรอยพระพุทธบาทที่สร้างขึ้นเพื่อถวายแด่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร	ประพันธ์ขึ้นจาก เพลงพระราชนิพนธ์มาร์ชราชวัลลภ เป็นเพลงต้นรากประพันธ์สำนวนขึ้นใหม่เป็นแบบขนบ ดนตรีไทย โดยใช้แนวคิดจากเพลงมหาฤกษ์และมหาชัยที่มีสำนวนทั้งไทยและสำนวนฝรั่ง บรรเลงเพื่อพิธีกรรมทำนองเพลงประพันธ์เป็นสำเนียงฝรั่ง แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันดีงาม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ลำดับ	ชื่อเพลง	แรงบันดาลใจ	ลักษณะของบทเพลง
			ระหว่างวัฒนธรรมไทยและชาติตะวันตกผ่านร่องรอยมูลบทพระพุทธบาททั้งสองรอยในรูปแบบเพลงคู่เคียงกัน
12	เพลงรัวพระพุทธบาทปูชิต	เป็นการบรรเลงลักษณะการรัวเปรียบดั่งการกราบลาพระเบญจางคประดิษฐ์ 3 ครั้ง	ประพันธ์ขึ้นจากต้นรากเพลงรัวจีน ทำนองเพลงสอดคล้องกันกับตอนต้นของการบรรเลงเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี ทำนองรัวในลักษณะรัวสามลา

4.4 สรุปท้ายบท

การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี เป็นการสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์ไทยในรูปแบบการประพันธ์บทเพลงขึ้นใหม่ในรูปแบบของดนตรีสร้างสรรค์ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากพื้นฐานทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ รูปแบบสถาปัตยกรรม ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ และดนตรีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ออกมาในรูปของทำนอง บทเพลงสื่อความหมาย สะท้อนเรื่องราว ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาผ่านทำนองเพลง โดยได้รับแรงบันดาลใจจากรอยพระพุทธบาทของวัดพระอารามหลวง จังหวัดชลบุรี จำนวน 6 วัด ได้แก่ วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง วัดบางพระวรวิหาร วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร วัดชัยมงคล พระอารามหลวง วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร

เพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี แบ่งออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่ ช่วงแรก ทิ้กท้อบ่วงหุกส่วย ประกอบด้วยเพลงโล้เตี่ยจิว เพลงรัวจีน เพลงขึ้นฝั่ง และเพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ ช่วงที่สอง เพลงไป่โล่วโก้ และช่วงที่สาม พระพุทธบาทปูชิต ประกอบด้วยเพลงศรีสมุทรสมโภช เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล เพลงธเรศนครอินทร์ เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ เพลงพุทธชัยมงคล เพลงภูมิพลเฉลิมชัย และจบเพลงชุดด้วยทำนองเพลงรัวพระพุทธบาทปูชิต

เพลงโล้เตี่ยจิว มีความยาวของทำนองเพลง 4 ประโยค กำหนดใช้เสียงทางนอกเป็นหลัก เป็นการประพันธ์เพลงโดยใช้วิธีการประพันธ์ทำนองจากต้นรากเพลงโล้ที่เป็นหน้าพาทย์ใช้สำหรับการเดินทางทางน้ำ ทำนองของเพลงโล้เตี่ยจิว กำหนดให้เป็นทำนองสำเนียงจีน พบทำนองที่เป็นเอกลักษณ์ของสำเนียงจีนตลอดทั้งทำนอง ได้แก่สลับเสียงคู่ 2 และคู่ 3 ทำนองเพลงสามพยางค์เสียง

จบทำนองเพลงแบบล่วงหน้า จังหวะฉิ่งเป็นอัตราจังหวะสองชั้น จังหวะหน้าทับเป็นการบรรเลงตะโพนและกลองทัด โดยใช้หน้าทับเพลงโล้

เพลงรัวจีน ประกอบด้วยทำนองเพลง 9 ประโยค กำหนดใช้เสียงทางนอกเป็นหลัก และเสียงทางใน เป็นทางเสียงรอง ทำนองเพลงรัวจีนประพันธ์ทำนองเพลงรัวขึ้นใหม่แบบอัตโนมัติ ใช้ลักษณะของเพลงรัวแบบประเพณี ทำนองเริ่มต้นตามลักษณะรัวแบบทั่วไป พบการใช้เอกลักษณ์ของจังหวะแบบจีน ได้แก่ การข้ามเสียงคู่ 2 และคู่ 3 การสะบัดเสียงแบบถี่ ๆ เพื่อให้ตรงตามวัตถุประสงค์การประพันธ์ของเพลงรัวจีน และจบด้วยทำนองเพลงอย่างสมบูรณ์ จังหวะฉิ่งที่พบเป็นการลอยจังหวะใช้เสียง ฉิ่ง เพียงเท่านั้นเป็นรูปแบบของการบรรเลงเพลงฉิ่งเพลงรัวแบบทั่วไป จังหวะหน้าทับเป็นการดำเนินทำนองระหว่างตะโพนและกลองทัดดำเนินทำนองท้ารับของตะโพนและกลองทัด พบจังหวะหน้าทับกลองทัดแบบจีน เพื่อให้ลักษณะการประพันธ์เด่นชัดขึ้น

เพลงขึ้นฝั่ง มีความยาวของทำนองเพลง 4 ประโยค กำหนดใช้เสียงทางใน และทางนอกตามลำดับ ทำนองเพลงประพันธ์โดยใช้ทำนองต้นรากจากส่วนหนึ่งของทำนองเพลงถอนสมอ ท่อน 2 ลักษณะทำนองเป็นสำเนียงฝรั่ง เพื่อให้สอดคล้องกับทำนองเดิมของเพลงถอนสมอ ที่มีชื่อเรียกว่า ฝรั่งถอนสมอ ทำนองที่เป็นเอกลักษณ์และเป็นโครงสร้างสำคัญของเพลงขึ้นฝั่ง ได้แก่ การซ้ำของกระสวนทำนอง /- x x x/ - x -x/ จังหวะมาร์ชชิ่ง การเรียงเสียงของทำนอง และคลี่คลายทำนองจบด้วยเริ่มต้น จังหวะฉิ่ง พบการใช้การบรรเลงฉิ่งด้วยเสียง ฉิ่ง เสียงเดียว ตามลักษณะการบรรเลงจังหวะมาร์ชชิ่ง

เพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ แบ่งทำนองออกเป็น 3 ส่วน มีความยาวทำนอง 14 ประโยค คือ ทำนองรัวต้นเพลง ทำนองเพลง 2 ท่อน กำหนดใช้เสียงทางนอกและทางเพียงออล่าง เรียงตามลำดับ ทำนองเพลงแบ่งทำนองเพลงเป็น 3 ส่วน รัวขึ้นเพลงทำนองเพลง และทำนองรัวจบเพลง กำหนดใช้สำเนียงมอญสอดคล้องกับการประพันธ์เพลงระบำโบราณคดี ลักษณะของการบรรเลงเพลงสำเนียงมอญปรากฏ ได้แก่ ทำนองรัวขึ้นเพลง การใช้มือแบบฆ้องมอญ ที่ทำนองฆ้องการใช้เสียงหลุม การรัวขึ้นทำนองเพลง และรัวจบทำนองเพลง และเอกลักษณ์ที่สำคัญคือ การบรรเลงทำนองอัตราจังหวะสองชั้นกับชั้นเดียวด้วยทำนองเดียวกัน จังหวะฉิ่งแบ่งเป็น จังหวะฉิ่งลอยจังหวะในทำนองรัว ฉิ่งอัตราจังหวะสองชั้น ฉิ่งอัตราจังหวะชั้นเดียว จังหวะหน้าทับตะโพนมอญและเปิงมางคอก

เพลงไป่โล่วโก้ มีความยาวของทำนองเพลง 4 ส่วน ได้แก่ ทำนองกลอง ลูกหมดทำนองกลอง ทำนองเดี่ยวเครื่องดนตรี และลูกหมด ในส่วนที่ 1 ทำนองกลอง พบเฉพาะการบรรเลงกลองกำหนดเสียงทางนอกทางในตามลำดับ เพลงไป่โล่วโก้ ทำนองที่สำคัญของเพลงไป่โล่วโก้ คือเรียบเรียงทำนองกลองโดยการถอดกระสวนจังหวะของกลองจีน วงโล่วโก้ ประกอบการแสดงเอ็งกอ กระสวนจังหวะที่เป็นเอกลักษณ์คือ

/- - -x /- - -x/- - - x /- - - x/- - -x/- x - x/- x -x/- x -x/ และ

/- x x x/- x x x /- x x x/- x x x/- x x x/- x x x/- x x x/-x x x/

จังหวะฉิ่งแบ่งเป็น ฉิ่งเสียงเดียว อัตราจังหวะสองชั้น การบรรเลงฉิ่งแบบปกติอัตราจังหวะสองชั้น และชั้นเดียว ขึ้นอยู่กับรูปแบบของหน้าทับกลอง

ส่วนที่ 1 ทำนองกลอง เป็นการบรรเลงตะโพน กลองทัด กลองจีน และกลองแขก เรียบเรียงทำนองในลักษณะมหกรรมกลอง โดยยึดเอากระสวนทำนองหลักของกลองจีน วงโล่วโก้ ทำนองในช่วงนี้มีความโดดเด่นและซับซ้อนที่สุดในเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี นอกจากนี้ยังพบการใช้หน้าทับตะโพนสองไม้ ชั้นเดียว และหน้าทับกลองแขกลูกหมด

เพลงศรีสมุทรสมโภช แบ่งออกเป็นทำนอง 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนแรก ทำนองอัตราจังหวะสองชั้น ประกอบด้วยอัตราจังหวะสองชั้นและชั้นเดียว กำหนดใช้เสียงทางนอกและทางใน ตามลำดับ ทำนองเพลงเลือกจากส่วนหนึ่งของทำนองเพลงแขกเชิญเจ้ามาเป็นต้นรากในการประพันธ์ ลักษณะทำนองที่สำคัญ ได้แก่ การวนทำนอง การเรียงเสียง จังหวะฉิ่ง พบการบรรเลงฉิ่งเสียงเดียว และอัตราจังหวะชั้นเดียว ตามลำดับ จังหน้าทับ พบหน้าทับกลองแขก อัตราจังหวะสองชั้น และชั้นเดียว ตามลำดับ

เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล แบ่งทำนองเป็น 2 ท่อน และบรรเลงต่อท้ายรัวกำหนดใช้ทางเสียง 2 ทางเสียงคือทางใน เป็นหลักและรองลงมาคือทางกลางแหบ ลักษณะของการดำเนินทำนองเป็นการดำเนินทำนองแบบห่าง เน้นเสียง ย้ำเสียง ซึ่งเป็นการเลียนวิธีบรรเลงทำนองเพลงรัวเพื่อให้เกิดอารมณ์ของความเข้มขลัง และบรรเลงเพลงรัวท้ายเพลง ในลักษณะของเพลงรัวลาเดียว กำหนดบรรเลงฉิ่งอัตราจังหวะสองชั้นและรัวฉิ่ง กำหนดใช้จังหวะหน้าทับหน้าทับชำนาญ และหน้าทับรัว

เพลงธเรศนครอินทร์ มีความยาวทำนองเพลง 5 ประโยค แบ่งเป็นเที่ยวแรกและเที่ยวกลับ กำหนดใช้เสียงทางในเป็นหลัก ประพันธ์ขึ้นจากต้นรากเพลงชมตลาด แสดงถึงความหมายว่าวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง มีรอยพระพุทธบาทประดิษฐานอยู่ในวัดที่มีเขตที่ตั้งอยู่ในตลาดเมืองชลบุรี ซึ่งเป็นชุมชนเมืองเก่าแก่ และเป็นย่านเศรษฐกิจที่สำคัญของอำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี รอยพระพุทธบาทนี้ไม่ได้ประดิษฐานอยู่บนเขาแตกต่างจากรอยพระพุทธบาทอื่น การดำเนินทำนองแบ่งออกเป็นสองลักษณะที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ได้แก่ เที่ยวแรกจะเป็นการดำเนินทำนองแบบอัตลักษณ์เข้าแบบ เป็นทำนองทั่วไปขยายทำนองให้มีความสัมพันธ์กับทำนองต้นรากเพลงชมตลาด และเที่ยวเปลี่ยนที่เปลี่ยนสำนวนเพลงเป็นลีลาแบบเพลงหน้าพาทย์แสดงความเข้มขลังของทำนอง ได้แก่ การใช้คู่เสียง คู่ 3 คู่ 2 การสะบัด และทำนองห่าง ๆ

เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ เป็นเพลงท่อนเดียว มีความยาวทำนองเพลง 5 ประโยค กำหนดใช้เสียงทางในเป็นหลัก การดำเนินทำนองในลักษณะเฉพาะเพลงฉิ่ง กำหนดให้เป็นทำนองย่อยที่เรียงร้อยกันอยู่ ลักษณะมือฆ้องแบบทั่วไป การซ้ำทำนอง การซ้ำท้ายทำนอง การเว้นทำนอง การใช้ฉิ่งอัตราจังหวะชั้นเดียว ไม่มีการใช้จังหวะหน้าทับ

เพลงพุทธชัยมงคลแบ่งทำนองเป็น 2 ช่วง คือทำนองเกริ่นนำ และทำนองเพลง กำหนดใช้ระดับเสียงทางเสียงทางในเป็นหลัก และระดับเสียงทางนอก เป็นทางเสียงรอง การดำเนินทำนองช่วงเกริ่นนำ แบ่งออกเป็น 4 คาถา กำหนดใช้ฆ้องวงใหญ่เป็นเครื่องดำเนินทำนองเพียงเครื่องเดียว ด้วยลักษณะเฉพาะของเสียงฆ้องวงใหญ่ที่มีความดังกังวาลสอดคล้องกับทำนองบทสวดให้เกิดความรู้สึกของความศักดิ์สิทธิ์ ช่วงที่สองเป็นทำนองเพลง กำหนดใช้รูปแบบทำนองอัตลักษณ์เข้าแบบที่แสดงให้เห็นร่องรอยของกระสวนจังหวะของทำนองสวดชัยมงคลคาถา ลักษณะที่โดดเด่นของเพลงพุทธชัยมงคลคือการดำเนินทำนองแบบบังคับทางในช่วงเกริ่นนำและการดำเนินทำนองแบบทั่วไป จังหวะฉิ่งในทำนองเกริ่นนำกำหนดใช้การบรรเลงฉิ่ง จังหวะหน้าทับ ในทำนองเกริ่นนำกำหนดใช้การบรรเลงกลองทัดเสียงต่ำในพยางค์เสียงที่ 4 ของห้องเพลง สำหรับทำนองเพลงบรรเลงหน้าทับปรบไก่

เพลงภูมิพลเฉลิมชัย กำหนดใช้ทางเสียงทางนอกเป็นหลัก มีการใช้เสียงนอกกลุ่มเสียงเพื่อให้การดำเนินทำนองเชื่อมกันอย่างสมบูรณ์ เริ่มด้วยทำนองเกริ่นนำ เป็นการเคลื่อนที่ทำนองในลักษณะคอร์ดแบบดนตรีตะวันตก ทำนองเที่ยวแรก เป็นการดำเนินทำนองแบบอัตลักษณ์เข้าแบบทำนองเที่ยวเปลี่ยนเป็นการดำเนินทำนองสำเนียงฝรั่ง แล้วลดทอนทำนองเป็นอัตราจังหวะชั้นเดียวแล้วออกลูกหมด จังหวะฉิ่งอัตราจังหวะสองชั้นและชั้นเดียว หน้าทับปรบไก่ อัตราจังหวะสองชั้นและอัตราจังหวะชั้นเดียว และเที่ยวเปลี่ยนเป็นจังหวะมาร์ชชิ่ง

เพลงรัวพระพุทธบาทชิต มีความยาวของทำนองเพลง 13 ประโยค กำหนดใช้เสียงทางนอกเป็นหลัก ทำนองแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ส่วนที่ 1 ดำเนินทำนองเหมือนกับเพลงรัวจีนทุกประการ ความโดดเด่นพบการเน้นเฉพาะพยางค์เสียงที่ 4 การลดทอนทำนอง การรัว เพลงรัวพระพุทธบาทปูชิตพบว่า ทำนองเพลงแบ่งออกเป็น 3 ทำนอง ได้แก่ ทำนองเหมือนรัวจีน ทำนองท้า ทำนองกลุ่มสุดท้ายที่นำมาสู่การจบทำนองเพลงอย่างสมบูรณ์ ลักษณะเหมือนทำนองรัวสามลา เปรียบดั่งการกราบลาพระเบญจาคประดิษฐ์ 3 ครั้ง ทำนองที่เชื่อมโยงกับเพลงรัวจีนในตอนต้นเพลง เป็นการจบเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรีได้อย่างสมบูรณ์

บทที่ 5
บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การประพันธ์เพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อศึกษามูลบทเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรีสำหรับเป็นข้อมูลต้นรากในการประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรีและเพื่อประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรีตามหลักดุริยางคศิลป์ไทย เป็นการสร้างสรรค์องค์ความรู้ด้านดุริยางคศิลป์ไทยจากข้อมูลด้านประวัติความเป็นมา ลักษณะเฉพาะของรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏ พิธีกรรมและประเพณี ที่เกี่ยวกับรอยพระพุทธบาท วัดพระอารามหลวงในพื้นที่จังหวัดชลบุรี สรุปผลการวิจัยดังนี้

5.1 บทสรุปผลการวิจัย

5.1.1 รอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรี

จากการศึกษาข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรี วัดพระอารามหลวง ที่ประดิษฐานรอยพระพุทธบาทจำนวน 6 วัด ได้แก่ วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง วัดบางพระวรวิหาร วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร วัดชัยมงคล พระอารามหลวง วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร ปรากฏพบรอยพระพุทธบาทจำนวน 8 รอยเป็นรอยพระพุทธบาทจำลองจากประวัติการสร้างรอยพระพุทธบาทสามารถจำแนกออกเป็นสามกลุ่ม ได้แก่ รอยพระพุทธบาทเก่าแก่ไม่ปรากฏการสร้าง รอยพระพุทธบาทที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และรอยพระพุทธบาทที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 9 รอยพระพุทธบาทส่วนใหญ่ประดิษฐานอยู่บนยอดเขาสูง ปรากฏพบคาถาบูชารอยพระพุทธบาท และรอยพระพุทธบาทมีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

5.1.2 การสร้างสรรค์ผลงานการประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี เป็นการสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์ไทยในรูปแบบการประพันธ์บทเพลงขึ้นใหม่ในรูปแบบของดนตรีสร้างสรรค์ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากพื้นฐานทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ รูปแบบสถาปัตยกรรม ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ และดนตรีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ออกมาในรูปของทำนอง บทเพลงสื่อความหมาย สะท้อนเรื่องราว ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาผ่านทำนองเพลง โดยได้รับแรงบันดาลใจจากรอยพระพุทธบาทของวัดพระอารามหลวง จังหวัดชลบุรี จำนวน 6 วัด ได้แก่ วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง วัดบางพระวรวิหาร วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร วัดชัยมงคล พระอารามหลวง วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร เพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี แบ่งออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่ ช่วงแรก ทิ้กท้อบ่วงหุกส่วย ประกอบด้วยเพลงโล้เตี่ยจิว เพลงรัวจีน เพลงขึ้นฝั่ง และเพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ ช่วงที่สอง เพลงไป่โล่วโก้ และช่วงที่สาม พระพุทธบาทปูชิต ประกอบด้วยเพลงศรี

สมุทรสมโภช เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล เพลงธเรศนครอินทร์ เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ เพลงพุทธชัยมงคล เพลงภูมิพลเฉลิมชัย และจบเพลงชุดด้วยทำนองเพลงรัวพระพุทธบาทปูชิต

5.2 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่อง การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี เป็นการศึกษาข้อมูลภาคสนามจากวัดพระอารามหลวง ที่ประดิษฐานรอยพระพุทธบาท ซึ่งในจังหวัดชลบุรียังมีรอยพระพุทธบาทอีกหลายแห่ง อีกทั้งรอยพระพุทธบาทที่สำคัญในภาคตะวันออกคือ รอยพระพุทธบาทคู่ จังหวัดปราจีนบุรี รวมไปถึงศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ที่สามารถศึกษาและเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ด้านดุริยางคศิลป์ไทยเพื่อนำองค์ความรู้ด้านดุริยางคศิลป์ไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับสังคมต่อไปในอนาคต

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

บรรณานุกรม

QINGYA LI. (2561). ชาวไทยเชื้อสายจีนแต้จิ๋วชลบุรี: วิถีและพลัง. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

เกียรติธวัต เจนยงศักดิ์. ผู้เชี่ยวชาญภาษาจีน. (*18* ตุลาคม *2565)* [Interview].

เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี. (2530). สังคีตนิยมว่าด้วยการดนตรีไทย. โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์.

เสี่ยวจิว. (2556). เรียกว่า 'แต้จิ๋ว'. สำนักพิมพ์มติชน.

โครงการวิจัยการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก. (2557). วัดเขาพระบาทพัทยา. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: http://www.gi-cbt.buu.ac.th/location.php?id=22

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2560). ข้อมูลพระอารามหลวง. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://katin.dra.go.th/

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2534). ความคิดสร้างสรรค์ : หลักการ ทฤษฎี การเรียนการสอน การวัดผลประเมินผล. กระทรวงศึกษาธิการ.

กรมศิลปากร. (2556). ประชุมวรรณคดีเรื่อง พระพุทธบาท. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: https://vajirayana.org/ประชุมวรรณคดีเรื่อง-พระพุทธบาท

กรมศิลปากร. (2559). การวิเคราะห์ลักษณะและความหมายรอยพระพุทธบาทในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร. กรมศิลปากร สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ.

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2564). วัดเขาพระพุทธบาทบางทราย. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: https://thailandtourismdirectory.go.th/th/attraction/3238

กระทรวงวัฒนธรรม. (2553). มณฑป (วัดใหญ่อินทาราม). [ออนไลน์] แหล่งที่มา: http://m-culture.in.th/album/29277/มณฑป_วัดใหญ่อินทาราม_

กระทรวงวัฒนธรรม. (2556). ปกิณกวัฒนธรรม จังหวัดชลบุรี. กระทรวงวัฒนธรรม.

กำพล จำปาพันธ์. (2559). “ประวัติศาสตร์บริเวณชลบุรีก่อนสมัยอยุธยา”. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, *11*(2), 215-226.

กิ่งแก้ว อัตถากร. (2520). คติชนวิทยา. โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

คณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก คณะกรรมการดำเนินงานพิธีถวายผ้ากฐินพระราชทานประจำปี พ.ศ. 2562. (2562). กฐินพระราชทาน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ *2562* วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร จังหวัดชลบุรี. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. (2544). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชลบุรี.

คุรุสภาลาดพร้าว.

คณะกรรมการวัดชัยมงคล เมืองพัทยา. (2527). ฟ้าเมืองพัทยา. จิตตภาวันวิทยาลัย (แผนกการพิมพ์).

จักรกฤษณ์ วิสุทธิศิริ. นักวิชาการศาสนาชำนาญการ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี. (*7* ตุลาคม *2565).* สัมภาษณ์.

จีราวรรณ แสงเพ็ชร. (2554). การประดิษฐานรอยพระพุทธบาทและพระราชบาทรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ; การส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ; ปาฐกถาเสาหลักของแผ่นดิน. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: http://eresource.car.chula.ac.th/chula-media/detail.php?ID=224

ณยศ สาตจีนพงษ์. (2563). ดุษฎีนิพนธ์วิจัยสร้างสรรค์ทางดุริยางคศิลป์: เพลงชุดไชยวัฒนาราม คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].

ณัฐวุฒิ กตัญที. ผู้ดูแลมณฑปพระพุทธบาทเขาพระบาท. (*14* พฤศจิกายน *2564).* สัมภาษณ์.

ทศพล จังพานิชยกุล. (2555). ตามรอยพระพุทธบาท. บริษัท คอมม่า ดีไซน์แอนด์พริ้นท์ จำกัด.

ทัศนีย์ ทานตวณิช. (2555). ประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี. สำนักงานเทศบาลบางพระ.

ธนะรัชต์ อนุกูลและคณะ. (2549). ดนตรีจีนในพุทธสมาคมสว่างเหตุธรรมสถาน บ้านทุ่งเหียง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี. ทุนอุดหนุนวิจัยคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

ธีรชัย ทองธรรมชาติ. (2555). วัดเขาบางทราย พระอารามหลวงชลบุรี. ยุวพุทธิกสมาคม ในพระสังฆราชูปถัมภ์ สามัคคิยสภา.

นันทนา ชุติวงศ์. (2534). รอยพระพุทธบาทในศิลปะเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์ เมืองโบราณ.

นิพนธ์ จิตต์ภักดี. (2523). พัฒนาการทางความคิดสร้างสรรค์. ไทยมิตรการพิมพ์.

บุญเลิศ กร่างสะอาด. (2560). การสร้างสรรค์เพลงเรื่องประเภทเพลงฉิ่ง เรื่องชัยมงคลคาถา วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต. คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.].

บุญธรรม ตราโมท. (2481). คำบรรยายวิชาดุริยางคศาสตร์ไทย. กองทุนสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (ส.ย.ช.).

บุษกร สำโรงทอง. (2553). ดนตรีบำบัด. สำนักพิมพ์สุขุมวิทมาร์เก็ตติ้ง.

ปกรณ์ รอดช้างเผื่อน. อาจารย์ประจำคณะดุริยางคศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี. (*24* มิถุนายน *2565)* [Interview].

พระครูชลังคกิจบริหาร. เจ้าอาวาสวัดจุฑาทิศธรรมสภาวรวิหาร. (*6* พฤศจิกายน *2564).* สัมภาษณ์.

พระครูปลัดกิตติศักดิ์ อติเมโธ. เลขานุการเจ้าคณะอำเภอเมืองระนอง, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดอุปนันทาราม. (*28* กันยายน *2565).* สัมภาษณ์.

พระครูวินัยธรวราฤทธิ์ รตนโชโต. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง. (*5* พฤศจิกายน *2564).* สัมภาษณ์.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

พระมหาธรัณสพจน์ จิตตปัญโญ. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบางพระวรวิหาร. (*9* พฤศจิกายน *2564)*. สัมภาษณ์.

พระมหาลือชา กุสลจิตฺโต. ป.ธ.6. เลขานุการเจ้าคณะจังหวัดระนอง วัดสุวรรณคีรีวิหาร พระอารามหลวง. (*28* กันยายน *2565)*. สัมภาษณ์.

พระมหาสิทธิชัย สิทฺธิโร. พระวัดชัยมงคล พระอารามหลวง. (*1* ตุลาคม *2565)*. สัมภาษณ์.

พระยาอนุมานราชธน. (2515). ประวัติศาสตร์โลกสมัยโบราณ. ม.ป.ท.

พิชิต ชัยเสรี. (2540). เอกสารคำสอนรายวิชา *3503366* พุทธธรรมในดนตรีไทย. คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิยาลัย.

พิชิต ชัยเสรี. (2556). การประพันธ์เพลงไทย. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภัทระ คมขำ. รองศาสตราจารย์, หัวหน้าภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (*16* ตุลาคม *2565)* [Interview].

ภัทระ คมขำ. (2556). การประพันธ์เพลงช้าเรื่องปูจานครน่าน วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต. คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.].

ภารดี มหาขันธ์และนันท์ชญา มหาขันธ์. (2554). การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของภาคตะวันออกยุคต้น. สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

ภารดี มหาขันธ์. (2552). พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชลบุรี. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

มณเฑียร ศุภลักษณ์. (2541). รอยพระพุทธบาทในประเทศไทย. บริษัท ฐานการพิทพ์ จำกัด.

มนตรี ตราโมท. (2511). สารานุกรมไทยสาหรับเยาวชน เล่ม *1*. โรงพิมพ์คุรุสภา.

มนตรี ตราโมท. (2527). โสมส่องแสง : ชีวิตดนตรีไทยของมนตรี ตราโมท. เรือนแก้วการพิมพ์.

มนตรี ตราโมท. (2538). ดุริยสาส์น ของนายมนตรี ตราโมท. ม.ป.ท.

มนตรี ตราโมทและวิเชียร กุลตัณฑ์. (2523). ฟังและเข้าใจเพลงไทย. โรงพิมพ์ไทยเขษม.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2545). สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคคีตะ-ดุริยางค์. พิมพ์ครั้งที่ *2*. สหมิตรพริ้นติ้ง.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2550). สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคประวัติและบทร้องเพลงตับ ประวัติเพลงหน้าพาทย์และเพลงโหมโรง. หจก.อรุณการพิมพ์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. *2554*. พิมพ์ครั้งที่ *2*. บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด.

วราภรณ์ เชิดชู. (2561). เพลงตับ “พิณทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา” วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต. คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].

วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง. (2561). ประวัติวัดใหญ่อินทาราม (พระอารามหลวง) จังหวัดชลบุรี. โรงพิมพ์ชลบุรีการพิมพ์.

วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร. (2540). กฐินพระราชทาน กระทรวงมหาดไทย โดยสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก ทรงถวายในวันที่ *2* พฤศจิกายน พ.ศ. *2540* ณ วัดญาณสังวราราม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

วรมหาวิหาร จังหวัดชลบุรี. ม.ป.ท.

วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร ในพระบรมราชูปถัมภ์. (ม.ป.ป.). ประวัติวัด. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: http://watyanasangvararam.com/

วัดทั่วไทย. (2564). วัดชัยมงคล พระอารามหลวง. บริษัท สยาม บิสซิเนส ลิสติ้ง จำกัด.

วันดี รักชาติ. หัวหน้าหน่วยพิพิธภัณฑ์พระจุฑาธุชราชฐาน เกาะสีชัง สำนักบริหารศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (*6* พฤศจิกายน *2564)*. สัมภาษณ์.

วิเชียร อ่อนละมูล. ข้าราชการบำนาญมหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม. (*24* มิถุนายน *2565)*. สัมภาษณ์.

วิจิตร วรุตบางกูร. (2531). ความคิดสร้างสรรค์. สำนักพิมพ์ ส.ส.ท.

วิราภรณ์ สุวดีปฐมพงศ์. (2552). ประเด็นใหม่: ระบบการวางลายมงคลบนรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ *19* ถึงพุทธศตวรรษที่ *24* มหาวิทยาลัยศิลปากร].

ศราวุธ เตียงกูล. นักวิชาการศาสนาปฏิบัติการ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี. (*7* ตุลาคม *2565)*. สัมภาษณ์.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี โรงเรียนชลกัลยานุกูล. (2540). ประเพณีท้องถิ่นจังหวัดชลบุรี. ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี โรงเรียนชลกัลยานุกูล.

สงบ ทองเทศ. ผู้เชี่ยวชาญดุริยางคศิลป์ไทยแห่งภาคตะวันออก. (*18* พฤศจิกายน *2564)*. สัมภาษณ์.

สงัด ภูเขาทอง. (2539). การดนตรีและทางเข้าสู่ดนตรีไทย. พิมพ์ครั้งที่ *2*. โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2487). นิทานโบราณคดี. กรมศิลปากร.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2510). ตำนานพระพุทธเจดีย์. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางสัมฤทธิ์ สุขประยูร ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันที่ *26* กุมภาพันธ์ พุทธศักราช *2510*. กรมศิลปากร.

สมโชค สินนุกูล. (2546). แนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมสำหรับประดิษฐานีรอยพระพุทธบาทจำลอง: กรณีศึกษา เขาพระจุลจอมเกล้า เกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].

สมภพ ทองหยอด. หัวหน้าคณะเอ็งกอบู๊เมืองชลบุรี. (*15* ตุลาคม *2565)*. สัมภาษณ์.

สรายุทธ์ โชติรัตน์. (2561). การสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์บทเพลงชุด พุทธเจดีย์ทวารวดีศรีนครปฐม ปริญญาศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต. คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].

สันติ เล็กสุขุม. (2557). ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ): การเริ่มต้นและการสืบเนื่องงานช่างในศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ *6*. สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

สำนักงานจังหวัดชลบุรี. (2564). ประวัติเมืองชล. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: http://www.chonburi.go.th/website/about_chonburi/about3

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี. (2563). วัดสำคัญของจังหวัด. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://cbi.onab.go.th/th/content/category/index/id/110

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี. (2565). ศิลปะการแสดง. [ออนไลน์] แหล่งที่มา:

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

https://cbi.onab.go.th/th/content/category/detail/id/110/iid/7437

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดชลบุรี กระทรวงวัฒนธรรม. (2563). ฝังรากที่ชากแง้ว. ม.ป.ท.

สำรวย ต่ายสวัสดิ์. ผู้ดูแลพระมหามณฑปพระพุทธบาท วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร. (*14* พฤศจิกายน *2564)*. สัมภาษณ์.

สิริชัยชาญ ฟักจำรูญและคณะ. (2546). ดุริยางคศิลป์ไทย. สถาบันคดีไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุชาติ เถาทอง. (2544). ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาพื้นถิ่นภาคตะวันออก. สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

สุรพล สุวรรณ. (2549). ดนตรีไทยในวัฒนธรรมไทย. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดชลบุรี โรงเรียนชลกันยานุกูล. (2541). ข้อมูลสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดชลบุรี. สำนักงานส่งเสริมสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรี. (ม.ป.ป.). อายุมงคล *6* รอบ พระราชสิทธิวิมล (เอนก ฐานิสสโร ป.ธ.*7)* วัดใหญ่อินทาราม (พระอารามหลวง) จังหวัดชลบุรี. องค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรี.

อำพล คมขำ. (2548). แนวคิดที่เหมือนคล้ายและแตกต่างของรอยพระพุทธบาทในงานจิตรกรรมฝาผนังกับงานประติมากรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย มหาวิทยาลัยศิลปากร].

อุษณีย์ โพธิสุข. (2537). การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์. สำนักพิมพ์ ส.ส.ท.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาคารจามจุรี 1 ชั้น 1 ห้อง 114 ถนนพญาไท แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร 10330

โทรศัพท์: 02-218-3210 Email: curec2.ch1@chula.ac.th

COA No. 151/65

ใบรับรองโครงการวิจัย

โครงการวิจัยที่ 650115 การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

ผู้วิจัยหลัก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กิตติภัณฑ์ ชิตเทพ

หน่วยงาน คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 2 สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พิจารณาจริยธรรมการวิจัยโดยยึดหลัก ของ Declaration of Helsinki, the Belmont report, CIOMS guidelines และ The international conference on harmonization – Good clinical practice (ICH-GCP) อนุมัติให้ดำเนินการศึกษาวิจัยเรื่องดังกล่าวได้

ลงนาม (รองศาสตราจารย์ ดร. นวลน้อย ตรีรัตน์)
ประธานคณะกรรมการ

ลงนาม (อาจารย์ ดร. คยามล เจริญรัตน์)
กรรมการและเลขานุการ

รูปแบบการพิจารณาทบทวน: แบบลดขั้นตอน

วันที่รับรอง: 1 มิถุนายน 2565 **วันหมดอายุ:** 31 พฤษภาคม 2566

เอกสารที่คณะกรรมการรับรอง

1. เอกสารข้อมูลสำหรับกลุ่มตัวอย่างผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย
2. หนังสือยินยอมเข้าร่วมในการวิจัย
3. ประวัติผู้วิจัย (CV)
4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เงื่อนไข

1. ผู้วิจัยรับทราบว่าต้องดำเนินการตามจริยธรรม หากดำเนินการเก็บข้อมูลการวิจัยก่อนได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยฯ
2. หากใบรับรองโครงการวิจัยหมดอายุ การดำเนินการวิจัยต้องยุติ เมื่อต้องการต่อเวลาอนุมัติจริยธรรมล่วงหน้าไม่ต่ำกว่า 1 เดือน พร้อมส่งรายงานความก้าวหน้าการวิจัย
3. ต้องดำเนินการวิจัยตามที่ระบุไว้ในโครงการวิจัยเท่านั้น
4. ใช้เอกสารข้อมูลสำหรับกลุ่มตัวอย่างผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ใบยินยอมของกลุ่มตัวอย่างหรือผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย และเอกสารข้อมูลสำหรับวิจัย (ถ้ามี) เฉพาะที่ประทับตราคณะกรรมการเท่านั้น
5. หากมีเหตุการณ์ไม่พึงประสงค์ร้ายแรงในขณะที่รับข้อมูลที่ขออนุมัติจากคณะกรรมการ ต้องรายงานคณะกรรมการภายใน 5 วันทำการ
6. หากมีการเปลี่ยนแปลงการดำเนินการวิจัย ให้ส่งคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมก่อนดำเนินการ
7. โครงการวิจัยไม่เกิน 1 ปี ส่งแบบรายงานขั้นสุดโครงการวิจัย (AF 03-13) และแจ้งปิดโครงการวิจัยภายใน 30 วัน เมื่อโครงการวิจัยเสร็จสิ้น สำหรับโครงการวิจัยที่เป็นวิทยานิพนธ์ให้ส่งแจ้งปิดโครงการวิจัยภายใน 30 วัน เมื่อโครงการวิจัยเสร็จสิ้น ทั้งนี้ให้ขึ้นอยู่กับหลักฐานในการปิดโครงการ
8. โครงการวิจัยที่ได้รับการอนุมัติโครงการโดยการพิจารณาทบทวนแบบการยกเว้น (Exemption review) ปฏิบัติตามเงื่อนไข ข้อ 1,6 และ 7 เท่านั้น

เลขที่โครงการวิจัย 650115
วันที่รับรอง 01 มิ.ย. 2565
วันที่หมดอายุ 31 พ.ค. 2566

Digital Certificate

โน้ตเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

ช่วงที่ 1 ทิ้กท้อบ่วงหุกส่วย

เพลงโล้เตี่ยจิว

- - - ล	- - - รำ	- - - ดำ	- - - ล	- - มำ -	มำ - มำ -	รำ - รำ -	ดำ - ดำ -
- - - ลฺ	- - - ร	- - - ด	- - - ลฺ	- - - รำ	- รำ - ดำ	- ดำ - ท	- ท - ล

- - - มำ	- มำ - รำ	- - - ล	- ดำ - รำ	- - - มำ	มำ มำ รำ ดำ	- ล - ซ	- - - -
- - - ซ	- ม - ร	- - - ม	- ด - ร	- - ม -	ซ ม ร ด	- ม - ร	- - - -

- - - -	- - ล ดำ	- มำ - -	- - ซ ล	- - ดำ -	ดำ - - -	- ฟ - -	- ฟ - -
- - - -	- ซฺ - -	- - รำ ดำ	- ม - -	- - - ลฺ	- ลฺ - -	- - มร	- - มร

- - มำ -	มำ - - -	มำ - มำ -	- ดำ - รำ	- - - มำ	มำ มำ รำ ดำ	- ล - ดำ	- - - -
- - - รำ	- รำ - -	- รำ - ล	- ซ - ล	- - ม -	ซ ม ร ด	- ม - ด	- - - -

กลับต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

เพลงรัวจีน

- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ - รำ	- - - -
- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -

- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ - รำ	- - - -
- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -

- - - -	- - - ดำ	- ท - -	- ท - -	- มำ - -	- - - ดำ	- ท - -	- - - ดำ
- - - -	- - - -	- - ล ซ	- - ล ซ	- - รำ ดำ	- - - -	- - ล ซ	- ล - ซ

- - - -	- - - ดำ	- ท - -	- ท - -	- มำ - -	- - - ดำ	- ท - -	- - - ซ
- - - -	- - - -	- - ล ซ	- - ล ซ	- - รำ ดำ	- - - -	- - ล ซ	- ม - ร

- - รำ -	รำ - รำ -	ดำ - ดำ -	ท - ท -	- - ล -	ล - - -	ล - - -	- ม - ซ
- - - ดำ	- ดำ - ท	- ท - ล	- ล - ซ	- - - ซ	- ซ - -	- ซ - ร	- - - ร

- - - -	- - - ซ	- ฟ - -	- ฟ - -	- ท - -	- - - ซ	- ฟ - -	- - - ซ
- - - -	- - - -	- - ม ร	- - ม ร	- - ล ซ	- - - -	- - ม ร	- ม - ร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

- - - -	- - - ซ	- ฟ - -	- ฟ - -	- มำ - -	- - - ดำ	- ท - -	- - - ดำ
- - - -	- - - -	- - ม ร	- - ม ร	- - รำ ดำ	- - - -	- - ล ซ	- ล - ซ

- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ - รำ	- - - -
- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -

- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ - รำ	- - - -
- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -

เพลงขึ้นฝั่ง

- - - มำ	- - - มำ	- รำ - ท	- ล - ซ	- - - -	ร ม ฟ ซ	- ซ ซ ซ	- ซ - ซ
- - - ซ	- - - ม	- ร - ท	- ล - ซ	- - - ด	- - - -	- ซฺ ซฺ ซฺ	- ซฺ - ซฺ

- - - -	ม ฟ ซ ล	- ล ล ล	- ล - ล	- - - ซ	ล ท ดำ รำ	- - - -	- รำ - รำ
- - - ร	- - - -	- ลฺ ลฺ ลฺ	- ลฺ - ลฺ	- - ร -	- - - -	- - - -	- ร - ร

- - - มำ	- - - มำ	- รำ - ท	- ล - ซ	- ร - ม	- ฟ - ซ	- - - ซ	ล ท ดำ รำ
- - - ซ	- - - ม	- ร - ท	- ล - ซ	- ลฺ - ทฺ	- ฟฺ - ซฺ	- - ร -	- - - -

- - - ซ	- - - ฟ	- - - ม	- - - ร	- - - -	- - มำ รำ	- - - -	- - มำ รำ
- - - ร	- - - ด	- - - ทฺ	- - - ลฺ	- - - -	- - ม ร	- - - -	- - ม ร

กลับต้น

บรรเลงลงจบ

- - - มำ	- - - มำ	- รำ - ท	- ล - ซ
- - - ซ	- - - ม	- ร - ท	- ล - ซ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

เพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์

ทำนองขึ้นต้น

- - - ซ	- - - รำ	- มำ - -	- มำ - -	- มำ - -	- - - ดำ	- - - -	- - - -
- ซฺ - -	- ร - -	- - รำ ดำ	- - รำ ดำ	- - รำ ดำ	- - - ด	- - - -	- - - -

- - - ซ	- ล - ซ	- - - ซ	- ม - -	- - - ซ	- ล - ซ	- - - ซ	- ม - -
- ซฺ - -	- - - -	- ม - -	- - ร ด	- ซฺ - -	- - - -	- ม - -	- - ร ด

- - - ซ	- ม - -	- - - ซ	- ม - -	- ม - -	- ม - -	- ม - -	- - - ดำ
- ซฺ - -	- - ร ด	- ซฺ - -	- - ร ด	- - ร ด	- - ร ด	- - ร ด	- - - ด

สองชั้น ท่อน 1

- - - รำ	- - - ดำ	- - - ล	- - - ซ	- - ริม	ซ ล - ซ	- ม - ซ	- ล - ดำ
- - - ร	- - - ด	- - - ลฺ	- - - ซ	- ด - -	- - ซฺ -	- ทฺ - ซฺ	- ลฺ - ด

- ซ - -	- ม - ม	ซ - ม ซ	- ล - ซ	- ม - ซ	- ล - ซ	- ด - ดำ	- รำ - มำ
- ด - ด	- - ร -	- ร - -	- - ซฺ -	- - ซฺ -	- - ซฺ -	ซฺ - ซ -	- ร - ม

- - - -	- - - -	- มำ - ล	- มำ - รำ	- - ดำ ดำ	รำ มำ - -	รำ รำ - -	ดำ ดำ - ล
- - - -	- - - -	- ม - ม	- ม - ร	- ด - -	- ม - ร	- - - ดำ	- - - ม

- ซ - ซ	- ซ - -	- ม ซ -	- ด - ร	- ซ ล ดำ	- รำ - มำ	- มำ - มำ	- รำ - ดำ
- - ม -	- มฺ - ม	ร - - ลฺ	- ซฺ - ลฺ	ม - - ด	- ร - ม	- ซ - ม	- ร - ด

กลับต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

สองชั้น ท่อน 2

- - - ดำ	- - - ล	- - - ซ	- - - ฟ	- รำ ดำ ล	- ซ - ฟ	- - ซ ล	- ดำ - ซ
- - - ด	- - - ลฺ	- - - ซฺ	- - - ฟฺ	- ร ด ลฺ	- ซฺ - ฟฺ	- - - ลฺ	- ด - ซฺ

- - - -	- ซ - ซ	- - - ด	- - ร ม	- ซ - -	- ม - ม	- - ร ม	ซ ล - ซ
- - - ซฺ	- - - -	- ซฺ - -	- ด - -	- ด - ด	- - ร -	ร ด - -	- - ซฺ -

ดำ รำ - ดำ	ท ล - ซ	ดำ รำ - ดำ	ท ล - ซ	- ม - ซ	- ล - ซ	- ซ - ดำ	- รำ - มำ
- - ด -	- - ซฺ -	- - ด -	- - ซฺ -	- - ซฺ -	- - ซฺ -	- ร - ด	- ร - ม

- - - -	- - - -	- มำ - ล	- มำ - รำ	- - ดำ ดำ	รำ มำ - -	รำ รำ - -	ดำ ดำ - ล
- - - -	- - - -	- ม - ม	- ม - ร	- ด - -	- ม - ร	- - - ดำ	- - - ม

- ซ - ซ	- ซ - -	- ม ซ -	- ด - ร	- ซ ล ดำ	- รำ - มำ	- มำ - มำ	- รำ - ดำ
- - ม -	- มฺ - ม	ร - - ลฺ	- ซฺ - ลฺ	ม - - ด	- ร - ม	- ซ - ม	- ร - ด

กลับต้น

เพลงเร็วทำนองเหมือนกับทำนองสองชั้น

รัวท้ายเพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์

- - - ซ	- ล - ซ	- - - ซ	- ม - -	- - - ซ	- ล - ซ	- - - ซ	- ม - -
- ซฺ - -	- - - -	- ม - -	- - ร ด	- ซฺ - -	- - - -	- ม - -	- - ร ด

- - - ซ	- ม - -	- - - ซ	- ม - -	- ม - -	- ม - -	- ม - -	- - - ดำ
- ซฺ - -	- - ร ด	- ซฺ - -	- - ร ดำ	- - ร ดำ	- - ร ดำ	- - ร ดำ	- - - ด

ช่วงที่ 2 ไป่โล่วโก้

เพลงไป่โล่โก้

ส่วนที่ 1 ทำนองกลองเพลงไป่โล่วโก้

ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง

ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง

ตะโพน	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- เท่งติงตุ๊บ	- เท่งติงตุ๊บ
กลองทัด	- - - -	- - - ต้อม	- - - -	- - - ต้อม	- - - -	- - - ต้อม	- - - ต้อม	- - - ต้อม

ตะโพน	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- เท่งติงตุ๊บ	- เท่งติงตุ๊บ
กลองทัด	- - - -	- - - ตุ๊ม	- - - -	- - - ตุ๊ม	- - - -	- - - ตุ๊ม	- - - ตุ๊ม	- - - ตุ๊ม

ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง

ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง

ตะโพน	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- เท่งติงตุ๊บ	- เท่งติงตุ๊บ
กลองทัด	- - - -	- - - ต้อม	- - - -	- - - ต้อม	- - - -	- - - ต้อม	- - - ต้อม	- - - ต้อม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ตะโพน	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- - ตุ๊บเพลิ่ง	- ติง - ตุ๊บ	- เท่งติงตุ๊บ	- เท่งติงตุ๊บ
กลองทัด	- - - -	- - - ตุ๊ม	- - - -	- - - ตุ๊ม	- - - -	- - - ตุ๊ม	- - - ตุ๊ม	- - - ตุ๊ม

ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

ตะโพน	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- เท่ง - ตุ๊บ	- ติง - ปึะ
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

ตะโพน	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- เท่ง - ตุ๊บ	- ติง - ปึะ
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

ตะโพน	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- เท่ง - ตุ๊บ	- ติง - ปึะ
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

ตะโพน	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- เท่ง - ตุ๊บ	- ติง - ปึะ
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

ตะโพน	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- - ตุ๊บปึะ	- ติง - ปึะ	- เท่ง - ตุ๊บ	- ติง - ปึะ
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

ตะโพน	- ติง - เท่ง	- ติง - เท่ง	- - - -	- - - -	- ติง - เท่ง	- ติง - เท่ง	- - - -	- - - -
กลองทัด	- - - -	- - - -	- - - ต้อม	-ต้อม-ต้อม	- - - -	- - - -	- - - ตุ๊ม	- ตุ๊ม - ตุ๊ม

ตะโพน	- ติง - เท่ง	- ติง - เท่ง	- - - -	- - - -	- ติง - เท่ง	- ติง - เท่ง	- - - -	- - - -
กลองทัด	- - - -	- - - -	- - - ต้อม	-ต้อม-ต้อม	- - - -	- - - -	- - - ตุ๊ม	- ตุ๊ม - ตุ๊ม

ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองทัด	- -ต้อมต้อม	ต้อม ตุ๊ม - -	ต้อมต้อมต้อมตุ๊ม	- ต้อม - ตุ๊ม	- -ต้อมต้อม	ต้อม ตุ๊ม - -	ต้อมต้อมต้อมตุ๊ม	- ต้อม - ตุ๊ม

ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองทัด	- -ต้อมต้อม	ต้อม ตุ๊ม - -	ต้อมต้อมต้อมตุ๊ม	- ต้อม - ตุ๊ม	- -ต้อมต้อม	ต้อม ตุ๊ม - -	ต้อมต้อมต้อมตุ๊ม	- ต้อม - ตุ๊ม

ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง	- ตุ้งตุ่งตุ้ง

ตะโพน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลองจีน	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- - - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง	- ตุ่ง - ตุ่ง

ส่วนที่ 2 ลูกหมดทำนองกลอง

- - - รำ	- รำ รำ -	- - - รำ	- รำ รำ -	- - - รำ	- รำ รำ -	- - - ซ	ล ท ดำ รำ
- - - -	- - - ซ	- - - -	- - - ซ	- - - -	- - - ซ	- ร - -	- - - -

(- - - ซ	ล ท ดำ รำ	ดำ ท ล ซ)	- รำ - รำ	(- - - ล	ท ดำ รำ ม	รำ ดำ ท ล)	- มำ - มำ
			- ล - ล				- ท - ท

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

(- - - มำ	รำ ดำ ท รำ	ดำ ท ล ซ)	- มำ - มำ	- - - -	- ท ดำ รำ	- - - ท	ดำ รำ - ซ
			- ท - ท	- - - ซ	ล - - -	ดำ ท ล -	- - - ร

กลับต้น

ส่วนที่ 3 ทำนองหลักสำหรับการเดี่ยวเครื่องดนตรี

- - รำ รำ	- - รำ รำ	- มำ - มำ	- - รำ รำ	- - ล ท	- รำ - มำ	- มำ - มำ	- มำ - รำ
- ร - -	- ร - -	- ซ - ม	- ร - -	- ซ - -	- ร - ม	- ล - ซ	- ม - ร

- - รำ รำ	- - รำ รำ	- มำ - มำ	- - รำ รำ	- ร - ซ	- - ล ท	- รำ - ท	- ล - ซ
- ร - -	- ร - -	- ซ - ม	- ร - -	- ล̣ - ซ̣	- - - ท̣	- ร - ท̣	- ล - ซ̣

- ซ - ม	ร ร - -	- - ร ม	- - ฟ ซ	- - ซ ล	- - ท ดำ	- รำ - -	ดำ ท - -
- ด - -	- ด - ซ̣	- ด - -	ร ม - -	- ฟ - -	ซ ล - -	ท - ดำ ท	- - ล ซ

กลับต้น

ส่วนที่ 4 ลูกหมดเดี่ยวเครื่องดนตรี

(- - - ด	ร ม ฟ ซ	ฟ ม ร ด)	- ซ - ซ	(- - - ร	ม ฟ ซ ล	ซ ฟ ม ร)	- ล - ล
			- ร - ร				- ม - ม

(- - - ล	ซ ฟ ม ซ	ฟ ม ร ด)	- ล - ล	- - - -	ร ม ฟ ซ	- - - ม	ฟ ซ - ด
			- ม - ม	- - - ด	- - - -	ฟ ม ร -	- - - ซ̣

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

กลับต้น

เพลงศรีสมุทรสมโภช

ทำนองอัตราจังหวะสองชั้น

- - - -	ม ร - ร	ม ร - ร	- - - ด	- - - -	ม ร - ร	ม ร - ร	- - - ด
- - - -	- - ด -	- - ด -	ด ฑ - ซฺ	- - - -	- - ด -	- - ด -	ด ฑ - ซฺ

- ร ด -	- ด - -	- ร ด -	- ด - ซ	- - ซ ล	ซ ฟ - -	- - รำ รำ	- รำ - -
- - - ซฺ	- ซฺ - -	- - - ซฺ	- - - ซฺ	- ฟ - -	- - ม ร	- - ร ร	- ร - -

มำ รำ - -	- ดำ - รำ	- ล - ซ	- ซ - รำ	- - รำ รำ	- รำ - -	มำ รำ ดำ ท	- ดำ - รำ
- - ดำ ท	- ซ - ล	- - ซฺ -	ร - - ร	- - ร ร	- ร - -	ม ร ด ฑ	- ด - ร

- ล - ซ	- ซ - รำ	- - รำ รำ	- รำ - -
- - ซฺ -	ร - - ร	- - ร ร	- ร - -

กลับต้น

กลับต้นแล้วบรรเลงบรรทัดที่ 1 ออกชั้นเดียว

- - - -	ม ร - ร	ม ร - ร	- - - ด	- - - -	ม ร - ร	ม ร - ร	- - - ด
- - - -	- - ด -	- - ด -	ด ฑ - ซฺ	- - - -	- - ด -	- - ด -	ด ฑ - ซฺ

ทำนองอัตราจังหวะชั้นเดียว

ทางโอด

- - - -	- ซ - รำ	- - - -	- ซ - รำ	- - - -	- ซ - รำ	- - มำ -	มำ - รำ -
- - - -	ร - - ร	- - - -	ร - - ร	- - - -	ร - - ร	- - - รำ	- ดำ - ท

- - - -	ท - ล ท	- มำ - -	รำ ดำ - -	- - - -	ท ล - ล	ท ล - ล	- - - ซ
- - - -	- ซ - -	- - รำ ดำ	- - ท ล	- - - -	- - ซ -	- - ซ	ซ ฟ - ร

กลับต้น

ทางพัน

- - - -	- ด - ซ	- - - -	- ด - ซ	- - - -	- ด - ซ	- - ล -	ล - ซ -
- - - -	ซฺ - - ซฺ	- - - -	ซฺ - - ซฺ	- - - -	ซฺ - - ซฺ	- - - ซ	- ฟ - ม

- - - -	ม - ร ม	- ล - -	ซ ฟ - -	- - - -	ม ร - ร	ม ร - ร	- - - ด
- - - -	- ด - -	- - ซ ฟ	- - ม ร	- - - -	- - ด -	- - ด -	ด ฑ - ซฺ

กลับต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล

ท่อนที่ 1

- - - -	- ท - ท	- - - ล	- - - ท	- ซ - -	ล ท - รำ	- มำ - รำ	- ท - ล
- - - ทฺ	- - - -	- - - ลฺ	- - - ทฺ	- ร - ซ	- - - ร	- ม - ร	- ทฺ - ลฺ

- - - ร	- - ม ฟ	- - - ล	- - - ฟ	- ฟ - -	- - - ฟ	- ซ - -	- - - ล
- ลฺ - -	- ร - -	- ม - -	- ม - -	- - ม ร	- ม - -	- - - ลฺ	- - - -

- มำ - -	มำ รำ - -	รำ ท - -	ท ล - -	- - - ล	- ท - -	- ม - ร	- - - ม
- - รำ ท	- - ท ล	- - ล ซ	- - ซ ม	- ลฺ - -	- - - ทฺ	- - - ลฺ	- - - ทฺ

- - - รำ	- มำ - ท	- - - ล	- - - -	- - - ล	- ท - -	- ม - ร	- - - ม
- ร - -	- - - ม	- - - ซ	- - - ม	- ลฺ - -	- - - ทฺ	- - - ลฺ	- - - ทฺ

กลับต้น

ท่อนที่ 2

- - - ทฺ	- ทฺ ทฺ -	- ม - ม	- ทฺ ทฺ -	- - - ซ	- - ล ท	- ม - ร	- - - -
- - - ฟฺ	- - - ทฺ	- - - ทฺ	- - - ทฺ	- ร - -	- ซ - -	- - - -	- ทฺ - ลฺ

- ล - ล	- ฟ - -	- - - ร	- - ม ฟ	- ฟ - -	- ม - ฟ	- - - -	- ซ - ล
- - - ฟ	- - ม ร	- ลฺ - -	- ร - -	- - ม ร	- - - -	- ม - ฟ	- - - -

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

- - - ซฺ	- - ลฺ ทฺ	- - - -	- ร - -	- - ลฺ ทฺ	- ร - -	- ร - ทฺ	- - - มำ
- รฺ - -	- ซฺ - -	- ลฺ - ทฺ	- - - ลฺ	- ซฺ - -	- - - ลฺ	- ซฺ - -	ลฺ ซฺ - ม

- - - -	- - - ซ	- - - ล	- ฟ - -	- - - -	- ฟ - -	- - - ม	- ม ม -
- - - ซฺ	- - - -	- - - ลฺ	- - ม ร	- - - -	- - ม ร	- - - -	- - - ม

กลับต้น

รัวท้ายเพลง

- - - ร	- - - ล	- - - -	- - - ล	- ท ล -	- ท ล -	- ท ล -	- - - ซ
- - - ล฻	- - - ล฻	- - - ล฻	- - - -	- - - ซ	- - - ซ	- - - ซ	- ซ฻ - ซ

- ล ซ ม	- ร - ซ	- - - ล	- - - ท	- - - ร฻	- - - ม฻	- ม฻ ม฻ ม฻	- ร฻ - ท
- ล ซ ท฻	- ล฻ - ซ฻	- - - ล	- - - ท฻	- - - ร	- - - ม	- ล ซ ม	- ร - ท฻

- - - -	ล ซ - ล	- - - ซ	- - - ซ	- ซ - ซ	- ซ - ซ	- - - ซ	- - - -
- - - -	ล฻ ซ฻ - ล฻	- ซ฻ - -	- ซ฻ - -	- ซ฻ - -	- ซ฻ - -	- - - ซ฻	- - - -

- - - -	- - - ล	- - - ล	- - - ล	- ร฻ - ร฻	- ท - -	- ท ร฻ -	ท ล - -
- ล฻ - -	- - - -	- ล฻ - -	- ล฻ - -	- - - ท	- - ล ซ	- - - ล	- - ซ ม

- ล - ล	- ฟ - -	- ฟ ล -	ฟ ม - -	- - - -	- ม - ร	- - - -	- - - ม
- - - ฟ	- - ม ร	- - - ม	- - ร ท฻	- ล฻ - ท฻	- - - ล฻	- - - ม฻	- - - -

- ม - ม	- ม - ม	- ม - ม	- ม - ม	- ร - ซ	- - ล ท	- ล - ท	- - - -
- ม฻ - -	- ม฻ - -	- ม฻ - -	- ม฻ - -	- ล฻ - ซ฻	- - - ท฻	- ล฻ - ท฻	- - - -

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

- ร฻ - ม฻	- ร฻ - ท	- ล - ท	- ล ซ ล	- - - ซ	- - - ซ	- ซ - ซ	- - - ซ
- ร - ม	- ร - ท฻	- ล฻ - ท฻	- ล฻ ซ฻ ล฻	- ซ฻ - -	- ซ฻ - -	- ซ฻ - -	- - - ซ฻

เพลงธเรศนครอินทร์

เที่ยวแรก

- - - รำ	- - - ล	- - - ท	- - - รำ	- มำ มำ มำ	- รำ - -	ดำ ดำ - -	ท ท - ล
- - - ร	- - - ล̣	- - - ท̣	- - - ร	- ล ซ ม	- ร - ด	- - - ท̣	- - - ล̣

- ม - -	ร ร - -	ม ม - -	ซ ซ - ล	- - ร ม	- ซ - ล	- ซ - -	- ล - ล
- ท̣ - ล̣	- - - ท̣	- - - ซ̣	- - - ล̣	- ด - -	- ซ̣ - ล̣	- ซ̣ - ล̣	- - - -

- - - ม	- - ซ ซ	- - - ล	- - ซ ซ	- ท รำ -	ท ล - -	- - - -	ล ซ - ล
- - - ท̣	- ซ̣ - -	- - - ล̣	- ซ̣ - -	- - - ล	- - ซ ม	- ร - ม	- ร - ม

- รำ - มำ	- รำ - -	ท ท - -	ล ล - ซ	- - - -	- - ร ม	- - ม ม	- ซ - ล
- ร - ม	- ร - ท̣	- - - ล̣	- - - ซ	- ล̣ - ท̣	- ด - -	- ท̣ - -	- ซ̣ - ล̣

- - - ม	- ร - ซ	- - ล ท	- ล - ท	- รำ - มำ	- รำ - -	ท ท - -	ล ล - ซ
- - - ท̣	- ล̣ - ซ̣	- - - ท̣	- ล̣ - ท̣	- ร - ม	- ร - ท̣	- - - ล̣	- - - ซ

กลับต้น

เที่ยวเปลี่ยน

- - - ร	- ด - -	- - - -	- - - ร	- ซ - ซ	- ม - -	- - - ด	- ด - -
- - - ล̣	- - ท̣ ล̣	- - - ท̣	- - - ล̣	- - - ม	- - ร ด	- ซ̣ - -	- - ท̣ ล̣

- - - -	- ม - ม	- - ร ม	- ซ - ล	- - - -	- ซ - ล	- ซ - -	- ล - ล
- - - ม̣	- - - -	- ด - -	- ซ̣ - ล̣	- - - -	- ซ̣ - ล̣	- ซ̣ - ล̣	- - - -

- - - ม	- - ซ ซ	- - - ล	- - ซ ซ	- - - ล	- - - ซ	- - - -	- - - ล
- - - ท̣	- ซ̣ - -	- - - ล̣	- ซ̣ - -	- - - -	- - - ฟ	- - - -	- - - ล̣

- - - มำ	- รำ - -	ท ท - -	ล ล - ซ	- ม - -	ม ร - ม	- ล - -	ซ ซ - ล
- - - ม	- ร - ท̣	- - - ล̣	- - - ซ̣	- ร - ท̣	- - - ท̣	- ล̣ - ซ̣	- - - ล̣

- - - ร	- - - ซ	- - ล ท	- ล - ท	- - ร ม	- ซ - -	- ล - ล	- - - ซ
- - - ล̣	- - - ซ̣	- - - ท̣	- ล̣ - ท̣	- ด - -	- ซ̣ - ล̣	- - - -	- - - ซ̣

กลับต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ

- - รำ รำ	- ท - รำ	- - มำ มำ	- รำ - ท	- ล ท ล	- - ซ ล	- - ท ล	- - - ซ
- ร - -	- ทฺ - ร	- ม - -	- ร - ทฺ	ลฺ - - -	ซ ม - -	ซ ล - -	ซ ม - ร

- - รำ รำ	- ท - รำ	- - มำ มำ	- รำ - ท	- ล ท ล	- - ซ ล	- - ท ล	- - - ซ
- ร - -	- ทฺ - ร	- ม - -	- ร - ทฺ	ลฺ - - -	ซ ม - -	ซ ล - -	ซ ม - ร

- - ซ -	ซ ซ - -	- รำ - ท	- ล - ซ	- ร ม	- ซ - ล	มำ - มำ มำ	- รำ - ท
- - - ซฺ	- - - -	- ร - ทฺ	- ลฺ - ซฺ	ลท ด - -	- ซฺ - ลฺ	- ม - -	- ร - ทฺ

- - - -	- - - -	- ร ม	- ซ - ล	- - ท ท	ล ซ - ล	มำ - มำ มำ	- รำ - ท
- - - -	- - - -	ลท ด - -	- ซฺ - ลฺ	- ทฺ - -	ล ซฺ - ล	- ม - -	- ร - ทฺ

- - รำ ท	- - - -	ท ล - -	- ซ - -	ท ล - -	- - ซ ล	- ล ท ล	- - - ซ
- - - -	ล ซ - -	- - ซ ม	- ร - -	- - ซ ม	ร ม - -	ซ - - -	ซ ม - ร

กลับต้น

ลงจบบรรเลง

- - ท ท	- ล - ซ	- - มำ มำ	- รำ - ท	- - ท ท	- ล - ซ	- - ร ร	- ม - ซ
- ทฺ - -	- ลฺ - ซฺ	- ม - -	- ร - ทฺ	- ทฺ - -	- ลฺ - ซฺ	- ลฺ - -	- ทฺ - ซฺ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

- - ท ท	- ล - ซ	- - มำ มำ	- รำ - ท	- - ท ท	- ล - ซ	- - ร ร	- ม - ซ
- ทฺ - -	- ลฺ - ซฺ	- ม - -	- ร - ทฺ	- ทฺ - -	- ลฺ - ซฺ	- ลฺ - -	- ทฺ - ซฺ

- - ม ซ	- - ม ซ	- - ม ซ	- - ม ซ	- - - ซ
- ร - -	- ร - -	- ร - -	- ร - -	- - - ซฺ

เพลงพุทธชัยมงคล

ทำนองเกริ่นนำ

ทำนองเกริ่นนำ

คาถาที่ 1

- - - -	- - - ล	- - - -	- - - รำ	- - - -	- ท - -	ลล - - ล	- - - -
- - - -	- - - ม	- - - -	- - - ร	- - - -	- - ล ซ	- ล ร -	- - - -

- ล - ล	- - - รำ	- - - รำ	- ล - -
- ม - ม	- - - ร	- - - ร	- ล̣ - -

คาถาที่ 2

- - - -	- - - รำ	- ท - -	ลล - - ล	- - - -	- - - รำ	- ท - -	ลล - - ล
- - - -	- - ท -	- - ล ซ	- ล ร -	- - - -	- - ท -	- - ล ซ	- ล ร -

- - - -	- - - รำ	- ท - -	ลล - - ล	ลล - - ล	ลล - - ล	- - - ล	- - - ล
- - - -	- - ท -	- - ล ซ	- ล ร -	- ล ร -	- ล ร -	- ล - -	- ล - -

คาถาที่ 3

- ท ซ ล	- ท - ล̣	- - - ล	- ล - ล	- รำ - -	- ล ล ซ	- ท - ล̣	- - - ล
- ท̣ ซ̣ ล̣	- ท̣ - ล̣	- - - ล̣	- ล̣ - ล̣	- ร̣ - -	- ล̣ ล̣ ซ̣	- ท̣ - ล̣	- - - -

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

คาถาที่ 4

- - - -	- - - รำ	- ท - -	ลล - - ล	- - - -	- - - รำ	- ท - -	ลล - - ล
- - - -	- - ท -	- - ล ซ	- ล ร -	- - - -	- - ท -	- - ล ซ	- ล ร -

- - - -	- - - ร	- ท̣ - -	ล̣ล̣ - - ล̣	- - - ร	- ท̣ - -	ล̣ล̣ - - ล̣	- - - ล
- - - -	- - ท̣ -	- - ล̣ ซ̣	- ล̣ ร̣ -	- - ท̣ -	- - ล̣ ซ̣	- ล̣ ร̣ -	- ล - -

ทำนองเพลง

- - - ซ	- - ล ล	- - - ท	- - ล ล	- - ซ ฟ	- ซ - ล	- ซ - ล	- ท - ล
- - - ซฺ	- ลฺ - -	- - - ทฺ	- ลฺ - -	- - ซฺ ฟฺ	- ซฺ - ลฺ	- ซฺ - ลฺ	- ทฺ - ลฺ

- - - ซ	ล ท ดำ รำ	- - - มำ	- - - -	ท ล - -	- ซ - ล	- ซ - -	- ล - ล
- - ร -	- - - -	- - ดำ -	รำ ดำ ท ล	- - ซ ฟ	- ร - ม	- ซฺ - ลฺ	- - - -

- - - -	รำ รำ - -	ดำ ดำ - -	ท ท - ล	- - ซ ฟ	- ซ - ล	- ซ - ล	- ท - ล
- - - ร	- - - ด	- - - ทฺ	- - - ลฺ	- - ซฺ ฟฺ	- ซฺ - ลฺ	- ซฺ - ลฺ	- ทฺ - ลฺ

- - - ซ	ล ท ดำ รำ	- - - มำ	- - - -	ท ล - -	- ซ - ล	- ซ - -	- ล - ล
- - ร -	- - - -	- - ดำ -	รำ ดำ ท ล	- - ซ ฟ	- ร - ม	- ซฺ - ลฺ	- - - -

- - - -	- - - ล	- ท ซ ล	- ซ - ท	- - - -	- - ท ล	- ซ - -	- ล - ล
- - - -	- ลฺ - -	- ทฺ ซฺ ลฺ	- ซฺ - ทฺ	- - - -	- - ทฺ ลฺ	- ซฺ - ลฺ	- - - -

ไม่กลับต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

เพลงภูมิพลเฉลิมชัย

เกริ่นนำ

- - - ด	- ด ด ด	- - - ด	- ม - -	- - - ด	- ม - ซ	- ซ - -	- - - -
- - - ซฺ	- ซฺ ซฺ ซฺ	- ซฺ - -	- - - ด	- ซฺ - -	- - - -	- - - ม	ร ด - ซฺ

- - - ลฺ	- ลฺ ทฺ ด
- ซฺ - -	ซฺ - - -

เที่ยวแรก

- - - ล	- - ดำ ดำ	- - - รำ	- - ดำ ดำ	- ดำ - รำ	- ดำ - -	ล ล - -	ซ ซ - ม
- - - ม	- ด - -	- - - ร	- ด - -	- ด - ร	- ด - ลฺ	- - - ซฺ	- - - ทฺ

- ล - -	ซ ม - -	- - - ด	- - ร ม	- ล - -	ล ซ - ล	- รำ - -	ดำ ดำ - รำ
- - ซ ม	- - ร ด	- ซฺ - -	- ด - -	- ซ - ม	- ร - ม	- ร - ด	- - - ร

- - - -	- รำ - รำ	- ซ - ล	- ท - ดำ	- - - ท	- - - ล	- - - ซ	- - - มำ
- - - ร	- - - -	- ร - ม	- ฟ - ซ	- - - ฟ	- - - ม	- - - ร	- - - ม

- - - -	- มำ - มำ	- มำ - มำ	รำ ดำ - รำ	- - ซ ล	- ดำ - รำ	- ดำ - -	รำ รำ - ดำ
- - - ม	- - - -	- ซ - ม	ร ด - ร	- ฟ - -	- ด - ร	- ด - ร	- - - ด

กลับต้น

เที่ยวเปลี่ยน

- ซ - ล	- ท - ดำ	- - - ซ	- - - ล	- - ดำ ล	- ซ - ม	- - - -	- - - -
- ซฺ - ลฺ	- ทฺ - ด	- - - ซฺ	- - - ลฺ	- - ด ลฺ	- ซฺ - ทฺ	- - - -	- - - -

- ร - ด	- ร - ม	- - - ซ	- - - ล	- - ดำ ล	- ดำ - รำ	- - - -	- - - -
- ลฺ - ซฺ	- ลฺ - ทฺ	- - - ซฺ	- - - ลฺ	- - ด ม	- ด - ร	- - - -	- - - -

- ซ - ล	- ท - ดำ	- - - ซ	- - - ล	- - ดำ ล	- ซ - มำ	- - - -	- - - -
- ซฺ - ลฺ	- ทฺ - ด	- - - ซฺ	- - - ลฺ	- - ด ลฺ	- ซฺ - ม	- - - -	- - - -

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

- มำ - มำ	รำ ดำ - รำ	- - - -	- - - -	- มำ - รำ	- ล - ดำ	- - - ซ	- - - ดำ
- ซ - ม	ร ด - ร	- - - -	- - - -	- ม - ร	- ม - ด	- - - ร	- - - ด

กลับต้น

ชั้นเดียว

เที่ยวแรก

- ดำ ดำ ดำ	- ดำ - ดำ	- รำ - -	ดำ ล - -	- - ซ ล	ดำ ล - -	- ซ - ล	- ดำ - รำ
- ด ด ด	- ด - ด	- - ดำ ล	- - ซ ม	- ม - -	- - ซ ม	- ร - ม	- ด - ร

- รำ รำ รำ	- รำ - รำ	- ซ - ดำ	- รำ - มำ	- - ซ ล	ดำ ล - -	ล ซ - -	ซ ม - -
- ร ร ร	- ร - ร	- ร - ด	- ร - ม	- ม - -	- - ซ ม	- - ม ร	- - ร ด

กลับต้น

เที่ยวเปลี่ยน

- - ดำ ดำ	- - ล ล	- - ซ ซ	- - ม ม	- - ซ ซ	- - ล ล	- - ดำ ดำ	- - รำ รำ
- - - ด	- - - ลฺ	- - - ซฺ	- - - ทฺ	- - - ซฺ	- - - ลฺ	- - - ด	- - - ร

- - ดำ ดำ	- - ล ล	- - ซ ซ	- - ม มำ	- มำ - มำ	รำ ดำ - รำ	- มำ - รำ	ดำ ล - ดำ
- - - ด	- - - ลฺ	- - - ซฺ	- - - ม	- ซ - ม	ร ด - ร	- ม - ร	ด ลฺ - ด

กลับต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

ลูกหมด

- - ล -	ซ ล ท ดำ	- - รำ ดำ	- - - -	- - - -	ทฺ ด ร ม	- - - ซ	ล ท ดำ รำ
- - - ฟ	- - - -	- - - -	ท ล ซ ม	- - ซฺ ลฺ	- - - -	- - ร -	- - - -

- - ล -	ซ ล ท ดำ	- - - -	ท ดำ รำ มำ	- - ซ ล	- - - -	- - ล ซ	- - - -
- - - ฟ	- - - -	- - ซ ล	- - - -	- - - -	ซ ฟ ม ร	- - - -	ฟ ม ร ด

เพลงรัวพระพุทธบาทชิต

- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ - รำ	- - - -
- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -

- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ - รำ	- - - -
- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -

- - - -	- - - ดำ	- ท - -	- ท - -	- มำ - -	- - - ดำ	- ท - -	- - - ดำ
- - - -	- - - -	- - ล ซ	- - ล ซ	- - รำ ดำ	- - - -	- - ล ซ	- ล - ซ

- - - -	- - - ดำ	- ท - -	- ท - -	- มำ - -	- - - ดำ	- ท - -	- - - ซ
- - - -	- - - -	- - ล ซ	- - ล ซ	- - รำ ดำ	- - - -	- - ล ซ	- ม - ร

- - รำ -	รำ - รำ -	ดำ - ดำ -	ท - ท -	- - ล -	ล - - -	ล - - -	- ม - ซ
- - - ดำ	- ดำ - ท	- ท - ล	- ล - ซ	- - - ซ	- ซ - -	- ซ - ร	- - - ร

- - - -	- - - ซ	- ฟ - -	- ฟ - -	- ท - -	- - - ซ	- ฟ - -	- ม - ซ
- - - -	- - - -	- - ม ร	- - ม ร	- - ล ซ	- - - -	- - ม ร	- ทฺ - ซฺ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

- - - -	- - - ซ	- ฟ - -	- ฟ - -	- มำ - -	- - - ดำ	- ท - -	- - - ดำ
- - - -	- - - -	- - ม ร	- - ม ร	- - รำ ดำ	- - - -	- - ล ซ	- ล - ซ

- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ - รำ	- - - -
- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ดำ	- - - -

- - - -	- - - -	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- - - ดำ	- รำ - ดำ	- - - -
- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ล	- - - -

- - - ล	- - - รำ	- - - มำ	- - - ดำ	- - - ล	- - - รำ	- - - มำ	- - - ดำ
- - - ม	- - - ร	- - - ม	- - - ด	- - - ม	- - - ร	- - - ม	- - - ด

- ล - ร์	- ม์ - ด์	- ล - ร์	- ม์ - ด์	- ม์ - -	- ม์ - -	- ม์ - -	- ม์ - -
- ม - ร	- ม - ด	- ม - ร	- ม - ด	- - ร์ ด์	- - ร์ ด์	- - ร์ ด์	- - ร์ ด์

- - - -	- - - -	- - - ด์	- - - ด์	- - - ด์	- - - ด์	- ร์ - ร์	- - - -
- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ด์	- - - -

- - - -	- - - -	- - - ด์	- - - ด์	- - - ด์	- - - ด์	- ร์ - ร์	- - - -
- - - -	- - - ด	- - - -	- ด - -	- ด - -	- ด - -	- - - ด์	- - - -

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

การนำเสนอผลงานดุษฎีนิพนธ์ทางดุริยางคศิลป์ไทย
หลักสูตรศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

โดย
กิตติภัณฑ์ ชิตเทพ

วันศุกร์ที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๕ เวลา ๑๘.๓๐ น.
คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การนำเสนอผลงานดุษฎีนิพนธ์ทางดุริยางคศิลป์ไทย
หลักสูตรศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

โดย

กิตติภัณฑ์ ชิตเทพ

รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทระ คมขำ
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

วันศุกร์ที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2565 เวลา 18.00 น. เป็นต้นไป
ณ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กำหนดการการแสดง

17.30-18.00 น.	ลงทะเบียน
18.00-18.15 น.	นำเสนอผลการสร้างสรรค์
18.15-18.45 น.	การแสดงผลงาน
18.45-18.50 น.	กล่าวขอบคุณและมอบของที่ระลึก

รายการแสดงเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

ช่วงที่ 1 ทิ้กท้อบ่วงหุกส่วย

เพลงโล้เตี่ยจิว

เพลงรัวจีน

เพลงขึ้นฝั่ง

เพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์

ช่วงที่ 2 ไป่โล่วโก้

เพลงไป่โล่วโก้

ช่วงที่ 3 พระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

เพลงศรีสมุทรสมโภช

เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล

เพลงธเรศนครอินทร์

เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ

เพลงพุทธชัยมงคล

เพลงภูมิพลเฉลิมชัย

รัวพระพุทธบาทปูชิต

1

การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

รอยพระพุทธบาทนั้น ถือเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธเจ้า ตั้งแต่ในสมัยที่ยังไม่ปรากฏการสร้างพระพุทธรูป ซึ่งการสร้างรอยพระพุทธบาทก็ยังคงนับถือสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ถือเป็นสิ่งที่ควรเคารพบูชาตามคติศาสนาพุทธประเภท “อุเทสิกะเจดีย์” คือสิ่งที่ได้สร้างขึ้นเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า หรือเป็นที่ระลึกถึงพระพุทธองค์ (วิราภรณ์ สุวดีปฐมพงศ์, 2552, น. 10) ความเชื่อนี้ได้แผ่ไปทั่วภาคพื้นเอเชียที่ได้รับการเผยแพร่อิทธิพลพุทธศาสนาจากประเทศอินเดีย รอยพระพุทธบาทจึงเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่อาจส่งเสริมตำนานและความเชื่อให้มีความน่าเชื่อถืออย่างสมเหตุสมผลมากที่สุดสัญลักษณ์หนึ่ง ซึ่งได้รับความนิยมมาจนถึงปัจจุบัน (อำพล คมขำ, 2548, น. 30) รอยพระพุทธบาทในประเทศไทยปรากฏอยู่ในหลายแห่ง จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เชื่อกันว่ารอยพระพุทธบาทที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย คือ รอยพระพุทธบาทคู่ จังหวัดปราจีนบุรี รวมไปถึงรอยพระพุทธบาทที่สำคัญในประเทศไทย เช่น รอยพระพุทธบาทเขาสุวรรณบรรพต จังหวัดสระบุรี รอยพระพุทธบาท วัดพลวง เขาคิชฌกูฏ พระพุทธบาทน้ำทิพย์ จังหวัดสกลนคร รอยพระพุทธบาทวัดเขาดีสลัก จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นปูชนียสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา จังหวดชลบุรีนั้นมีประวัติความเป็นมายาวนาน มีความหลากหลายศิลปวัฒนธรรมประเพณี และเป็นจังหวัดหนึ่งที่ปรากฏพบปูชนียสถาน รอยพระพุทธบาทอยู่หลายแห่ง ได้แก่ วัดพระพุทธบาทเขานางนม วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง วัดอ่างศิลา วัดญาณสังวราราม วรมหาวิหาร (มณเฑียร ศุภลักษณ์, 2541, น. 41) วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง (องค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรี, ม.ป.ป., น. 42) วัดบางพระวรวิหาร (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดชลบุรี โรงเรียนชลกันยานุกูล, 2541, น. 117) และนอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและสำรวจจำนวนสถานที่ที่มีรอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรี ได้แก่ พระตำหนักมหาราช อ่างศิลา รอยพระพุทธบาทเขาขุนด่าน รอยพระพุทธบาทเกาะสีชัง รอยพระพุทธบาท วัดพระใหญ่ และรอยพระพุทธบาทวัดเขาพระบาทพัทยา

2

รอยพระพุทธบาทเป็นสัญลักษณ์ลำดับแรกที่เกิดขึ้น ที่ใช้เพื่อการระลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งยังไม่ปรากฏพบการสร้างบทเพลงไทยที่มีต้นรากหรือแรงบันดาลใจจากรอยพระพุทธบาท ข้อมูลรอยพระพุทธบาทในพื้นที่จังหวัดชลบุรีและปัญหาดังที่กล่าวไปข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีแรงบันดาลใจในการจัดทำข้อวิทยานิพนธ์เรื่อง “การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี” เพื่อสร้างสรรค์บทเพลงตามหลักดุริยางคศิลป์ไทย ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเป็นงานวิชาการเพื่อการพัฒนาศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดชลบุรี อีกทั้งแสดงความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประจำชาติและการเข้าถึงผู้คนเพื่อจรรโลงใจด้วยแนวคิดทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อศึกษามูลบทเกี่ยวกับรอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรี

2.2 เพื่อประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

3 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี เป็นการใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนดังนี้

3.1 การรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยศึกษาเอกสารวิชาการและข้อมูลภาคสนาม มุ่งศึกษารอยพระพุทธบาทจากวัดพระอารามหลวงจังหวัดชลบุรี และสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิแบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structure interview) โดยแบ่งผู้ทรงคุณวุฒิออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่ 1 ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญในด้านภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของรอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรี และกลุ่มที่ 2 ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญในด้านการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านดุริยางคศิลป์ไทย

3.2 การถอดข้อมูลเสียง ข้อมูลภาพ และข้อมูลสัมภาษณ์ เรียบเรียงข้อมูลเป็นเอกสาร

3.3 รูปแบบของการสร้างสรรค์

การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี เป็นการสร้างสรรค์ทำนองเพลงไทย โดยสร้างทำนองจากต้นรากตามบริบทของรอยพระพุทธบาทในจังหวัดชลบุรีเป็นแรง

บันดาลใจ พิจารณาถึงลักษณะของศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ ในลักษณะบทเพลงชุด โดยอ้างอิงจากรูปแบบเพลงชุดโหมโรง อันได้แก่ เพลงชุดโหมโรงเช้า โหมโรงกลางวัน และเพลงชุดโหมโรงเย็น ซึ่งบทเพลงนั้นมีรูปแบบ (Form) ที่ต่างกัน แต่กลับเรียงร้อยเข้าด้วยกันอย่างแยบคาย

3.4 กลวิธีการสร้างสรรค์

การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี ใช้วิธีการประพันธ์ตามหลักดุริยางคศิลป์ไทย ได้แก่ การยืดยุบทำนอง การประพันธ์จากทำนองเพลงต้นราก และการประพันธ์แบบอัตโนมัติ

3.5 การนำเสนอข้อมูล

3.5.1 การแสดงผลงานการประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรีต่อหน้าสาธารณชน

3.5.2 การนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบรายงานวิทยานิพนธ์

3.5.3 การเผยแพร่ตีพิมพ์ผลการศึกษาในรูปแบบบทความวิจัย

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

4.1 การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี เป็นการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมไทยแบบประเพณี ที่มีต้นรากจากแนวคิด ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา อันเป็นปรัชญาที่ทรงคุณค่ามาบูรณาการเข้าด้วยกัน เป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติไทย

4.2 การศึกษาวิจัยมีกระบวนการค้นคว้า และขั้นตอนที่เป็นระบบ มีผู้ให้ข้อมูลหลากหลาย รวมไปถึงการตรวจสอบข้อมูล ทำให้ได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือสามารถรวบรวมจัดเก็บและเผยแพร่เป็นเอกสารวิชาการ ด้านดุริยางคศิลป์ไทยให้กับพื้นที่จังหวัดชลบุรี

4.3 ผลการประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี มีความเกี่ยวข้องกับท้องถิ่นต่าง ๆ ในจังหวัดชลบุรี การบูรณาการให้เยาวชนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการเผยแพร่ผลงานจะช่วยปลูกฝังให้เยาวชนเกิดความภาคภูมิใจ รักและหวงแหนศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่ของตน

4

4.4 ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรีเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยสร้างสรรค์ด้านดุริยางคศิลป์ไทย ที่เชื่อมโยงกับศิลปวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่มีจำนวนมากในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกต่อไปในอนาคต

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

ปูชิต หมายถึง บูชาแล้ว

5

แนวคิดและแรงบันดาลใจในการประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

การประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี เป็นการสร้างสรรค์ผลงานทางดุริยางคศิลป์ไทยในรูปแบบการประพันธ์บทเพลงขึ้นใหม่ในรูปแบบของดนตรีสร้างสรรค์ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากรอยพระพุทธบาทของวัดพระอารามหลวง จังหวัดชลบุรี จำนวน 6 วัด ได้แก่ วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง วัดบางพระวรวิหาร วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร วัดชัยมงคล พระอารามหลวง วัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร ผู้วิจัยกำหนดใช้วิธีเลือกประเด็น (Selective Approach) จากผลการศึกษาพื้นฐานทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ รูปแบบสถาปัตยกรรม ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ และดนตรีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามาประพันธ์ตามหลักดุริยางคศิลป์ไทยออกมาในรูปของเพลงชุด

เพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี ประกอบด้วยบทเพลงที่เรียงร้อยต่อกัน สามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วงหลัก ได้แก่

ช่วงที่ 1 ทิ้กท้อบ่วงหุกส่วย

ช่วงที่ 2 ไป่โล่วโก้

ช่วงที่ 3 พระพุทธบาทปูชิตชลบุรี

โดยผู้วิจัยจะแสดงแนวคิดในการประพันธ์บทเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

ช่วงที่ 1 ทิ้กท้อบ่วงหุกส่วย

เป็นการนำเสนอวัฒนธรรมชาติพันธุ์ที่สำคัญในจังหวัดชลบุรี นั่นคือชาวจีนแต้จิ๋ว ซึ่งเดินทางมาจากเมืองเฉาโจว มณฑลกวางตุ้ง ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่จังหวัดชลบุรีตั้งแต่ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี (QINGYA LI, 2561, น. ง) การใช้แนวคิดเรื่องชาติพันธุ์เพื่อสร้างความรู้สึกและแสดงออกเป็นเรื่องราวในลักษณะการพรรณนาของดนตรีให้กับผู้ฟัง

ทิ้กท้อ หมายถึง การมาเยือน บ่วงหุกส่วย เป็นคำอ่านออกเสียงของคำว่า ชลบุรี ในภาษาจีนแต้จิ๋ว (เกียรติธวัต เจนยงศักดิ์, สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2565) อีกทั้งจังหวัดชลบุรีเป็นเมืองท่า การเดินทางทางน้ำจึงมีความสำคัญ แนวคิดของการประพันธ์ในช่วงที่หนึ่งนี้คือการ

เดินทางของชาวจีนแต้จิ๋วจากประเทศจีนเดินทางโดยเรือสำเภาข้ามโพ้นทะเลมายังดินแดนชลบุรีในอดีต

ทิ้กท้อบ่วงหุกส่วย เป็นการบรรเลงบทเพลงเกริ่นนำ (Introduction) ประกอบด้วย 4 เพลง ได้แก่ เพลงโล้เตี่ยจิว เพลงรัวจีน เพลงขึ้นฝั่ง เพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ ดังนี้

เพลงโล้เตี่ยจิว

คำว่าเตี่ยจิว ให้ความหมายถึงชาวจีนแต้จิ๋ว ซึ่งคำว่า แต้จิ๋วเป็นคำไทย ในภาษาแต้จิ๋วใช้คำว่า “เตี่ยจิว” (เสี่ยวจิว, 2556 น.12) เพลงโล้เตี่ยจิว ให้ความหมายว่า การเดินทางของชาวจีนแต้จิ๋วมาทางเรือเพื่อเข้ามายังดินแดนเมืองชลบุรีที่มีความอุดมสมบูรณ์ ผู้ประพันธ์กำหนดใช้เพลงโล้เป็นทำนองต้นราก ประพันธ์ทำนองขึ้นใหม่ให้เป็นสำเนียงจีนเพื่อแสดงถึงการเดินทางสอดคล้องกับแนวคิดข้างต้น

เพลงรัวจีน

เพลงรัวจีนนี้ ประพันธ์ขึ้นโดยยึดเอาแนวทางการบรรเลงเพลงรัวที่มีรูปแบบการบรรเลงด้วยการลอยจังหวะ ประพันธ์ขึ้นใหม่โดยบรรเลงต่อท้ายเพลงโล้เตี่ยจิว ทำนองรัวมีสำเนียงจีนให้สอดคล้องกับเพลงโล้เตี่ยจิว ในการบรรเลงเพลงรัวยังให้ความหมายถึงการเคารพบูชาได้อีกด้วย

เพลงขึ้นฝั่ง

เพลงขึ้นฝั่ง หมายถึงการสิ้นสุดการเดิน ทำนองเพลงเป็นการแสดงความรู้สึกเบิกบานการเข้าถึงดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ โดยเลือกทำนองเพลงส่วนต้นของท่อนที่ 2 ที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของเพลงถอนสมอเป็นทำนองต้นราก และประพันธ์ทำนองขึ้นใหม่กำหนดใช้สำเนียงฝรั่งเพื่อแสดงความครึกครื้นเบิกบานของการเดินทางมาถึงที่หมายและเป็นการสิ้นสุดการเดินทาง อีกทั้งยังสอดคล้องกับเพลงถอนสมอ ที่โบราณเรียกกว่าเพลงฝรั่งถอนสมอ

7

เพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์

เพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ เป็นการแสดงถึงการเดินทางถึงดินแดนแรกในยุคสมัยโบราณของจังหวัดชลบุรี นั่นคือเมืองศรีพโลที่อยู่ในสมัยทวารวดี การประพันธ์เพลงดินแดนศักดิ์สิทธิ์ กำหนดใช้เพลงเวสสุกรรมเป็นทำนองต้นราก โดยใช้วิธีการขยายทำนองจากเสียงลูกตก บทเพลงแสดงถึงการเข้าสู่ดินแดนสำคัญที่มีความศักดิ์สิทธิ์ จากการยกย่องให้เขาบางทรายเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ของเมืองศรีพโล (กำพล จำปาพันธ์, 2559, น. 221) แนวคิดอีกประการหนึ่งผู้วิจัยกำหนดใช้สำเนียงมอญ ทำนองเพลง 2 ท่อน เพลงช้าหนึ่งท่อน และเพลงเร็วอีกหนึ่งท่อน โดยทั้งเพลงช้าและเพลงเร็วใช้ทำนองเดียวกัน เพื่อให้สอดคล้องกับดนตรีในยุคทวารวดีอ้างอิงจากแนวคิดการประพันธ์เพลงระบำโบราณคดีของคุณครูมนตรี ตราโมท

ช่วงที่ 2 เพลงไป่โล่วโก้

คำว่า ไป่ เป็นภาษาแต้จิ๋ว แปลว่าการสักการะบูชา คำว่า โล่วโก้ เป็นชื่อวงดนตรีประกอบการแสดงเอ็งกอ ซึ่งเป็นการแสดงในวัฒนธรรมพื้นถิ่นของชาวชลบุรี บทเพลงแสดงถึงการสัการะบูชาด้วยเสียงกลอง การแสดงความเคารพบูชา แด่บูรพกษัตริย์ทุกพระองค์และบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสร้าง การปฏิสังขรณ์วัดพระอารามหลวงรวมถึงการสร้างรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันด้วย

โล่วโก้มาจากการแสดง เอ็งกอ หนึ่งในวัฒนธรรมของชาวจีนจังหวัดชลบุรี มีความเชื่อว่าการแสดงเอ็งกอจะทำให้เกิดความเป็นสิริมงคล นิยมแสดงในงานที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ได้แก่ วันตรุษจีน เทศกาลกิจเจ วันไหว้พระจันทร์ งานประจำปีของศาลเจ้าต่าง ๆ ในจังหวัดชลบุรี ซึ่งตามความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายจีนจะเชื่อว่าเอ็งกอเป็นเทพเจ้าที่ช่วยปัดเป่าความไม่ดี และทำให้เกิดความเป็นสิริมงคล (สมภพ ทองหยอด, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2565)

เพลงไป่โล่วโก้ ประพันธ์ขึ้นจากการถอดกระสวนทำนองของการบรรเลงวงโล่วโก้ ซึ่งเป็นวงดนตรีเฉพาะที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงเอ็งกอ ประกอบด้วย กลองจีน (โล่วโก้) และล้อ แบ่งทำนองออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 การบรรเลงกลองสลับกันระหว่าง วงไป่โล่วโก้ กับ ตะโพนกลองทัด และช่วงที่ 2 การบรรเลงเดี่ยวเครื่องดนตรีทำนองที่ประพันธ์ขึ้นใหม่จากกระสวนจังหวะกลองโล่วโก้ โดยใช้แนวคิดเดียวกับ มหกรรมเดี่ยวเพลงไทยชัยมงคล

8

ช่วงที่ 3 พระพุทธบาทปูชิต

คำว่า ปูชิต แปลว่า บูชา อันบูชาแล้ว (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 680) พระพุทธบาทปูชิต หมายถึงการสักการะบูชารอยพระพุทธบาทที่พบในวัดพระอารามหลวงทั้ง 6 วัด ในจังหวัดชลบุรี ได้แก่ วัดเขาบางทราย พระอารามหลวง วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง วัดบางพระวรวิหาร วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร วัดชัยมงคล พระอารามหลวง และวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร กำหนดเป็น 6 เพลง ได้แก่ เพลงศรีสมุทรสมโภช เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล เพลงธเรศนครอินทร์ เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ เพลงพุทธชัยมงคล และเพลงภูมิพลเฉลิมชัย ดังนี้

เพลงศรีสมุทรสมโภช

คำว่าศรี แปลว่า มิ่ง, สิริมงคล, ความรุ่งเรือง, ความสว่างสุกใส, ความงาม, ความเจริญ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 1137) คำว่า สมโภช แปลว่า การกินร่วม การเลี้ยงอาหาร งานเลี้ยง งานฉลองในพิธีมงคลเพื่อยินดีร่าเริง เช่น งานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี งานสมโภชพระสุพรรณบัฏ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 1168) ชื่อเพลงศรีสมุทรสมโภช ตั้งชื่อตามเหตุการณ์การสมโภชรอยพระพุทธบาท วัดจุฑาทิศธรรมสภารามวรวิหาร เกาะสีชัง ในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จมาในพิธีสมโภชรอยพระพุทธบาทนี้

สังคีตลักษณ์เพลงศรีสมุทรสมโภช เป็นเพลงท่อนเดียว มาจากการปรากฏรอยพระพุทธบาทรอยเดี่ยวบนยอดเขา สำหรับกระสวนทำนองของเพลงศรีสมุทรสมโภชนี้ เป็นการแสดงความรู้สึกแห่งการเฉลิมฉลองยินดีในเหตุการณ์การสมโภชรอยพระพุทธบาท ความต้องการของผู้ประพันธ์ ผู้วิจัยกำหนดการประพันธ์ทำนองให้เป็นสำเนียงแขก เพื่อแสดงถึงการอันเชิญรอยพระพุทธบาทมาจากเมืองพุทธคยา ประเทศอินเดีย โดยใช้ทำนองส่วนหนึ่งของเพลงแขกเชิญเจ้ามาเป็นทำนองต้นรากในการประพันธ์ ซึ่งเพลงแขกเชิญเจ้า

9

เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล

เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล ตั้งชื่อจากการปรากฏรอยพระพุทธบาทที่ปรากฏจำนวน 2 รอย ที่ประดิษฐานอยู่บนเขาบางทราย วัดเขาบางทรายพระอารามหลวง สันนิษฐานว่าเป็นรอยพระพุทธบาทที่มีมาก่อนอยุธยาแล้ว จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่าเขาบางทรายนั้นเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองศรีพโลเพราะเป็นที่ตั้งของรอยพระพุทธบาทสมัยทวารวดี ซึ่งเมืองศรีพโลเป็นเมืองที่มีฐานะเป็นเมืองท่าชายทะเลที่มั่งคั่ง เปิดรับเรือจากต่างชาติเพื่อให้มาจอดพักก่อนเดินทางต่อไปยังปากน้ำเจ้าพระยา (สำนักงานจังหวัดชลบุรี, 2564, ออนไลน์) รอยพระพุทธบาทวัดเขาบางทราย พระอารามหลวงแห่งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงผนวชเสด็จ ได้เสด็จพระราชดำเนินมานมัสการพระพุทธบาท และทางราชการเคยใช้วัดนี้เป็นสถานที่ทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาเรื่อยมาจนตลอดสมัยรัชกาลที่ 5

เพลงรุ่งโรจน์ศรีพโล ประพันธ์จากลักษณะสำนวนเพลงโปรยข้าวตอก และกำหนดใช้ทำนองเพลงเทวาประสิทธิ์ สองชั้น ท่อนที่ 1 ปรับให้เป็นสำนวนอย่างรัว เพื่อแสดงการบูชาเกิดความเป็นสิริมงคลดังชื่อเพลงเทวาประสิทธิ์ การรัวสอดแทรกส่วนต้นให้มีตะโพนมอญกับเปิงมางคอก ให้เกิดเป็นสำเนียงดนตรีสอดคล้องกับแนวคิดดนตรีสมัยทวารวดีของครูมนตรี ตราโมท เพื่อเป็นการระลึกถึงรอยพระพุทธบาทเก่าแก่ในสมัยทวารวดี

เพลงธเรศนครอินทร์

ธเรศ หมายถึง ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน, พระเจ้าแผ่นดิน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 599) นครอินทร์ หมายถึง พระราชนามเดิมของสมเด็จพระนครินทราธิราช (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี, 2563, ออนไลน์) เพลงธเรศนครอินทร์ ตั้งชื่อตามที่มาของชื่อวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวงที่นำมาจากพระนามพระมหากษัตริย์แห่งอยุธยา คือ สมเด็จพระนครินทราธิราช เมื่อครั้งเสด็จประพาสเมืองชลบุรี โดยขบวนพยุหยาตราทางชลมารค เมื่อเสด็จ ฯ มาถึงแล้ว ได้ทอดพระเนตรเห็นทิวทัศน์อันน่ารื่นรมย์ จึงมีพระราชศรัทธาได้สร้างวัดขึ้นมา

การประพันธ์เพลงธเรศนครอินทร์ ผู้วิจัยกำหนดใช้ทำนองชมตลาดเพื่อให้สอดคล้องกับรอยพระพุทธบาท วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวงประดิษฐานอยู่ในชุมชน

10

เมืองชลบุรี ปัจจุบันเป็นชุมชนค้าขายที่สำคัญของจังหวัดชลบุรี ซึ่งแตกต่างจากรอยพระพุทธบาทอื่นที่มักประดิษฐานไว้บนภูเขาสูง และจากประวัติศาสตร์ที่สมเด็จพระนครินทราธิราช เมื่อครั้งเสด็จประพาสเมืองชลบุรี และเป็นที่มาของการสร้างวัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวงเกิดขึ้น เอกลักษณ์ที่สำคัญของเพลงธเรศนครอินทร์คือ การบรรเลงในสองลักษณะ คือ การบรรเลงทางพื้น และทำนองทางเปลี่ยนให้สำนวน ลีลาอารมณ์เข้มขลัง ในลักษณะการบรรเลงหน้าพาทย์ แสดงให้เห็นถึงเป็นสถานที่สำคัญตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาแห่งหนึ่งในชุมชนจังหวัดชลบุรี

เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ

คำว่า นิมิต ให้ความหมาย 2 ความหมาย คือ นิรมิต, สร้าง, แปลง, ทำ และอีกความหมายหนึ่ง คือเครื่องหมาย, ลาง, เหตุ, เค้ามูล (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 635) เพลงฉิ่งบางพระนิมิต ตั้งชื่อตามประวัติศาสตร์การสร้างรอยพระพุทธบาทประดิษฐานอยู่ในวัดบางพระวรวิหาร ที่สร้างขึ้นโดยหลวงพ่อฉิ่งเพื่อต้องการสร้างพระพุทธบาทเพื่อให้ประชาชนได้สักการะ ในกาลนั้นหลวงพ่อฉิ่งได้เดินธุดงค์ไปจำพรรษาที่เขากะบะ บริเวณชลประทานในปัจจุบัน ท่านได้นั่งวิปัสสนาเกิดนิมิตว่าบนเขาพระพุทธบาทนี้มีรอยพระพุทธบาทอยู่แล้ว จึงให้คนคนมาขุดและจัดทำรอยพระพุทธบาท

สังคีตลักษณ์เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ ผู้วิจัยกำหนดเป็นเพลงท่อนเดียวตามลักษณะของรอยพระพุทธบาทรอยเดี่ยว การประพันธ์เพลงฉิ่งนิมิตบางพระ เป็นการประพันธ์ขึ้นโดยการประพันธ์อัตโนมัติ กระสวนทำนอง ผู้วิจัยกำหนดกระสวนทำนองแบบเพลงฉิ่ง ที่มีความเป็นเอกลักษณ์และอิสระทางทำนอง แสดงถึงการค้นหาศิลาเพื่อสร้างเป็นพระพุทธบาทของหลวงพ่อฉิ่ง โดยกำหนดเป็นเพลงฉิ่ง อัตราจังหวะสองชั้น เพื่อระลึกถึงหลวงพ่อฉิ่ง ผู้ดำริให้สร้างรอยพระพุทธบาท

เพลงพุทธชัยมงคล

พุทธ อ่านว่า พุทธะ หมายถึงพระพุทธเจ้า คำว่า ชัย หมายถึง การชนะ, ความชนะ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 317) เพลงพุทธชัยมงคลนี้ ตั้งชื่อตามวัดชัยมงคล พระ

อารามหลวง ในเมืองพัทยาที่เป็นผู้สร้างและดูแลรอยพระพุทธบาททั้ง 2 แห่งบนเขาพระตำหนัก ประกอบด้วยพระพุทธบาทเขาพระบาท และพระพุทธบาทวัดพระใหญ่ ประดิษฐานอยู่บนเขาพระตำหนัก ซึ่งเป็นภูเขาขนาดเล็กบริเวณเมืองพัทยา

ผู้วิจัยกำหนดประพันธ์เพลงพุทธชัยมงคลจากการถอดกระสวนจังหวะจากบทสวดพุทธชัยมงคลคาถา ที่เริ่มด้วยบทถวายพรพระ โดยผู้วิจัยต้องการให้การบรรเลงเพลงพุทธชัยมงคล เป็นเหมือนการสวดมนต์บูชาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จากแนวคิดเพลงโบราณที่มีการถอดคาถาอาคมมาทำเป็นบทเพลงดังเช่นโหมโรงเช้า โหมโรงเย็นที่เป็นการสวดมนต์เป็นเสียงของดนตรี รวมถึงเพลงบ้าบ่น เพลงสวดมอญ ทำนองจึงเป็นลักษณะบังคับสำนวนและปรับให้มีสำนวนแบบการดำเนินทำนองในส่วนท้ายเช่นเดียวกับชัยมงคลคาถา ว่าด้วยการให้พรภะวะตุสัพ และจบสำนวนแบบบทสวด สัพพะสังฆานุ ภาเวนะสะทาโสตถิ ภพวันตุเต ผู้ฟังได้รับความสิริมงคลจากการสวดมนต์บูชาพระ และให้สอดคล้องกับประวัติการสร้างรอยพระพุทธบาทที่เป็นอนุสรณ์พระพุทธศาสนาครบรอบ 2,500 ปี

เพลงภูมิพลเฉลิมชัย

เพลงภูมิพลเฉลิมชัย ชื่อตามรอยพระพุทธบาทมีประชาชนได้ถวายให้วัดเพื่อสร้างเป็นรอยพระพุทธบาทถวายให้กับพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ประดิษฐานบนเขาในบริเวณวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร เป็นวัดที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พระองค์ที่ 19 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เคยเป็นองค์พระประธานและเป็นวัดในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ในหลวงรัชกาลที่ 9 รอยพระพุทธบาท เป็นพระพุทธบาทคู่ขนาดใหญ่ที่สุดในจังหวัดชลบุรี ประดิษฐานในพระมหามณฑปตกแต่งด้วยกระเบื้องโมเสกทอง ซึ่งแต่เดิมเคยประดับอยู่ภายในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งนำเข้ามาจากเมืองเวนิส ประเทศอิตาลี

ผู้วิจัยกำหนดการประพันธ์เพลงภูมิพลเฉลิมชัย เพื่อระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณในล้นเกล้า รัชกาลที่ 9 อีกทั้งการสืบค้นมูลบทที่เกี่ยวข้องเพื่อแสดงให้ประจักษ์ในพระอัจฉริยะของพระองค์ท่านจึงนำบทเพลงพระราชนิพนธ์ที่ 7 เพลงมาร์ชราชวัลลภมาเป็นแรงบันดาลใจ โดยนำเค้าโครงในสำนวนมาเป็นเพลงต้นรากประพันธ์สำนวนขึ้นใหม่ เป็นแบบขนบดนตรีไทย

12

ใช้แนวคิดจากเพลงมหาฤกษ์และมหาชัยที่มีสำนวนทั้งไทยและสำนวนฝรั่ง บรรเลงเพื่อพิธีกรรมของสังคมไทยมาจนกระทั่งปัจจุบัน อีกทั้งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างวัฒนธรรมไทยและชาติตะวันตกผ่านร่องรอยมูลบทพระพุทธบาททั้งสองรอยในรูปแบบเพลงคู่เคียงกัน

13

รายนามคณะกรรมการสอบ

ศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี	ประธานกรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทระ คมขำ	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
ศาสตราจารย์ ดร.บุษกร บิณฑสันต์	กรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทรวดี ภูชฎาภิรมย์	กรรมการ
ศาสตราจารย์ ดร.ขำคม พรประสิทธิ์	กรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร.พรประพิตร์ เผ่าสวัสดิ์	กรรมการ

รายนามนักดนตรี

ปรับวง	รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทระ คมขำ
ปี่ใน	นายฉัตรชัย เทียมแสน
ระนาดเอก	นายศิวกร บัวดำ
ระนาดทุ้ม	นายวงษ์วรชาติ วงษ์พิทักษ์
ฆ้องวงใหญ่	นางสาวณัฐฑริกา ไทยเกิด
ฆ้องวงเล็ก	นายปรเมศวร์ วนะรมย์
ฉิ่ง	นางสาวนพวรรณ จันทร์แสงสุก
ตะโพน ตะโพนมอญ	นายปรมะ ศรีกลัด
กลองทัด เปิงมางคอก	นายภูริพัฒ ผลเจริญ
ฉาบใหญ่	นายภรัณยู อิงควระ
กรับ	นางสาวภูษณิศา ช่อฉัตรมงคล
กลองจีน (โล่วโก้)	นายนัจฐาปกรณ์ น้อยจินดา
ล้อ	นายอนุชา ภูริวัตร์

รายการอ้างอิง

กำพล จำปาพันธ์. “ประวัติศาสตร์บริเวณชลบุรีก่อนสมัยอยุธยา”. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. 11(2) ธันวาคม 2559: 215-226.

มณเฑียร ศุภลักษณ์. 2541. *รอยพระพุทธบาทในประเทศไทย.* กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด.

ราชบัณฑิตยสถาน. 2556. *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554.* พิมพ์ครั้งที่ 2. บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด

วิราภรณ์ สุวดีปฐมพงศ์. *“ประเด็นใหม่: ระบบการวางลายมงคลบนรอยพระพุทธบาทในประเทศไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 ถึงพุทธศตวรรษที่ 24.”* การค้นคว้าอิสระ ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดชลบุรี โรงเรียนชลกันยานุกูล. 2541. *ข้อมูลสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดชลบุรี.* ชลบุรี: สำนักงานส่งเสริมสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรี. ม.ป.ป. *อายุมงคล 6 รอบ พระราชสิทธิวิมล (เอนก ฐานิสฺสโร ป.ธ.7) วัดใหญ่อินทาราม (พระอารามหลวง) จังหวัดชลบุรี.* ชลบุรี: องค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรี.

อำพล คมขำ. 2548. *แนวคิดที่เหมือนคล้ายและแตกต่างของรอยพระพุทธบาทในงานจิตรกรรมฝาผนังกับงานประติมากรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย.* สารนิพนธ์ระดับบริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศราวุธ เตียงกูล. นักวิชาการศาสนาปฏิบัติการ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี. ชลบุรี. *สัมภาษณ์.* 7 ตุลาคม 2565.

เสี่ยวจิว. 2556. *ที่เรียกว่า ‘แต้จิ๋ว’.* สำนักพิมพ์มติชน.

สำนักงานจังหวัดชลบุรี. 2564. *ประวัติเมืองชล.* [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2565 แหล่งที่มา: http://www.chonburi.go.th/website/about_chonburi/about3

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดชลบุรี. 2563. *วัดใหญ่อินทาราม พระอารามหลวง.* [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2565. แหล่งที่มา: https://cbi.onab.go.th/th/content/category/detail/id/110/iid/7449

QINGYA LI. 2561. *ชาวไทยเชื้อสายจีนแต้จิ๋วชลบุรี: วิถีและพลง.* วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

การฝึกซ้อมเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี โดยนิสิตสาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เมื่อวันที่ 18-19 ตุลาคม พ.ศ. 2565

การฝึกซ้อมเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี โดยนิสิตสาขาวิชาดุริยางคศิลป์ไทย
คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2565

CHULALONGKORN UNIVERSITY

การซ้อมใหญ่เพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี
คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
เมื่อวันพฤหัสบดีที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2565

การนำเสนอผลงานการสร้างสรรค์เพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี
ณ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
วันศุกร์ที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2565

การนำเสนอผลงานการสร้างสรรค์เพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี
ณ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
วันศุกร์ที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2565

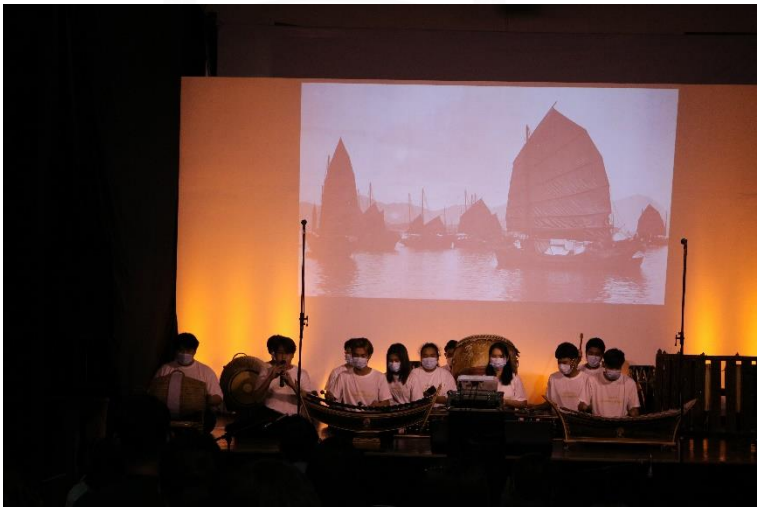

การนำเสนอผลงานการสร้างสรรค์เพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี
ณ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
วันศุกร์ที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2565

การนำเสนอผลงานการสร้างสรรค์เพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี
ณ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
วันศุกร์ที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2565

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

การบันทึกเสียงเพลงชุดพระพุทธบาทปูชิตชลบุรี
ณ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
วันพุธที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2565

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	กิตติภัณฑ์ ชิตเทพ
วัน เดือน ปี เกิด	28 มีนาคม 2528
สถานที่เกิด	จังหวัดระนอง
วุฒิการศึกษา	ปี พ.ศ. 2551 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางคศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา เกียรตินิยมอันดับ 1 เหรียญทอง ปี พ.ศ. 2556 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี พ.ศ. 2562-ปัจจุบัน กำลังศึกษาในระดับปริญญาเอก หลักสูตรศิลปกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ที่อยู่ปัจจุบัน	27 หมู่ 3 ตำบลบางริ้น อำเภอเมือง จังหวัดระนอง 85000
ผลงานตีพิมพ์	บทความวิชาการระดับชาติ 1. กิตติภัณฑ์ ชิตเทพ. 2560. บทเพลงประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีไทยในจังหวัดชลบุรี. วารสารวิเทศศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตภูเก็ต, 8(1), 34-56 (TCI 1) 2. กิตติภัณฑ์ ชิตเทพและจันทนา คชประเสริฐ. 2559. หลักเกณฑ์การตัดสินและการประเมินผลการบรรเลงในการประกวดดนตรีไทย. วารสารครุศาสตร์สาร มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, 12(2), 51-72 (TCI 1) 3. กิตติภัณฑ์ ชิตเทพ. 2558. ช่างสร้างเครื่องดนตรีไทยในจังหวัดชลบุรี. วารสารดนตรีและการแสดง มหาวิทยาลัยบูรพา, 2(1), 93-113 (TCI 2) การนำเสนองานในที่ประชุมวิชาการระดับนานาชาติ 1. Chittep, Kittipan, & Pattara Komkam. (2021). AUN-AYCF Thailand: The Collaboration of Cultural Performing Arts for the Youth with Creative Learning Sustainably, The 8th Burapha University International Conference, September 3.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

2. Chittep, Kittipan. (2019). Mahori: Evolution and Role Changing of Court Music, The 7th Burapha University International Conference, November 27.
3. Chittep, Kittipan. (2017). Grao Pad: A Traditional Music Composition for Four Regional Fan Dances, The 6th Burapha University International Conference, September 4.

การนำเสนองานในที่ประชุมวิชาการระดับชาติ
1. กิตติภัณฑ์ ชิตเทพ. 2564. การประพันธ์เพลงระบำศรีพโล, การประชุมวิชาการงานสร้างสรรค์ด้านศิลปกรรม ระดับชาติ ครั้งที่ 2 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 19 สิงหาคม 2564.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University